



EUROPEAN CONFERENCE

# Conference Proceedings



II International Science Conference  
«Discussions for the improvement of  
science»

January 16 – 18, 2023

Berlin, Germany

# **DISCUSSIONS FOR THE IMPROVEMENT OF SCIENCE**

Abstracts of II International Scientific and Practical Conference

Berlin, Germany

(January 16 – 18, 2023)

UDC 01.1

ISBN – 978-9-40365-674-8

The II International Scientific and Practical Conference «Discussions for the improvement of science», January 16 – 18, Berlin, Germany. 306 p.

Text Copyright © 2023 by the European Conference (<https://eu-conf.com/>).

Illustrations © 2023 by the European Conference.

Cover design: European Conference (<https://eu-conf.com/>).

© Cover art: European Conference (<https://eu-conf.com/>).

© All rights reserved.

No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher. The content and reliability of the articles are the responsibility of the authors. When using and borrowing materials reference to the publication is required. Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine and from neighboring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

The recommended citation for this publication is: Druz K. The feeding behavior of the adult of *Chrysopa carnea* (Neuroptera). Abstracts of II International Scientific and Practical Conference. Berlin, Germany. Pp. 12-14.

URL: <https://eu-conf.com/ua/events/discussions-for-the-improvement-of-science/>

## TABLE OF CONTENTS

AGRICULTURAL SCIENCES		
1.	Druz K. THE FEEDING BEHAVIOR OF THE ADULT OF CHRYSOPA CARNEA (NEUROPTERA)	12
2.	Ахмедов А.С., Курманова К.Т., Есенгелдиева Л.Қ. ҚАЙНАРБҰЛАҚ ОҚУ – ҒЫЛЫМИ ӨНДІРІСТІК КЕШЕНІНІҢ ТӘЖІРИБЕ АЛҚАБЫНДА ҚАРБЫЗДЫҢ "САПАЛЫ" СҰРЫПЫНЫҢ ӨНІМДІЛІГІНЕ ТЫҢАЙТҚЫШТАРДЫҢ ӨСЕРІН АНЫҚТАУ	15
3.	Керімбай С.К., Курманова К.Т., Есенгелдиева Л.Қ. ОРДАБАСЫ АУДАНЫ ТӨРТКӨЛ АУЫЛЫ ЖСШ "МАРТ" ШАРУАШЫЛЫҒЫ ЖАҒДАЙЫНДА МАҚТАНЫҢ "МАҚТАРАЛ ПА 3034" СҰРЫПТАРЫН ӨСІРУДІҢ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ЗЕРТТЕУ	20
4.	Үсен А.Қ., Курманова К.Т., Елибаева Г.И. ҚАЙНАРБҰЛАҚ ОҚУ – ҒЫЛЫМИ ӨНДІРІСТІК КЕШЕНІНІҢ ТӘЖІРИБЕ АЛҚАБЫНДА ЖОҢЫШҚА DAҚЫЛЫНЫҢ ЗИЯНКЕСТЕРІМЕН КҮРЕСУДІҢ ТИІМДІ ТӘСІЛДЕРІН АНЫҚТАУ	26
ARCHITECTURE, CONSTRUCTION		
5.	Кушнарьова Г.О., Фролов О.С., Копейкіна Т.Г. ДІЯ ПОВТОРНО-ЗМІННИХ НАВАНТАЖЕНЬ НА БЕТОННІ СПОРУДИ	31
6.	Тараненко С.В. ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОСТОРУ В ТВОРЧОСТІ АРХІТЕКТОРА ГАНСА ШАРУНА	34
ART HISTORY		
7.	Бурик Н. ДЕФІНІЦІЇ ПОНЯТТЯ ЕСТРАДНОГО ВОКАЛЬНОГО ВИКОНАВСТВА	39
8.	Малік Т.В., Ємець О.А. ПАРАМЕТРИЗМ ЯК НОВИЙ НАПРЯМ СУЧАСНОГО ДИЗАЙНУ В ГРОМАДСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ	41

9.	Марченко В., Ярова В. ПРОСТОРОВО-ЗВУКОВИЙ ОБРАЗ АРТИСТА	46
10.	Марченко В., Петрийчук К. СТАНОВЛЕННЯ ЕСТРАДНОГО МИСТЕЦТВА КИЇВЩИНИ 80-90 РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ	48
BIOLOGY		
11.	Rozhkova T.O., Bilyavska L.O. PHYTOPATHOGENIC MYCOBIOTA OF THE PHYLOSHERE OF HERBACEOUS PLANTS	50
CHEMISTRY		
12.	Azizova G., Ismayilova P., Mamedov S. TECHNOLOGICAL ASPECTS OF NITRILE BUTADIENE RUBBER VULCANIZATION IN THE PRESENCE OF CHLORINE CONTAINING MALEIMIDE COMPOUNDS	54
ECOLOGY		
13.	Тихонова О., Феденко В., Пеліхов Є. АНАЛІЗ ВАЛОВОГО ВМІСТУ ДЕЯКИХ ВАЖКИХ МЕТАЛІВ В ПОВЕРХНЕВОМУ ШАРІ ОРНИХ ҐРУНТІВ ПП "ПАВЛІВСЬКЕ" ОХТИРСЬКОГО РАЙОНУ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ	56
ECONOMY		
14.	Karavan N., Zarva K. ECONOMIC TRAINING OF APPLICANTS STUDYING IN ENGINEERING AND TECHNICAL SPECIALTIES	60
15.	Василиха Н.В., Кузьо М.А. ОСОБЛИВОСТІ МЕНЕДЖМЕНТУ УПРАВЛІННЯ ПРОДАЖАМИ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА	62
16.	Голячук Н., Голячук С. АНАЛІТИЧНІ ПОКАЗНИКИ СТАНУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ЛІСОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	65
17.	Графська О.І., Гарасимчук Н.А. АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ ДЛЯ РЕГУЛЮВАННЯ ОБЛІКУ ТА КОНТРОЛЮ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ	71

18.	Корнійко Я.Р., Савейко Р.С. ПОШТОВА ЛОГІСТИКА В СИСТЕМІ ДИСТАНЦІЙНОЇ ТОРГІВЛІ	74
19.	Косенко Я.А. ОСОБЛИВОСТІ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ В ОАЕ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СУЧАСНИХ ІННОВАЦІЙНИХ ВПРОВАДЖЕНЬ В ДУБАЇ	77
20.	Оніщик А.В. ВАЛОВИЙ ВНУТРІШНІЙ ПРОДУКТ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	80
21.	Роледерс В. ОСНОВНІ СТРАТЕГІЇ ВПРОВАДЖЕННЯ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ	83
22.	Сакун А., Пристемський О. ОБґРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ ФОРМУВАННЮ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ОПЕРАЦІЙ З КОНТРАГЕНТАМИ	89
GEOGRAPHY		
23.	Navrylenko O.P. GREEN SOLUTIONS FOR A COMPACT URBAN SPACE	93
24.	Вінтоняк А.М. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПРАЦІ АКАДЕМІКА АРКАДІЯ ЖУКОВСЬКОГО: АНАЛІЗ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ	99
JURISPRUDENCE		
25.	Karpuntsov V., Veresha R. METHODOLOGY OF ANTI-CORRUPTION STRATEGIES	102
26.	Андренко С.О., Бубликов А.В., Курдес Е.П. ЩОДО АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	107

27.	Гавриленко К.М. ДЕРЖАВНОУПРАВЛІНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	111
28.	Греченко В.А., Ярмиш О.Н. ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОМИСЛОВОЇ МІЛЦІЇ В УКРАЇНІ У 1921-1928 РР.	113
29.	Лук'янчиков Є.Д., Лук'янчиков Б.Є., Микитенко О.Б. СПОСОБИ ФОРМУВАННЯ ДОКАЗІВ У ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ	118
30.	Рогознікова Д.І. ПРАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ АСАМБЛЕЇ РАДИ ЄВРОПИ	124
31.	Рогознікова Д.І. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА СУДОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	126
32.	Черниш В.І. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ	128
33.	Явтушенко О.В. ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПРАВОВОГО СТАТУСУ БЕЗПІЛОТНИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ НА ВОДІ	130
MANAGEMENT, MARKETING		
34.	Місевич М., Баранчук А., Федорчук Т. СУЧАСНІ АСПЕКТИ ЗАЛУЧЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ІНВЕСТИЦІЙ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ	134
MEDICINE		
35.	Fischenko V., Karpinska O., Ayham Adli Mohammad Khasawneh ANALYSIS OF THE RESULTS OF VIBRATION THERAPY AFTER IMMOBILIZATION CONTRACTURES OF THE KNEE JOINT IN PATIENTS WITH EXTRA-ARTICULAR FRACTURES OF THE LOWER EXTREMITIES	138

36.	Hegazy Merna Saber Abdelkhalek Elsayed STRIDOR IN CHILDRE	140
37.	Kolesnyk Ya.V., Olkhovska O.M., Sorokina O.G. FEATURES OF THE STRUCTURAL AND FUNCTIONAL STATE OF BLOOD LYMPHOCYTES IN PATIENTS WITH INFECTIOUS MONONUCLEOSIS WITH DIFFERENT COURSE	142
38.	Литвиненко В.А. ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ПОСТІНСУЛЬТНИХ ПАЦІЄНТІВ У РАННІЙ ВІДНОВЛЮВАЛЬНИЙ ПЕРІОД	145
39.	Остапенко А.О., Козачук О.С., Вороніна М.В. ОЦІНКА І КОРЕКЦІЯ ПОКАЗНИКІВ ГЕМОСТАЗУ ПРИ АТЕРОСКЛЕРОЗІ	149
40.	Стойкевич М.В., Гайдар Ю.А., Милостива Д.Ф. МОРФОЛОГІЧНІ ЗМІНИ СЛИЗОВОЇ ОБОЛОНКИ ТОВСТОГО КИШЕЧНИКУ ПРИ НВК РІЗНОГО СТУПЕНЯ ВАЖКОСТІ	151
PEDAGOGY		
41.	Aziukovskyi O.O., Pavlychenko A.V., Medvedovs'ka T.P. DIGITALIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS: ROLE, SIGNIFICANCE, MODERN CHALLENGES	154
42.	Vachuk-Ponych N.V. FORMATION OF SOCIAL MATURITY OF MEDICAL STUDENTS	159
43.	Volovyk N.I., Pidvalna O.V. THE ESSENCE OF THE PILATES SYSTEM PRINCIPLES	163
44.	Єрко Г.І., Казмірчук О.А. ІНТЕРАКТИВНА ПЛАТФОРМА МОЗАІК: ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН	167
45.	Барбашова І.А. ОЗНАЙОМЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ З ЕДУКОЛОГІЮ ЯК НАУКОЮ	171



46.	Болокан І.Г., Целікова А.С. ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ПРИ ПРОВЕДЕННЯ ОНЛАЙН ЗАНЯТЬ	175
47.	Губарь О.Г. ІНКЛЮЗИВНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ІНДИВІДУАЛЬНА ТРАЄКТОРІЯ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ ПІДЛІТКІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	178
48.	Дорошенко К.Р., Кофан І.М. ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ БІОЛОГІЇ	183
49.	Карбованець О.І., Коваль Г.М., Петросова В.І. САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ ЯК ОСНОВА СУЧАСНОЇ ОСВІТИ	188
50.	Марач О.М., Гургула Р.І. МУЗИЧНО-ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ ЯК ОСНОВНА СКЛАДОВА ВОКАЛЬНО-ХОРОВИХ ТВОРІВ	191
51.	Маковецька Н.В. РОЛЬ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ "СПЕЦІАЛІЗОВАНИЙ ТУРИЗМ" У ФОРМУВАННІ ІНТЕРЕСУ ДО ПРОФЕСІЇ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ	194
52.	Олексюк Л.І. ОСУЧАСНЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ І ФІЛОСОФСЬКИХ ПОГЛЯДІВ Г. СКОВОРОДИ	198
53.	Ремезова Н.М., Радченко А.В. ВПЛИВ ХОРОВОГО МИСТЕЦТВА НА РОЗВИТОК ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ	201
54.	Сергіна С.В. УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ІНТЕГРАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ТА ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО ФАХІВЦЯ	206

55.	Соловйова Т.А. ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ РОБОТИ ІЗ ДИТЯЧОЮ КНИГОЮ	210
56.	Стражнікова І.В. СТРУКТУРА ІСТОРІОГРАФІЇ З ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ НА БУКОВИНІ (1869-1918 РР.)	214
57.	Шостак О.О. СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ПОНЯТТЯ ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ФАХІВЦІВ ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ	218
PHARMACY		
58.	Герасимюк Н.В., Новіков О.О., Приступа Б.В. ФІТОХІМІЧНИЙ АНАЛІЗ ЛІКАРСЬКОГО ЗБОРУ ДЛЯ ЛІКУВАННЯ ТА ПРОФІЛАКТИКИ ІНФЕКЦІЙНИХ ХВОРОБ СЕЧОВИВІДНИХ ШЛЯХІВ	221
59.	Сидоренко Т.В. ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ТЕРАПІЇ ПОЗАЛІКАРНЯНОЇ ПНЕВМОНІЇ У ДІТЕЙ	223
PHILOLOGY		
60.	Kamienieva I. METAPHORIZATION OF THE IMAGE ABYSS IN THE POETRY	226
61.	Артеменко А.І., Лисенко В.Г. УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ВЕРБАЛЬНИЙ ЗАСІБ КОМУНІКАЦІЇ	229
62.	Гриценко Є.М. ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕЛЕКТ-КАРТ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ – ВИКЛИК СЬОГОДЕННЯ	231
63.	Умрихіна Л.В. МІТИГАЦІЯ КАТЕГОРИЧНОСТІ ІМПЕРАТИВІВ: ПИТАННЯ УСПІШНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ	234

64.	Шевців Г.М. НАЗВА ЖИТТЄПИСУ ЯК ВТІЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ІСТОРИЧНОГО АВТОПРЕДСТАВЛЕННЯ	237
PHILOSOPHY		
65.	Власова Т.І., Заваруєва І.І., Бондаренко Л.І. GENDER EPISTEMOLOGY VS POSTMODERN CONCEPTION OF KNOWLEDGE	242
66.	Радченко А.І. ЕТИЧНА ПІДСТАВА ЛІКАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ВІД КЛЯТВИ ГІППОКРАТА ДО КЛЯТВИ СВЯТИТЕЛЯ ЛУКИ	245
POLITICS		
67.	Muratbekova T. CULTURAL DIPLOMACY AS A RESOURCE OF KAZAKHSTAN'S "SOFT POWER": THE CURRENT SITUATION AND POTENTIAL OPPORTUNITIES	247
68.	Лукашук Л.С. АКТУАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ	254
69.	Лукашук М.В. СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ВИМІРАХ	257
PSYCHOLOGY		
70.	Дьоміна Г.А. ПСИХОЛОГІЧНІ МОДЕЛІ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ЕМОЦІЙ	260
71.	Казарова Г.М. ПСИХОЛОГІЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ	263
72.	Нежинська О.О. СОЦІАЛЬНЕ ВИКЛЮЧЕННЯ ТА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ	265

73.	Сапельнікова Т.С. ВПЛИВ ТРИВОЖНОСІ НА УСПІШНІСТЬ НАВЧАННЯ	269
SOCIOLOGY		
74.	Кожухметова А.А. ТҮРКИЯ МЕН РЕСЕЙ АРАСЫНДАҒЫ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР	273
75.	Северинюк Т.О., Плюгіна К.А. СОЦІАЛЬНА ДІАГНОСТИКА ПРОБЛЕМ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ	279
TECHNICAL SCIENCES		
76.	Viazovyk V., Pochynok V. ELECTROCATALYTIC CONVERSION OF CARBON DIOXIDE TO FORMALDEHYDE AND METHANOL	282
77.	Беляков Р. АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ МЕРЕЖ FANET У СКЛАДІ НАЗЕМНО-ПОВІТРЯНИХ МОБІЛЬНИХ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ МЕРЕЖ ВІЙСЬКОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ	286
78.	Лисенко В.В. СИСТЕМА ДЛЯ ТЕНЗОМЕТРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НА БАЗІ МОДУЛІВ "ARDUINO"	289
79.	Сегеда І.В., Коцюба В.О. РОЗВИТОК ТА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ БЛАГОДІЙНОСТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ	293
80.	Тимошенко Г., Тимошенко В., Яковенко К. РОЗРОБКА КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ЕЛЕКТРОННОГО ЗАСОБУ НАВЧАННЯ "ВЗАЄМОДІЯ ІЗ СИСТЕМОЮ IFPS"	298
81.	Харченко В.Ф., Щербак І.Є., Щербак В.В. ОСНОВНІ КОМПОНЕНТИ СУЧАСНОГО ПЛАНУВАННЯ РОЗПОДІЛЬНИХ ЕЛЕКТРИЧНИХ МЕРЕЖ	303

## **THE FEEDING BEHAVIOR OF THE ADULT OF CHRYSOPA CARNEA (NEUROPTERA)**

**Kseniia Druz**

PhD student of the Department of Entomology named after Prof. M.P. Diadchko  
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

It has long been known that the larvae of the Chrysopidae are obligate predators of small, soft-bodied arthropods, but I have centered attention on a qualitative attempt to discover the food utilized by adults under natural conditions. This has involved an analysis of the gut contents of field-collected individuals and observations on the feeding behavior of adults in the field. In addition, as large numbers of wild adults I found feeding on corn pollen during the summer, I have investigated the efficiency this material as food [3].

Since it has been suggested that honeydew is an important natural food of *C. carnea*, I began study with a microscope examination of leaf-surface honeydew in order to obtain a standard of comparison for study of gut contents. This was carried out using two methods. In the first, leaves covered with honeydew were washed in a beaker containing distilled water, and the washings were then poured into a centrifuge tube and spun down. The pellet was placed in a drop of warm glycerine jelly on a microscope slide, a cover slip was added, and the preparation was gently squashed to flatten it. The second method utilized unfed, lab-reared adults which were permitted to feed on leaves covered with fresh honeydew, and an examination was then made of the slide-mounted gut contents. In these preparations the crop, midgut, and hindgut were removed in an isotonic 0.75% NaCl solution and these were mounted directly into glycerine jelly as described above [1].

An experiment examining the nutritive value of corn pollen utilized the offspring of 20 females, maintained as a mass culture in an environmental chamber at 25+°C. A sufficient number of eggs for the experiment was collected from a single night's oviposition and these were placed singly in cotton-stoppered. The rearings were carried out at the temperature experienced by the adults in the mass culture, as described previously. Upon emerging, the young adults were immediately divided. The hand-collected pollen was fed dry, while the sucrose was presented in the form of a highly concentrated solution.

Field observations of feeding behavior were carried out at night in both forest' edge and field communities using a "cool white" bulb for illumination. This method has the advantage over a regular flashlight of uniformly illuminating a broad area rather than casting a narrow beam. A few individuals seemed to be disturbed by this procedure as they took wing and flew toward the light. However most were apparently undisturbed and seemed to continue their normal activities [1].

The observations made in the field were consistent with the data derived from the study of the gut contents. Direct observation of the feeding of adults on pollen in the spring was not possible because of the low numbers of *C. carnea* present in the habitats sampled and the high frequency of nights too cool for extended activity of the

chrysopids. During the middle of the summer a large number of adults were found feeding at night on corn pollen. They were either directly on the tassels or were on the leaves feeding on shed pollen which had accumulated, primarily in the mid-rib depression. On warm, calm nights during the peak of pollen production there were at times as many as two or three individuals per corn plant, and as many as 5-10 individuals could be collected in an hour. Feeding of adults on honeydew was also observed on several occasions during the summer. These observations, made at night, revealed that the adults simply walk along leaf surfaces, stopping periodically to scrape at them. Consistently, a close examination of each area where a chrysopid had stopped revealed a concentration of honeydew [1].

The seasonal cycle of *C. carnea*. The probable use of honeydew as a natural food. That honeydew has a high food value has been demonstrated by several authors who have noted the presence of the mono- and disaccharides fructose, glucose, and sucrose and such trisaccharides as raffinose and gluco-sucrose. Several more complex sugars are also present along with many of the essential amino acids. All of these analyses were based on pure honeydew collected shortly after deposition. The quantitative nutrient content of honeydews found under natural conditions should vary considerably from that noted above depending on the amount of sooty-mold and trapped pollen [4].

With the arrival of warmer weather in the early spring, the adults move out of the litter and begin to search for food. The specimens in the early spring samples in our study show typical honeydew remains in their gut contents, although most specimens are far from full. There is no honeydew production at this time of the year, and the source of this material in the gut remained an enigma until we noticed that early spring adults could be beaten, with considerable success, from the dry, persistent leaves. Since many of these had areas of what appeared to be old honeydew on their surfaces, I placed a number of such leaves in a cage with newly emerged, lab-reared adults. An examination of the gut contents of these adults 24 hours later gave results qualitatively identical to what I had encountered in the guts of our field-collected samples. The behavior of the adults and the feeding behavior of our lab-reared series suggest otherwise, however, and it is likely that an analysis of the nutritional content of the honeydew from last-year's leaves would show that, although limited in amount, this is potentially an important initial food source for early spring insects [5].

By the middle of April the pollen production of a number of trees begins and this provides focal points of large sources of food which are apparently heavily utilized by the adults of *C. carnea*. The importance of this early pollen becomes evident when the dietary requirements of the females are considered. Males are probably able to complete their reproductive maturation on a smaller energy budget than females.

The spring pollen should provide an energy source adequate for the males to initiate reproductive activity, while it conceivably also provides a sufficient source of carbohydrate and amino acids for the production of a limited number of eggs by the females. When it becomes possible for the adults to supplement their pollen diet with a more nearly optimal carbohydrate source such as fresh honeydew or, possibly, nectar, our experiments indicate that this combination should then constitute an excellent diet

for maximal reproductive activity Obviously, as noted above, the nutritional adequacy of this early pollen probably varies from one plant species to another.

Near the middle of the summer, in our area of study, there is again a sharp increase in pollen feeding at the time of anther anthesis of the field corn. This is followed in the late summer by a decreased pollen utilization, which probably corresponds to a reduction in the availability of pollen, until by late fall only honeydew remains are present in the gut analyses.

In connection with the suggestion made above that *C. carnea* is probably unable to utilize starch as a carbohydrate source, it is perhaps noteworthy that, other than corn pollen, none of the major food sources which we have found this species to utilize contain much starch. The failure of *C. carnea* to make use of starch may indicate the evolutionary loss of this ability, since the present ecology of this species provides adequate simple sugars from honeydew and seldom brings adults into contact with foods containing large concentrations of starch.

### **Bibliography**

1. Auclair J.L. Honeydew excretion in the pea aphid (Homoptera: Aphididae) J. Insect Physiol.
2. М. М. Доля, Л. П. Ющенко, Т. П. Варченко. Сільськогосподарська мікробіологія. Особливості застосування сучасних біологічних засобів захисту сільськогосподарських культур від шкідників у лісостепу та поліссі України — 2018.
3. Г.В. Середюк Золотоочки (INSECTA: NEUROPTERA, CHRYSOPIDAE) фауни України. Наукові записки державного природознавчого музею, 2015
4. Macleod, E. G. Experimental induction and elimination of adult diapause and autumnal coloration in *Chrysopa carnea* (Neuroptera) J. Insect Physiol, 1967
5. Burke, H. R. and Martin D.F. The biology of three chrysopid predators of the cotton aphid, 1956

## **ҚАЙНАРБҰЛАҚ ОҚУ – ҒЫЛЫМИ ӨНДІРІСТІК КЕШЕНІНІҢ ТӘЖІРИБЕ АЛҚАБЫНДА ҚАРБЫЗДЫҢ «САПАЛЫ» СҰРЫПЫНЫҢ ӨНІМДІЛІГІНЕ ТЫҢАЙТҚЫШТАРДЫҢ ӘСЕРІН АНЫҚТАУ**

**Ахмедов Акмаль Султанович**

IV курс студенті

М.Ауезов атындағы Оңтүстік Қазақстан  
университеті, Қазақстан

**Курманова Калида Туребековна**

аға оқытушы, М.Ауезов атындағы  
Оңтүстік Қазақстан университеті, Қазақстан

**Есенгелдиева Лаура Құлахметқызы**

ауылшаруашылық ғылымдарының кандидаты,  
аға оқытушы, М.Ауезов атындағы  
Оңтүстік Қазақстан университеті, Қазақстан

Қарбыз басқа да ауыл шаруашылығы дақылдары секілді өсіп-даму барысында тамыр, сабақ, жапырақ және гүлден құралады. Гүлден жемісі пайда болады. Қарбыздың әрбір ағзасының өздеріне тиісті атқаратын қызметі бар.

Қарбыздың сұрыптары мен будандары вегетациялық өсу кезеңінің ұзақтығына байланысты (көгін шыққаннан бастап биологиялық піскенге дейін) беске бөлінеді: өте ертелік – (70 күнге дейін), ертелік – (70-80 күн), орташа – (81-90 күн), орташа кештік-(91-100 күн) және кештік-(100 күннен астам). Кейбір өсу кезеңі барысында қысқа мерзімді ылғал жетіспеушіліктің өзі қарбыздың өсіп-дамуына кері әсерін тигізеді. Мұндай кезендер өте қауіпті деп аталады. Осындай кезеңдерінің бірі тұқымның өну кезеңі. Мұндай кезеңде ылғалдың жетіспеушілігі көгіннің шығуын кешіктіреді, кей жағдайларда көгін шықпай да қалады. Қарбыздың көгіні шыққаннан соң топырақ ылғалдылығы жеткілікті жағдайда олар жақсы өсіп дамиды және вегетативтік және өнім беретін ағзалары суды көп талап етеді. Гүлдеу кезеңінде ылғал жетіспеушіліктің арқасында гүлі мен түйнектерін тастап жібереді, сондықтан да қарбыздың гүлдеу кезеңі қауіпті деп саналады. Шағылысу процесі бал арасы, құмырсқа, трипс және де басқа жәндіктер арқылы жүзеге асырылады. Екі жынысты гүлдерінің тозандары ұрықты болып келеді, сондықтан шағылысу процесі олардың аналығына сол гүлден, сондай-ақ басқа гүлдерден де тозаң келіп түсуі нәтижесінде жүзеге асады.

Қарбыздың «Сапалы» сұрыпы. Оригинаторы – Қазақ мақта шаруашылығы ғылыми-зерттеу институты.



Сұрып ең жақсы жергілікті сұрыптық үлгілерді жеке және ұялы іріктеу әдісі негізінде шығарылған. Сұрып орта пісер, бірыңғай өскін алынған уақыттан бірінші жиын-терімге дейін 75-85 күн. Өсімдіктері орташа үлкендікте, сабағы жайылып өседі, жапырақтауы орташа.

Жапырағының көлемі орташа, жапырақ беті жүрек пішінді, жапырақ ұштары сүйір. Жемісі домалақ. Сырты тегіс. Түсі – ашық-жасыл, жолақты. Қабығы орташа қалыңдықта – 1,2-1,5 см, тығыз. Жемісінің салмағы 3,5-10 келі. Балдыры қызыл, жұмсақ, тұқымды, сулы, тәтті. Дегустациялық бағасы- 4,8-5,0 балл, құрамындағы құрғақ заттар мөлшері 12,5%. Тұқымы майда, сырты тегіс, сопақша-домалақ пішінді, қоңыр түсті, майда дақтары бар. Өнімділігі – орташа сорланған топырақ жағдайында 30-35 т/га.

Сұрып құрғақшылыққа төзімді, тасымалдауға шыдамды, сақтауға бейім, антракноз, бактериоз және ақ ұнтақ ауруларына қарсы тұра алады. Жер асты суларының 1,2-2,0 м жақын жайласқан жерлерде де жақсы өседі. 1000 дана тұқымының салмағы 45-50 г. Минералды тыңайтқыштарды еңгізу және өсіп даму кезеңінде пісіп жетілгенге дейін көп қайтара суару жақсы әсер етеді.

Авторлары: Үмбетаев И., Гусейнов И.Р., Махмаджанов.

Қарбыздың дақылының аудандастырылған сұрыптарының өнімділігін анықтау тақырыбына сәйкес дипломдық жұмыстың (жоба)зерттеу жұмыстары жүргізілген егін алқабының территориясының топырақ –климаттық жағдайы алуан түрлі бедерлігімен ерекшеленеді. Талас Алатауы мен Тянь-Шань тауының батыс тау сілемдерімен облыстың солтүстік –батыс жағы құмды шөлейт Бетпақ дала жазығымен жалғасып жатады. Оңтүстік Қазақстанның құрғақ аймағы климатының айрықша ерекшеліктері – инсоляция мен жылу қорының молшылығы. Климат жағдайы біршама жұмсақтығымен, жылу мен ылғалдың жақсы кемшілігімен ерекшеленеді, мұның өз тәлімі егіншілікті өркендетуге жағдай жасайды. Шілдедегі температура әдетте 32-33°C жылылықтан, сол қаңтар температурасы 5-6°C аспайды. 0°C жоғары температурадағы жылы кезеңінде оң температуралардың қосындысы-көптеген аудандарда 2400-3400°C, ал шығыс аудандарда 2000-2400 градус. Жылдық жауын-шашын мөлшері 450-500мм. Климатқа тән ерекшелік –бұл жылдық жауын-шашын мөлшерінің 80-90 пайызы күзгі-қысқы-көктемгі мезгілдерде (қыркүйек-мамыр) түсуі. Жылы кезеңдерде жауын-шашын біркелкі түспейді, жаз топырақты тез құрғататын шығыс және солтүстік бағыттағы жылдамдығы 4-5 м/с болатын ыстық желмен, аз мөлшердегі жауын-шашынмен ерекшеленеді. Аймақта жаз ыстық және ұзақ, ауаның орташа температурасы 26°C. Ауаның ең жоғары температурасы шілде айында 42°C-қа жетеді. Қыс – қысқа, аз қарлы, қаңтар айының орташа температурасы -2,6°C. Ал ең төменгісі – 30°C. Ең жоғарғы температурадан төменгі температураға дейін 72°C. Ауаның жылдық орташа температурасы – 12,8°C. Аязсыз кезеңнің ұзақтығы орташа 205 тәулік. Соңғы суықтар сәуір айының басында тоқтайды және қазан айының соңында қайта басталады. 10°C-ден жоғары жиынтық температура 4100-4400°C-ді құрайды. Орташа жылдық салыстырмалы ауа ылғалдылығы 57%. Ауаның жоғарғы салыстырмалы ылғалдылығы күзгі-қысқы-көктемгі мезгілдерде байқалады.

Тәжірибе жүргізілген егіс алқабының топырағы тұзсыз және сортаң емес, топырақтың тұздылығы жалпы жойылған, ол 0,06% аспайды (кесте 1).

Мерзімінде және жоғары сапада өңделген топырақ күздік дақылдардан жоғары өнім алудың бірден-бір дұрыс жолы. Топырақты өндегенде құрылымы төмендеген беткі қабаттың орнына органикалық қалдықтарға бай, қоректік заттар қоры анағұрлым көп төменгі қабат ауысып түседі. Мұндай жағдайда аэробты микроорганизмдердің белсенділігі артып, органикалық заттардың минералдануы күшейеді. Сонымен топырақты көңдеу арқылы оның қабаттарына ылғал, ауа және қажетті қоректік заттардың қорын молайтуға болады.

Тәжірибе жайының топырағының химия – физикалық қасиеті

Топырақ қабаты	Жалпы қасиеттері				Сулы суспензиялық, рН	Жылжымалы құрамы, мг/кг		
	қара шірік %	азот	CO <sub>2</sub>	CaCO <sub>3</sub>		Гидролизді азот	P <sub>2</sub> O <sub>5</sub>	K <sub>2</sub> O
0-10	1,32	0,09	4,9	10,9	8,1	24,0	27,5	414
10-20	1,23	0,09	4,9	11,0	8,1	2,4	25,3	442
20-35	0,6	0,06	6,9	15,8	8,2	9,2	24,0	376
35-50	0,3	0,05	8,7	19,8	8,2	0,8	16,0	351
50-100	-	-	9,0	20,5	8,2	-	-	-

Суармалы егіншілікте бақша дақылдарын өсіру агротехнологиясы тақырыбындағы зерттеу жұмыстары Шымкент қаласының маңындағы Қайнар-Бұлақ ауыл округіндегі М.Әуезов атындағы ОҚУ-нің Аграрлық факультетінің «Өсімдік шаруашылығы және мал шаруашылығы» кафедрасына қарасты тәжірибелік егістік алқабында жүргізілді. Зерттеу зерзатына асқабақ тұқымдастырына жататын бақша дақылы қарбыз алынды. Қарбыз дақылының кең қолданыстағы, көп тұтынатын және жоғары сұраныстағы «Сапалы» сұрыпы алынды. Оригинаторы - Қазақ мақта шаруашылығы ғылыми-зерттеу институты. «Сапалы» сұрпының өсіру агротехнологиясы, өнімділігі зерттелді..

Сұрып ең жақсы жергілікті сұрыптық үлгілерді жеке және ұялы іріктеу әдісі негізінде шығарылған. Сұрып орта пісер, бірыңғай өскін алынған уақыттан бірінші жиын-терімге дейін 75-85 күн. Өсімдіктері орташа үлкендікте, сабағы жайылып өседі, жапырақтауы орташа. Бақылау нұсқасына «Астраханский» сұрпы алынды

Жалпы қолданыстағы агротехникалық (топырақ өңдеу, тұқым себу мерзімі, тереңдігі, мөлшері, себу тәсілдері, арам шөптермен күресу) әдістемелер қолданылды. Тәжірибе алқаптарының барлық нұсқаларына сүдігер жыртудан алдын қараша айында гектарына 80 кг әсерлі зат мөлшерінде суперфосфат тыңайтқышы еңгізілді.

Бірінші катар аралық өңдеу жұмыстары сәуір айының 18-24 аралығында минералды тыңайтқыштар енгізумен бір уақытта жүргізілді:

1-нұсқа – N<sub>15</sub>; II-нұсқа – N<sub>20</sub>; III-нұсқа – N<sub>25</sub>; IV-нұсқа – N<sub>30</sub> кг әсерлі зат. NH<sub>4</sub>NO<sub>3</sub>.

Өнімділік жоғарылату мақсатында келесі жолы аммиак селитрасы 3 кезеңге бөліп енгізілді:

I-кезең 2-3 нағыз жапырақ пайда болған мезгілде

II-кезең өсімдіктің негізгі өсіп дамуы пәлек жайылып өскен уақытта;

III-кезең - гүлдеу кезеңінде

Егіс тәжірибелері және зертханалық зерттеулер келесі дәстүрлі классикалық әдістемелер бойынша жүргізілді:

- егіс тәжірибесі әдістемелігі ;

- бақша шаруашылығындағы тәжірибе жұмыстары әдістемелігі

- бақша шаруашылығындағы физиологиялық зерттеулер әдістемелігі

- бақша дақылдарының селекциясы және тұқым шаруашылығы әдістемелік сілтемесі.

- фенологиялық бақылаулар кезінде бақша дақылдарының келесі фенологиялық кезеңдері (фазалары) есепке алынды: көшеттік кезең, жаппай гүлдеу, өсімдіктердің жаппай жеміс байлауы. Биометриялық зерттеулер кезінде есепке алу фенологиялық бақылаулар жүргізілген кезеңдерде (фазаларда) жүргізілді. Биометриялық зерттеулерді жүргізу үшін тәжірибе бөлекшелерінде қатарынан қоректену алаңы бірдей 10-25 өсімдіктен тұратын 4 нүкте айқындалды.

- Фенологиялық бақылаулар қарбыз өскіндері пайда болғаннан, пәлек жаю кезеңдерінде жүргізілді. Қарбыз егісіндегі есептік мөлдек өлшемдері 1,8x50, аумағы 90м<sup>2</sup>. Егіс тізбегі 1,40x0,5см өсімдіктердің қоректену ауданы 140x 70см, ал кеш пісетін сұрыптары үшін 210x70см

- есептік алқап мөлшері жүйек аймағында 100x50см, қатараралықтары жүйектің екі жағында 100x90см.

- өскіндерді бірінші сирету алғашқы нағыз жапырақ пайда болғанда жүргізілді.

- 3 рет үстеп қоректендірілді

- танап екі рет шабақталды.

- Өсімдіктердің өсіп-даму кезеңдері И.Н.Бейдеман тәсіліне сәйкес жүргізілді.

- тәжірибелерді жүргізудің нәтижесінде алынған эксперименттік мәліметтерге дисперсиялық талдау әдісі қолданыла отырып, математикалық жолмен өңделіп Доспеховтың әдістемесіне сәйкес жүргізілді.

### **Қолданылған әдебиеттер:**

1.Шарақымбаев, Ж.Ш. Аграрлық реформа және ауыл шаруашылығы құрылымдарының қалыптасуы. / Шарақымбаев Ж.Ш. // Жаршы. - 2003. - № 2. – Б.12-16.

2. Умбетаев И. Технология возделывания новых, отечественных сортов на юге Казахстана / Умбетаев И. - Алматы-2005.

3. Шамбулова, Е.Д. Қарбыз қабығының беріктік қасиеттерін зерттеу / Шамбулова Е.Д.,Омаров К.К. // Жаршы. – Алматы, 2010. - №10. – Б.36-40.

4. Реальные дела,конкретные результаты / Тезисы отчета акима Туркестанской области // Областная общественно-политическая газета Южный Казахстан. – Шымкент, 2020. - № 13(20.269). - С.2-3.

# ОРДАБАСЫ АУДАНЫ ТӨРТКӨЛ АУЫЛЫ ЖСШ «МАРТ» ШАРУАШЫЛЫҒЫ ЖАҒДАЙЫНДА МАҚТАНЫҢ «МАҚТАРАЛ ПА 3034» СҰРЫПТАРЫН ӨСІРУДІҢ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ЗЕРТТЕУ

**Керімбай Сәуле Керімбайқызы**

IV курс студенті

М.Ауезов атындағы Оңтүстік Қазақстан  
университеті, Қазақстан

**Курманова Калида Туребековна**

аға оқытушы, М.Ауезов атындағы  
Оңтүстік Қазақстан университеті, Қазақстан

**Есенгелдиева Лаура Құлахметқызы**

ауылшаруашылық ғылымдарының кандидаты,  
аға оқытушы, М.Ауезов атындағы  
Оңтүстік Қазақстан университеті, Қазақстан

Мақта (*Gossypium L.*) - Құлқайыр тұқымдасына (*Malvaceae*) жататын көпжылдық тропикалық бұта.

Біздің елімізде мақта біржылдық өсімдік ретінде егіледі, биіктігі - 1-1,5 м. Мақтаның 2-2,5 м тереңдікке кететін және топырақтың көп аумағын алып жататын кіндікті тамыр жүйесі бар. Сабағы - тік, сүректенген, бұтақтанады, әсіресе төртінші-бесінші жапырақтан кейін. Өсімдіктің өркені - гүлі, немесе жемісі жоқ моноподиальді (өскіш) және симподиальді (жемісті). Соңғысының буынаралықтары қысқа, жемісті бүршікпен аяқталады (бұтақтанудың шектік типі), немесе буынаралықтары біршама ұзарған, жеміс бүршік-терімен (бұтақтанудың шектік емес типі). Шектік типте бұтақтанатын сорттары бұтақтарының формасы қосылған, пирамидалды; шектік еместіктердікі – тармақталған.

Мақтаның негізгі түрлері. Жершарындағы көптеген мақта түрлерінің ауыл шаруашылығы өндірісіндегі бес-ақтүрі мәдени өсімдік. Оның ішінде бұрынғы Кеңестер Одағында екі түрі ғана ендірілген болатын: кәдімгі, немесе мексикандық - *G. Hirsutum L.* және перуандық (египеттік) *G. Barbadense L.* Соңғысы өте жылусүйгіш, вегетациялық кезеңі де өте ұзақ.

Қазақстанда егілетін мақта сорттары кәдімгі, яғни, мексикандық түрге жатады. Мақтаның бұл түрінің талшығы - ақ, ұзындығы 30-35 мм, ал шығымдылығы 30-35%.

Бірінші және екінші нұсқаларда күрделі сор шаю жұмыстары топырақты 30 сантиметр, қопсыту, 3-ші және 4-ші нұсқаларда 40 сантиметр қопсыту, 5-ші және 6-шы нұсқаларда 35 сантиметр тереңдікте жыртумен бірге, соқалардың

қайырмасын алып тастау арқылы 60 сантиметр тереңдікте қопсыту жұмыстары жүргізілді.

1, 3, 5 нұсқаларда әр 20 метр, ал 2,4 және 6-шы нұсқаларда әр 40 метр сайын уақытша су қашырғыштар алынды. Терең қопсытудың арқасында топырақтың көлем салмағы 10-12 пайызға төмендеп, су өткізгіштік дәрежесі жоғарылады. Егер кәдімгі жер жыртулардан кейін топырақтың су өткізгіштігі 6 сағатта 18-20 миллиметр болса, ал терең қопсытудан кейін бұл көрсеткіш 3-4 есеге дейін жоғарылады.

Барлық нұсқаларда күрделі сор шаю екі бөлініп гектарына 6 мың текше метр суару мөлшерінде жүргізілді (кесте-3) 3-кестеден байқағанымыздай, сор шаюдың жоғары тиімділігі топырақты терең жыртып отырып, уақытша су қашырғыштардың ара қашықтығын жақын (20 м) алынған нұсқаларда көрінді.

Бұл агротехникалық әдістер топырақтағы тұздардың мөлшерін едеуір төмендеткенін байқаймыз. Тұздардың жақсы шайылуы топырақты терең қопсыту және уақытша су қашырғыштарды жақын, әр 20 метрден алынған 5-ші нұсқада айқындалды. Сонымен бірге 2-ші нұсқада тұздардың шайылуы топырақтың жоғарғы қабатында байқалды, ал төменгі қабатында тұздардың мөлшері бұрынғы көрсеткіште қалғаны бақыланды. Бұл нұсқада қолданылып жүрген жер жырту тәсілі қолданылған және уақытша су қашырғыштар жүргізілмеген болатын. Ал 5-ші нұсқада тұздардың шайылуы жоғары көрсеткішті, яғни 53 пайызды көрсетті. Бұл нұсқада тұз қалдықтары сор шаюға дейін 2,326 пайызды құраса, ал сор шаюдан кейін бұл көрсеткіш 1,106 пайызға дейін төмендеген. Себебі бұл нұсқада 35 см тереңдікте жерді жыртумен бірге топырақты 60 см тереңдікте қопсытып, әр 20 метр сайын уақытша су қашырғыштар алынған болатын. Екінші нұсқада тұз қалдықтары 2,326 пайыздан 1,596 пайызға дейін төмендеп, тұздардың шайылуы 31 пайызды құрады. Бұл нұсқада жер жырту 25 сантиметр тереңдікте жүргізіліп, ара қашықтығы 40 метр сайын уақытша су қашырғыштар алынған болатын (кесте-1).

Кесте-1. Түрлі агротехникалық әдістерді қолданғанда, сор шаюға дейін және сор шаюдан кейін топырақтағы зиянды тұздардың мөлшері

Агротехникалық іс-шаралар		Тұздардың құрамы, %				
жер жыртудың тереңділігі (см)	су қашырғыштардың ара қашықтығы (м)	сор шаюға дейін		сор шаюдан кейін		тұздардың шайылуы %
		тұздық қалдық	зиянды тұздар	тұздық қалдық	зиянды тұздар	
25	20	2,298	1,284	1,516	0,814	34
25	40	2,326	1,605	1,355	0,921	31
40	20	2,264	1,381	1,238	0,755	39
40	40	2,286	1,440	1,314	0,827	37
35 (60 см - қопсыту)	20	2,326	1,109	1,106	0,628	53
35 (60 см - қопсыту)	40	2,263	1,321	1,228	0,785	44

Кесте-1 мәліметтері көрсеткендей, сор шаюдың жоғары тиімділігі топырақты терең жыртып отырып, уақытша су қашырғыштардың ара қашықтығын жақын (20 м) алынған нұсқаларда көрінді.

Бұл агротехникалық әдістер топырақтағы тұздардың мөлшерін едеуір төмендеген. Тұздардың жақсы шайылуы топырақты терең қопсыту және уақытша су қашырғыштарды жақын, әр 20 метрден алынған 5-ші нұсқада айқындалды. Сонымен бірге 2-ші нұсқада тұздардың шайылуы топырақтың жоғарғы қабатында байқалды, ал төменгі қабатында тұздардың мөлшері бұрынғы көрсеткіште қалғаны бақыланды. Бұл нұсқада қолданылып жүрген жер жырту тәсілі қолданылған және уақытша су қашырғыштар жүргізілмеген болатын. Ал 5-ші нұсқада тұздардың шайылуы жоғары көрсеткішті, яғни 53 пайызды көрсетті. Бұл нұсқада тұз қалдықтары сор шаюға дейін 2,326 пайызды құраса, ал сор шаюдан кейін бұл көрсеткіш 1,106 пайызға дейін төмендеген. Себебі бұл нұсқада 35 см тереңдікте жерді жыртумен бірге топырақты 60 см тереңдікте қопсытып, әр 20 метр сайын уақытша су қашырғыштар алынған болатын. Екінші нұсқада тұз қалдықтары 2,326 пайыздан 1,596 пайызға дейін төмендеп, тұздардың шайылуы 31 пайызды құрады. Бұл нұсқада жер жырту 25 сантиметр тереңдікте жүргізіліп, ара қашықтығы 40 метр сайын уақытша су қашырғыштар алынған болатын.

Жүргізілген зерттеулердің нәтижесіне сүйене отырып төмендегідей қорытынды жасауға болады. Күшті сортаңданған жерлердің агрономелиоративтік жағдайын жақсартуда ең тиімді агротехникалық әдіс, топырақты 35 сантиметр тереңдікте жер жыртумен бірге, 60 сантиметр тереңдікте қопсыту арқылы, уақытша су қашырғыштарды әр 20 метр сайын ала отырып сор шаю мөлшері екі бөлініп 6 мың текше метр суару мөлшерінде жүргізу тиімді деп танылды.

Тәжірибеге қажетті ғылыми мәліметтерді жеткілікті жинау үшін төмендегідей байқаулар, талдаулар жүргізілді.

- фенологиялық байқау: көз шамасы тәсілімен есептеу мөлдегіндегі мақтаның өсіп-даму кезеңдерінің негізгі байқалуы (10 пайыз өсімдік) және толық (75 пайыз өсімдік) жүруі бойынша анықталды.

- тұқымның лабораториялық өнгіштігі – лабораториялық жағдайда 100 тұқымнан өнген өскіндер санының пайыз үлесіне байланысты, ал өну күші алғашқы өскіндер пайда болғаннан соң 3 күн ішіндегі қалыпты өскіндердің пайыз үлесіне байланысты анықталды.

- тұқымның далалық өнгіштігі - егін көгі толық пайда болғаннан соң себілген тұқым мен пайда болған өскіндердің пайыз үлесі арқылы (алқаптан диагональ жүріп 1м<sup>2</sup> жерден) анықталды.

- өсудің және дамудың динамикасы тәжірибе нұсқаларының барлық қайталауларынан 25 өсімдіктің биіктігін және өсімдіктің жапырақ санын әрбір он күн сайын өлшеу және санау арқылы анықталды. Өлшеу жер бетінен өсімдіктің ең жоғары бөлігіне дейін жүргізілді.

- өсімдіктің сақталуы тәжірибе нұсқаларының барлық қайталауларынан өсімдік санын  $1\text{ м}^2$  жерден 3 қайталап әрбір он күн сайын санап, пайда болған өскіндер санының пайыз үлесі арқылы анықталды.

-топырақтағы қоректік заттар мөлшері 0-30 және 30-50 см қабаттарының топырақ үлгілерін араластырып, жеңіл гидролизді азот -Гранвальд-Ляжу әдісі бойынша, жылжымалы фосфор – фотоэлектроколориметрде Мачигин әдісі бойынша, жылжымалы калий — жалынды фотометрде, ал қарашірік — В.И.Тюрин әдісі бойынша анықталды.

-танаптағы арамшөптер үлесі алқаптан көлбеу жүріп 3 жерден  $1\text{ м}^2$  аудандағы арамшөптер санын санау арқылы анықталды.

Топырақта қоректік заттар мөлшерін анықтау мақсатында тәжірибе аймағынан тәжірибеге дейін және тәжірибе соңында топырақ үлгісі алынып оның құрамындағы қарашірік, жалпы азот, фосфор, калий, нитратты азот, аммиакты азот, жылжымалы фосфор және ауыспалы калий мөлшері анықталды.

Дақылды өсірудің экономикалық тиімділігін суармалы жерде шикізатты өндіруге кеткен барлық шығындар мен сатылған шиттің бағасының айырмашылығын табу арқылы анықталды.

Өнімнің статистикалық өңдеуін Б.А.Доспеховтың математикалық талдау әдісі бойынша есептелінді.

Мақта бағалы техникалық дақыл ретінде тек Түркістан облысы аумағында өсіріліп келеді. Дегенмен соңғы жылдары мақта талшығына деген сұраныс азайып барады. Соған байланысты шаруа қожалықтар мақтадан алынатын өнімді арттыруға талпынуы керек. Оған бірден-бір себеп отандық жоғары өнімді, құрғақшылыққа төзімді жаңа мақта сорттарын пайдалану маңызды.

Ал Түркістан облысының аймағында яғни мақта егілетін аудандарда 1990 жылдарға дейін аудандастырылған селекциялық сұрыптар пайдаланылып келді. Бұл сұрыптар бұрынғы Бүкілодақтық селекциялық және тұқым шаруашылығы ғылыми зерттеу институты мен филиалдарының ғалымдары шығарған С-4727 сұрпы мен 108-Ф ( Андижан ) және Қырғыз мақта шаруашылығы тәжірибе станциясы шығарған « Киргизский-3» сұрыптары. Еліміздің ғалымдарының еңбектерінің нәтижесінде мол өнімді әрі талшығы аса сапалы жаңа сорттарды шығара бастады. Жаңа аудандастырылған сұрыптар климат жағдайына, топыраққа және суармалы егіс жағдайларына мейлінше бейімделген . Бұл тұрғыдан алып қарағанда мақтаның 1998 жылы аудандастырылған « Мақтаарал-3044» сұрпы топырақтың сорлануына төзімділік таныту талаптарына неғұрлым толық жауап береді. Өйткені оның тамырлары тереңге кетеді, шөлге төзімді келеді, судың тапшылығынан зардап шеге қоймайды. Бұл сұрып Түркістан облысында өсіру үшін аудандастырылған, ал 1999 жылы жергілікті селекция нәтижесінде « Мақтаарал-3031» сұрпы аудандастырылды.

Бұл сұрыптар құнды белгілері бойынша С-4727 сұрпымен салыстырғанда айырмашылықтар бар. С-4727 сұрпының вететациялық өсіп-жетілуі уақыты 126 тәулік болса « Мақтаарал-3044», « Мақтаарал-3031» сұрыптарында даму кезеңі 1-3 күн ерте. Сондай-ақ мақтаның жаңа сұрыптардың өнімділігі бұрынғы стандартты С-4727 сұрпымен салыстырғанда гектарына 6,2-9,1центнер артық



болып шықты. Жаңа сұрыптың әр көсегінің салмағы 5,5гр-нан 6,3гр-ға жетті. Талшық түсімі бойынша да артықшылық байқалды яғни 2,0-2,7% ал талшықтың ұзындығы бойынша 0,4-0,8 мм артық болды. Оның үстіне мақтаның жаңа сұрыптарының вилт ауруына шалдығуы С-4727 сұрпымен салыстырғанда әдәуір төмен болып шықты. Содай-ақ жаңа сұрыптардың бұрынғы сұрыптардан артықшылығы басқа да технологиялық сапаларынан айқын көрінеді.

Тағы да айта кететін нәрсе ол соңғы жылдары Қазақ мақта шаруашылығы ғылыми-зерттеу институтының ғалымдары бәсекеге қабылетті, жоғары өнімді, құрғақшылыққа төзімді жергілікті жердің сортаң топырағына бейімделген жаңа отандық М-4003, М-4007, М-4011, М-4016 сұрыптарын шығарды.

Экономикалық баға- ауыл шаруашылық дақылдарын өсіріп-өндіру технологиясының тиімділігін есептеу көрсеткіші болып табылады. Кейінгі жылдардағы нарықтық заман талабына байланысты пайдаланатын тыңайтқыштар мен гербицидтердің және өндірілген тұқым мен жанар-жағар май бағасының тұрақсыздығы, сонымен бірге ауыл шаруашылық дақылдарын өсіру барысында агротехникалық іс-шаралар жұмыстарын жүргізу құнының ауытқымалылығы, экономикалық тиімділікті ақшалай есептеу үшін біршама қиындықтар туғызуда. Ауылшаруашылығы дақылдарының егістіктеріне қолданатын гербицидтер мен тыңайтқыштар топырақ құнарлығы мен егіншілік өнімділігін көтерудің аса маңызды құралы болып табылады. Гербицидтер егістік танаптарындағы арамшөптердің өсіп-дамуын тежесе, минералды тыңайтқыштар топырақ ерітіндісі тез сіңіп екпе дақылдарға қосымша қорек ретінде болып, айналымға тез түседі де, олардың қайтарымы қысқа мерзімде сезілді, яғни нәтижесі жоғары өнімділік арқылы көрінеді. Осы агротехникалық шараларды тиімді пайдаланылған жағдайда, өндірістік экономикалық тиімділігі артады. Түркістан облысының мақта өндірісіне мамандандырылған агроқұрылымдардың өндірістік-экономикалық көрсеткіштеріне талдау жасалды. Төмендегі мәліметтер мен ақпараттар аймақтағы қазіргі қалыптасқан жағдайды сараптауға мүмкіндік береді. Топырақтың көлемдік массасы мақтаның өсіп-өркендеуіне, өніп шығуына, тамыр жүйелеріне, гүлдеу және пісіп жетілу динамикасына, көсек саны және өніміне әсері экспериментальді дәлелденді солай етір жүргізілген алқапты және вегетациялық тәжірбиелер нәтижесінде топырақтағы химиялық және биологиялық процестерге тұқымның өніп өсуіне, мақтаның өсіп өркендеуіне жоғарғы өнім алуға топырақтың негізгі белгілеуші фактілері болып, оның әр жер топырағы жағдайындағы тығыздығы болып есептеледі. Сондықтан, экономикалық тиімділік мақтаға берілген минералдық және органикалық тыңайтқыштардың өнімділігіне әсері үшінші нұсқада органоминералды тыңайтқыш берілгенде болды. Осыны қолданғанымызда минералдық тыңайтқыш нұсқадағыдай, рентабелдік деңгейі 27,85% және 29,10% ды құрады. (кесте-2).

Кесте-2. Минералдық және органикалық тыңайтқыштардың өнімділікке әсерінің экономикалық тиімділігі

№	Көрсеткіштер	Бақылау	Бизнес жоспар бойынша	
			Аммофос+Cu	Мочевина+Cu
1	Мақта өнімі. ц/га	33,7	35,2	36,8
2	Өнім құны. тенге.	23,568	26410	26320
3	Жалпы қаржы. тенге.	19000	18300	20100
4	1 га жерден алынған таза пайда, тенге	4568,0	8110	6200
5	Қосымша пайда, тенге	-	998,0	1300
6	Рентабельдік деңгейі, %	25,0	27,85	29,10

Кесте-2 мәліметтері көрсеткендей, минералдық және органикалық тыңайтқыштарды берілген кезінде өте төмен шығын кезінде негізгі көрсеткіші мақтадың екінше нұсқада, минералдық тыңайтқыш Аммофос+Cu берілді. Қосымша пайда 998,0 тенге, ал үшінші нұсқада бақылау нұсқаға қарағанда 1300,0 тг. құрады.

Сондықтан, экономикалық тиімділік мақтаға берілген минералдық және органикалық тыңайтқыштардың өнімділігіне әсері үшінші нұсқада органо-минералды тыңайтқыш берілгенде болды. Осыны қолданғанымызда минералдық тыңайтқыш нұсқадағыдай, рентабельдік деңгейі 27,85% және 29,10%- ды құрады.

#### Қолданылған әдебиеттер:

1. Көпешов Ш. Қазақстан мақтасы. Алматы, Қайнар. 1979. 3-5 б
2. Оңтүстік Қазақстан облысы ауыл шаруашылығы өндірісін өркендету жүйесу. Алматы. Изд «Бастау» .2006. 113-119 б.
3. Оңтүстік Қазақстан облысында мақта өндірісін өркендетудің өзекті мәселелері. – Халмуратов Р., Алматы, «Бастау» 2002ж.

## ҚАЙНАРБҰЛАҚ ОҚУ – ҒЫЛЫМИ ӨНДІРІСТІК КЕШЕНІНІҢ ТӘЖІРИБЕ АЛҚАБЫНДА ЖОҢЫШҚА ДАҚЫЛЫНЫҢ ЗИЯНКЕСТЕРІМЕН КҮРЕСУДІҢ ТИІМДІ ТӘСІЛДЕРІН АНЫҚТАУ

**Үсен Албина Қайратқызы**

IV курс студенті

М.Ауезов атындағы Оңтүстік Қазақстан  
университеті, Қазақстан

**Курманова Калида Туребековна**

аға оқытушы, М.Ауезов атындағы  
Оңтүстік Қазақстан университеті, Қазақстан

**Елибаева Гулмира Исатаевна**

биология ғылымдарының кандидаты,  
факультет деканы, М.Ауезов атындағы  
Оңтүстік Қазақстан университеті, Қазақстан

Жоңышқа (*Medicago sativa*) – бұршақ тұқымдасына жататын көп жылдық шөптесін өсімдік. Еуропа, Азия және Африкада өсетін 100-ге жуық түрі бар. Кәдімгі жоңышқа (*M. sativa*), сарбас жоңышқа (*M. falcata*), көк жоңышқа (*M. caerulea*), т.б. кең таралған. Қазақстанда 18 түрі өседі. Сабағы тарамданған, бұтақты түп құрады, биіктігі 40 – 80 см. Жапырағы үш құлақты, ұзынша келген. Гүлшоғыры – көп гүлді шашақ. Жемісі – көп тұқымды бұршақ. Жоңышқа – республикамызда көп өсірілетін мал азықтық дақыл. Малға пішен, балғын көк майса, кептіріліп ұнтақталған, сүрлем күйінде беріледі. Жоңышқада (кұрғақ затқа шаққанда) 15,5% протеин, 43,9% азотсыз заттар, 29,4% клетчатка, 3,1% май болады. Кәдімгі жоңышқаның 100 кг жасыл массасында 21,7 азық өлшемі, 4,1 кг қорытылатын протеин, ал 100 кг пішенінде 50,2 азық өлшемі және 13,7 кг қорытылатын протеин бар. Қазақстанда аудандастырылған жоңышқа сорттары: ертіс жоңышқасы, қарабалық жоңышқасы, т.б. Жоңышқа – ылғал және жылу сүйгіш дақыл. Егіндік және мал азықтық ауыспалы егістікте егеді. Жоңышқаны гүлдей бастағанда орады. Жоңышқаны екінші орған кезде мол өнім алуға болады. Жоңышқа зиянкестері – жоңышқа сұр көбелегі, жоңышқа жапырағының бізтұмсығы, жоңышқа қандаласы, т.б; аурулары – ақұнтақ, тат кеселі.

Суармалы танапта жақсы алғы дақылдар: көкөніс және бақша дақылдары, астық немесе отамалы дақылдар. Тәлімі жерлерде- таза пар немесе пардан кейінгі күздік астық дақылдар. Алдымен, танапты сыдыра жыртады. Содан кейін танапты 25-30см тереңдікте аударып жыртады.

Көктемгі жер өңдеу жұмысы сүдігерді тырмалаудан басталады: Тұқым себу алдында жер өңдеуге құрама агрегаттарды (РВК 3,6 т:б) қолданған тиімді.

Суармалы жерлерде жоңышқаны көбіненсе жамылғымен себеді. Ол үшін біржылдық дақылдарды (судан шөбі, итқонақ тары, арпа, сұлы) пайдаланылады. Мал азықтық және ферма маңындағы ауыспалы егістіктерде судан шөбі мен рапс ең жақсы жамылғы болып есептелінеді.

Құрғақ далалық аймақта жоңышқаға жақсы жамылғы ретінде пішенге шабылатын біржылдық шөптер себіледі. Далалық шөлейтті және шөл аймақтарда жоңышқаны жамылғысыз себеді.

Себер алдында жоңышқа тұқымын дәрілейді және себуден бір күн бұрын түйнек бактерияларымен өңдейді (16-18кг тұқымға 1кг нитрагин).

Суармалы жерлерде жоңышқаның әр гектарына тұқым себу мөлшері 12-20кг немесе 10-12 млн. өңгіш тұқым. Құрғақ далалық аймақтың тәлімі жерлерінде әр гектарға 8-10кг немесе 5-6млн.өңгіш тұқым себіледі.

Жоңышқаны мал азығына қатарлап, тұқымдыққа кең қатарлап (45-60см) себеді. Жоңышқаны астық-шөп тұқымын себетін сепкіштермен (СЗТ-3,6, СЗ-3,6, СЗП-3,6 т.б.) себеді немесе көкөніс себетін сепкіштерді (СОН-4) қолданылады.

Жоңышқаны және жамылғы дақылдарды бір мезгілде себеді. Тұқымға түйіршікті сеперфосфат ( $P_{15-20}$ ) қосып себу тиімді. Ылғалды топырақта тұқымды 2-3см тереңдікте ал құрғақ топырақтарда 3-4см тереңдікте себеді.

Бірінші жылы күтіп-бағу жұмыстары жоңышқадан толық өскін алуға және олардың жақсы өсіп, жоғары өнім түзуіне бағытталады. Ол үшін тұқым себілгеннен кейін топырақ тығыздалады. Жаңбырдан кейін топырақ бетінің қабыршығын өскін пайда болғанша және шыққаннан кейін сақиналы тығыздығышпен немесе ротациялы тырмалармен бұзады. Бұл жұмысты кешіктіріп жүрген жағдайда өскіндері қатты сиреп кетуі мүмкін.

Жамылғысыз жоңышқа егістігі көктемгі өскін бергеннен бұтақтануына дейін баяу дамуының салдарынан, арамшөптермен қатты ластанып кетеді, сол себепті жоңышқаның бірінші орымын ертерек жүргізеді.

Екінші жылғы күтіп-батау жұмыстары ерте көктемде оны қоректендірумен басталады.

Үшінші жылы жоңышқа танабын аралығын 4-6м етіп, 40-60 см тереңдікте қуыстау-агротехникалық тәсілін жүргізеді.

Жоңышқа жоғары өнімді тек жүйелі суарған жағдайда ғана береді. Жоңышқаның әр гектарынан 150-200 ц пішен жинау үшін, оны 4-5 рет суғару қажет (суғару мөлшері 7000-8000 м<sup>3</sup>/га дейін). Орта есеппен әр орымда 2 рет суғарылады. Ең тиімді топырақ ылғалдылығы 70-75%(ТСС) болуы үшін суғару мөлшері -600-800 м<sup>3</sup>/га шамасында болады.

Зерттеу жүргізілген 2017-2018 жылдардағы ауа райы ерекшеліктерін (температуралық режим, жауын-шашын көлемі және ауаның салыстырмалы ылғалдылығы) көп жылдық мөлшермен салыстырғанымызда айтарлықтай айырмашылықтар байқалды. Дегенмен де тәлімі егіншіліктегі мақсары дақылы-

ның бірқалыпты өсіп-дамуы мен өнімнің ойдағыдай түзілуі, өсімдіктің өсу кезеңінде (наурыз-маусым айлары) ауа райының қалыптасуы едәуір ықпал етеді.

Кесте-1. Зерттеу жүргізілген 2021-2022 жылдарды көп жылдық орташа ауа райы мәліметтері

Жылдар	Ауа температурасы, °С				Жауын –шашын мөлшері, мм				Ауаның салыстырмалы ылғалдылығы, %			
	III	IV	V	VI	III	IV	V	VI	III	IV	V	VI
2021	6,6	16,0	19,6	25,3	72,8	84,1	44,9	5,2	68	72	59	41
2022	12,8	15,2	21,6	26,7	46,3	58,3	22,8	-	56	56	54	33
орташа	9,8	15,6	20,6	26,0	59,5	61,8	3,8	5,2	62,0	64,0	56,5	37,0

Наурыз-маусым айларында ауаның орташа температурасы көп жылдық мөлшерден наурызда 4,4<sup>0</sup>С, сәуірде 2,7<sup>0</sup>С, мамырда 1,7<sup>0</sup>С және маусымда 2,7<sup>0</sup>С жоғарылағаны байқалды. Ал, зерттеу жүргізілген 2008 құрғақшылық жылы осы мерзім аралығындағы ауа температурасының мәні үйлесімді мөлшерден айтарлықтай басым, яғни 2,4-7,4<sup>0</sup>С артық болды.

Тәлімі егіншіліктегі құрғақшылық пен қуаңшылық көп жағдайда маусым айында байқалады. Бұл уақыттағы ауаның орташа температурасы 25-26,9<sup>0</sup>С көтеріліп, құрғақшылық жылдары қалыпты мөлшерден артық болуы кездейсоқтық емес. Жаз мезгіліндегі ауаның салыстырмалы ылғалдылығының күрт төмендеуі құрғақшылықтың алғашқы нышанын білдірсе, бұл табиғатта кездесетін заңды құбылыс болып табылады. Зерттеу жүргізілген жылдары жауған жауын-шашын мөлшері оның маусым бойынша бөлінуінде де біршама ауытқушылық байқалды..

Сонымен, зерттеу қорытындысы бойынша 2021-2022 жылдарға жалпы сипаттама көрсеткендей, ауыл шаруашылығы жылдары дақылдың өніп-өсуіне қажетті ылғал түсімі жеткілікті болғаны байқалады.

Топырақ құрылымы.Тәжірибелік аймақтың өсімдік дүниесі мен топырақ жамылғысы. Ылғалы жеткіліксіз тәлімі жерлерде табиғи өсімдіктер дүниесі сан алуан қауымдастық-тан тұрады. Ерте көктемде эфемерлердің басымдылығы байқалып, соңынан жусанды және шымды-астық тұқымдастар тобы пайда болады. Қазақстанның оңтүстік - шығысындағы сұр топырақты аймақтар тау етегіндегі жазықтықта және тау бөктерлерінде орналасқан. Аталған жерлер Тянь-Шань тауы жүйесінің тік биікті климаттық белдеулері ретінде танылып, негізінен тәлімі егіншілікте пайдаланылады.

Еліміздің Түркістан, Жамбыл және Алматы облыстарындағы жарамды тәлімі жер көлемі 2,8 млн.га шамасында, оның ішінде ылғалы жеткілікті 0,4 млн.га, ылғалы жартылай жететін 0,8 млн. және ылғалы жетіспейтін 1,6 млн. га тәлімі жерлер бар.

Кесте 2 - Топырақтың жалпы құрылымы

Топырақ қабаты	Жалпы құрамы				Сулы суспензиялық, рН	Жылжымалы форма мөлшері, мг/100г		
	Қара шірік, %	Азот, %	СО <sub>2</sub> , %	СаСО <sub>3</sub> , %		Гидролизді азот	Р <sub>2</sub> О <sub>5</sub>	К <sub>2</sub> О
0-10	1,3	0,08	4,8	10,8	8,2	13,3	2,7	40,6
10-20	1,2	0,07	4,9	11,0	8,2	10,8	2,7	43,9
20-35	0,5	0,05	6,9	15,8	8,3	6,5	1,6	30,8
35-50	0,3	0,05	8,7	19,7	8,5	-	1,4	32,0
50-100	-	-	9,0	20,5	8,5	-	-	-

Қазақстан мен Орта Азияның тәлімі егіншілігі ылғалмен қамтамасыз етілмеген (жауын-шашыны 250 миллиметрден кем), жартылай қамтамасыз етілген (250-400 мм) және қамтамасыз етілген (400 миллиметрден артық) жерлерге бөлінеді. Жылдық жауын-шашын мөлшеріне сәйкес тәлімі жерлердің ылғалмен қамтамасыз етілу дәрежесі біршама өзгеріп отыруы мүмкін.

Сұр топырақты аймақтың өзіне тән ерекшелігі - ол тау етегінен басталып, төменгі жазыққа қарай созылып жатқан ұланғайыр еңіс. Сол себепті де жылдық жауын-шашын мөлшері, ылғалдың қыртыс үстімен ағып өтуі, белсенді радиация жиынтығы жер бедеріне және абсолюттік биіктігіне байланысты ауытқиды. Тау етегіндегі жазықтықтың топырақ түзуші жыныстары - сары топырақ, сарғылт топырақ, құмдақ және саздақ топырақтар.

Топырақ түзуші жыныстардың механикалық құрамының ерекшелігі мынадай: теңіз деңгейінен 1000-1200 м биіктікте жатқан беткейдің жоғарғы жағындағы 0,01 мм шамасынан кіші бөлшектер 51-58%, мұндай қасиет ауыр құмдақтарға тән келеді; орта деңгейде (1200-800 м) ондай бөлшектер 30% шамасына дейін азаяды да, орташа құмдақты топырақ класы аралығына жатады. Тау етегінен төмендеген сайын топырақ түзуші жыныстар жеңіл құмдақ пен саздаққа айналады. Сөйтіп шөл дала бағытына қарай биіктіктің төмендеуіне байланысты топырақ құрамында құм көбейеді де, керісінше лайлы фракция кеми түседі. Демек, тау етегіндегі жазықтықта топырақ түзуші жыныстардың генезисін анықтау кезінде тау биіктігіне және кеңістікке қатысты өзіндік табиғи жіктелу ағымы байқалады.

#### Қолданылған әдебиеттер:

1. Оңтүстік Қазақстан облысы ауыл шаруашылығы өндірісін өркендету жүйесі. Алматы «Бастау». 2006. 432б

2. Алиева М.Н. Вредители люцерны. В книге: «Возделывание люцерны на семена в условиях богарного и поливного земледелия». Казогиз, Алма-Ата, 1949. Б. 119 - 121

З.Яхонтов В.В. Вредители с/х растений и продуктов Средней Азии и борьба с ними. Госиздат Уз Ташкент, 1963 Б. 49 - 61

## **ДІЯ ПОВТОРНО-ЗМІННИХ НАВАНТАЖЕНЬ НА БЕТОННІ СПОРУДИ**

**Кушнарьова Галина Олександрівна**

кандидат технічних наук, доцент, Військова академія (м. Одеса)

**Фролов Олександр Сергійович**

старший викладач, Військова академія (м. Одеса)

**Копейкіна Тетяна Геннадіївна**

старший викладач, Військова академія (м. Одеса)

В живій, або в неживій природі, техніці, тіло, частина його, елемент конструкції, зазнають не тільки статичних, а і повторно-змінних (циклічних) у часі навантажень. Циклічні дії навантажень можуть бути обумовлені такими факторами, як сили природи, життєдіяльністю людини, умовами експлуатації машин та механізмів. Практично не знайдеться жодної машини, яка б не зазнавала дії повторно-змінних навантажень. При дії цих навантажень розвиток тріщин, які потім приводять до руйнування, накопичуються повільно при напруженнях, значно менших не тільки межі міцності, а й межі пружності. Поява макротріщин приводить до втомного руйнування конструкції, яке має раптовий, миттєвий та катастрофічний характер. Тип руйнування залізобетонних конструкцій здебільшого крихкий. Таке руйнування інколи називають «пружним». Втомне руйнування це руйнування матеріалу під дією повторно-змінних (часто циклічних) навантажень. Фізичні причини втомного руйнування матеріалів досить складні і ще не до кінця вивчені. Однією з основних причин втомного руйнування прийнято вважати утворення і розвиток тріщин. Багато деталей машин і механізмів та елементів залізобетонних споруд піддаються тривалій дії повторно-змінних навантажень, які змінюються від максимального до мінімального значення. До них відносяться: естакади, на яких ремонтують техніку, мости, дорожні плити, по яких проходить техніка, підкранові балки в боксах, де ремонтують техніку, плити колекторів, покриття та перекриття споруд, на які установлюють вібраційні машини, елементи пресів та важких станків та інші. Розвиток руйнування дорожніх плит насамперед визначається повторністю дії розрахункових автомобільних навантажень. Багатократні навантаження спричиняють явища втоми в матеріалах дорожніх конструкцій. Чим більші за абсолютною величиною повторні напруження будуть виникати в покритті, тим менше циклів навантажень необхідно для руйнування покриття (появи тріщини в найбільш напруженому перерізі). Щоб підвищити витривалість бетону дорожніх покриттів, тобто його здатність чинити тривалий опір повторним навантаженням, необхідно конструктивно зменшувати величину



циклічних напружень в покриттях. Проблеми міцності похилих перерізів широко досліджували в Україні та світі. Дослідженнями займалися: Боришанський М.С., Гвоздев А.А., Гладишев Г.М., Двоскина Л.Г., Дмитренко А.О., Дорофеев В.С., Дорошкевич Л.О., Залесов А.С., Карпюк В.М., Клімов Ю.А., Максимович С.Б., Ониськів Б.Н., Вегера П.І., Bazant Z.P., Bresler B., Nanni A., Leonardt F., Mörschem E., Saeed M.M., Вегера П.І.

Автором [1] розглянуто залізобетонні балки, які виготовлені на гранітному щебені та вапняковому піску при дії циклічних навантажень. При експлуатації та падінні втомної міцності досліджуваних залізобетонних балок великий вплив виявляють особливі умови зварювання, розтяг та згин поперечних стержнів, що приводить до втомного розриву поперечних стержнів в місці пересічення їх похилою тріщиною. В південних регіонах України відчувається нехватка кварцового піску, тому особливу актуальність має використання відходів вапняків. Вапняковий пісок, який одержують дробленням та розсівом відходів каменерізання, по своїм механічним характеристикам придатний для виготовлення бетону та конструкцій. Для багатьох типових залізобетонних конструкцій покриттів та перекриттів, які розраховані на статичне навантаження, але піддаються дії циклічних навантажень в процесі експлуатації, необхідна оцінка їх втомної міцності бетону та поперечної і поздовжньої арматури, а також факторів, які впливають на несучу здатність залізобетонних конструкцій. Досліджень витривалості похилих перерізів залізобетонних балок при дії циклічних навантажень небагато та носять експериментальний характер. Також проведено комплекс досліджень по впливу величини прольоту зрізу, міцності бетону, коефіцієнта поздовжнього армування та коефіцієнта асиметрії циклу на несучу здатність залізобетонних балок на вапняковому піску при дії циклічних навантажень. Метою дослідження є одержання експериментальних даних по втомній міцності, тріщиностійкості та деформівності залізобетонних балок на гранітному щебені та вапняковому піску в зоні спільної дії згинального моменту та поперечної сили, при кількості циклів менше ніж  $2 \cdot 10^6$ . Дослідження проводили на універсальному гідравлічному пресі ГРМ-2А з пульсатором. Частота прикладення циклічного навантаження 335 циклів за хвилину. Випробовування дослідних зразків виконували за схемою однопрольотної балки на двох опорах, завантаженої двома силами, на різній відстані від опор. Перед прикладенням багато повторного навантаження зразки навантажували статично до верхньої межі повторного навантаження. Ці експерименти дозволили визначити статичне руйнівне навантаження і момент тріщиноутворення. Потім зразки піддавали дії багатократного повторного навантаження з рівнем від 0,3 до 0,78 статичного руйнівного зусилля. Пульсацію періодично переривали при кількості циклів, рівній (0,01; 0,05; 0,1; 1,0) · 10<sup>3</sup>. Після зупинок завантажували статично до верхньої межі повторного навантаження, вимірювали деформації бетону і арматури, фіксували виниклі тріщини та вимірювали їх розкриття, визначали прогини. Для балок зі поперечною арматурою питання розрахунку згинальних елементів утворення тріщин, похилих до поздовжньої осі елементу, при дії циклічного навантаження

достатньо складне та важливе. По величині утворення похилої тріщини оцінюють безпечність залізобетонних балок. В зоні дії поперечної сили та згинального моменту виникають похилі тріщини, які залежать від прольоту зрізу, від наявності хомутів в приопорній зоні, коефіцієнта поздовжнього армування, неоднорідності та міцності бетону та інше. При втомному випробуванні залізобетонних балок на вапняковому піску, перші похилі тріщини з'явилися уже при 300-600 циклах навантаження. Циклічне навантаження приводить до безперервного збільшення похилих тріщин. При подальшій дії повторного навантаження розвиток більшості похилих тріщин припинявся, за виключенням 2-3 тріщин, які продовжували розвиватися. Умови, при яких виникали похилі тріщини, залежать від величини прольоту зрізу та рівня навантаження. Після виникнення критичної тріщини, зразки руйнувалися. Втомне руйнування проходило по двом схемам: зріз бетону над вершиною похилої тріщини та розрив поперечних стержнів і далі руйнування бетону над вершиною похилої тріщини. Із збільшенням довжини прольоту зрізу розкриття похилих тріщин та інтенсивність їх зростає. Різке збільшення ширини похилої тріщини спостерігалось у балок, у яких відбувся втомний розрив одного із стержнів поперечної арматури. Аналізуючи експериментальні дані, приходимо до висновку, що дослідження втомної міцності залізобетонних елементів по похилих перерізах при дії повторно-змінних навантажень в діапазоні до  $1 \cdot 10^5$  циклів, являється актуальним. Оцінка несучої здатності залізобетонних балок в зоні дії поперечних сил та згинального моменту має важливе значення. Ця проблема актуальна також для районів в сейсмічних районах.

#### **Список літератури**

1. Кушнар'ова Г.О., Ісмаїлова Н.П., Ковтун М.Я. Исследование прочности и деформативности бетонных плит на известняковом песке// Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 2018.№ 6.(141).18-23с.

## ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОСТОРУ В ТВОРЧОСТІ АРХІТЕКТОРА ГАНСА ШАРУНА

**Тараненко Сергій Вікторович**

асистент

Сумський національний аграрний університет

У даній статті розглянуто творчий шлях німецького архітектора Ганса Шаруна з акцентуванням уваги на особливостях проектування форми його об'єктів; описано та проаналізовано принципи, яких він дотримувався при організації внутрішнього простору будівель.

Ключові слова: Ганс Шарун, простір, форма, органічна архітектура

«Простір створюється людиною, яка  
його проживає і наповнює змістом»

Ганс Шарун

Бернгард Ганс Генрі Шарун - без перебільшення найсвоєрідніший і один із найвідоміших зодчих Німеччини. Саме у творчості цього архітектора найбільш яскраво видно особливості органічного напрямку архітектури його батьківщини. Він творив, проєктуючи об'єкти на вістрі новітньої архітектурної течії, яка не тільки привертала увагу світової преси, але і була однією з найбільш суперечливих. Як би там не було, творчість Шаруна швидко здобула міжнародну зацікавленість, знайшла своїх послідовників і критиків.

Формі споглядання у творчості архітектора Ганса Шаруна завжди відводилася першочергова роль. З 1919 року після вступу в гурток «Скляний ланцюг» під керівництвом Бруно Таута він починає раннє експериментування з формами різних будівель і створює їх фантастичні замальовки. Тоді на нього справляють істотний вплив роботи американського художника Лайонела Файнінгера, який малював архітектурні «прозорі» пейзажі, що містили в собі складні незамкнуті простори.

В середині 1920-х років з поліпшенням соціальної та економічної ситуації хвиля експресіонізму різко йде на спад, поступаючись місцем новому руху творчості під назвою раціоналізм. У цей час Ганс Шарун, покинувши гурток «Скляний ланцюг», вступає до нового товариства «Кільце», організованого архітектором Гуго Гарінгом. Теорія «нової будівлі», створена Гарінгом, надихнула Шаруна на новий архітектурний напрямок, який повністю відходив від сформованих раніше схем і став ґрунтуватися на унікальності й функціональності, а також на зв'язку з народною архітектурою.

Шарун і Гарінг разом впровадили нову теорію архітектури, яка прагнула кинути виклик панівним формальним методикам проектування форм, які ґрунтувалися на естетичних, стилістичних і пропорційних канонах.

У поняття «форма» починає входити її зв'язок з дією, з процесами, які повинні відбуватися в даній формі на прикладі органічного світу (гніздо птахів,

нора тварин тощо). Гуго Гарінг вважав, що створення нової архітектури має бути позбавлене холодної розсудливості, привнесеної геометричними формами, воно повинно бути подібним інстинктивній діяльності представників світу природи. Все це входить в поняття «органічної архітектури», що будується за тими ж законами, що і в природі.

Саме у цей період творчості в роботах Ганса Шаруна починає вироблятися головний композиційний прийом. Просторову структуру будь-якого об'єму він прагне компонувати навколо відносно великого «серединного простору» («простору середини»), яке ним наділяється особливим функціональним і емоційним значенням. Наприклад, при зведенні «Будинку для холостяків» у м. Вроцлав (Бреслав) 1929 року (рис.1) роль «серединного простору» виконував великий хол, що з'єднує два крила будівлі. Сам житловий будинок в плані є криволінійної форми. Зовнішні об'єми будівель Шаруна відображають внутрішню просторову структуру.

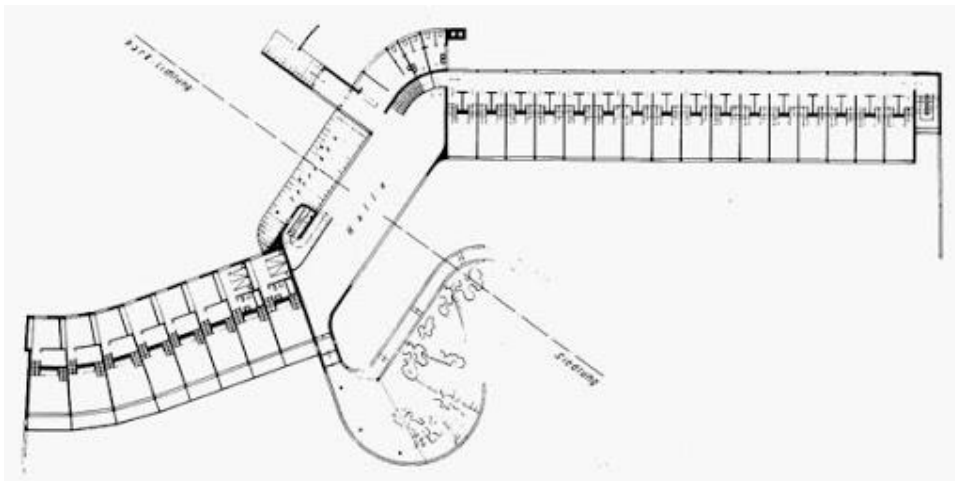


Рис. 1. «Будинок для холостяків» у м. Вроцлав (Бреслав), Польща (1929).  
Арх-р: Ганс Шарун

У поселенні «Сіменсштадт» (рис.2) роль «серединного простору» грає сад, який оточений з двох сторін блокованими корпусами. Житлові блоки орієнтовані по осі «північ-південь» для того, щоб збільшити доступ денного світла в квартири. У цьому проєкті орієнтація кожної будівлі в межах кварталу визначалася з точки зору її доступу до світла, вентиляції та зовнішнім виглядом.

Архітектура Шаруна пропонує набагато більше, як в своєму прагматичному підході, так і у формальній пластичності, що було б корисно для ландшафтного урбанізму, спрямованого на те, аби сформулювати конкретно розташовані і складні відносини між міськими, екологічними і соціальними умовами. Британський архітектор й історик Пітер Бланделл у своїй монографії про Ганса Шаруна писав: «Блоки приймають свою форму від квартир, але не навпаки. А самі квартири приймають свою форму від тих якостей, які Шарун вкладає в своє творіння».



Рис. 2. Поселення «Сіменсштатт» у м. Берлін, Німеччина (1929-1934 рр.).  
Арх-ри: Ганс Шарун, Вальтер Гропіус

У післявоєнний період, який стає для архітектора найактивнішим, Майстер будує дорогі житлові будинки «Ромео» і «Джюльєтта», «Салюте», «Рауе капф». Але все ж в основному Шарун зосереджує свою увагу на роботі з простором в концертно-театральних будівлях. Адже особливо сильним впливом може володіти тільки «простір муз», тобто такий, сила впливу якого підкріплюється духовним, творчим процесом, які відбуваються в ньому. Даний «простір муз» властивий таким будівлям, як театр і концертна зала.

Ганс Шарун активно розвиває тему нового театрального простору - театру майбутнього, який виник з ідей відкритого грецького театру і театру Шекспіра. У якості яскравого прикладу можна навести нездійснений проєкт театру в Мангаймі (1953 р.), у якому архітектор заклав нові прийоми проведення вистави.

Шарун ускладнює глядацький і сценічний простір, завдяки зміщенню вісей композиції і введенню великої кількості точок огляду для глядачів. У плані залу закладена центральна вісь, але між правою і лівою половиною залу симетрія практично відсутня, в результаті чого глядачі сидять під різними кутами до сцени. Виникає таке відчуття, що простір чи то централізовано, чи то розділено на дві половини. Таким чином, завдяки новаторському просторовому рішенню зали в глядача створюється ефект присутності, він втягується в театральне дійство і сам стає центром композиції.

У концертній залі Берлінської філармонії (рис.3) Гансу Шаруну вдалося створити по-справжньому унікальний музичний простір, який демонструє зв'язок з людиною і музикою. У даній будівлі цей простір створено круговим розміщенням глядачів навколо оркестру, що було зроблено для того, аби слухачі були якомога більш активними, і сам концерт залишив свій слід в душі кожного присутнього. Роль «серединного простору» тут відведена концертному подіуму, навколо якого розташовується глядацька аудиторія, яка має унікальну можливість поспостерігати за емоційною реакцією інших глядачів на те, що відбувається.



Рис. 3. Берлінська філармонія в м. Берлін, Німеччина (1960-1963 рр.).  
Арх-р: Ганс Шарун

Принцип «кругового звуку і музики в центрі» можна вважати найбільш важливим в просторовій організації форми залу для глядачів. Шарун так описував філармонію: «Ідея музики як центру уваги була основною умовою з самого початку роботи. Ця головна думка не тільки дала форму залі нової Берлінської філармонії, але також забезпечила безперечне її верховенство над усім планом будівлі». Берлінська філармонія тісно пов'язана з міським середовищем і, будучи домінантою в її структурі, втілює ідею спільності культури містян.

Отож, Шарун виробив характерні для його творів прийоми складання композиції. Він виділяв досить великий «серединний простір», що мав особливе значення з функціональної та емоційної точки зору. Навколо цього «простору середини» архітектор вибудовував структуру всього іншого об'єму.

Ганс Шарун став одним з піонерів органічної архітектури. Він відмовляється від традиційних форм, його манера проєктування відходить від геометричних планів і об'ємів, підвищення функціональності досягалося і за рахунок спрощення, і за рахунок ускладнення.

Будинки Майстра прекрасно втілюють ідеї естетичного, функціонального і об'ємного рішення. Експериментування архітектора з формою і простором привели до значних змін у сфері проєктування будівель різного. Концепція «серединного простору» не тільки змінила планувальну організацію форми будівлі, але й зробила її складнішою та виразнішою. Надалі це послужило прикладом для майбутніх поколінь архітекторів.

### Список літератури:

1. Christina Threuter: «Organisches Bauen» versus «Nationaler Stil». Hans Scharoun und das Scheitern seiner Tätigkeit in der DDR. In: Holger Barth (Hg.): Grammatik sozialistischer Architekturen. Lesarten historischer Städtebauforschung zur DDR. Berlin, 2001, S. 279—292 (нім.)

2. Christoph Bürkle: Hans Scharoun und die Moderne. Ideen, Projekte, Theaterbau. Frankfurt, 1986 (нім.)
3. Peter Blundell Jones: Hans Scharoun. London, 1995 (англ.)
4. Stadtbaurat Prof. Dr. Dr. h.c. Hans (Bernhard) Scharoun architect [Електронний ресурс] // archinform – режим доступу: <https://www.archinform.net/arch/271.htm>

## ДЕФІНІЦІЙ ПОНЯТТЯ ЕСТРАДНОГО ВОКАЛЬНОГО ВИКОНАВСТВА

**Бурик Наталія**

Магістрант

Київської муніципальної академії  
естрадного та циркового мистецтв

Вокальне виконавство в наш час набирає неабияких обертів, модернізації, переосмислення та реконструкції. В час, коли теоретично можна пояснити весь механізм формування звукоутворення у людини, є речі, які не піддаються теоретичному поясненню, їх можна лише побачити та відчувати - це мистецтво виконання. Тому важливим аспектом відображення вокального твору є емоційна подача, яке допомагає не тільки сприймати твір на слух, але й через образні рішення донести до глядача все афективне забарвлення музичної композиції.

До дослідження вокального виконавства звертались науковці: Бобул І., Гао Мін, Гіга С., Гмиріна С., Гуральник Н., Дерський Ю., Дрожжина Н., Єрошенко О., Коробка В., Кравцова Н., Крутько Н., Кулага Т., Куриленко Т. Курсон В., Леонтієва С., Маєвська А., Мережко Ю., Могилевська Н., Мурзай Г., Падалка Г., Петрикова О., Рось З., Самая Т., Сегеда Н., Тараканова А., Тарасюк Л., Хоменко А., Швець І., та інші.

Український композитор, музикант, вокаліст, народний артист України Степан Гіга пов'язує масову музичну культуру з естрадним співом: «... феномен вокально-естрадного виконавства, перш за все, полягає у поєднанні масової культури і музичного мистецтва. Таким чином, поняття масової музичної культури та популярної музики у цьому напрямі розвитку естрадного співу взаємозв'язані...» [2, с. 108].

Сучасному артисту–вокалісту доцільно бути гнучким у цій галузі та мати уявлення про вокально-виконавські тенденції сучасної естрадної індустрії, адже розвиток виконавських вмінь: це величезна та довготривала робота артиста над собою, багатоетапний процес, починаючи від формування вокально-технічних вмінь, до сценічно-образних складових; це постійна робота над емоціями, образом, пластикою, яку артист – вокаліст повинен напрацювати, як під час освітньо-мистецького процесу, так і під час самостійної підготовки.

Дослідниця Єрошенко О. широко обґрунтовує специфіку вокального виконавства в цілому та по-новому трактує його: «...тільки-но співак залишає сцену, зникає його музично-художній витвір, безпосереднє поєднання виконавця з мистецтвом під час співу триває тільки протягом звучання самого твору. Втім після виконання твору одним співаком його може виконувати інший, і це нове виконання надасть нового життя твору, а нове інтерпретування може здійснювати один і той самий виконавець за нових обставин, в іншому настрої, новому прочитанні, іншому внутрішньому відчутті...» [3, с.254].



Естрадне вокальне виконавство містить в собі комплекс не тільки вокально-технічних вмінь а й сценічно-виражальні моменти: акторська майстерність, драматургія номеру, образ артиста, поведінка на сцені під час виконання.

Бобул І. зазначає: «...під естрадною формою розуміємо поєднання в цілісній художньо-сценічній дії різних комплексів виразових прийомів, що допомагають відтворити та репрезентувати специфічний естетичний образно-мовний контент естрадного мистецтва, насамперед, святковість, розважальність, усупільненість позитивних почуттів, висока динамічність як відображення та трансляція життєвої енергії...» [1, с.45].

Ідейно-тематична спрямованість вокального виконавства обумовлена використанням драматургії в сценічному просторі, виконавцю необхідно: визначити сутнісну характеристику твору; проаналізувати його ідейно-тематичну спрямованість; і вже після цього почати роботу над вокальним мотивами, техніками, прийомами, які слід використати в пісні, відносно драматургічного задуму; попрацювати над звуком; мовою тіла та внутрішнім посилом до глядача; так як виконавець є по своїй сутності актором, він повинен підібрати відповідний образ, рухи, візуально збагатити твір.

Тому, вокальне виконавство – це синтез вокально-технічних вмінь та сценічно-образного рішення, який несе в собі ідейний зміст, спрямований на глядача, під час якого артист використовує голос, як інструмент «спілкування» з глядачем, а образне його рішення (образ, номер) - для підсилення драматургії.

Тобто це не тільки про техніку, звукоутворення, а про саму подачу твору, переживання, емоції, виконання, поведінку на сцені, рухи, які виражають емоційний стан. Тому важливо приділити увагу під час співу емоціям, контакту з глядачем, щоб він «повірів» співаку, проте це слід робити в міру, бо коли артист, виконуючи твір «емоційно переграє» – глядач не оцінить ні голос, ні образ в цілому.

### Список літератури

1. Бобул І.В. Жанрові форми та стилеві конотації вокально-естрадного виконавства в музичній культурі України кінця ХХ – початку ХХІ століття: автореф. дис. ...канд. мист.: 26.00.01. Київ, 2018. 219 с.
2. Гіга С. Основи технічного забезпечення вокально-естрадного виконавства. *Збірник статей «Вокальне мистецтво: Історія. Сучасність. Перспективи»* Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. С. 107-116.
3. Єрошенко, О. В. Виразність вокального виконавства: художні та природничі чинники. *Культура України: зб. наук. пр.* №36. Харків: ХДАК. 2012. С. 252-261.

## ПАРАМЕТРИЗМ ЯК НОВИЙ НАПРЯМ СУЧАСНОГО ДИЗАЙНУ В ГРОМАДСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

**Малік Тетяна Вячеславівна,**

професор Київської державної академії декоративно-прикладного мистецтва і  
дизайну імені Михайла Бойчука

**Ємець Оксана Анатоліївна,**

Здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 022  
«Дизайн» Київської державної академії декоративно-прикладного мистецтва і  
дизайну ім. Михайла Бойчука

Протягом останніх 20 років світова архітектура перебувала на стадії, що сміливо називається епохою параметризму, що прийшла на зміну модернізму. Цей передовий напрямок виник на стику архітектури, скульптури, біології, математики та комп'ютерних технологій. Параметризм давно вийшов за рамки авангарду, ставши масштабним та безпрецедентним явищем в архітектурі сучасних міст, у промисловому дизайні, в дизайні інтер'єру та меблів.

Застосування комп'ютерних систем в проектуванні дизайну та архітектури вплинуло на розвиток параметризму. Поєднання віртуального і реального формують нову образність, нову естетику вільної, плинної, складної і динамічної форми в біодизайні, підвищують показники функціональності та адаптивності. Параметризм – порівняно новий стиль у дизайні. Спочатку він використовувався лише у громадських інтер'єрах, що пояснюється складністю проектування та необхідністю великого простору для реалізації параметричних конструкцій. В даний час подібні елементи актуальні і в домашніх інтер'єрах, до того ж вони відмінно вписуються практично в будь-який сучасний стиль.

Головними ідеологами цього напрямку є всесвітньо відомі архітектори, такі як Заха Хадід та Патрік Шухмахер (Zaha Hadid Architects), Шігер Бан, Сантьяго Калатрава, Юрген Герман Майер та інші. Термін "параметризм" вперше виголосив Патрік Шухмахер у 2008 році на 11-й архітектурній Бієнале у Венеції, також сформулювавши його принципи, схожі на ті, яким слідував у своїй творчості ще Антоніо Гауді. На жаль, Заха Хадід покинула цей світ у 2016 році. Однак, спадщина з численних творів архітектури по всьому світу ще довгі сторіччя житиме після її смерті. З найвідоміших реалізованих будов, спроектованих Захою Хадід є Центр Гейдара Алієва в Баку, Центр водних видів спорту у Лондоні, Національний музей мистецтв ХХІ століття у Римі тощо.

Головна особливість параметричного дизайну у тому, що це елементи будівлі пов'язані з допомогою складних математичних розрахунків. Цифрове проектування дозволяє створювати форми, максимально наближені до органіки, яку ми звикли спостерігати в природі і враховує співвідношення між конструкціями, що зводяться, навколишнім середовищем і людиною.

Параметризм замість звичних геометричних форм використовує нові незвичайні елементи, які, можна сказати, трансформують простір, роблячи його живим і рухливим. Проблеми використання параметризму в дизайні квартир і будинків зводяться, по суті, до однієї проблеми: складність проектування. Тут не можна скористатися будь-якими типовими рішеннями - звідси і складність реалізації таких конструкцій. Крім того, можна зіткнутися з помилковою думкою, що візуально важкі, гострі та яскраві конструкції діють збуджуюче на людину. Але, без сумніву, правильне використання параметричних елементів у поєднанні з певним світловим рішенням створить приємну атмосферу у квартирі чи будинку, а професійний підхід вирішить усі супутні труднощі у проектуванні.

Параметризм вирішує 5 проблемних завдань проектування:

- міжартикуляція підсистеми (ціль – перехід від змін однієї системи (деталей фасаду) до групи багаточисельних підсистем);
- акцентуація (ціль – посилення органічного об'єднання через взаємодію);
- оформлення (параметри об'єкта мають бути об'єднані у єдину систему);
- відгук (міське та архітектурне середовище отримує можливість повторно формуватися та пристосовуватися в відповідь на дії людини);
- урбанізм (безліч будівель зв'язані між собою згідно з деякими законами безперервності).

Замість звичних, класичних геометричних тіл – паралелепіпедів, кубів, циліндрів, пірамід та сфер – параметризм використовує нові архітектурні елементи, що трансформують простір та надають об'єктам динамізму. Завдяки ефекту поступової зміни повороту та зміщення модулів площини стають рухливими та «живими».

Естетика параметризму проникла й у сучасні інтер'єри. Офісні приміщення, внутрішні простори багатоповерхівок, музеї, готелі та готелі, галереї - як і для багатьох інших приміщень, параметрика ідеально підходить для оформлення простору. За допомогою параметричних конструкцій дизайнери чудово обігрують ритм приміщення та здійснюють зонування простору. Використовуючи технологію, дизайнер, наприклад, може створити стінове панно, яке буде при цьому використовуватись і як місце для сидіння. Або зробити виступи, які послужать як полиці.

Особливість стилю у використанні натуральних матеріалів. Дизайнер та його майстер можуть використовувати камінь, мармур, сталь, натуральні тканини. Але майстри пішли далі: параметризм проник і у сферу виробництва меблів. Параметричні меблі чудово виглядають у сучасних інтер'єрах і задають тон всьому приміщенню. Об'ємні форми, плавні лінії, неповторний вигляд - ось чим відрізняються параметричні меблі. Зустріти це можна навіть на вулицях сучасних мегаполісів.

Відмітною рисою параметризму в дизайні інтер'єра є багатофункціональність. Основна ідея параметризму - забезпечити приміщення та людей, які знаходяться в ньому від шкідливого впливу штучних матеріалів. Параметризм замість звичних геометричних форм використовує нові незвичні елементи, трансформуючі простір, робить його «живим» і рухомим. У

параметризм стіни і стелі перестають бути плоскими і статичними, параметричні поверхні монохромні - їхня фактура стає головним виразним засобом. Параметричні деталі в інтер'єрі можуть прекрасно приховати недоліки і нерівності поверхонь. Інтер'єр приміщення у такому стилі повинен викликати у відвідувачів два протилежних відчуття – динаміку і статику.

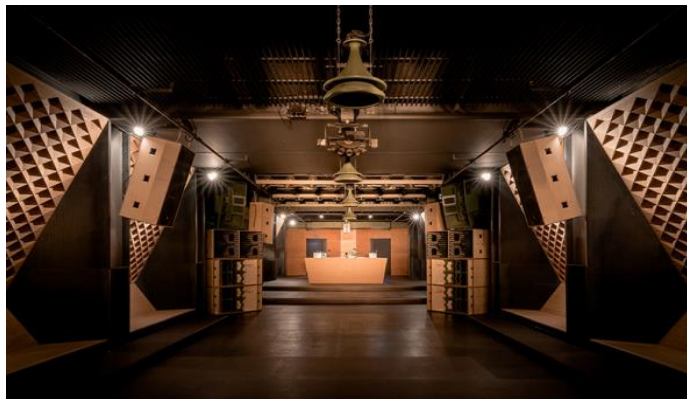
Основні характеристики параметричного дизайну в інтер'єрі:

- плавність і перетікання ліній, подібно до тканини;
- оригінальність та унікальність елементів декору та меблів;
- вигнуті лінії геометрії;
- уникнення правильних геометричних примітивів (таких як квадрат, трикутник, ромб тощо);
- уникнення простого дублювання елементів;
- максимальна екологічність;
- масштабність;
- практичність та багатофункціональність.

Параметризм це щось унікальне, що змінить вигляд наших міст, громадських будівель, житлових комплексів та приватних будинків і зробить світ на вигляд таким, яким зараз ми бачимо його у фантастичних блокбастерах. Це яскраво показано у будівлі оперного театру Гуанчжоу (рис.3), Blitz Music Club від Studio Knack And Simon Vorhammer (рис.2), Metropol Parasol: найбільша в світі дерев'яна конструкція, створена Юргеном Майєром-Германном (рис.1).



**Рис 1.** Metropol Parasol, 2011 рік



**Рис 2.** Blitz Music Club від Studio Knack And Simon Vorhammer, 2017 рік



**Рис 3.** Оперний театр Гуанчжоу, 2010 рік

Серед вітчизняного досвіду можна відмітити архітектора Дмитра Аранчій, який мав завдання переосмислити сучасне мистецтво та розробив редизайн сучасного простору М17 (рис.4). Завдання полягало насамперед у зміні оболонки, обшивки будівлі та наданні нового візуального уявлення вже впізнаваному бренду, який би пов'язував його з традиціями українського авангарду. Ще одна його робота Tween Coexistence – це проект залу бізнес-парку, абсолютно білого кольору, який включає в себе точно визначену плинність функціонування та забезпечує вираження кривизни форми за допомогою тінєвих переходів (рис.5).



**Рис 4.** Dmytro Aranchii, Редизайн М17, 2019



**Рис 5.** Tween Coexistence, Архітектор Дмитро Аранчій

Параметрична архітектура в інтер'єрі потребує великих габаритів, оскільки параметризму потрібен певний розмах і велика площа для почуття максимального комфорту людей, що перебувають у приміщенні.

Параметричний дизайн широко використовується американськими та європейськими дизайнерами. Однак його неординарні рішення та можливості в оформленні інтер'єрів роблять його модним та затребуваним. Більшість робіт дизайнерів спрямовано на торгові центри, ресторани, галереї, музеї тощо. Параметричними можна зробити стелю, стіни, перегородки, меблі та елементи декору. Часто для інтер'єру в параметриці використовують дерево та камінь, які створюють відчуття комфорту та усамітнення. З кольорів переважають спокійні та класичні тони білого, чорного, слонової кістки, сірого та коричневого. Цей стиль характеризується плавними лініями, він унікальний, практичний та багатофункціональний.

### Список літератури

1. Schumacher Patric. Parametricism – A New Global Style for Architecture and Urban Design. / AD Architectural Design - Digital Cities, Vol 79. – No 4, July/August 2009. – p. 14- 23.
2. Дженкс Чарльз. Новая парадигма в архитектуре. URL: <http://pda.cih.ru/772.html>
3. Маслова С.А., Тищенко О.В. Параметрична архітектура як окремий стиль сучасної архітектури. // Архітектурний рисунок у контексті професійної освіти, 2018. № 3. С. 81-82.
4. Н.М. Мхітарян, Ю.М. Ковальов, Т.В. Малік, В.К. Сафронов, О.О. Сафронова. Дизайн середовища міста: багатокритеріальна оптимізація та розумні технології: підручник. Київ: Наукова думка, 2021
5. Сафронова О.О. Сучасні комп'ютерні технології параметричного дизайну в громадському інтер'єрі. // Легка промисловість, 2015. No 4. С. 34-39.
6. Параметрика в интерьере. URL: <https://moypodval.ru/interer/parametrika-v-interere>
7. Головний тренд 21 століття: параметричний дизайн. URL: <https://www.homify.ru/knigi-idej/359315/glavnyy-trend-21-ogo-veka-parametricheskiy-dizayn>

## ПРОСТОРОВО-ЗВУКОВИЙ ОБРАЗ АРТИСТА

**Марченко Валерій**

Кандидат мистецтвознавства, доцент, заслужений діяч мистецтв України, директор ННІ «Академія мистецтв імені С. С. Прокоф'єва» Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

**Ярова Валерія**

Магістрант Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтв

Естрадно-пісенна культура в системі попиту та пропозиції повинна витримувати випробування часом, що й визначає художню вагомість творчості її представників. Тому постає питання щодо персоналій як носіїв тенденцій і магістральних напрямків становлення і розвитку української пісенної естради, та створюваний ними просторово-звуковий образ.

Для дослідження естрадного вокального мистецтва в аспекті пошуку індивідуального просторово-звукового образу зазначимо базові засади, які притаманні всім видам, родам та жанрам естрадного мистецтва, в тому числі і вокальному. До них відносять: відкритість, легкість, синтетичність, лаконізм, імпровізаційність, мобільність та індивідуальність.

Роль феномену творчої особистості, її індивідуальність та персоніфікація у вокальному естрадному виконавстві є акумулюючою у втіленні як художнього та відповідно й просторово-звукового образу. У своєму дисертаційному дослідженні Н. Дрожжина запропонувала методику персонологічного аналізу феномену особистості естрадного співака, за допомогою якої феномен творчої особистості естрадного співака слід розглядати з таких позицій:

- 1) психологічна структура особистості (генотип, індивідуальні властивості характеру, вплив соціуму, становлення творчої індивідуальності);
- 2) система художніх принципів та прийомів виконання (поетика стилю, організація сценічного простору, ціннісні та комунікативні аспекти взаємодії з публікою);
- 3) семантика образу виконання (сутність виконавської унікальності, пластика, сценічний рух, поетичний текст, особливості сценічної поведінки);
- 4) вокально-професійна техніка (якісні параметри голосу, рівень майстерності та система професійної підготовки).

Пошуки та втілення просторово-звукового образу є творчим процесом, який можна визначити як втілення художнього образу на сцені, що є ознакою високої професійності та майстерності артиста. Воно досягається різноманітними засобами художньої виразності.

В арсеналі концертного виступу співака взаємопов'язаними феноменами виступають звук (починаючи з тембру голосу виконавця, закінчуючи шумовим звуковим ефектом в аранжуванні), просторово-зображальне середовище (сцена, декорації, костюм артиста, світло, відеоряд, інші спецефекти), а також сценічна

дія артиста перед глядачами (його мізансцени, пластика тіла, здатність вжитися в роль тощо). Не останню роль в просторово-звуковому сприйнятті образу артиста аудиторією відіграють способи обробки звуку.

Отже, створення та втілення просторово-звукового образу не зводиться лише до використання виконавської манери чи тембрації голосу. Дане поняття значно ширше та охоплює, окрім вокального саунду та використання різноманітних ефектів обробки звуку ще й пісню як ключовий жанр, де основним інструментом виступає голос вокаліста, аранжування (інструментальне та вокальне), а також інші складові цього явища, більш похідні від психологічних рис самої особистості артиста, які обумовлюють вибір та конкретизують попередньо зазначені аспекти практичної діяльності артиста-вокаліста.

Розуміння суті просторово-звукового образу допоможе узгодити між собою ряд важливих елементів виконавської діяльності, а саме: підбір та/або створення автентичного музичного матеріалу (репертуару), вдосконалення вокально-професійної техніки та вироблення індивідуально-впізнаваного музичного саунду (наявність тих чи інших акустичних та/або електронних музичних інструментів, вокальні процесори, педалі ефектів тощо), організація сценічного простору відповідно до художнього образу, виконавської манери, сценічного руху, способу взаємодії з публікою.

### Список літератури

1. Дрожжина Н. В. Теоретико-методичні засади естрадно-джазового співу. - Х. : Майдан, 2010. - 142 с.- (Навчально-методичний підручник).
2. Тетяна Самая, Станіслав Макієвський, Валерій Марченко. Ритміка вокаліста (професійний курс). Київ: вид. ТОВ «7БЦ», 2021.- 58 с. (Навчально-методичний посібник).
3. Станіслав Макієвський, Валерій Марченко. Swing-практикум, ритмоінтонація, компінг. Київ: вид. ТОВ «7БЦ», 2022.- 58 с. (Навчально-методичний посібник).



## СТАНОВЛЕННЯ ЕСТРАДНОГО МИСТЕЦТВА КИЇВЩИНИ 80-90 РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

**Марченко Валерій**

Кандидат мистецтвознавства, доцент,  
заслужений діяч мистецтв України,  
директор ННІ « Академія мистецтв  
імені С. С. Прокоф'єва» Таврійського  
національного університету імені В. І. Вернадського

**Петрийчук Катерина**

Магістрант Київської муніципальної  
академії естрадного та циркового мистецтв

Вокальне мистецтво естради України в цілому і Київщини, зокрема, являє собою явище трансформацій, де кожен його етап висвітлений певними подіями та особистостями. Науковці виокремлюють декілька періодів розвитку естрадного вокального мистецтва, яке пройшло етапи соціальних, політичних та економічних змін у радянському та пострадянському суспільстві. Кожен період відкриває нові імена в історії вокального мистецтва естради.

1980–1986 рр. – період виникнення перших київських рок-гуртів: «Едем», «Перрон», «Квартира 50», «Кому Вниз», «Титанік», "Колезький Асесор", "Воплі Відоплясова", "Раббота Хо".

Середині - кінець 80х рр. - період концертних програм Київського Державного мюзик-холу, де виконувалися музично-танцювальні ревію, музичні вистави, сюїти, тематичні концерти. Участь в яких в різні роки брали: М. Гнатюк, М. Мозговий, І. Попович, Ф. Мустафаєв, Л. Сандулеса, Т. Кочергіна, В. Удовиченко, В. Шпортко, Л. Відаш, Н. Рожкова, Т. Самая та інші.

Пісенна естрада 80-х рр. представляється цілою плеядою відомих імен: Н. Яремчук, С. Ротару, В. Зінкевич, М. Мозговий, П. Дворський, І. Бобул, А. Кудлай, І. Попович, Л. Сандулеса, А. Матвійчук, Т. Петриненко, О. Білозір, Н. Шестак, І. Білозір, П. Зібров та інші., виникненням вокально-інструментальних ансамблів в Києві – «Крок», «Візерунки шляхів», «Еней», «Червоні дияволята».

Початок 1990-х рр. класифікується, як "фестивальний бум". Музичний фестиваль "Київ Музик Фест"- ініціатором та музичним директором якого (1990-2001рр.) виступив відомий український композитор, диригент - Іван Карабиць. Саме "Київ Музик Фест" стимулює інші міста України приєднатися до фестивально-конкурсного руху.

Проте найбільший резонанс в Україні та світі викликав музичний фестиваль "Червона рута", який з 1989 р. проводиться в різних куточках України. Тоді, вперше кількість виконавців із України, Аргентини, США, Канади, Польщі, Югославії та Чехословаччини перевищила 500 учасників. Проходить становлення нової формації музикантів: "Брати Гадюкіни", "Гуцули", "Тризубий Стас", "ВВ", "Кому вниз", Андрій Миколайчук, Марічка Бурмака, Віка Врадій,

Андрій Панчишин, Едуард Драч, Віктор Морозов, Василь Жданкін та ін. З часів Незалежності України започатковують свою діяльність фестивалі музичного спрямування: "Оберіг" (Луцьк), "Жива вода" (Харків), "Тарас Бульба" (Рівне), "Володимир" (Волинь), "Таврійські ігри" (Каховка), "Молода Галичина" (Новоярівськ), "На хвилях Світязя" (Луцьк).

1996 - 2005 рр. в Києві користується популярністю неконкурсний всеукраїнський фестиваль рок-музики «Рок-екзистенція», під патронатом «Мистецької агенції «Арт Велес». В перший рік проходження фестивалю участь взяли популярні гурти, як: «ВВ», «Кому вниз», «Плач Єремії», «Актус», «Вій», «Брати блюзу». Наступні роки на фестивалі презентують себе такі колективи: «Океан Ельзи», «Мертвий півень», «Плач Єремії», «Крихітка Цахес», «Мандри», «Армада», «Гайдамаки», «Перкалаба» та інші.

Середину 1990-х рр. можна віднести до часів становлення нової української естрадної формації, де з'являються імена, що завдячують своїй появі конкурсів-фестивалів, українського хіт-параду кліпів, телепередач, такі, як: І. Білик, В. Павлік, Самая-Т, В. Хурсенко, М. Одольська, Катя Chilly, Н. Могилевська, Руслана, М. Бурмака, І. Сказіна, О. Юнакова, Інеш, К. Бужинська, гурти "Табула Раса", "Плач Єремії", "Аква Віта", "Океан Ельзи", "Грін Грей", "Скрябін", "ВВ", "Брати Гадюкіни", "Кому вниз", "Нічлава-блюз", "Брати блюзу" та ін. 1994-1997 рр. - етап формування українського шоу-бізнесу. За цей час утворилася платформа мистецької інфраструктури у вигляді мистецьких агенцій ("Територія А"), продюсерських центрів, фестивалів ("Пісенний вернісаж"), продукування відеокліпів, музичних телепередач, компаній виробництва рекордингу аудіо- та відео-продукцій, шоу-проектів.

Естрадне мистецтво характеризується різножанровістю, представленою як корифеями української естради: Н. Яремчук, В. Зінкевич, М. Мозговий, І. Попович; майстрів естради 80-х: І. Бобул, Л. Сандулеса, П. Дворський, Т. Петриненко, О. Білозір, А. Кудлай, Ф. Мустафаєв; так і появою нових імен 90-х рр.: В. Павлік, М. Бурмака, В. Хурсенко, Самая-Т, М. Одольська, І. Білик, Катя Chilly, Руслана, О. Юнакова, Н. Могилевська, гурти "ВВ", "Скрябін", "Плач Єремії", "Океан Ельзи", "Брати блюзу", "Кому вниз", "Аква Віта", "Нічлава-блюз", "Грін Грей" та ін.).

1998 р. - етап призупинення розвитку української естради. Вітчизняні артисти були штучно витіснені представниками російського шоу-бізнесу.

### Список літератури

1. Ігнат'єва Яна. Фестивально-конкурсний рух в еволюції зарубіжного та українського музичного мистецтва // Педагогіка. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 20, том 1, 2018, 5 с.
2. Печерський В. В. Історія естради // Програма для вищих навчальних закладів культури і мистецтв I-II рівнів акредитації. 2005. - 44 с.
3. Овсяннікова Н. Ю. Українська естрадна пісня: тенденції розвитку // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв 2022. № 1. С. 170-173.

## PHYTOPATHOGENIC MYCOBIOTA OF THE PHYLOSHERE OF HERBACEOUS PLANTS

**Rozhkova T.O.**

Ph.D., Associate Professor, Senior Research Scientist  
Sumy National Agrarian University  
Zabolotny Institute of Microbiology and Virology  
National Academy of Sciences of Ukraine

**Bilyavska L. O.**

D.Sc., Senior Research Scientist, Leading Researcher  
Head of the Department of General and Soil Microbiology  
Zabolotny Institute of Microbiology and Virology  
National Academy of Sciences of Ukraine

Segetal vegetation both directly affects the development of plants valuable to humans and is an additional source of infection of various diseases. Today, biological regulation of this vegetation is significantly inferior to protection against plant pests and diseases. Increasing resistance of plants to herbicides and their negative effect on non-target organisms constantly require new solutions regarding the regulation of segetal vegetation. The difficulty of developing bioherbicides based on fungal isolates is their low efficiency. The solution to this problem is the search for secondary metabolites of fungi for the development of new biological preparations. But it is necessary not to forget about the specialization of phytopathogenic species and their harmfulness to the environment (for example, production of mycotoxins). Therefore, a search for promising phytopathogenic species on segetal plants was conducted.

Collection of herbarium material was carried out in the city of Kyiv (Solomyansky and Holosiyivsky districts) in August-October 2022. More attention was paid to plants with "noticeable" symptoms as promising species for biological control of segetal vegetation. Disease symptoms were investigated, their causative agents were isolated in a moist chamber and on a nutrient medium (Czapek Dox Agar). Fungi were identified according to the characteristics of their sporulation.

20 genera/species of phytopathogenic fungi that caused "noticeable" symptoms were isolated and identified on 13 plant species. Phytopathogenic representatives belonged to one division of fungi-like microorganisms (*Peronosporomycota*) and two true fungi (*Ascomycota* and *Basidiomycota*). The division *Ascomycota* was the most numerous with the maximum representation of the order *Erysiphales* from the class *Leotiomycetes* (Table 1).

*Erysiphales* caused a significant development of powdery mildew. For the most part, almost the entire surface of the leaves was covered with a white coating. Not all representatives developed chasmothecia. The presence of sporulation of other fungi (*Alternaria*, *Cochliobolus* and *Ampelomyces*) was observed on the plaques.

**Table 1**

Taxonomic position of phytopathogenic species of segetal plants

Genera/species	Host plant	Order	Division, class
<i>Albugo/A. bliti</i> -	<i>Amaranthus albus</i> L.	<i>Albuginales</i>	<i>Peronosporomycota</i> <i>Peronosporomycetes</i>
<i>Alternaria</i>	<i>Cirsium arvense</i> L.	<i>Pleosporales</i>	<i>Ascomycota</i> <i>Dothideomycetes</i>
<i>Pyrenophora</i>	<i>Elymus repens</i> (L.) Gould.	<i>Pleosporales</i>	<i>Dothideomycetes</i>
<i>Cochliobolus</i>	<i>Elymus repens</i> (L.) Gould.	<i>Pleosporales</i>	<i>Dothideomycetes</i>
<i>Septoria</i>	<i>Elymus repens</i> (L.) Gould.	<i>Capnodiales</i>	<i>Dothideomycetes</i>
<i>Cercospora</i>	<i>Atriplex pulata</i> L.	<i>Capnodiales</i>	<i>Dothideomycetes</i>
<i>Phyllachora/ Ph. Graminis</i>	<i>Elymus repens</i> (L.) Gould.	<i>Phyllachorales</i>	<i>Sordariomycetes</i>
<i>Fusarium</i>	<i>Cirsium arvense</i> L.	<i>Hypocreales</i>	<i>Sordariomycetes</i>
<i>Claviceps/ C. purpurea</i>	<i>Elymus repens</i> (L.) Gould.	<i>Hypocreales</i>	<i>Sordariomycetes</i>
<i>Podosphaera/ P. erigerontis-canadensis</i>	<i>Taraxacum officinale</i> L.	<i>Erysiphales</i>	<i>Leotiomycetes</i>
<i>Erysiphe/ E. cichoracearum, E. communis, E. convolvuli, E. polygoni</i>	<i>Plantago major</i> L., <i>Trifolium pratense</i> L., <i>Convolvulus arvensis</i> L., <i>Polygonum aviculare</i> L., <i>Rumex confertus</i> Willd.	<i>Erysiphales</i>	<i>Leotiomycetes</i>
<i>Golovinomyces</i>	<i>Lactuca serriola</i> L., <i>Lactuca virosa</i> L.	<i>Erysiphales</i>	<i>Leotiomycetes</i>
<i>Puccinia/ P. graminis, P. recondita, P. malvacearum, P. hieracii</i>	<i>Elymus repens</i> (L.) Gould., <i>Málva</i> , <i>Taraxacum officinale</i> L.	<i>Pucciniales</i>	<i>Basidiomycota</i> <i>Pucciniomycetes</i>

Powdery mildew differs from other fungal pathogens in its xerophytic nature - the ability to germinate spores and infect at low air humidity [1]. These fungi are

distributed all over the globe except for Australia and affect angiosperms, mostly dicots [2].

The genus *Erysiphe* was the most common: four species were identified on five plants. Currently, *Erysiphe* is the largest genus in *Erysiphaceae*, which includes about 450 species belonging to five morphological sections [3-4].

The largest number of phytopathogenic species (7) was isolated on couch grass. At first, separate orange-brown pustules formed on the stem over the entire surface. Microscopy proved the presence of uredinia with urediniospores. Later, brown telia formed, 2-3 mm long, which merged and formed strips. Microscopy showed the presence of bicellular teliospores, that is, the causative agent was *P. graminis*. Symptoms of individual diseases or simultaneous damage by several fungi were observed on the leaves. *Ph. graminis* parasitized alone, forming characteristic black stromal spots that merged with each other (Fig. 1).



**Figure 1.** Stroma with openings of perithecia (*Ph. graminis*)

Most often, there were necrotic spots and rusty pustules on one leaf. *P. recondita* formed irregularly arranged uredopustules. The cause of the origin of necrosis was different. Fungi of the genus *Septoria* formed pycnidia with elongated pycnosporos on dead areas. The study of other necroses required the creation of wet chamber conditions. Under such conditions, conidia formed on the conidiophores of *Bipolaris* (*Cochliobolus*) on elongated necrotic spots with a dark center, and conidia of *Drechslera* (*Pyrenophora*) formed on gray-brown spots with dark areas. *C. purpurea* sclerotia formed in the ear instead of seeds. Their size varied, on average, the width was 1-2 mm, and the length was 5-14 mm.

The most dangerous among the studied phytopathogenic species for segetal vegetation was a complex of microorganisms (*Alternaria*+*Fusarium*+*Pseudomonas*) on creeping thistle, which led to significant plant necrosis. The study of the *Alternaria* sp. is promising in the search for bioagents for herbicides.

### References:

1. Takamatsu S. (2004). Phylogeny and evolution of the powdery mildew fungi (Erysiphales, Ascomycota) inferred from nuclear ribosomal DNA sequences. *Mycoscience*, 45:147–157. doi: 10.1007/s10267-003-0159-3
2. Kiss, Levente; et al. (2020). Australia: A Continent Without Native Powdery Mildews? The First Comprehensive Catalog Indicates Recent Introductions and Multiple Host Range Expansion Events, and Leads to the Re-discovery of

Salmonomyces as a New Lineage of the Erysiphales. *Frontiers in Microbiology*, 11: 1571. doi:10.3389/fmicb.2020.01571

3. Takamatsu S., Hanako I., Shiroya Y., Kiss L., Heluta V. (2015a). First comprehensive phylogenetic analysis of the genus *Erysiphe* (Erysiphales, Erysiphaceae) I. *Microsphaera* lineage. *Mycologia*, 107(3): 475–489. doi: 10.3852/15-007

4. Abasova L., Aghayeva D., Takamatsu S. (2018). Notes on powdery mildews of the genus *Erysiphe* from Azerbaijan. *Current Research in Environmental and Applied Mycology*, 8: 30–53. doi: 10.5943/cream/8/1/3

# **TECHNOLOGICAL ASPECTS OF NITRILE BUTADIENE RUBBER VULCANIZATION IN THE PRESENCE OF CHLORINE CONTAINING MALEIMIDE COMPOUNDS**

**Azizova Gunel,**

Ph.D.,

Azerbaijan State University of Oil and Industry

**Ismayilova Parvin,**

Ph.D.,

Institute of Radiation Problems Ministry of Science and Education of the  
Republic of Azerbaijan

**Mamedov Shiraz,**

Doctor,

Institute of Radiation Problems Ministry of Science and Education of the  
Republic of Azerbaijan

The application and technological aspects of nitrile butadiene rubber (NBR) vulcanization in the presence of chlorine containing aromatic and maleimide compounds are considered.

On new vulcanizing systems with a thermochemical method of vulcanization, the influence of certain different types of chemical bonds on the optimal set of elastomer properties has been confirmed. The ways of obtaining the desired structures and their influence on the rheological and plastoelastic properties of vulcanizates are shown [1-2].

Vulcanization of the elastomeric mixture with the participation of low molecular weight chlorine containing and maleimide was carried out in an electric press at a mode of 423K x 40'.

It is shown that with an increase in vulcanization (10:40 min.), the rate of crosslinking increases, leading to an increase in the molecular weight of elastomeric samples. It has been established that for mixtures in the presence of hexachloroparaxylene (HCPC) and bis-thiomethylphenylmaleimide (BTMFM), a high rate of change in rheological properties is observed during vulcanization in the presence of 0.2 wt.h. sulfur, since the processes of chemical vulcanization of NBR lead to additional structuring. The resulting elastomeric polymers contain bonds of two types C-C and C-S-C, which provides higher molecular weights.

The performance of sealing parts was assessed by bench testing and by the results of measuring the chemical relaxation of stress, the accumulation of residual compressive strain and physical and mechanical characteristics.

The resistance of vulcanizates to liquid aggressive media was evaluated both by the change in the equilibrium modulus and the accumulation of residual deformation [3].

It has been shown that thermochemically produced peroxide elastomers have poor properties compared to sulfur vulcanizates.

It has been established that for sulfur elastomeric materials the equilibrium modulus changes by 20–25% throughout the entire aging cycle.

Depending on the content of chlorine-containing maleimide compounds, sulfur elastomeric materials are superior in terms of resistance to thermal aging in air and in aggressive environments.

Elastomeric materials (EM) according to the proposed technology can be successfully used at elevated temperatures and complex dynamic conditions.

### **References:**

1. Shiraz Mamedov. Synthesis, processing and vulcanization of butadiene-nitrile rubbers. Lap Lambert (Academic Publishing) Germany, 2015, 348p.
2. Mamedov Sh.M., Yadreev F.I., Rivin E.M. Nitrile butadiene rubbers and rubbers based on them. B. Elm 2001, 285 p.
3. Lipatov Yu. S. Physical chemistry of multi-component systems. Kyiv, 2010, 341 p.



# **АНАЛІЗ ВАЛОВОГО ВМІСТУ ДЕЯКИХ ВАЖКИХ МЕТАЛІВ В ПОВЕРХНЕВОМУ ШАРІ ОРНИХ ҐРУНТІВ ПП «ПАВЛІВСЬКЕ» ОХТИРСЬКОГО РАЙОНУ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

**Тихонова Олена**

доцент

Сумський національний аграрний університет

**Феденко Валентина**

студентка

Сумський національний аграрний університет

**Пеліхов Євген**

студент

Сумський національний аграрний університет

Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва призвела до значного зростання вмісту ксенобіотиків в орних ґрунтах. За даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, в державі більше 4,5 млн. га ґрунтів забруднені здебільшого техногенними відходами - важкими металами, нафтопродуктами, радіонуклідами. Через інтенсивні технології вирощування сільськогосподарських культур накопичення токсичних сполук в орних ґрунтах деяких господарств перевищує їх буферні властивості. Тривалі хімічні антропогенні впливи призводять до інтенсифікації деградаційних процесів в орних ґрунтах і забруднення рослинницької продукції. Проблеми забруднення ґрунтів розглянуто у працях науковців: Дмитрук Ю.М. Грабак Н. Х., Будикіна Ю. І., Грелюк С. В., Одноріг З. С., Ковальчука О. З., Медведєв В. В., та ін. [2, 3, 4, 5, 9]. Для покращення загального стану ґрунтового покриву сільськогосподарських угідь необхідно більше уваги приділяти їх екологічному моніторингу.

Метою дослідження стало проведення кількісного аналізу валового вмісту важких металів в поверхневому шарі орних ґрунтів ПП «Павлівське» Охтирського району Сумської області.

При дослідженні орних ґрунтів відбір проб проводили згідно із методиками, рекомендованими стандартами ISO "Якість ґрунту. Відбирання проб" [6]. Поверхневий шар ґрунтів (0-4 см) на досліджуваній території відбирали класичним методом конверта. У кожній досліджуваній точці відбирали близько 100-200 г ґрунту, об'єднану пробу готували із точкових проб, відповідно до методики, рекомендованої нормативними документами [7]. Для проведення безпосереднього аналізу вмісту окремих хімічних елементів в дослідженні було використано метод растрової мікроскопії. Зразки ґрунту досліджували з використанням скануючого електронного мікроскопу SEM FEI Inspect - S50. Для

формування оціночної шкали вмісту важких металів в орних ґрунтах досліджуваного господарства користувалися даними Гігієнічного регламенту допустимого вмісту хімічних речовин в ґрунті, та результатами досліджень Виноградова А.П., Патики В.П. щодо кларків важких металів в земній корі [1, 8].

Ґрунти господарства, в якому проводилися дослідження, переважно чорноземи типові глибокі малогумусові вилугувані середньосуглинкові. Реакція ґрунтового розчину близька до нейтральної - рН 7,2, загальний вміст гумусу 4%. Вміст легкогідролізованого азоту 8,0 мг/кг, рухомих форм фосфору та обмінного калію 13,0 і 6,8 мг/кг, відповідно. Ґрунтові води залягають на глибині 17-20 м.

Для дослідження відбирали зразки з поверхневого шару орного ґрунту в грудні 2022 р. після культур: ячмінь, кукурудза, соняшник, горох на зерно, гречка, та з поля під озимою пшеницею. На посівах застосовували типову агротехніку для Лісостепової природної зони. Під ячмінь вносили мінеральні добрива N<sub>50</sub>P<sub>50</sub>K<sub>50</sub> при посіві та застосовували гербіцид Базагран. Під кукурудзу та соняшник вносили N<sub>150</sub>P<sub>150</sub>K<sub>150</sub> та гербіцид Грінфорт НК 40. Посіви гороху обробляли гербіцидом Корум. Гречку підживлювали мінеральними добривами N<sub>50</sub>P<sub>50</sub>K<sub>50</sub> та мікродобривами. Озиму пшеницю обробляли гербіцидом Триатлон та вносили N<sub>150</sub>P<sub>150</sub>K<sub>150</sub>.

*Таблиця 1*

Валовий вміст деяких важких металів в поверхневому шарі орних ґрунтів  
ПП «Павлівське» за результатами растрової мікроскопії, 2022

Дослідні поля	Вміст елементів, мг/кг									
	Cu	Σ%	W	Σ%	Mn	Σ%	Tl	Σ%	Cd	Σ%
Поле 1 (Ячмінь)	300,0	0,01	230,0	0,01	500,0	0,03	-	-	230,0	0,02
Поле 2 (Кукурудза)	-	-	-	-	1500,0	0,03	960,0	0,09	166,0	0,03
Поле 3 (Пшениця озима)	200,0	0,01	400,0	0,02	1000,0	0,04	1930,0	0,08	-	-
Поле 4 (Горох)	250,0	0,02	-	-	1000,0	0,02	1400,0	0,04	200,0	0,02
Поле 5 (Гречка)	500,0	0,03	230,0	0,01	1133,0	0,03	1866,0	0,06	-	-
Поле 6 (Соняшник)	310,0	0,02	133,0	0,01	700,0	0,01	2166,0	0,08	-	-
Клас небезпчності	II		III		III		I		I	
ГДК валових форм для ґрунті, за Патики В.П.	55,0		60,0		1400,0		0,0004		3,0	
Кларк в земній корі за Виноградовим А.П.	47,0		1,3		1000,0		1,0		0,13	

Дослідження показали, що вміст різних важких металів на полях господарства не однаковий (табл.1).

Такі важкі метали як нікель, цинк, свинець, барій, ртуть, селен взагалі не виявлені в поверхневому шарі орних ґрунтів.

Вміст марганцю (Mn) знаходився в межах ГДК – 1500 мг/кг ґрунту.

Валовий вміст міді (Cu) не перевищував гранично-допустиму концентрацію 100 мг/кг ґрунту на полі кукурудзи, був в 3,8 рази вищий допустимих нормативів на полі пшениці озимої, в 4,5 рази вище норми – на полі гороху, в 5,5 рази вищий – на полях ячменю і соняшнику, в 9 разів вищий за ГДК на полі гречки, що може бути пов'язане із застосуванням мікродобрив з міддю.

Найбільше перевищення вмісту вольфраму (W) виявлено на полі озимої пшениці – 400 мг/кг при ГДК 60 мг/кг, перевищення в 2-3,5 рази – на полях соняшника, гречки, ячменю; в посівах кукурудзи та гороху цей елемент не виявлено.

ГДК валових форм кадмію (Cd) в ґрунті за дослідженнями Патики В.П., 2002, складає 3 мг/кг ґрунту. На полях пшениці, гречки і соняшника цей елемент не виявлено, в решті зразків спостерігається критичне перевищення допустимої концентрації: на полі 1 – в 76,6 разів, на полі 2 – в 55,3 рази, на полі 4 – в 66,6 разів.

ГДК талію (Tl) визначено для природних вод на рівні 0,0004 мг/л, отже цей показник можемо вважати валідним для ґрунтових вод. Дослідження виявили, що вміст талію майже на всіх полях перевищує кларк в земній корі в тисячі разів, і вищий за ГДК ґрунтового розчину на декілька порядків, що може бути пов'язане із застосуванням в якості ад'ювантів у пестицидах солей талію, або техногенними впливами, які потребують подальших досліджень.

### Література:

1. Виноградов А. П. (1962). Средние содержания химических элементов в главных типах изверженных горных пород земной коры. *Геохимия*, Вып. 7. С. 555-571.
2. Грелюк С. В., Одноріг З. С., Ковальчук О. З. (2016). Дослідження вмісту важких металів у ґрунтах Іваничівського району Волинської області. *Львівська політехніка*, Вып. 841. С. 286–290.
3. Грабак Н. Х., Будикіна Ю. І. (2014). Техногенно забруднені землі та шляхи їх безпечного використання в агропромисловому виробництві. *Наукові праці. Екологія*. Вып. 232(220). С. 83-87.
4. Дмитрук Ю. М. (2016). Еколого-еволюційний аналіз вмісту літію у ґрунтах. *Ґрунтознавство*, Вып. 17 (1-2). С. 31-39.
5. Медведєв В. В. (2002). Мониторинг почв Украины. Харьков: Антиква, 428 с.
6. ДСТУ 4287:2004. Якість ґрунту. Відбирання проб. URL: [http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id\\_d](http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_d)
7. Методика агрохімічної паспортизації земель сільськогосподарського призначення / за ред. С. М. Рижук, М. В. Лісового, Д. М. Бенцаровського. – К., 2003, 61 с.
8. Патики В.П., Тараріко О.Г. Агроекологічний моніторинг та паспортизація сільськогосподарських земель. К.: Фітосоціоцентр, 2002. 296 с.

9. Тихонова О.М., Кирильчук К.С., Шаповал В.П. (2020). Дослідження валового вмісту нікелю та арсену у смугах відведення автошляхів м. Суми. *Вісник Сумського національного аграрного університету*, Том 40 (2). С.62-70.

## **ECONOMIC TRAINING OF APPLICANTS STUDYING IN ENGINEERING AND TECHNICAL SPECIALTIES**

**Karavan Nataliia,**

PhD of Economic Sciences, Associate Professor, Dean of the Faculty  
of Management, Economics, Sociology and Philology  
Dniprovsk State Technical University

**Zarva Kristina,**

higher education student  
Dniprovsk State Technical University

After the Victory and the end of martial law in Ukraine, the key task will be the need to develop industrial enterprises and restore their normal operation. To solve this task, highly qualified specialists in engineering and technical specialties who possess modern knowledge will be needed. In our opinion, appropriate economic training should be an important component of the training of students of higher education who are currently studying engineering and technical specialties.

The discipline "Economics and production organization" is distinguished as a separate component in educational and professional training programs for higher education applicants in various technical specialties. The discipline consists of two content modules: "Economics of the enterprise" and "Organization of production". Within the framework of the first module, the composition and influencing factors on the efficiency of the use of individual components of the production and resource potential of the enterprise are studied, namely production funds, intangible resources (assets), labor and financial resources. The last topic of the first module is "Financial results of the company's activity", which considers the main aspects of the formation and evaluation of production efficiency as a whole as a logical relationship of the generalizing result and costs. In the second module, issues related to the optimal placement of production resources in space and time, technical standardization and labor remuneration are considered. Thus, the study of this particular discipline allows you to form a correct understanding of various economic laws, methods and principles of optimal organization of production in order to ensure the objectivity and reasonableness of management decisions. The end result of studying the discipline is the acquisition of the following important competencies, namely: the ability to analyze and synthesize based on logical arguments and verified facts; the ability to solve problems in professional activity based on analysis and synthesis; ability to plan and manage time; the ability to optimize the sequence of actions, etc. As the main program results, it is possible to single out the following: systematic professional knowledge in the field of engineering sciences; interdisciplinary knowledge in the broad context of engineering activity; social, cultural and environmental consequences of complex engineering activities, including relatively sustainable development; basics of financial and economic factors of production; knowledge of fundamental, natural and general

economic sciences to the extent necessary for mastering general professional disciplines and using their methods in the chosen profession.

An important component of educational and professional training programs for students of higher education in engineering and technical specialties is the qualification work, which includes, among other things, such a section as the justification of the practical feasibility and economic efficiency of the implementation of project measures. At the same time, the entire toolkit of project analysis can be used. For example, if the measures are aimed at improving the existing technological process, "increase in profit", "increase in production volumes", "reduction in emissions of harmful substances" or "reduction in fees for emissions of harmful substances" are accepted as criterion indicators of socio-economic efficiency. In the case of designing new production, the calculation is carried out based on the indicators of net present value, profitability index, internal rate of return and investment payback period. Additionally, the level of risk and investment liquidity is assessed. Features of the calculation and practical use of the above criterion indicators are considered within the scope of studying the disciplines "Economics of Innovation", "Investment Management", "Innovation Management", "Technology Transfer" and "Project Management". These disciplines are offered to technical majors as electives. It is important that applicants can choose from the lists of disciplines of free choice of all other educational and professional programs of other specialties and levels of training.

Thus, the economic training of higher education seekers studying engineering and technical specialties is aimed at expanding the individual educational trajectory and improving the quality of educational and professional programs. It is a sufficient level of economic knowledge that will allow graduates of technical specialties to make optimal decisions in the future regarding the improvement of production technology in order to ensure its efficiency.

## ОСОБЛИВОСТІ МЕНЕДЖМЕНТУ УПРАВЛІННЯ ПРОДАЖАМИ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

**Василиха Наталія Василівна**

кандидат економічних наук,  
доцент кафедри товарознавства та комерційної діяльності  
Ужгородського торговельно-економічного інституту ДТЕУ

**Кузьо Микола Андрійович**

магістр 1 курсу  
Ужгородського торговельно-економічного інституту ДТЕУ

Торговельне підприємство – це основа розвитку економіки в цілому. Враховуючи історичні аспекти розвитку суспільства, можна зазначити, що воно є фундаментом торгівлі, розвитку ринкових відносин та формування суспільної думки споживачів до розвитку товарного ринку.

Торговельне підприємство забезпечує важливу соціальну складову економіки – забезпечення людей необхідними споживчими товарами. Стратегічною метою діяльності підприємства повинно стати збільшення його ринкової частки шляхом залучення якомога більшої кількості покупців до своїх магазинів; зростання обсягів товарообороту й прибутку за рахунок нових технологій і методик щодо управління товарним асортиментом; удосконалення організації процесу продажу товарів і обслуговування покупців; зменшення ланковості процесу товароруку та витрат на доведення товарів від виробників до споживачів; підвищення продуктивності праці за всіма напрямками діяльності [ 1, ст.34].

Важливим елементом у розвитку торговельного підприємства є правильно організована система продажу товарів чи надання послуг. Ключовими інструментами правильного менеджменту управління продажами є:

- ✓ Орієнтація на попит, смаки, політику харчування та стиль життя покупця.
- ✓ Професійна підготовка, мотивація торговельного персоналу.
- ✓ Адаптація, гнучкість, потенціал торговельного підприємства.
- ✓ Рівень менеджменту та маркетингових комунікацій на охоплення ринку.

Тому варто зазначити, що управління продажами торговельного підприємства – це безпосередній зв'язок підприємства з потенційними споживачами, формування довіри, усунення бар'єрів між ними для отримання результативності в торговельній діяльності.

Приводити в компанію нових покупців, які збільшують доходи, утримувати існуючих клієнтів – це місія, яка покладається на відділ продажів, а «людей-чарівників» відділу продажів прийнято називати в професійному світі менеджери з продажів або сейлз-менеджери. Для того, щоб охарактеризувати

менеджерів з продажів, в першу чергу необхідно дослідити сутність продажів загалом та визначити їх роль в світі, як рушійної сили в економіці та розвитку суспільства. Продажі – це, перш за все, обмін товару або послуги на матеріальні або не матеріальні ресурси. Весь світ та всі люди залежать від цього процесу, від вузького розуміння продажів, які ми робимо в магазині, до всесвітнього обміну, який і створює торгівельну діяльність. Менеджер з продажів (sales-manager) – це одна з найбільш популярних професій в сучасному світі, без якої не може функціонувати жодна компанія; людина, яка займається прямими та непрямими продажами [2].

В цілому розуміння менеджменту управління продажами торговельного підприємства, як важливої ринкової складової ринкового успіху сучасного підприємства обумовлена з визначення стратегічного змісту і тактикою управління з урахуванням подальшого аналізу її результативності. Схематично дієвість даного процесу зображено на рис.1.



**Рис. 1 Менеджмент управління продажами торговельного підприємства**

Таким чином, менеджмент управління продажами для торговельного підприємства є невід’ємною складовою успіху сьогодення. Ідеологія управління продажами охоплює як навчання працівників підприємства, так і їх мотивацію, аналізу ринкового середовища, тобто усі дії перед, під час та після продажів. Відповідно із правильною обраною стратегією управління діяльністю підприємства, її реалізації, контролю та мотивації працівників відбувається бажана результативність – управління продажами.

#### **Список літератури:**

1. Голошубова Н.О. Підприємницькі мережі в торгівлі / Н.О. Голошубова, О. О. Кавун, В.М. Торопко/за заг.ред.Н.О. Голошубової. – К.:Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2014. – 344 с.



2. Sales-management як один з ключових напрямків управління сучасною організацією. – Режим доступу: <https://visnyk.fem.sumdu.edu.ua>.

## **АНАЛІТИЧНІ ПОКАЗНИКИ СТАНУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ЛІСОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ**

**Голячук Наталія**

кандидат економічних наук, доцент  
Луцький національний технічний університет

**Голячук Сергій**

кандидат сільськогосподарських наук, доцент  
Луцький національний технічний університет

Основні засоби відіграють вирішальну роль у діяльності промислових підприємств.

Гречко С.М. зазначає, що «забезпеченість основними засобами є важливим фактором, від якого залежать якість, повнота та своєчасність виконання робіт, обсяг виробництва продукції і фінансовий стан підприємства в цілому» [1].

Аналогічну думку висловлюють Бровко Л.І., Галаган Т.І., Бровко Є.І., які говорять, що «об'єкти основних фондів становлять основу будь-якого виробництва, в процесі якого створюється продукція, надаються послуги, виконуються роботи. Стан і використання основних фондів – один з найважливіших аспектів аналітичної роботи...» [2].

Ковальчук Н.О та Побіжан Т.А. наголошують, що «на сьогодні в Україні склалася несприятлива ситуація щодо забезпеченості та ефективності використання основних засобів. Насамперед, це пов'язано з високим ступенем зношеності виробничих засобів, що обумовлює нагальну потребу у заміні та модернізації наявного парку засобів виробництва» [3].

Єгорова, О. В., Дорогань-Писаренко Л.О., Рудич А.О. дійшли висновку, що «аналіз використання основних засобів сприяє своєчасному та якісному проведенню робіт, підвищенню продуктивності праці, збільшенню виробництва продукції, ...зниженню собівартості, ...що забезпечує зростання прибутку» [4].

Важлива роль в національній економіці України належить лісовому господарству. Тому дослідження стану основних засобів проведемо, використовуючи показники фінансової звітності 13 державних лісогосподарських підприємств, які підпорядковані Волинському обласному управлінню лісового і мисливського господарства (ВОУЛМГ), за 2012-2020 роки [5].

Аналіз динаміки вартості основних засобів лісогосподарських підприємств поданий в табл. 1.

**Таблиця 1**

**Динаміка первісної вартості основних засобів лісогосподарських підприємств Волинської області (тис. грн.)**

Державне підприємство	Роки								
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
В-Волинське ЛГ	15547	17258	19558	22393	25642	27504	30671	32811	32935
Городоцьке ЛГ	14859	15213	17363	19680	22551	23136	24964	24815	24111
К-Каширське ЛГ	11472	13425	15302	17398	18555	21976	29924	29850	29973
Ківерцівське ЛГ	13589	15785	16891	19529	22286	26615	28823	22948	22373
Ковельське ЛГ	7557	8766	9172	11318	14750	17826	20019	20298	21926
Колківське ЛГ	6661	7269	10707	14011	17199	20432	26089	27483	28770
Любешівське ЛГ	5101	6052	6905	10032	11869	14152	17029	17069	17996
Любомльське ЛГ	7662	8479	8888	11591	12436	16935	26503	24602	24913
Маневицьке ЛГ	30122	33375	37918	48359	55279	58623	65074	67395	68019
Ратнівське ЛГ	11102	12454	14059	16499	17155	18148	21325	22318	22013
Старовижівське ЛГ	4278	5169	5367	6283	8052	8816	12297	12595	13891
Цуманське ЛГ	29547	30960	32993	38947	40949	43169	50148	43833	46270
Шацьке ЛГ	3097	3577	4780	5998	7475	9609	12432	13337	13339

*Джерело: Дані фінансової звітності ВОУЛМГ*

З даних табл. 1 бачимо, що первісна вартість в грошовому вимірі зростає по всіх лісогосподарських підприємствах. Але оскільки вартість основних засобів в різних підприємствах була різною, то і зміни відбувались по різному. Найвища вартість основних засобів була в 2012 році в ДП «Маневицьке ЛГ», найвищою залишилась і в 2020 році. Найнижчий показник первісної вартості основних засобів в 2012 році і в 2020 році мало ДП «Шацьке ЛГ».

Далі проведемо аналіз темпів зміни первісної вартості основних засобів лісогосподарських підприємств (табл. 2).

**Таблиця 2**

**Динаміка темпу приросту первісної вартості основних засобів лісогосподарських підприємств Волинської області**

Державне підприємство	Темп приросту поточного року до попереднього, %								Середній темп приросту
	2013 до 2012	2014 до 2013	2015 до 2014	2016 до 2015	2017 до 2016	2018 до 2017	2019 до 2018	2020 до 2019	
В-Волинське ЛГ	11,01	13,33	14,50	14,51	7,26	11,51	6,98	0,38	9,93
Городоцьке ЛГ	2,38	14,13	13,34	14,59	2,59	7,90	-0,60	-2,84	6,44
К-Каширське ЛГ	17,02	13,98	13,70	6,65	18,44	36,17	-0,25	0,41	13,27
Ківерцівське ЛГ	16,16	7,01	15,62	14,12	19,42	8,30	-20,38	-2,51	7,22
Ковельське ЛГ	16,00	4,63	23,40	30,32	20,85	12,30	1,39	8,02	14,62
Колківське ЛГ	9,13	47,30	30,86	22,75	18,80	27,69	5,34	4,68	20,82
Любешівське ЛГ	18,64	14,09	45,29	18,31	19,23	20,33	0,23	5,43	17,70
Любомльське ЛГ	10,66	4,82	30,41	7,29	36,18	56,50	-7,17	1,26	17,49
Маневицьке ЛГ	10,80	13,61	27,54	14,31	6,05	11,00	3,57	0,93	10,98
Ратнівське ЛГ	12,18	12,89	17,36	3,98	5,79	17,51	4,66	-1,37	9,12
Старовижівське ЛГ	20,83	3,83	17,07	28,16	9,49	39,49	2,42	10,29	16,45
Цуманське ЛГ	4,78	6,57	18,05	5,14	5,42	16,17	-12,59	5,56	6,14
Шацьке ЛГ	15,50	33,63	25,48	24,62	28,55	29,38	7,28	0,01	20,56

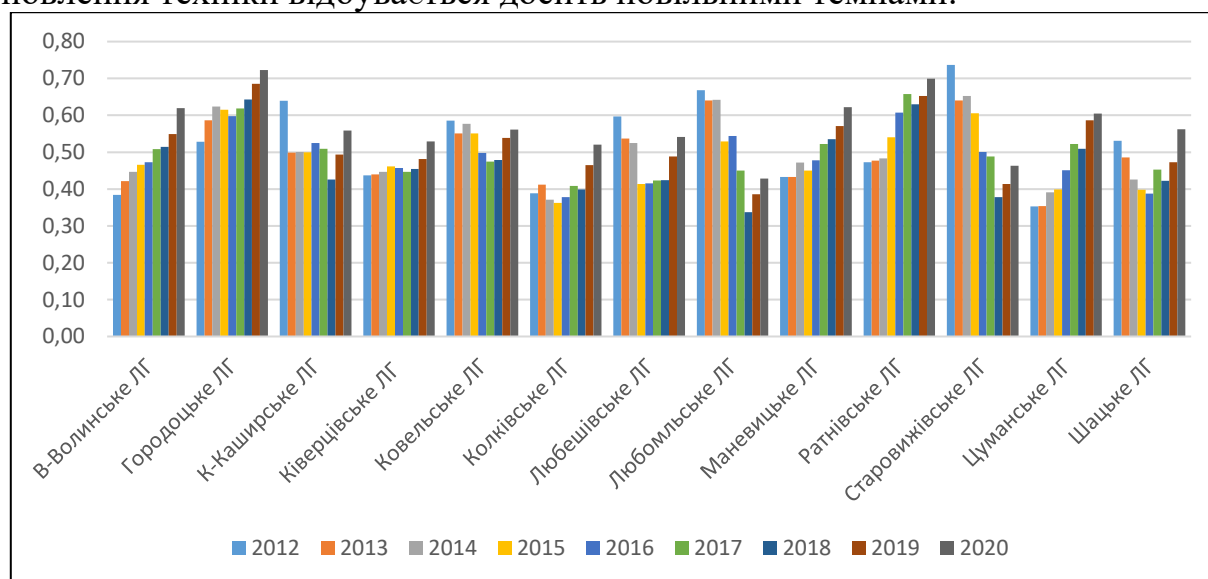
*Джерело: Розраховано авторами*

Дані таблиці показують дуже різні показники для різних підприємств. Якщо до 2018 року темпи приросту мали позитивне значення по всіх підприємствах, то за два останні роки дослідження з'явилися від'ємні значення, а це означає, що первісна вартість основних засобів на деяких підприємствах почала зменшуватись у порівнянні з попереднім роком. Результатом аналізу стало визначення середнього темпу приросту первісної вартості основних засобів за період 2013-2020 роки по всіх 13 підприємствах лісового господарства. Показник за період дослідження найменше значення мав 6,14% у Цуманському ЛГ та найвище у Колківському ЛГ – 20,82%.

Наступним етапом аналізу основних засобів є аналіз технічного стану при якому використовуються такі основні показники: коефіцієнти зносу, придатності, оновлення та приросту.

Прослідкуємо за зміною коефіцієнтів зносу для лісгосподарських підприємств Волинської обл. (рис.1).

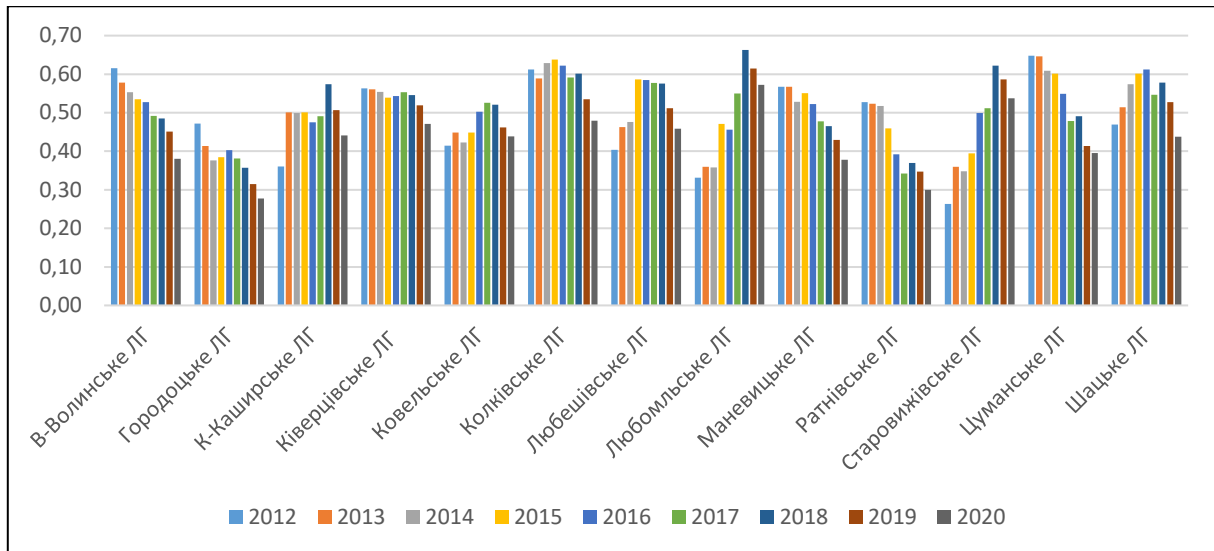
З рис.1 бачимо, що за всі роки дослідження показник коефіцієнта зносу основних засобів не був нижче 35%. А це дає можливість зробити висновки, що лісгосподарські підприємства працюють на застарілому обладнанні, використовують техніку, машини та інструменти ще радянських зразків. Оновлення техніки відбувається досить повільними темпами.



**Рисунок 1.** Динаміка коефіцієнта зносу основних засобів лісгосподарських підприємств Волинської обл.

*Джерело: Розраховано автором*

Перейдемо до аналізу коефіцієнта придатності основних засобів лісгосподарських підприємств (рис.2).

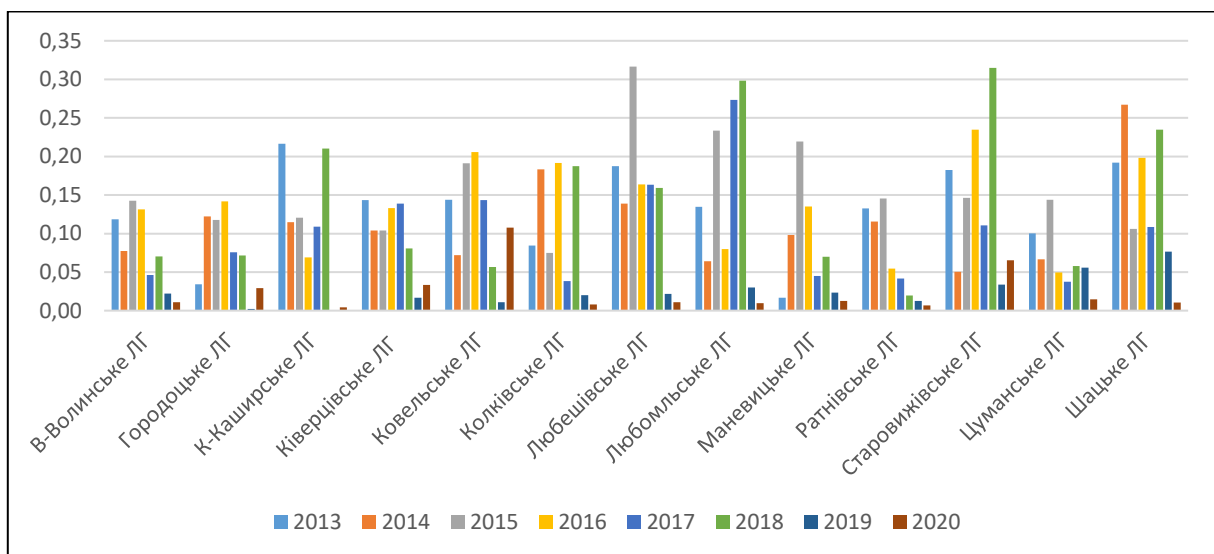


**Рисунок 2.** Динаміка коефіцієнта придатності основних засобів лісгосподарських підприємств Волинської обл.

*Джерело: Розраховано авторами*

Із зростанням коефіцієнта придатності технічний стан основних засобів підприємства покращується. На більшості підприємств лісового господарства коефіцієнт придатності за досліджуваний період знизився. Найкращі показники коефіцієнта оновлення основних засобів належать ДП «Любомльське ЛГ» та ДП «Старовижівське ЛГ». Це показує, що керівництво підприємства приділяє значну увагу технічному стану основних засобів.

*Коефіцієнт оновлення основних засобів* характеризує інтенсивність введення в дію нових основних засобів. Він показує частку введених основних засобів за визначений період у загальній вартості основних засобів на кінець звітного періоду. Динаміка коефіцієнта оновлення основних засобів лісгосподарських підприємств ВОУЛМГ показана на рис. 3.

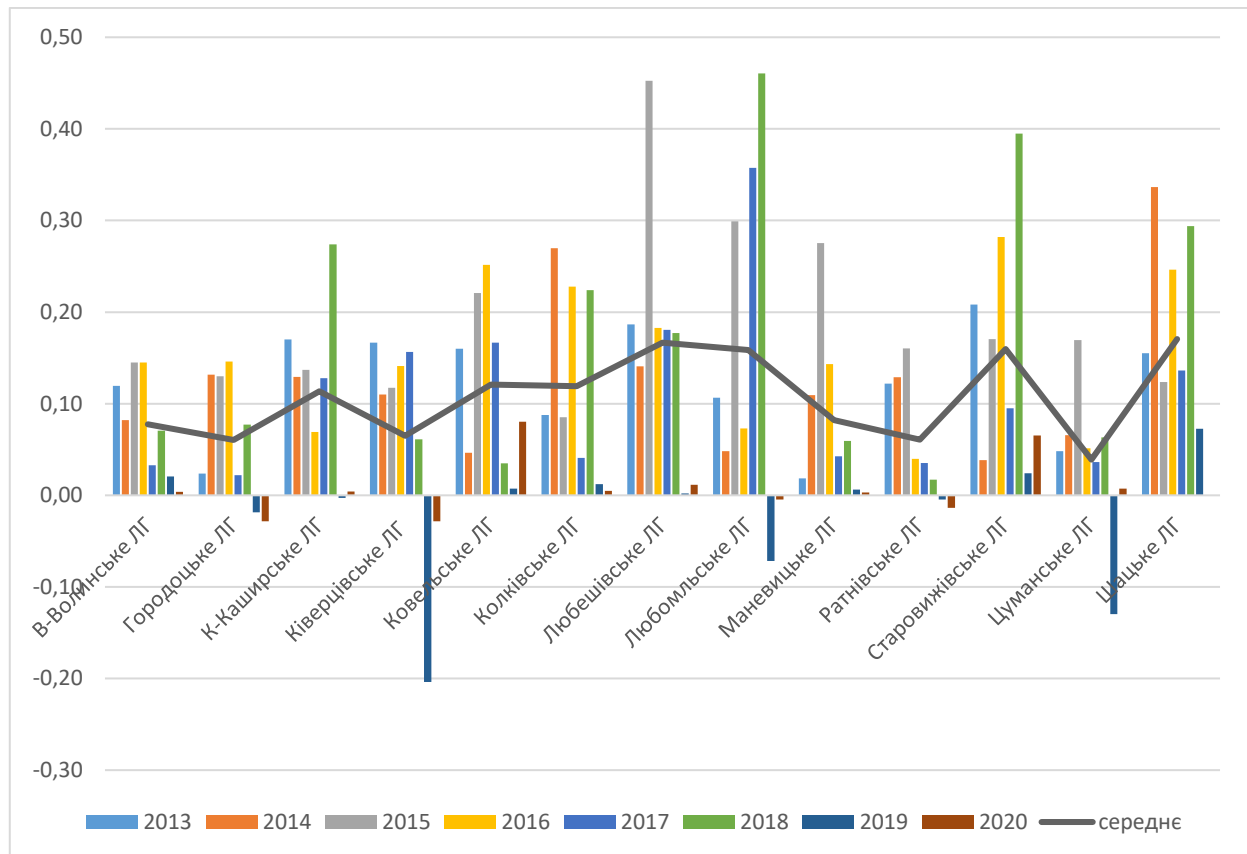


**Рисунок 3.** Динаміка коефіцієнта оновлення основних засобів лісгосподарських підприємств Волинської обл.

*Джерело: Розраховано авторами*

З рис. 3 бачимо дуже строкату діаграму. Показники різних підприємств дуже різні. За дев'ять років дослідження керівництво підприємств приймало різні рішення щодо вкладання коштів у придбання основних засобів.

Динаміка коефіцієнту приросту основних засобів лісогосподарських підприємств відображена на рис. 4.



**Рисунок 4.** Динаміка коефіцієнту приросту основних засобів лісогосподарських підприємств Волинської обл.

*Джерело: Розраховано автором*

З рис. 4 видно, що динаміка показника по кожному господарству настільки різна, що для формулювання висновків виникла потреба у розрахунку середнього значення рівня приросту основних засобів за шість досліджуваних років.

Середня динаміка приросту основних засобів показує недостатній рівень. Лише три підприємства: Любешівське ЛГ, Любомльське ЛГ та Шацьке ЛГ мають показник приросту, який більше 20%. Старовижівське ЛГ має рівно 20%. Всі решта підприємств оновлювали свої основні засоби на середньому рівні менше 15%, а в Цуманському ЛГ цей показник дорівнює 7%.

Таким чином, в цілому технічний стан основних засобів лісогосподарських підприємств знаходиться на задовільному рівні. Ситуацію, яка склалась в лісовому господарстві з оновленням основних засобів не можна назвати критичною, але таке становище у майбутньому може поставити менеджмент лісогосподарських підприємств перед складними проблемами щодо

функціонування та реального виживання підприємств в умовах жорсткої конкуренції. Тому керівництву підприємств необхідно прикласти максимум зусиль для інтенсивного оновлення основних засобів.

### Список літератури

1. Гречко С. М. Місце економічного аналізу основних засобів в системі управління URL: [http://archive.nbuiv.gov.ua/portal/soc\\_gum/ptmbo/2012\\_3/13.pdf](http://archive.nbuiv.gov.ua/portal/soc_gum/ptmbo/2012_3/13.pdf) (дата звернення: 15.12.2022)

2. Бровко Л. І., Галаган Т. І., Бровко Є. І. Економічна ефективність використання основних фондів сільськогосподарських підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 22. С. 22–26.

3. Ковальчук Н.О., Побіжан Т.А Аналіз стану основних засобів на підприємствах України. *Молодий вчений*. 2017. № 10 (50). С. 910-914.

4. Єгорова О. В., Дорогань-Писаренко Л.О., Рудич А.О. Аналіз використання основних засобів сільськогосподарських підприємств: галузевий аспект. *Економічний аналіз: зб. наук. праць*. 2016. Том 26. №1. С. 106-112. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/13266/1/17.pdf>

5. Волинське обласне управління лісового та мисливського господарства. Фінансова звітність. URL: <http://lis.volyn.ua> (дата звернення: 21-26.11.2022)

# АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ ДЛЯ РЕГУЛЮВАННЯ ОБЛІКУ ТА КОНТРОЛЮ ВИРОБНИЧИХ ЗАПАСІВ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

**Графська О. І.,**

д. е. н., доцентка кафедри готельно-ресторанного бізнесу  
Львівського державного університету фізичної культури  
ім. Івана Боберського

**Гарасимчук Н. А.,**

аспірант Львівського університету бізнесу та права

На сьогоднішній день одним з важливих питань успішного провадження бізнесу та підприємницької діяльності є питання забезпечення правильного обліку та контролю всіх виробничих запасів, якими володіє підприємство. Промислове підприємство – це підприємство, що виробляє промислову продукцію у визначених обсягах відповідно до заданої технології. *Промисловими вважаються ті підприємства, які, згідно з ДК 009: 2010, належать до секцій:*

- D – «Видобувна промисловість і розробка кар'єрів»;
- C – «Переробна промисловість», зокрема, виробництво харчових продуктів, напоїв, тютюнових виробів, текстильне виробництво, виробництво шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів, виробництво паперу і паперових виробів, поліграфічна діяльність, тиражування записаної інформації тощо;
- D – «Постачання електроенергії, газу та кондиціонованого повітря»;
- E – «Водопостачання; каналізація, поводження з відходами»;
- F – «Будівництво» [1].

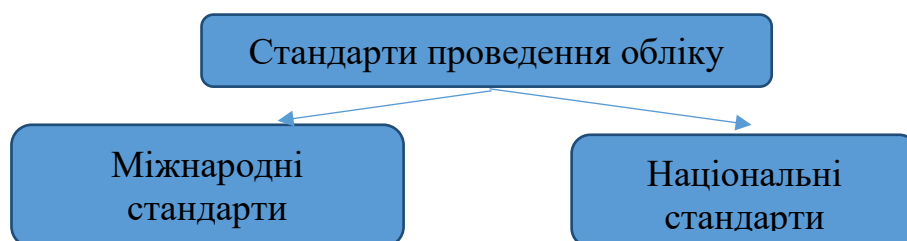
Важливо, що стабільне функціонування промислових підприємств є необхідною умовою для забезпечення соціально-економічного розвитку країни. Економіці України властиві ознаки, які дозволяють стверджувати про наявність процесів фінансово-економічної кризи. Кризовий період почав найбільше спостерігатися з початку 2020-го року, коли весь світ охопила всесвітня пандемія Covid-19; сьогодні в Україні криза продовжується через повномасштабну війну. Більшість промислових підприємств, які зосереджували свою діяльність на Сході України, змушені були призупинити свою діяльність або релокуватися у більш безпечне місце, а деякі з них на даний час перебувають на окупованій території і не можуть здійснювати свою діяльність. Все вищенаведене є значною проблемою, для розв'язання якої необхідно застосувати комплекс дій, які би підтримувалися також і на рівні держави та мали нормативно-правове підґрунтя. Тому нормативно-правове регулювання обліку і контролю запасів промислових підприємств є надзвичайно важливим і потребує додаткової уваги. Звернімо увагу на чинні стандарти, які існують в Україні і за допомогою яких регламентується робота промислових підприємств.



Зазначимо, що для забезпечення їхньої успішної роботи необхідний чіткий облік усіх ТМЦ та запасів. Основним законом для бухгалтерського обліку є Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» від 16.07.1999 року № 996 – XIV. За двадцять три роки функціонування він отримав 30 корегувань та правок. Остання відбулася 19.07.2022 року, ст. 442, № 2435 – XIX.

Цей закон визначає правові засади регулювання, організацію бухгалтерського обліку, основні принципи обліку виробничих запасів та складання фінансової звітності в Україні.

В Україні існують два стандарти проведення бухгалтерського обліку. Частина підприємств проводить облік із застосуванням Міжнародних стандартів, інша використовує національні стандарти (див. рис. 1).



**Рис. 1** Класифікація стандартів проведення обліку

Стандарти поділяються на дві групи. Перша група керується нормами Міжнародного стандарту бухгалтерського обліку 2 «Запаси», метою якого є визначення підходу до обліку запасів та визначення суми собівартості, яка визначається як актив та переноситься на майбутні періоди до моменту визначення відповідних доходів. Відповідно, цей стандарт надає рекомендації щодо визначення собівартості для подальшого визначення витрат, включаючи будь-яке часткове списання до чистої вартості реалізації.

Норми національних стандартів застосовуються для підприємств, організацій, різної форми власності, не включаючи бюджетних установ та підприємств, які, згідно зі законодавством України, складають фінансову звітність за міжнародними стандартами.

У процесі організації бухгалтерського обліку виробничих запасів на промислових підприємствах за Національним стандартом потрібно керуватися наступними нормативно-правовими документами:

- Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» від 28.10.1998 р., № 1706;
- Національне Положення (Стандарт) бухгалтерського обліку «Загальні вимоги до фінансової звітності» від 07.02.2013 р., № 73;
- Інструкція про застосування плану рахунків бухгалтерського обліку активів капіталу; завдань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджена Наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р., № 291;
- Типові форми первинних облікових документів з обліку сировини і матеріалів від 21.06.1996 р., № 193;

- Типові форми первинних облікових документів з обліку МШП від 22.05.1996 р., № 145;
- Порядок визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей від 21.11.1999 р., № 116;
- Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань від 02.09.2014 р., № 879;
- Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», затверджено Наказом Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р., № 318;
- Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси», затверджено Наказом Міністерства фінансів України від 20.10.1999 р. № 246;
- Наказ Міністерства фінансів України «Про кореспонденцію рахунків». Наказ Міністерства фінансів № 143 від 29.12.2002 р.;
- Методичні рекомендації про застосування регістрів бухгалтерського обліку. Наказ Міністерства фінансів України № 356 від 28.12.2000 р. [2].

Аналізуючи вищенаведене, можемо зробити висновок, що вміння правильно використовувати нормативно-правове забезпечення обліку і контролю виробничих запасів є важливою умовою ефективної організації обліку і контролю на підприємствах промислової галузі, що дозволить підприємствам уникнути штрафів, а в глобальному баченні дасть шанс не допустити банкрутства, оскільки в іншому випадку підприємство приречене на значні штрафи і втрати і, в кінцевому результаті, – банкрутство та ліквідацію.

#### **Список літератури:**

1. <https://uteka.ua/ua/publication/news>
2. <https://zakon.zada.gov.ua>

## ПОШТОВА ЛОГІСТИКА В СИСТЕМІ ДИСТАНЦІЙНОЇ ТОРГІВЛІ

**Корнійко Яна Русланівна**

к.е.н., доцент кафедри «Бізнес-логістика та транспортні технології»  
Державний університет інфраструктури та технологій, Київ

**Савейко Роман Сергійович**

Здобувач ОПП «Бізнес-логістика»  
Державний університет інфраструктури та технологій, Київ

Сьогодні практика підприємництва демонструє, що як на ділових, так і на роздрібних ринках е-комерція та е-маркетинг, е-логістика стають все більш затребувані, оскільки кардинально змінюється поведінка покупців, які все частіше для вчинення закупівель використовують інтернет-технології.

Стрімке зростання онлайн-продажів практично в усьому світі трансформувало Інтернет з ресурсу переважно інформаційного в канал найбільш ефективної реалізації товарів та послуг. І це озброїло підприємства, особливо малих і середніх форм власності, новими формами і методами рекламних стратегій, а також суттєво вплинуло на інші сектори економіки, зокрема міжнародну фінансову систему і сферу логістики.

Розвиток е-комерції призвів до зростання попиту на товари, які продаються через різні канали дистанційної торгівлі. У свою чергою, для віртуального продавця переваги інтернет-магазину виникають з:

- глобальної дальності;
- нижчих витрат на введення в дію (порівняно з традиційним магазином);
- автоматизації дій у сфері відносин з клієнтом, виставлення пропозицій тощо;
- створення системи мереж і реконфігурації ланцюга поставок;
- можливості продажу низько-оборотних товарів тощо.

Однак, з іншого боку, дистанційна торгівля наражається на певні бар'єри розвитку. До основних з них належать питання логістичного обслуговування клієнтів, пов'язаного з фізичним просуванням замовлених товарів до кінцевого одержувача. Ця проблема пов'язана з географічним розпорощенням одержувачів і має назву проблеми «останньої милі». Географічне розосередження споживачів викликає те, що для логістичних операторів, кур'єрських фірм, поштових операторів збільшуються радіуси доставок, з'являється проблема оптимального планування маршруту певного кур'єра до багатьох одержувачів. Порівняно невеликі за ціною і габаритом відправлення (листи, бандеролі, посылки) для кожного окремого клієнта та низький потенціал поєднання відправлень такого типу, створюють необхідність багаторазового забезпечення цього самого одержувача та призводять до високих витрат логістичного обслуговування.

На рис. 1 представлено види логістичних послуг, що можуть надаватися в Україні.

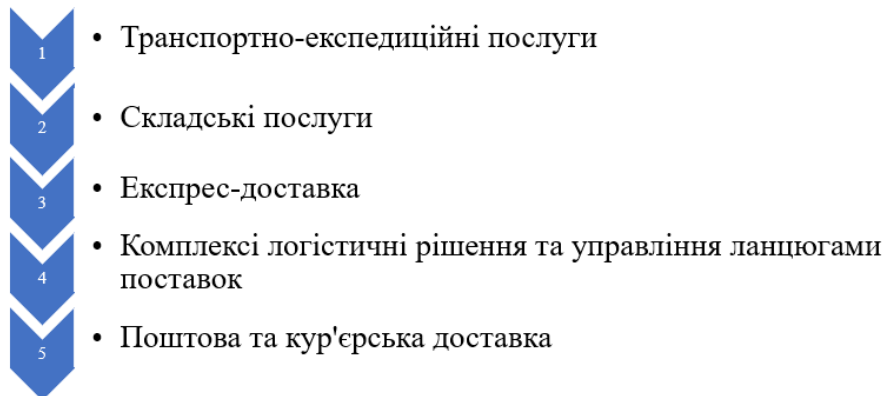


Рисунок 1. Види логістичних послуг

Загалом, пізніше час дослідження було виявлено, що в логістичному обслуговуванні споживачів важливу роль відіграє так званий ланцюг цінності, який являє собою сукупність взаємопов'язаних бізнес-процесів виготовлення продукції/послуги за її функціональними параметрами для максимального задоволення потреб та вимог споживачів та створенням цінності даного продукту для клієнта із врахуванням його індивідуальних побажань (рис. 2) [1].



Рисунок 2. Ланцюг цінностей при логістичному обслуговуванні споживачів

Загалом, розвиток ринку кур'єрської та експрес-доставки зазнав значних змін у змісті та формах діяльності класичних операторів даного ринку. Ще наприкінці минулого століття існувало чітке розмежування в розподіленні поштових і вантажних потоків (документи, посилки, палети, збірні вантажні одиниці) і відповідно до цієї класифікації виокремлювалися різні учасники ринку – регіональні кур'єрські служби, поштові оператори, міжнародні експрес-перевізники, маршрутні перевізники, транспортно-експедиторські фірми тощо.

Однак, з часом, більшість суб'єктів ринку класичних вантажних перевезень поступово трансформувалися в логістичних провайдерів. А еволюція бізнес-моделей поштових компаній, сприяла диверсифікації їх бізнес-портфоліо від простого перевезення листів до таких послуг, як переміщення пакунків, оброблення замовлень, електронний бізнес, логістичне та фінансове обслуговування. Зараз ринок поштових компаній можна визначити як: доставка пошти, пакунків, вантажу, послуги експрес та відстрочених перевезень у місцевому чи міжнародному масштабі для фізичних та юридичних клієнтів. Це стало можливим завдяки міжнародному пом'якшенню структури регулювання, що керує забезпеченням поштового обслуговування.

Разом з тим, прагнення до підвищення якості обслуговування споживачів призводить до появи нових ринкових ніш і пропозиції нових видів послуг, які часто відносять або до поштової логістики, або до регіональної логістики, або до міської логістики. Але в будь-якому випадку вони пов'язані з обслуговуванням дрібних доставок, що, в свою чергу, пов'язано з розвитком дистанційної торгівлі і зростанням обсягів глобальних товарних потоків, що потребує розробки нових управлінських рішень і технологій.

Загалом, аналізуючи відносини різних учасників ринку в глобальних ланцюгах доставки товарів, проданих через канали дистанції торгівлі, слід звернути увагу на розподіл функцій і видів діяльності. Дуже часто інтеграторами цілісного процесу доставки за принципом «від дверей до дверей» у глобальному вимірі виступають крупні кур'єрські компанії, яких прийнято називати компаніями-інтеграторами. Вони мають розгалужену мережу маршрутів, конкурентне ціноутворення за рахунок більш ефективного використання власних провізних потужностей. Іншим способом міжнародної експрес-доставки є організація транспортного процесу з участю різних суб'єктів – експедиторів, глобальних перевізників, регіональних перевізників, кур'єрських служб тощо.

### **Список літератури:**

1. Логістичний менеджмент: навчальний посібник / В.А. Кулик, М.Ю. Григорак, Л.В. Костюченко. К.: Логос. 2013. 268 с.

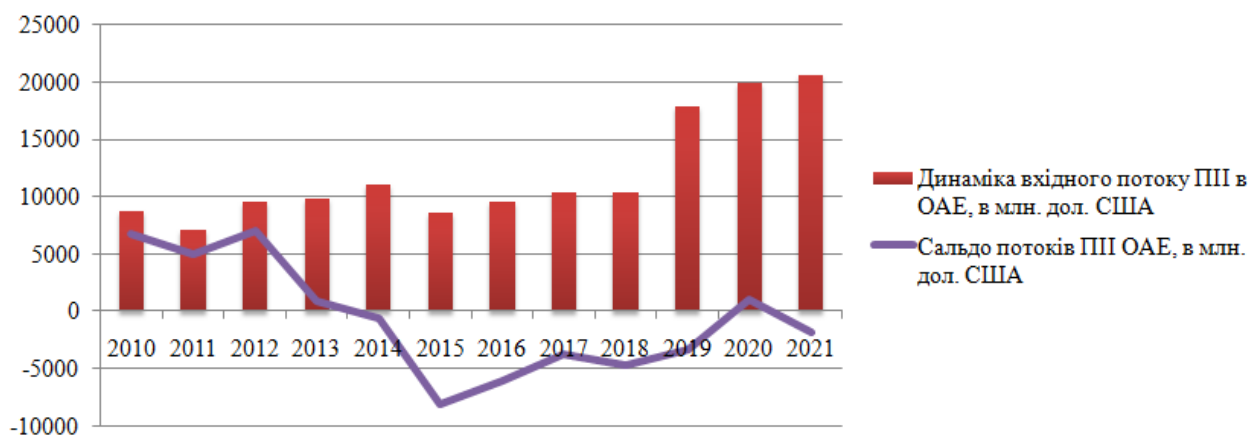
## ОСОБЛИВОСТІ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ В ОАЕ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СУЧАСНИХ ІННОВАЦІЙНИХ ВПРОВАДЖЕНЬ В ДУБАЇ

**Косенко Яна Андріївна**

Студентка IV курсу, освітня програма «Міжнародна економіка»  
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Об'єднані Арабські Емірати є країною, зі значними запасами нафти, розвинутою інфраструктурою, що активно впроваджує інноваційну політику у більшості галузях економіки.

Аналізуючи статистичні дані щодо припливу ПІІ до ОАЕ, простежуємо тенденцію до збільшення залучення інвестиційного іноземного капіталу у пандемічні роки (див. рис.1).

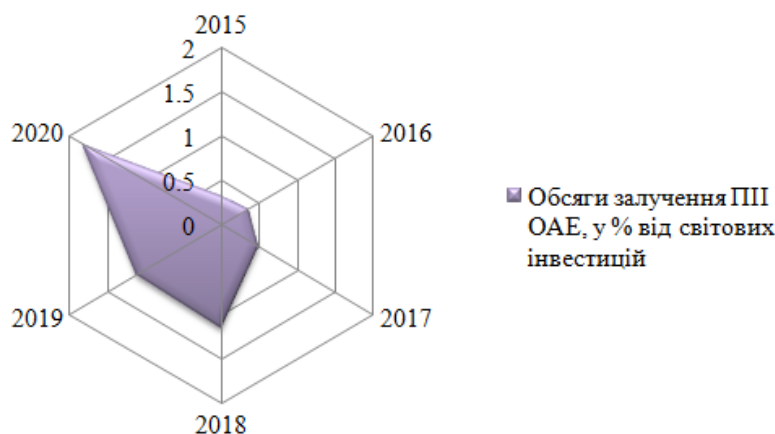


**Рис. 1. Динаміка прямих іноземних інвестицій в ОАЕ за період 2010-2021 рр.**

*Джерело:* побудовано автором за даними [1]

Незважаючи на світову спадну тенденцію щодо інвестиційної активності, Об'єднані Арабські Емірати залишалися привабливою економікою відповідно до очікувань іноземних інвесторів. Проте в ОАЕ є дещо циклічна динаміка надходжень та відтоку прямих іноземних інвестицій, що може пояснюватися змінами інвестиційної політики та фаз економічного циклу країни. Варто зазначити, що ОАЕ є також і донором інвестицій, оскільки сприятливі умови інвестиційного клімату дозволяють інвесторам обирати дану країну, як першого реципієнта їх інвестиційного капіталу, для того аби в подальшому розвивати свій бізнес в інших країнах регіону.

Відповідно простежувалася тенденція до збільшення залучення прямих іноземних інвестицій, у розрізі частки країни від світового обсягу залучення ПІІ, що може пояснюватися зростанням впевненості міжнародної спільноти у покращенні інвестиційного клімату країни (див. рис.2).



**Рис. 2. Динаміка обсягів залучення прямих іноземних інвестицій ОАЕ, виражена у % від світового обсягу**

*Джерело:* побудовано автором за даними [2]

Ключовими факторами, що вплинули на досягнення політичної, соціальної та передусім економічної стабільності в ОАЕ є наступні: стратегічне розташування, значні фінансові резерви, налагоджені міжнародні відносини з партнерами, послідовні інвестиційні державні витрати на розвиток інфраструктури та впровадження цифрової трансформації та інновацій, прогресивна політика поступової диверсифікації економіки та діяльність спеціальних економічних зон.

Визначальними сприятливими умовами, що були створені в ОАЕ для ефективної діяльності іноземних інвесторів є [3]: можливість зареєструвати власність у вільних зонах у 122 видах економічної активності в 13 секторах, у повному володінні іноземного інвестора; 100% репатріація прибутку; ефективна візова система, яка дозволяє поновлювати 10-річну візу на проживання; конкурентні витрати на отримання фінансування; високий рівень ліквідності та спроможна банківська система; лібералізація валютного контролю; повністю конвертована валюта; низький рівень інфляції; невисокі митні тарифи (від 0 до 5% майже на всі товари).

Одним з найуспішніших сучасних прикладів покращення інвестиційного клімату в ОАЕ є впровадження інноваційних підходів для залучення іноземних інвестицій на прикладі Дубаї. Дубайські інтегровані економічні зони фокусуються на оптимізації державних процесів та полегшенні доступу до глобальних ринків через прискорений перехід до цифрового середовища. Ці спеціальні зони були запроваджені у 2021 році, з метою посилення лідируючих позицій Дубаї в усьому світі, забезпечуючи складну та інтегровану мультимедійну систему, на додаток до широкоаспектного портфоліо інноваційних рішень, які відповідають прагненням клієнтів у різних бізнес-сферах [4].

Найамбітнішим проектом є заснування Віртуального комерційного міста Дубаї. Метою цього проекту є перетворення Дубаї на своєрідний хаб для електронної комерції, впровадження інновацій та залучення інвестицій. Фактично, Дубаї є першим у світі віртуальним містом з найкращими умовами

для цифрової торгівлі, адже у ньому відсутні податки, тарифи та квоти на будь-які імпортовані товари. У такому футуристичному місті можуть зареєструватися підприємці та інвестори з будь-якої країни і, користуючись функціональною онлайн-платформою, вести свій бізнес в Дубаї. Наразі у віртуальному місті зареєстровано понад 3 мільйони осіб з близько 200 національностей, що підтверджує зацікавленість інвесторів у наданих державою пільгах [5].

Інноваційність впроваджень в Дубаї є революційною, особливо у період потрійної кризи та дестабілізації світового середовища, проте економічна вигідність від впровадження привабливих для інвесторів стимулів може бути підтверджена лише в розрізі довгострокового аналізу залучення іноземного капіталу.

#### **Список літератури:**

1. InvestmentMap. URL: <https://www.investmentmap.org/investment/time-series-by-country> (date of access: 14.01.2023).
2. United Arab Emirates Percent of world FDI - data, chart | TheGlobalEconomy.com. URL: [https://www.theglobaleconomy.com/United-Arab-Emirates/share\\_world\\_fdi/](https://www.theglobaleconomy.com/United-Arab-Emirates/share_world_fdi/) (date of access: 14.01.2023).
3. The UAE, an ideal investment destination - The Official Portal of the UAE Government. URL: <https://u.ae/en/information-and-services/business/the-uae-an-ideal-investment-destination> (date of access: 14.01.2023).
4. Dubai Integrated Economic Zones. UAE Free Zones. URL: <https://www.uaefreezones.com/dubai-integrated-economic-zones.html> (date of access: 14.01.2023).
5. Dubai Virtual Commercial City. UAE Free Zones. URL: [https://www.uaefreezones.com/dubai\\_virtual\\_commercial\\_city\\_free\\_zone.html](https://www.uaefreezones.com/dubai_virtual_commercial_city_free_zone.html) (date of access: 14.01.2023).



## ВАЛОВИЙ ВНУТРІШНІЙ ПРОДУКТ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

**Оніщик Анастасія Володимирівна**

Доктор філософії зі спеціальності 051 «Економіка»,  
доцент кафедри економіки підприємства та менеджменту,  
Академії праці, соціальних відносин і туризму

Валовий внутрішній продукт (далі ВВП) виступає одним з найважливіших показників розвитку економіки, оскільки використовується для характеристики результатів виробництва, темпів економічного зростання, аналізу продуктивності праці в економіці, дає уявлення про загальний матеріальний добробут нації, застосовується для розрахунків мінімальної заробітної плати, майбутніх податкових надходжень та інших важливих показників.

Динаміка рівня ВВП у національній економіці залишається досить нестійкою. Основним фактором негативного впливу на його значення стало повномасштабне вторгнення росії в Україну, яка зазнала *найбільших за всю історію незалежності втрат, збитків та пошкоджень*. Але незламний дух українського народу, успіхи Збройних Сил України та фінансова підтримка міжнародних партнерів дозволило *дещо стабілізувати рівень цього показника*.

Валовий внутрішній продукт - це узагальнений економічний показник, розрахований у системі національних рахунків, який оцінює остаточні результати поточного виробництва на території країни за певний проміжок часу [1, с. 32]. Дослідження динаміки ВВП України пов'язане з аналізом номінального та реального ВВП. Усі основні показники в системі національних рахунків відображають результати економічної діяльності за рік і виражені в цінах цього року, вони є номінальними. Номінальні показники не дають змогу здійснювати аналіз та порівняння ВВП різних країн світу, а також порівнювати показники однієї країни в різні періоди часу. Такі показники можна порівнювати за допомогою реальних даних, а саме показників реального виробництва та реального рівня доходів, які виражені в незмінних зіставлених цінах [2, с. 45]. Тому розрізняють номінальний і реальний ВВП. *Номінальний, або абсолютний ВВП* визначається в поточних (фактичних) цінах даного року. *Реальний ВВП* (з поправкою на інфляцію) визначається в цінах попереднього (або будь-якого іншого базового) року. У реальному ВВП, таким чином, враховується, в якій мірі зростання ВВП виявляється реальним зростанням виробництва, а не зростанням цін. ВВП країни при необхідності може бути довідково перерахований в іноземну валюту (найчастіше в долари США) [3]. Динаміка зазначених показників за 2012 – 2021 рр. представлена в табл. 1 та рис. 1

Таблиця 1

Валовий внутрішній продукт України з 2012 по 2021 рр. (млн. грн.) [3]

Рік	Номінальний ВВП	Реальний ВВП	Відхилення реального від номінального	
			млрд. грн.	%
2012	1408889	1304064	-104825	-7.4%
2013	1454931	1410609	-44322	-3.0%
2014	1566728	1365123	-201605	-12.9%
2015	1979458	1430290	-549168	-27.7%
2016	2383182	2034430	-348752	-14.6%
2017	2982920	2445587	-537333	-18.0%
2018	3558706	3083409	-475297	-13.4%
2019	3974564	3675728	-298836	-7.5%
2020	4194102	3818456	-375646	-9.0%
2021	5459574	4363582	-1095992	-20.1%

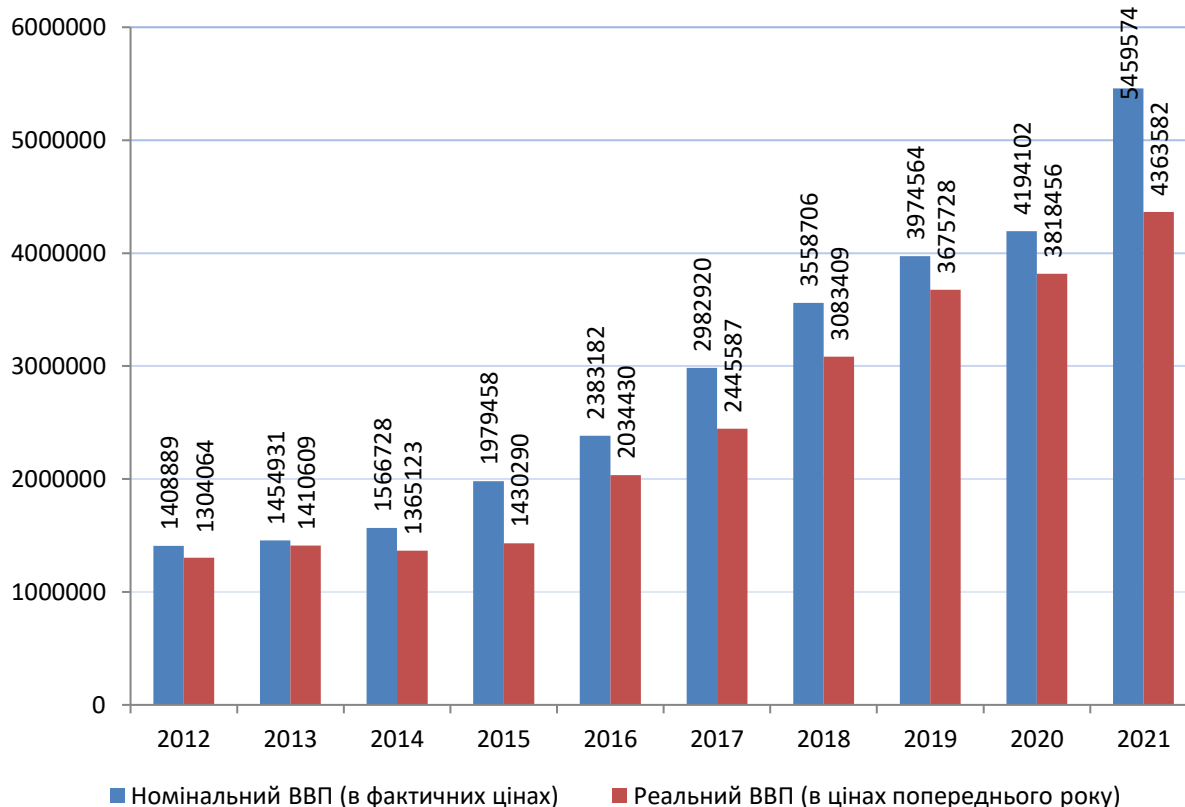


Рис. 1. Рівень валового внутрішнього продукту України з 2012 по 2021 рр. (млн. грн.) [3]

За попередньою оцінкою аналітиків відомства Міністерства економіки України (з використанням непрямих методів розрахунку та інструментів моделювання), зробленою з урахуванням оперативної оцінки Державної служби

статистики України, реального ВВП за 3 квартали 2022 року (у I кварталі 2022 спостерігалось зменшення порівняно з I кварталом 2021 року на 15,1%, у II кварталі – на 37,2%, у III кварталі – на 30,8% відповідно), падіння ВВП за підсумком 2022 року оцінюється на рівні 30,4% з похибкою в 2%, що є кращим показником, ніж це передбачалось попередніми прогнозами експертів. У 2021 році зростання економіки становило 3,4%. При цьому у грудні падіння ВВП оцінено на рівні - 34 [±2%], що є дещо кращим, ніж оцінки за листопад (падіння ВВП на рівні 37 [±2%]) (відповідно IV квартал – падіння на рівні 35,5 [±2%]), враховуючи певну стабілізацію ситуації з енергопостачанням після обстрілів у листопаді. Втім подальші терористичні ракетні атаки з боку росії завдали хоч і не критичних, втім пошкоджень (зокрема, енергетичній інфраструктурі), що продовжувало чинити тиск на настрої бізнесу та його активність [4].

На основі проведеного дослідження, можемо зробити висновок, що запровадження режиму воєнного стану в Україні негативно вплинуло на рівень валового внутрішнього продукту, але завдяки фінансовій підтримці країн-партнерів, швидкому відновленні зруйнованих та пошкоджених об'єктів критичної інфраструктури вітчизняними службами, ефективній роботі Уряду та приватного сектору, вдалося стабілізувати цей показник та вивести його на кращий рівень, ніж це попередньо прогнозувалося фінансовими аналітиками. Незважаючи на це, Уряд повинен провести ряд ключових структурних реформ, щоб дати поштовх економічному зростанню. Зокрема, урядовим органам потрібно застосувати режим таргетування інфляції для підвищення ефективності використання основних інструментів монетарного регулювання; забезпечити узгодженості монетарної та фіскальної політики; максимізувати підтримку з боку Уряду приватного сектору; ефективно протидіяти корупції; забезпечити прозорість системи державних закупівель; реформувати газовий сектор України тощо.

#### **Список літератури:**

1. Осовська Г., Юшкевич О., Завадський Й. Економічний словник. Київ : Кондор, 2007. 358 с.
2. Пелех О.Б. Аналіз динаміки ВВП України в контексті Європейського розвитку. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2019. Вип. 23. Ч. 2. С. 60–64.
3. Офіційний сайт Міністерства Фінансів України. Валовий внутрішній продукт (ВВП) в Україні 2022. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/> (дата звернення: 09.01.2023 р.)
4. Мінекономіки попередньо оцінює падіння ВВП в 2022 році на рівні 30,4%. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=4470bafb-5243-4cb2-a573-5ba15d9c8107&title=MinekonomikiPoperedno> (дата звернення: 09.01.2023 р.)

## ОСНОВНІ СТРАТЕГІЇ ВПРОВАДЖЕННЯ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ

**Роледерс Вікторія**

Кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування Вінницького навчально-наукового інституту економіки ЗУНУ, докторант факультету економіки Донецького національного університету імені Василя Стуса

Сьогодні суспільство та економіка прагнуть покращити стан довкілля та зменшити довгостроковий негативний вплив людства, що зафіксовано у Цілях сталого розвитку до 2030 року - ключових напрямках розвитку країн, які були ухвалені на Саміті ООН зі сталого розвитку. За таких умов концепція циркулярної економіки набирає все більшу популярність як один із способів трансформації традиційних методів виробництва і споживання шляхом створення економіки замкнутого циклу, де втрати ресурсів та негативний вплив на навколишнє середовище мінімізуються.

Ідеї та концепції циркулярної економіки завойовують все більшу увагу суспільства як спосіб економічного зростання, при якому водночас мінімізується негативний вплив на навколишнє середовище. Перехід до циркулярної економіки несе за собою низку переваг, зокрема зменшення обсягів та збільшення ефективності використання ресурсів, зниження впливу негативних зовнішніх ефектів на навколишнє середовище, пришвидшення економічного зростання та впровадження новітніх методів виробництва, виникнення нових ринків та можливостей для бізнесу, створення нових робочих місць, зменшення економічної залежності від імпорту ресурсів та енергоносіїв, а також загальне зменшення залежності від ринків первинних ресурсів.

Визначено вісім ключових стратегій впровадження циркулярної економіки, які можна згрупувати за трьома категоріями, а саме: зменшення використання первинних ресурсів, зберігання найвищої цінності продуктів та матеріалів, зміна моделей використання продуктів.

Варто зазначити що вказані стратегії не є взаємовиключними, а часто є взаємопов'язаними між собою.

**Переробка відходів.** Переробка відходів визначається організацією об'єднаних націй [2] як повторне введення залишкових матеріалів у виробництво задля їх переформування у нові продукти. Протягом десятиліть це був найбільш традиційний спосіб впровадження циркулярної економіки. Скорочення видобутку первинних ресурсів забезпечує чисельні переваги для навколишнього середовища, а також сприяє скороченню викидів парникових газів, пов'язаних з використанням матеріальних ресурсів [3].

Збільшення обсягів переробки відходів може бути економічно вигідним для підприємств промисловості, тоді як для галузей, що залежать від первинно добутих матеріалів, використання вторинних матеріалів може зменшити потребу

в покупці або видобутку первинних матеріалів [4]. Окрім цього, Всесвітній економічний форум зазначає [18], що використання вторинної сировини може зменшити залежність від нестабільних цін на ринках первинної сировини.

Одним із інструментів утилізації відходів є хімічна переробка пластикових відходів. Цей процес включає в себе відновлення нафтохімічних складових полімерів задля повторного використання при виготовленні пластмас або виробництві інших синтетичних речовин [5]. Варто зазначити, що для подальшого зростання використання хімічної переробки необхідний розвиток економічно привабливих інноваційних технологій, а також вирішення питання, щодо наявності у пластмасах небезпечних речовин [6].

Іншим прикладом є використання біологічних ресурсів для виробництва іншої продукції. Співпраця між різними галузями може суттєво допомогти у виявленні можливих відходів для повторного використання. Такий міжгалузевий симбіоз може призвести до зменшення споживання первинних матеріалів та енергії через спільне використання та обмін відходами і побічними продуктами [7].

**Ефективне використання ресурсів.** Ще однією стратегією, яка може призвести до зменшення використання первинних ресурсів є збільшення ефективності їх використання. Цей процес передбачає обережне використання наявних ресурсів та заміну небезпечних або короткострокових ресурсів [8].

Підвищення ефективності використання ресурсів пов'язане з концепцією екодизайну, що передбачає уникнення надлишкового використання ресурсів та використання екологічних заміників традиційних матеріалів [9]. Наприклад, у будівельній галузі вдосконалена технологія виготовлення бетону може дозволити використовувати менше матеріалів або таких, що спричиняють менше викидів вуглекислого газу при їх виготовленні [10].

Запобігання утворення відходів на усіх етапах виробництва та споживання допомагає уникнути додаткових втрат ресурсів, пов'язаних з процесом поводження з відходами. Наприклад, у харчовому секторі, де неспожитою втрачається значна частина виготовленої продукції нові технології землеробства, ефективне управління надлишками та проведення освітніх заходів можуть запобігти утворенню значної кількості відходів у ланцюзі постачання [18]. У галузі сільського господарства існує низка заходів, доступних для підвищення ефективності використання фосфору, таких як оптимізація землекористування, вдосконалення техніки внесення добрив [11].

**Використання відновлюваних джерел енергії.** Збільшення використання відновлюваної енергетики є однією з головних передумов переходу до циркулярної економіки. Спалення викопних джерел палива для виробництва енергії є за своєю суттю невідновним, що тягне за собою низку негативних ефектів, таких як забруднення навколишнього середовища, викиди парникових газів у повітря та залежність від імпорту енергії та енергоносіїв.

Існують різні технології добування енергії з відновлюваних джерел. Домінуючими є біомаса, гідроенергія, вітрова та сонячна енергія [3]. В той час якорієнтація на ці технології допомагає вирішити багато екологічних, соціальних

та економічних проблем, пов'язаних з викопними джерелами, вони також створюють нові виклики. Для прикладу, енергія з деяких відновлюваних джерел стикається з перешкодами пов'язаними з нестабільністю виробництва енергії та вимагає нових підходів до побудови інфраструктури зі зберігання та розподілу електроенергії [19]. Відходи можуть бути ще одним джерелом енергії. Наприклад, замість створення звалища, використання однієї тонни відходів, що біологічно розкладається, при виробництві біогазу запобігає викидам вуглекислого газу еквівалентним двом тоннам [12].

**Повторне виробництво та використання продукції.** Повторневиробництво та повторне використання продукції це способи надати нове життя уже використаним продуктам. При повторному виробництві, головні деталі виробів відновлюються задля збільшення терміну їх корисної дії та відповідно зменшення використання первинних ресурсів [13]. Повторним використанням є власне пряме повторне використання продукту, а також повторний перепродаж продукту або його частин. Всі ці процеси мають потенціал підвищити доходи підприємств, оскільки вони можуть дозволити їм заробити в два або ж в три рази більше за допомогою повторного продажу матеріалів та відновлених продуктів [20]. Повторне виробництво часто застосовують до певних цінних деталей виробів, таких як комп'ютери або автомобілі. Такі практики тісно пов'язані з екодизайном, коли варіанти відновлення та повторного виробництва розглядаються ще на етапі розробки продукту [21].

Повторне виробництво та відновлення продуктів може призвести до зменшення витрат виробників, а також допомагає зберегти екологію. Викиди парникових газів від виробництва відновлених продуктів є щонайменше на 25% нижчим, ніж від нових продуктів, а в деяких випадках цей показник може досягати 80% [4]. Фонд Еллен Макартур підрахував [25], що в металургійному секторі запровадження практики повторного виробництва та поновлення товарів може призвести до падіння світових потреб на залізну руду від 4% до 6% від очікуваних рівня 2025 року.

Повторне виробництво спонукає компанії вводити схеми повернення вже вироблених раніше товарів та вимагає додаткових інвестицій у системи зворотного відбору використаних продуктів. Це також вимагає зміни поведінки споживачів та збільшення їх мотивації повертати використану продукцію назад виробникам [21]. Відновлення продукції займає багато часу і часто потребує кваліфікованих місцевих працівників, що може стати поштовхом для створення нових робочих місць у малих компаніях [1].

**Подовження терміну використання продукції.** Ще однією стратегією впровадження циркулярної економіки є подовження терміну корисної дії та використання продуктів. Як і у випадку з повторним виробництвом, подовження терміну служби товару вимагає посиленого акценту на етапі розробки та планування життєвого циклу товару [14]. Це може виявлятися у впровадженні стандартизації розмірів та потрібних матеріалів. Для прикладу, в будівельному секторі подовження терміну служби продукції досягається шляхом проектування модульних компонентів. Такі стандартизовані компоненти можуть бути

використані повторно в нових будівлях або перероблені та використані в інших секторах економіки [22].

Однак способи подовження терміну експлуатації виробів виходить за рамки попереднього проектування продукції для подальшої переробки та повторного використання. Додатковим методом є розробка продуктів та їх компонентів з метою довгострокової роботи та тривалого терміну служби. Одним із прикладів є використання лампочок технології LED24, які є більш довговічними та ефективними, ніж звичайні лампочки. Ефективність світлодіодних ламп також можна підвищити за допомогою використання цифрових технологій, таких як інтернет речей (IoT) [22]. Зокрема, у випадку електронної продукції механізм подовження терміну служби стосується не тільки з подовженням терміну експлуатації апаратного забезпечення, а й з довговічністю програмного забезпечення. Це відноситься до випадків запланованого старіння продуктів задля збільшення продажів компаній за рахунок нових товарів. Таке заплановане старіння спричиняє надмірне використання ресурсів та збільшення негативного впливу на навколишнє середовище [23].

**Продукт як послуга.** Концепція товару як послуги (product as a service) є викликом для традиційної системи продажу товарів. Виокремлюють чотири основні способи реалізації цього принципу товару як послуги [15]:

- оплата за одиницю послуги, коли оплата залежить від рівня використання товару (наприклад, послуги з друку документів). Бізнес, що продає такі послуги несе на собі витрати протягом усього життєвого циклу товару;
- оренда або спільне користування, коли споживачі купують доступ до товару на домовлений період часу;
- довготермінова оренда, за якої споживач має постійний доступ до товару;
- використання продукту одночасно декількома користувачами.

У всіх вищезгаданих випадках компанія зберігає право власності на товар і пропонує клієнту доступ до нього. Така модель приносить користь для навколишнього середовища, так як спонукає компанію ремонтувати та підтримувати вироби, для довшого їх використання [24]. Інші екологічні вигоди включають в себе зменшення використання енергії, для прикладу, клієнти, які використовують друк за моделлю продукту як послуги, зменшують енергію пов'язану з виконанням друку до 40% [25].

**Моделі спільного використання.** Моделі спільного використання нерозривно пов'язані з концепцією циркулярної економіки, оскільки їх ціллю є усунення неповного використання продуктів і тим самим сприяння більш ефективному використанню ресурсів. Варто зазначити, що на додаток до обміну продуктами та послугами між приватними особами, процес спільного використання може приймати форму обміну технологіями та інфраструктурою міжгалузевими партнерами [16].

Моделі спільного використання успішно застосовуються службами спільного використання автомобілів та індустрією житлових послуг. Такі моделі засновані на ідеї достатності (sufficiency), що базується на принципі помірності споживання ресурсів, орієнтуючись на зменшення попиту на товари шляхом

зміні поведінки споживача через проведення освітніх заходів [21].

Отже, циркулярна економіка - це не просто один із методів боротьби з великою кількістю відходів. Впровадження циркулярної економіки передбачає комплекс заходів, спрямованих на сталий розвиток суспільства. Головними стратегіями впровадження циркулярної економіки є:

- зменшення використання первинних ресурсів (інструменти: переробка відходів, підвищення інноваційності виробництва, використання відновлюваних джерел енергії);

- зберігання найвищої цінності продуктів та матеріалів (інструменти: повторне виробництво та використання продукції, подовження терміну корисного використання продукції);

- зміна моделей використання продуктів (інструменти: моделі спільного використання, продукт як послуга, зміна моделей поведінки споживачів).

### References:

1. Про затвердження Порядку формування тарифів на послуги з поводження з побутовими відходами: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.07.2006 № 1010. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1010-2006- %D0%BF#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1010-2006-%D0%BF#Text).
2. EEA (European Environment Agency). Resource-efficient Green Economy and EU policies. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014.
3. Mitchell, P. Employment and the circular economy - Job Creation through resource efficiency in London. Report produced by WRAP for the London Sustainable Development Commission, the London Waste and Recycling Board and the Greater London Authority, 2015.
4. Heck, P. Circular Economy related international practices and policy trends: Current situation and practices on sustainable production and consumption and international Circular Economy development policy summary and analysis. Institut für angewandtes Stoffstrommanagement (IfaS), 2006.
5. Su, B., Heshmati A., Geng Y., Yu X. A review of the circular economy in China: Moving from rhetoric to implementation. Journal of Cleaner Production, Vol. 42, pp. 215-227, 2013.
6. Bastein, T., Roelofs E., Rietveld E., Hoogendoorn A. Opportunities for a Circular Economy in the Netherlands. Report commissioned by the Netherlands Ministry of Infrastructure and Environment, 2013.
7. Ghisellini, P., Cialani C., Ulgiati S. A review on circular economy: the expected transition to a balanced interplay of environmental and economic systems. Journal of Cleaner Production, Vol. 114, pp. 11-32, 2016.
8. French Environment and Energy Management Agency. Economie Circulaire: Notions. Version modifiée, 2014.
9. European Commission. Closing the loop - An EU action plan for the Circular Economy. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, 614 final, 2015.



10. United Nations, European Commission, International Monetary Fund, Organisation for Economic Cooperation and Development and World Bank. Handbook of National Accounting: Integrated Environmental and Economic Accounting, 2003.
11. EEA (European Environment Agency). Circular Economy in Europe - Developing the knowledge base. EEA Report No. 2/2016, 2016.
12. Oakdene Hollins. The Further Benefits of Business Resource Efficiency. Research report completed for the Department for Environment, Food and Rural Affairs, 2011.
13. Hopewell, J., Dvorak R., Kosior E. Plastics recycling: challenges and opportunities. Philosophical Transactions of the Royal Society B, Vol. 364, pp. 2115-2126, 2009.
14. European Commission. Roadmap - Strategy on Plastics in a Circular Economy. 2017
15. Jacobsen N.B. Industrial Symbiosis in Kalundborg, Denmark: A Quantitative Assessment of Economic and Environmental Aspects. Journal of Industrial Ecology, Vol. 10, pp. 239-255, 2006.
16. Nilsson L., Persson P.O., Rydén L., Darozhka S., Zaliauskiene A. Cleaner Production: Technologies and Tools for Resource Efficient Production. Uppsala: Baltic University Press, 2007.
17. Tukker, A. Product services for a resource-efficient and circular economy - a review. Journal of Cleaner Production, Vol, 97, pp. 76-91, 2015.
18. Balanay, R., Halog A. Charting Policy Directions for Mining's Sustainability with Circular Economy. Recycling, Vol.1, No. 2, pp. 219-230, 2016.
19. Jurgilevich, A., Korhonen-Kurki K., Schösler H. Transition towards Circular Economy in the Food System. Sustainability, Vol. 8, No. 1, 2016.
20. Vandecasteele I., Rivero, I., Baranzelli, C. The water retention index: Using land use planning to manage water resources in Europe. Sustainable Development, 26(2), pp. 122–131, 2018.
21. Kemp, D. The industrial ethic, corporate refusal and the demise of the social function in mining. Sustainable Development, 26(5), pp. 491–500, 2018.
22. Bojnec, Š. The impact of green economy measures on rural employment: Green jobs in farms. Journal of Cleaner Production, 208, pp. 541–551, 2019.
23. Ecopreneur.eu. EU Circular Economy Update, Overview of circular economy in Europe. 2021.
24. Deineko L., Tsyplitska O. Opportunities and barriers of the Ukrainian industry transition to the circular economy. Environmental Economics, 10.1: 79, 2019.
25. Ellen MacArthur Foundation. Towards the Circular Economy. Economic and Business Rationale for an Accelerated Transition. 2013. URL: <https://tinyurl.com/hzfrxvb>.

## **ОБҐРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ ФОРМУВАННЮ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ОПЕРАЦІЙ З КОНТРАГЕНТАМИ**

**Сакун Аліна**

кандидат економічних наук, доцент  
Херсонський державний аграрно-економічний університет

**Пристемський Олександр**

доктор економічних наук, професор  
Херсонський державний аграрно-економічний університет

Важливою роллю для підприємства є оцінка його фінансового стану і платоспроможності. Контроль необхідний для підтримки фінансової стійкості підприємства, на яке впливає стан поточних зобов'язань і розрахунків. При здійсненні виробничої і торгівельної діяльності підприємство повинно бути впевнене в надійності своїх клієнтів. Так як несвоєчасне надходження грошових коштів від контрагентів тягне за собою збільшення заборгованості і зниження ліквідності економічного суб'єкта. Від рівня організації на підприємстві внутрішнього контролю за розрахунками залежить динаміка і структура дебіторської та кредиторської заборгованості. Важливим елементом в ефективному функціонуванні підприємства є оптимізація грошових потоків, що сприяє економічному добробуту організації. Для цього існує необхідність у внутрішньому контролі розрахунків по дебіторської та кредиторської заборгованості [1].

Внутрішній контроль господарюючого суб'єкта передбачає собою обов'язкову частку концепції управління фінансового суб'єкта. У його завдання входить контроль і управління поточною діяльністю підприємства, частиною якої виступають дебіторська і кредиторська заборгованість. У разі несвоєчасної оплати, тобто при виникненні відстрочки по платежу, підприємство стикається з проблемою, заснованої на нездатності своєчасно розрахуватися зі своїми постачальниками, виконати податкові зобов'язання [2]. Рішенням даної проблеми буде позика грошових коштів в кредитних організаціях, що спричинить за собою збільшення собівартості продукції (робіт, послуг), так як в витрати будуть включатися відсотки по кредиту, і внаслідок цього прибуток підприємства зменшиться.

Необхідною умовою раціональної діяльності підприємства служить планування розрахунків з кредиторами. Точність моніторингу дасть можливість провести умовивід, чи стане підприємство володіти у власній директиві достатньою величиною грошових коштів, з метою постановки проблем і здійснення стратегічних проектів. При плануванні кредиторської заборгованості може створитися необхідність для формування бюджету продажів і бюджету покупок. Для визначення можливого надходження коштів в процесі реалізації

рекомендується розрахувати коефіцієнт інкасації, який покаже, в якому звітному періоді буде проведена оплата контрагентами. Даний розрахунок бажано проводити в кінці кожного місяця, зіставляючи дані минулих років. План погашення дебіторської заборгованості складається з використанням показника розрахованого коефіцієнта інкасації, що служить основою для прогнозування залишків дебіторської заборгованості на кінець кожного місяця. На цій підставі складається прогнозний баланс і прогнозний звіт про прибутки і збитки [3]. Процес проведення внутрішнього контролю за розрахунками з дебіторами і кредиторами складається з певних етапів, які встановлюються особисто на підприємстві вигідним для нього способом. Кожен етап є обов'язковим у виконанні, згідно встановленого характеру і порядку його проведення. Можна виділити єдиний, з найбільш значущих етапом внутрішнього контролю дебіторської і кредиторської заборгованості, в функції якого входить оцінка докази правдивості внутрішніх даних про величину і динаміку дебіторської та кредиторської заборгованості.

Джерелом інформації про своєчасне погашення боргів будуть дані, отримані в ході інвентаризації розрахунків і зобов'язань, з подальшою звіркою взаєморозрахунків з організаціями, які виступають в якості дебіторів і кредиторів. На підставі отриманих відомостей здійснюється розрахунок резерву по сумнівних боргах, який використовується в випадках непогашення заборгованості покупцем і замовником [4]. Щоб мінімізувати ступінь ризику появи недобросовісних покупців, функцією внутрішньогосподарського контролю буде вважатися здійснення попередньої роботи з можливими боржниками на предмет їх платоспроможності і подальший моніторинг за своєчасністю виконання ними своїх зобов'язань. Це дозволить скоротити появу прострочення і штрафних санкцій і врегулювати своєчасне погашення боргів досудового порядку. Фактичним доказом ефективності методики застосування внутрішньогосподарського контролю за переміщенням дебіторської та кредиторської заборгованості є збільшення економічної стабільності компанії.

Тому існує необхідність в створенні відділень по управлінню дебіторською та кредиторською заборгованістю [5].

В економічно розвинених країнах, на підприємствах яких здійснюють внутрішній контроль, проблеми з непогашеною заборгованістю відсутні. При розробці системи внутрішнього контролю слід брати до уваги професійні критерії, які вважаються невід'ємними з метою організації діяльності всіх функціональних підрозділів. Основні з них виражаються в чіткому розподілі обов'язків і відповідальності контролінгу при здійсненні операцій з контрагентами. Склад багатофункціональних підрозділів і контроль будуть залежати від розміру і специфіки діяльності організації. Функціональними підрозділами на підприємстві виступають: відділ продажів і покупок, бухгалтерія, планово-економічний відділ, фінансово-економічна служба, юридичний відділ, служба маркетингу. В будь-якої компанії розробляється власна концепція внутрішньогосподарського контролю дебіторської і кредиторської заборгованості.

З метою поліпшення діяльності підприємства доцільно буде скористатися представленими нижче рекомендаціями згідно формуванню порядку внутрішнього контролю дебіторської і кредиторської заборгованості:

1. Визначити несприятливий період оплати за отриману продукцію, надані роботи і послуги.

2. Враховувати відомості про фірми, що мають двояку заборгованість перед організацією, що на певному етапі життєвого циклу підприємства надають можливість здійснення взаємозаліку заборгованостей контрагента у вигляді погашення кредиторських зобов'язань.

3. Сформуванню звіту, на підставі якого можна буде зробити огляд стану дебіторської та кредиторської заборгованості по конкретному контрагенту.

4. Встановити правила співвіднесення зарахованих платежів і виставлених рахунків.

5. Створити реєстр старіння дебіторської заборгованості та відомість непогашених залишків у вигляді таблиць на підставі відстрочених сум за рахунками, угруповання яких носить тимчасовий характер в обсязі періоду прострочення платежу.

6. Створити реєстр інкасації дебіторської заборгованості. З його допомогою можливо здійснити розрахунок коефіцієнта інкасації у вигляді відношення платежу у встановлений інтервал часу до єдиної суми платежу. Реєстр інкасації дебіторської заборгованості складено у вигляді таблиці, в яку входять дані про суму боргу, критичний термін оплати, дати надходження платежу, а також сума платежу в рахунок погашення боргу, що надійшла в певний момент часу. На підставі наданих даних таблиці, в свою чергу, можна зробити прогноз щодо термінів надходження коштів на підприємство.

7. Розрахувати значення відповідних аналітичних показників. Для дебіторської заборгованості це буде: показник оборотності дебіторської заборгованості, частки простроченої дебіторської заборгованості в єдиній величині дебіторської заборгованості, період прострочення покупцем та ін. Для кредиторської заборгованості: показник оборотності кредиторської заборгованості, частки простроченої кредиторської заборгованості в загальній величині кредиторської заборгованості, загальна величина кредиторської заборгованості, величина простроченого боргу, термін прострочення по постачальнику і ін. Кожна компанія, виходячи із специфіки обраної діяльності, встановлює свої нормативні показники для розрахованих коефіцієнтів [6,7].

При здійсненні процесу внутрішнього контролю на підприємстві слід простежувати характеристику показників оборотності дебіторської та кредиторської заборгованості. У разі якщо коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості перевищує коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості, може виникнути нестача грошових коштів. Це послужить підставою для залучення додаткових джерел фінансування, якими будуть виступати прострочена кредиторська заборгованість і банківські кредити. Результат такої діяльності можна буде помітити у вигляді зменшення фінансової стабільності підприємства. На підставі вищевикладених аргументів, заснованих на

особливостях практичної діяльності підприємства по веденню облікового процесу господарських операцій за розрахунками, згрупованих в дебіторську і кредиторську заборгованість, розкривається важливість організації внутрішнього контролю в досліджуваній області.

### Список літератури

1. Alina Zh. Sakun, Iryna V. Perevozova, Olha H. Kartashova, Oleksandr S. Prystemskyi, Andrii S. Mokhnenko. "Innovative Paradigm of Management Accounting and Development of Controlling in the Entrepreneurship," *Universal Journal of Accounting and Finance*, Vol. 9, No. 4, pp. 548 - 564, 2021. DOI: 10.13189/ujaf.2021.090403.

[https://www.hrpub.org/journals/jour\\_archive.php?id=22&iid=1908](https://www.hrpub.org/journals/jour_archive.php?id=22&iid=1908)

2. Мулик Я. І. Методичні та організаційні підходи до системи внутрішнього контролю на підприємстві. *Агросвіт*. 2020. № 17-18. С. 28–38. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.17-18.28

3. Замула І. В., Танасієва М. М. Внутрішній контроль : навчальний посібник. Чернівці : Технодрук, 2021. 336 с.

4. Пристемський О. С., Сакун А. Ж. Вдосконалення теоретичних та методологічних аспектів функціонування системи бухгалтерського обліку. *Ефективна економіка*. 2021. № 4. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8769> DOI: 10.32702/2307-2105-2021.4.1

5. Sakun A. Zh., Keller Y. A. Control as the most important function in management system of operating expense. Current problems and trends in the development of accounting and audit: materials of X International scientific-practical online conference, Kyiv, April 15, 2021 / National Aviation University. Kyiv, 2021. pp. 19–21.

6. Пантелеєв В.П. Засади організації внутрішнього контролю підприємств. Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту. 2017. № 1—2. С. 15—22.

7. Сакун А. Позиція внутрішнього аудиту в системі внутрішнього контролю при формуванні організаційно-економічної діяльності підприємства *Scientific Foundations in Economics and Management: collective monograph / Sakun A.– etc. – International Science Group. – Boston: Primedia eLaunch, 2022. Pp. 112-119. Available at: DOI – 10.46299/ISG.2022.MONO.ECON.1*

URL:<https://isg-konf.com/scientific-foundations-in-economics-and-management/>.

## GREEN SOLUTIONS FOR A COMPACT URBAN SPACE

**Havrylenko Olena Petrivna,**

Ph.D., Associate Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Urban areas with high concentrations of population, industry and infrastructure are the most vulnerable to climate change. At the same time, urbanization contributes to the implementation of comprehensive strategies for mitigation and adaptation to climate change. Urban green spaces (UGS) should play a key role in these processes. It is cities that are becoming the centers of innovative solutions to reduce CO<sub>2</sub> emissions and adapt to climate change. Carbon sequestration involves increasing the natural “sink” of carbon by preserving existing and planning new green areas. New technologies are being developed for more efficient carbon capture, but carbon offset schemes mostly cover non-urban areas.

In Ukraine, most of the initiatives for carbon sequestration at the urban level are currently related to the planting of woody vegetation, which is not of a systemic nature. The rate of carbon sequestration is influenced by vegetation characteristics such as the height, diameter and age of trees, the type of plant material (tree, palm, shrub), the amount and quality of plant material and the density of green vegetation [1]. Instead, one of the innovative approaches in the conditions of a compact city is greening of non-typical surfaces such as roofs and walls of buildings and structures. The trend of verticalization of greening is intensifying all over the world with decreasing free space, increasing population density and the impact of climate change.

Considering the compactness of the planning structure of the central districts of most cities of Ukraine, the use of vertical and roof greening is considered effective, especially in combination with the renaturalization of abandoned industrial zones. Such a comprehensive approach will allow to strategically counteract the impact of climate change on the daily life of modern cities. A vertical garden or a green wall within the city helps to mitigate the heat island effect, improve air quality and increase its humidity, as well as reduce the noise level [2].

To choose the type of green wall system, first of all, the climatic conditions and the cost of the selected type of green wall are analyzed. The application of the concept of the green wall system can not only contribute to the improvement of the comfort of urban settlements, but also solve the main environmental problems of the city [3]. Of course, planting vegetation, especially trees, and caring for them cannot fully solve the problem of climate change in cities. However, urban forestry and urban greening is an effective and fairly simple way to better adapt to the consequences of global warming [4].

Green spaces and other nature-based solutions offer innovative approaches to increase the quality of urban settings, enhance local resilience and promote sustainable lifestyles, improving both the health and the well-being of urban residents [5]. Each city has its own unique model of UGS spatial organization, which form the ecological frame of the city and act as a condition for its balanced ecological development. The

basis of city planning is usually natural complexes, and objects of artificial origin (parks, squares, boulevards, flower beds, etc.) can complement, optimize, or even form the ecological framework of the city [1].

A feature and a significant advantage of greening in European cities is the combination of larger and smaller objects, for example, parks and boulevards, which forms an almost indivisible green infrastructure of the city. This is very important, as the resistance of green spaces to external influences increases [6]. In Ukraine, the spatial organization of the greening system has a certain specificity. For example, in Kyiv, the Dnipro River valley with islands forms a powerful water-green framework in the central part of the city. And on the outskirts of the capital there is a developed peripheral ring forest park strip. The central areas of the city are densely built up and suffer from surface overheating due to the lack of UGS for public use [2].

In view of the global trend of total densification of buildings in the process of urbanization, such a direction of UGS planning as vertical greening has appeared. It is used to design facades, blind end walls of buildings and structures, retaining walls and foundations, gazebos, as well as to create “green screens” to protect against the wind. The concept of green walls made popular by French Botanist Patrick Blanc, who has installed several green walls across the world [3]. An important advantage of vertical greening is that green walls significantly reduce the amount of dust and carbon monoxide and protect against noise.

The use of facade greening elements has a positive effect not only on the environment, but also on the climate inside buildings, creating an energy-saving effect. Among the main advantages of vertical greening from the point of view of energy efficiency, the main one is the cooling effect due to evaporation and transpiration. Thermal protection of external walls is significantly enhanced by creating a suitable environment between the wall surface and the greening system. Also, vertical landscaping creates a shading effect and protects from the wind [7]. Green facades reduce CO<sub>2</sub> emissions into the air, mitigate the impact of the urban heat island, as stones and concrete give off heat very slowly. Therefore, it is usually warmer in cities than outside the city. In addition, vertical gardening can dispose of wastewater if rainwater is collected in special tanks and then used for drip irrigation [8].

However, the introduction of vertical greening in many cities of the world faces a number of serious obstacles. For example, in Kyiv, such obstacles are a large amplitude of temperature fluctuations throughout the year and the high cost of vertical green structures. Given the heavy traffic, in Kyiv it would be advisable to spread the experience of creating public transport stops with a green roof, as, for example, it was done in the city of Utrecht in the Netherlands [9]. Placing plants on the back wall and on the roof of the stop would provide protection from sunlight and rain while waiting for transport, and would also perform an aesthetic function. Greening of the central areas of the city with compacted buildings can perform not only a sanitary and hygienic function, but also contribute to the preservation of species biodiversity of birds and insects.

The concept of “green stops” – these are bus shelters covered with vegetation and powered on solar energy. They are usually capable of storing rainwater and self-

irrigating, without the need for electricity. In addition, plants around the bus stop produce about 10 kg of oxygen per year, thereby improving air quality and reducing the amount of suspended dust and other pollutants, while lowering the temperature inside the bus stop during the summer heat [10]. An important ecological function of green stops is the increase in biodiversity, sometimes even rare species of birds and insects, for example, the small tortoiseshell (*Aglais urticae*). Therefore, greening of bus and tram stops is gaining popularity in many cities of the world, providing people with comfortable waiting for transport.

Designer from Argentina Noe Marcial Gonzalez Camperi proposed the original Bird-Bus stop Concept (Fig. 1). Each bus stop will have in the roof top a selection of local plants that will provide not only beauty but also home and food for various bird species from the local area inviting them to return to the city. If a city retains its native vegetation distributed uniformly, they would attract the birds associated with them. Bird-Bus stops are distributed uniformly throughout the city, making them ideal for providing food for the birds. It is a modular system that provides a quick and easy installation without using super expensive materials or processes. At each bus stop there will be information about birds, native plants and the environment. The bus stop floor is elevated about 15 cm above the sidewalk, making it easier to get on the bus. Plants in the roof provides excellent thermal insulation [11].



**Figure 1.** Bird-Bus stop: 1 – roof with local plants; 2 – bus information; 3 – information about the autochthonous birds [according to 11]

At the same time, greening the roofs and walls of transport stops is quite expensive and requires compliance with certain requirements. A difficult task is the selection of a suitable coating that would withstand the weight of vegetation, soil and water. Since light roofs are usually installed at bus stops, plants whose root systems do not need much soil should be planted. Different types of succulents are most often used to green the roof of bus stops. For example, bent sedum (*Sedum reflexum*) and Spanish sedum (*Sedum hispanicum*), which do not require special care and are resistant to diseases and pests, are best suited to the weather and climatic conditions of Ukrainian cities.

The most optimal option for greening the side and rear walls of bus stops is winding plants. Depending on the method of attachment to supports or walls, vines adapt well to their shape, create shading, and clean the air from dust. The speed of their growth is



determined by the selected type of climbing plant. Some of them are very demanding in care, especially flowering ones, so for the greening of the stops you need to choose vegetation that requires minimal care. For example, the common ivy (*Hedera helix* L.) is quite undemanding and needs only seasonal pruning and pest control [12]. Comfortable conditions for its successful growth are the absence of direct sunlight. This is the only thing that somewhat limits the widespread use of ivy for greening city stops.

Stops with green walls resemble a “green room” in which vegetation and design can be varied (Fig. 2) [13]. The roofs of such stops can be equipped with solar panels. In the city of Oslo in Norway, an ordinary bicycle parking lot was turned into an environmentally friendly and visually appealing Bicycle Hotel (Fig. 3) [14]. The creation of green bus stops in Ukraine is still a rare phenomenon. For example, in 2015, the first stop with a green roof appeared in the center of Lviv. The initiators of the project were environmental activists of the “Green Stop” project. This first green stop still remains the last in Lviv, due to a banal lack of funds. For the same reason, the project of creating a green stop in the city of Rivne was not implemented.



**Figure 2.** The bus stop, transformed into a “green room” [13]



**Figure 3.** Aksersbakken Bicycle Hotel in Oslo, Norway [14]

Vertical greening of building facades and bus stops is actively developing in many cities in Europe and the world. Green stops reduce the risk of local flooding, neutralize urban heat islands and support the level of local biodiversity. Such a solution would be able to solve the problem of overloading of sewage systems during downpours in many cities of Ukraine. In addition, innovative nature-based solutions for urbanized areas can be green tram tracks, rain parks, hedges, green street furniture, green parking lots and eco-corridors.

Vertical greening and the creation of green stops will contribute to the maintenance of ecological balance and the formation of a comfortable living environment for the population in an urban environment. Plants filter carbon dioxide and produce vital oxygen. By absorbing carbon dioxide, UGS reduce greenhouse gas emissions and control air temperature. They have a positive effect on the urban climate and facilitate adaptation to abnormal heat. Tree crowns create shade, protecting people from direct sunlight. When placed correctly, plants can reduce the amount of energy needed to heat

and cool buildings. Trees also prevent soil erosion, slow down rain runoff and improve sound insulation. UGS are places for everyday recreation of the population.

### References:

1. Othman, R., Zubaidah, S., Kasim, A. (2016). Assessment of Plant Materials Carbon Sequestration Rate for Horizontal and Vertical Landscape Design. *International Journal of Environmental Science and Development*, 7(6), 410-416. DOI: 10.7763/IJESD.2016.V7.810
2. Pleshkanovska, A. (2021). The problems of forming a system of green areas as an ecological framework of a large city (on the example of Kyiv). *Proceedings of the Second International Conference on Sustainable Futures: Environmental, Technological, Social and Economic Matters (ICSF 2021)*, Kyiv, Ukraine, 2021, 7. <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202128004012>
3. Thakor, A., Pandya, D., Mankad, A. (2020). Review on greenwalls, a sustainable urban landscaping feature. *International Journal of Recent Scientific Research*, 11(1), 37049-37055. <http://dx.doi.org/10.24327/ijrsr.2020.1101.5047>
4. Bassetti F. (2021). The Benefits of Urban Greening. *Foresight*. URL: <https://www.climateforesight.eu/articles/the-benefits-of-urban-greening/>
5. Urban green spaces: a brief for action (2017). World Health Organization. Regional office for Europe. URL: [https://www.euro.who.int/\\_\\_data/assets/pdf\\_file/0010/342289/Urban-Green-Spaces\\_EN\\_WHO\\_web3.pdf](https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0010/342289/Urban-Green-Spaces_EN_WHO_web3.pdf)
6. Lishchynskyy, I., Lyzun, M., Siskos, E., Savelyev, Y., Kuryliak, V. (2021). Urban Green Space: Comparing the EU and Ukrainian Practice. *Proceedings of the IV International Scientific Congress "Society of Ambient Intelligence – 2021"*, 100, 05007. <https://doi.org/10.1051/shsconf/202110005007>
7. Tkachenko T.M. (2018). Field Studies of the "Cooling Effect" of Vertical Greening of Buildings. *Ventilation, lighting and heat and gas supply*, 25, 44-49. [Ткаченко Т.М. (2018). Натурні дослідження «охолоджувального ефекту» вертикального озеленення будівель. *Вентиляція, освітлення та теплогазопостачання*, 25, 44-49].
8. Nastych I. (2020). How to overcome the "urban heat island effect", or the prospects of vertical gardening in Ukraine. [Настич І. (2020). Як подолати «ефект міського теплового острова», або перспективи вертикального озеленення в Україні]. *Property Times*. URL: [https://propertytimes.com.ua/trends/yak\\_podolati\\_efekt\\_miskogo\\_teplovogo\\_ostrova\\_abo\\_perspektivi\\_vertikalnogo\\_ozelenennya\\_v\\_ukrayini](https://propertytimes.com.ua/trends/yak_podolati_efekt_miskogo_teplovogo_ostrova_abo_perspektivi_vertikalnogo_ozelenennya_v_ukrayini)
9. Bus stops for people and nature. *WSM*. URL: <https://www.wsm.eu/en/newsroom/sustainability/bus-stops-for-people-and-nature/>
10. Dimitrova A. (2021). Public transport in Chelm is set for a massive makeover. *The MAYOR.eu*. URL: <https://www.themayor.eu/en/a/view/public-transport-in-chelm-is-set-for-a-massive-makeover-7802>

11. Bird Bus Stop. *Noe Marcial ecodesign.* URL: <http://noemarcial.blogspot.com/2010/03/bird-bus-stop.html>
12. Zozulia A., Riabyka M. Catalog of green solutions. Lviv, PLATO, 2021, 62 p. [Зозуля А., Рябика М. Каталог зелених рішень. Львів: ПЛАТО, 2021. 62 с.] URL: [https://plato.lviv.ua/wp-content/uploads/2021/08/zeleni\\_idei.pdf](https://plato.lviv.ua/wp-content/uploads/2021/08/zeleni_idei.pdf)
13. Milan Green Week 2019. *IGPDecaux.* URL: <https://www.igpdecaux.it/en/news/milan-green-week-2019-igpdecaux-realizes-first-bus-shelter-supporting-greenery>
14. Hammon D. (2021). Akersbakken Bicycle Hotel design blends into the landscape. *Inhabitat.* URL: <https://inhabitat.com/akersbakken-bicycle-hotel-design-blends-into-the-landscape/>

## СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ПРАЦІ АКАДЕМІКА АРКАДІЯ ЖУКОВСЬКОГО: АНАЛІЗ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ

**Вінтоняк Алла Михайлівна**

Доктор філософії зі спеціальності 103 «Науки про Землю»

Вчений Аркадій Жуковський відомий український історик, громадський діяч, іноземний член Національної академії наук України, дійсний член Наукового товариства імені Шевченка. Вклад науковця у розвиток українознавства за кордоном, енциклопедичні видання, наукові досягнення у сфері історії, соціології, релігієзнавства важко переоцінити [2, с.9]. Вагоме місце у науковій спадщині Аркадія Жуковського займають також його суспільно-географічні, картографічні та географо-енциклопедичні праці. Їх збір, аналіз та систематизація і є об'єктом нашого дослідження.

Серед наукового доробку Аркадія Жуковського було виокремлено, систематизовано та проаналізовано 486 праць суспільно-географічного спрямування. Виділяємо серед них наступні:

- Праці А. Жуковського;
- Енциклопедичні гасла А. Жуковського;
- Список англomовних праць А. Жуковського.

У підрозділі «Праці А. Жуковського» роботи автора можна умовно поділити на такі секції:

- Праці про відомих громадських, релігійних діячів, науковців – 27;
- Роботи про держави (зокрема про Україну), міста, краї тощо – 20;
- Праці, що стосуються географії культури та релігії – 16;
- Роботи про наукові товариства, організації, об'єднання – 11;
- Роботи, пов'язані з енциклопедичною діяльністю – 6;
- Роботи з картографії – 4;
- Інші – 7.

Як бачимо із вище наведеного поділу, сфера наукових уподобань Аркадія Жуковського зосереджується в більшості на роботах про держави, зокрема Україна була у центрі його дослідження та вивчення. Також особлива увага вченого приділяється відомим особистостям – громадським, релігійним, науковим діячам. Про це говорить і тема першої докторської дисертації А. Жуковського – «Петро Могила і питання єдності церков».

Наступний підрозділ у покажчику праць А. Жуковського – «Енциклопедичні гасла».

Для почату відзначимо різновидність енциклопедій, в яких ми знайшли праці А. Жуковського – «Енциклопедія Українознавства: словникова частина», «Енциклопедія Сучасної України», «Закарпаття в Енциклопедії Українознавства». Найбільша кількість гасел під авторством академіка зустрічається у «Енциклопедії Українознавства: словникова частина», у

відсотковому співвідношенні це 73%, тоді як у «Енциклопедії Сучасної України» знайдено 25,2% гасел, а у енциклопедії «Закарпаття в Енциклопедії Українознавства» лише 1,8% праць.

Серед опрацьованих географо-енциклопедичних гасел Аркадія Жуковського варто виділити:

- Гасла про відомих громадських, релігійних, культурних, наукових діячів – 68;
- Гасла, що стосуються країн, країв, міст – 46;
- Гасла про спілки, організації, об'єднання – 16;
- Гасла у сфері географії релігії – 6;
- Інше – 24.

Отже, як бачимо, у цьому підрозділі наукові вподобання А. Жуковського збігаються із попередніми. Найбільше гасел було написано вченим по тематиці відомих особистостей та характеристиці особливостей різних адміністративних одиниць.

Останній підрозділ у покажчику важливіших географічних робіт Аркадія Жуковського – це «Англомовні праці». Вони займають найбільшу кількісну частку серед опрацьованих праць А. Жуковського. Більшість із робіт – це гасла із томів англомовної «Encyclopedia of Ukraine». Пропонуємо наступний умовний поділ робіт за тематичним спрямуванням:

- Гасла про відомих особистостей, громадських діячів, науковців – 82;
- Роботи про держави, міста, краї, їх населення – 74;
- Гасла, пов'язані із діяльністю та особливостями функціонування різного роду організацій, об'єднань, з'їздів, товариств тощо – 21;
- Роботи, що мають відношення до географії релігії – 16;
- Гасла, що описують певні історичні події – 16;
- Роботи, пов'язані з наукою – 6;
- Інші – 20.

Отже, проаналізувавши тематику публікацій А. Жуковського, можемо зробити висновок, що наукові вподобання академіка мають таку тенденцію: найбільша кількість робіт знайдено по тематиці «Відомі особистості, громадські діячі, науковці» та «Держави, міста, краї, населення», є достатня кількість публікацій, що описують події релігійного характеру, діяльність товариств, організацій, об'єднань тощо [1, с. 37].

Дослідження суспільно-географічної та картографічної спадщини Аркадія Іларіоновича Жуковського дозволяє зробити висновок про те, що його напрацювання у цій сфері є масштабними та глибокими і, звичайно ж, потребують подальшого вивчення та опрацювання. Вони розкривають різні сфери суспільної, історичної, політичної, сакральної географії. Зібраний, систематизований, проаналізований покажчик суспільно-географічних праць Аркадія Жуковського створює фундамент та відкриває більше можливостей щодо подальших досліджень у представленому напрямі.

**Список літератури:**

1. Вінтоняк А. М. Оцінка суспільно-географічної, картографічної та географо-енциклопедичної спадщини академіка Аркадія Жуковського : дис. доктора філософ. зі спеціальності 103 «Науки про Землю» / ЧНУ. Чернівці, 2021. 259 с.
2. Руденко В. П., Пирогівська А. М. Академік Аркадій Жуковський: український географ, картограф і енциклопедист: монографія. Чернівці: Наші книги, 2018. 368 с.

## METHODOLOGY OF ANTI-CORRUPTION STRATEGIES

**Valerii Karpuntsov**

Doctor of Juridical Sciences,  
Professor of the Department of Political Science and  
Law, Kyiv National University of Construction and  
Architecture, Kyiv, Ukraine

**Roman Veresha**

Doctor of Juridical Sciences, Professor,  
Head of the Department of Criminal and  
Administrative Law, Academy of Advocacy  
of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Corruption and corruption-related offences are not constant phenomena. Both quantitative and qualitative indicators that characterize this sphere of crime commitment change as years pass. Corruption is such a phenomenon that spreads very quickly under favorable conditions and adapts to changes that occur in society (socio-economic, political, cultural changes). Such traits entail the emergence of new offenses, including the corruption-related ones. On the other hand, such a crime can also make the society (some of its spheres) to handle corruption as a tool for meeting one's needs. Therefore, national legislators cannot always respond to new corruption-related offences or shape prevention strategies so quickly. This is another argument in favor of the fact that national and international criminal legislation should be extended by adding the concept of a corruption-related offence, since it will allow identifying new related offences quickly in accordance with the enshrined features of such [1, p. 249].

Although the corruption-related offences develop in tune with the vast majority of social spheres, there are some spheres of public regulation that are recognized as the most corrupted ones. These are the housing-and-utilities services, building-and-construction and the healthcare. The following spheres can be added to this list:

— *Spheres that touch finances and capital turnover* – budget allocations at the national and local levels that allow some individuals to accumulate capital using corrupt schemes;

— *banking sector* – corruption-related offences are committed by cooperating government and bank officials, who go for unlawful enrichment or for taking other benefits from opening banks, dealing with loans or budget funds, from portending to become a bankrupt, etc.;

— *government property privatization* – corruption-related offences are associated with unlawful enrichment and benefits;

— *government ownership* – embezzlement and takeover of state-owned enterprises, illegal privatization of government property.

A significant effect on the level of national corruption have also the withdrawals, facilitated by corruption in the financial sector.

Corruption-related offences as an integral part of corruption are generally associated with the organized crime, which often crosses the national boundaries. Thus, the fight against it becomes an international problem. Corruption is currently an integral and important component of organized crime, because the corruption-related offences finance and secure the organized crime. This lays favorable grounds for committing dangerous national and international crimes.

Despite the fact that new types of corruption-related offences arise as the spheres of public life develop, they can be generally grouped by orientation and ways of commitment: *unlawful taking of interest; offering unlawful benefits; illegal enrichment; giving a bribe to a person holding an office and/or rendering public services; commercial bribery*. Corruption-related offences usually do not go beyond these criminal acts, but their manifestations may slightly change.

As already noted, most of the national criminal codes of different countries contain regulations that establish liability for corruption-related offences (Table 1). The latter are criminal acts associated with the receipts of unlawful profit, with offering unlawful profit, with bribery, and with illegal enrichment.

**Table 1**  
**Regulations Concerning Criminal Liability for Corruption-Related Offences Outlined in Some National Criminal Codes**

The Criminal Code of the Republic of Albania	<p><b>Active Corruption:</b>  <i>Article 164/a</i> – in the Private Sector;  <i>Article 244</i> – of Persons Exercising Public Functions;  <i>Article 244/a</i> – of Foreign Public Officials;  <i>Article 245</i> – of High State Officials and Local Elected Officials;  <i>Article 312</i> – of the Witness, Expert or Interpreter;  <i>Article 319</i> - of Judges, Prosecutors and Other Justice Officials;  <i>Article 319/a</i> – of a Judge or Official of International Courts;  <i>Article 319/b</i> – of a Domestic and Foreign Arbitrator;  <i>Article 319/c</i> – of Members of the Foreign Courts Juries.</p> <p><b>Passive Corruption:</b>  <i>Article 164/b</i> – in the Private Sector;  <i>Article 259</i> – by Persons Exercising Public Functions;  <i>Article 259/a</i> – of Foreign Public Officials;  <i>Article 260</i> – by High State Officials and Local Elected Officials;  <i>Article 319/c</i> – of Judges, Prosecutors and Other Justice Officials;  <i>Article 319/d</i> – of a Judge or Official of International Courts;  <i>Article 319/dh</i> – of a Domestic and Foreign Arbitrator;  <i>Article 319/e</i> – of Members of the Foreign Courts Juries.</p>
--	--



<p>The Criminal Code of the Republic of Moldova</p>	<p><b>Article 324.</b> Passive Corruption <b>Article 325.</b> Active Corruption</p>
<p>The General Civil Penal Code of Norway</p>	<p><b>Section 111.</b> If a public servant demands for himself or another public servant or for the public authorities any unlawful tax, duty or remuneration for services rendered or receives what is mistakenly offered to him as due in this respect, he shall be liable to imprisonment for a term not exceeding five years. <b>Section 112.</b> If a public servant demands for himself or another public servant any unlawful remuneration for rendering services or is offered any... (Repealed by Act of 4 July 2003 No. 79) <b>Section 114.</b> If a judge, jury, expert or specialist in such role demands for himself or another person any unlawful remuneration or is offered any... (Repealed by Act of 4 July 2003 No. 79) <b>Section 128.</b> Any person who by threats attempts to induce a public servant to perform an official act unlawfully, or who is aids and abets to it, shall be liable to fines or imprisonment for a term not exceeding one year.</p>
<p>The Swedish Penal Code</p>	<p><b>Chapter 17. On Crimes against Public Activity</b> <b>Section 7.</b> A person who gives, promises or offers a bribe or other improper reward to an employee or other person defined in Chapter 20, Section 2, for the exercise of official duties, shall be sentenced for bribery to a fine or imprisonment for at most two years. (Law 1977:103) <b>Section 8.</b> A person who, in an election to public office or in connection with some other exercise of suffrage in public matters, attempts to prevent voting or to tamper with its outcome or otherwise improperly influence the vote, shall be sentenced for improper activity at election to a fine or imprisonment for at most six months. <b>Section 17.</b> If a bribe has been given to a person who is neither an employee of the State or a local authority nor defined by Chapter 20, Section 2, second paragraph, points 1 - 4, a public prosecutor may only prosecute if the crime is reported for prosecution by the employer or principal of the person exposed to bribery or if prosecution is called for in the public interest. (Law 1977:103)</p>

	<p><b>Chapter 20. On Misuse of Office, etc.</b> <i>Section 2.</i> An employee who receives, accepts a promise of or demands a bribe or other improper reward for the performance of his duties, shall be sentenced for taking a bribe to a fine or imprisonment for at most two years. The same shall apply if the employee committed the act before obtaining the post or after leaving it. If the crime is gross, imprisonment for at most six years shall be imposed.</p>
<p>The Criminal Code of the French Republic</p>	<p><b>BOOK I. GENERAL PROVISIONS</b> <b>TITLE III. VIOLATION OF THE AUTHORITY OF THE STATE</b> <b>CHAPTER II. Offences against the Government committed by Civil Servants</b> <i>SECTION 3. Breaches to the Duty of Honesty</i> <i>Sub-section 1. IMPROPER DEMANDS OR EXEMPTIONS IN RELATION TO TAXES (Article 432-10)</i> <i>Sub-section 2. PASSIVE CORRUPTION AND TRADING IN INFLUENCE BY PERSONS HOLDING PUBLIC OFFICE (Article 432-11)</i> <i>Sub-section 3. UNLAWFUL TAKING OF IINTEREST (Article 432-12 and Article 432-13)</i></p>
<p>The Criminal Code of the Republic of Lithuania</p>	<p><i>Article 225.</i> Bribery <i>Article 226.</i> Trading in Influence <i>Article 227.</i> Graft <i>Article 228.</i> Abuse of Office</p>
<p>The Criminal Code of Ukraine (amended 2016)</p>	<p><i>Article 368.</i> Acceptance of an offer, promise or receipt of improper benefit by an official <i>Article 368<sup>2</sup>.</i> Illicit enrichment <i>Article 368<sup>3</sup>.</i> Commercial bribery of an official private legal entity, regardless of legal form <i>Article 368<sup>4</sup>.</i> Bribing a person who provides public services <i>Article 369.</i> Offer, promise or provision of improper benefit to an official <i>Article 369<sup>2</sup>.</i> Trading in influence <i>Article 369<sup>3</sup>.</i> Illegal influence on the results of official sports competitions <i>Article 370.</i> Provocation of bribery</p>

Peculiarities of the national development history are one of the key determinants of corruption [2, p. 365], as this period is a time, when the attitude to corruption is shaped and rooted. This attitude is not so much positive as bearable, in a certain way

contributing to the development of this phenomenon. Another reasons behind corruption are the

- lack of political will of society that makes it impossible to enforce the anti-corruption laws in a fair and impartial manner;
- high level of regulatory bureaucracy;
- low salaries;
- low chance of tracing and punishing those, who commit corruption-related offences;
- poor culture/morality development in society.

These circumstances foster tolerance for corruption in society.

In the light of these determinants, anti-corruption measures will be effective only if they are aimed at overcoming the causes of corruption at the national level. Such measures imply:

- implementing the state policy on combating corruption that would provide for the civic institutions and population participating in the fight;
- taking control over corruption;
- applying the principle of regulatory openness and transparency;
- taking control over activities performed by officials and workers in the economic and financial sectors of public administration.

The leading measures aimed at preventing the corruption-related offences should be those that are aimed at changing the way a person should think, his/her state of mind, and at shaping the political, economic, legal and social culture of citizens. If such an environment is created, regulations on combating corruption will be effectively enforced at the national level. These anti-corruption measures are universal and must be enshrined in the legislation of all states, in particular in the legislation of Ukraine.

### References

1. Arofa, E., A. Yunus, A. Sofyan, A. Borahima (2015). Corporate Criminal Liability for Corruption Offences in Indonesian Criminal Justice System. *International Journal of Advanced Research*, 3(8), 246-250.
2. Dadašov, R., A. Mungiu-Pippidi (2016). Measuring Control of Corruption by a New Index of Public Integrity. *European Journal on Criminal Policy and Research*. 2016. September, 22(3), 363–367.

## ЩОДО АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ СУДОВО- ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

**Андренко Світлана Олександрівна,**

кандидат юридичних наук,  
завідувач відділу

Національного наукового центру «Інститут судових експертиз  
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України

**Бублікоч Андрій Віталійович,**

старший науковий співробітник

Національного наукового центру «Інститут судових експертиз  
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України

**Курдес Елла Петрівна,**

науковий співробітник

Національного наукового центру «Інститут судових експертиз  
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України

У тезах висвітлені наукові підходи щодо адміністративно-правового регулювання взаємодії суб'єктів судово-експертної діяльності в Україні. Запропоновано основні принципи та форми цієї взаємодії, які мають бути враховані під час розробки нормативно-правових актів.

**Ключові слова:** судово-експертна діяльність, судово-експертні установи, судовий експерт, адміністративно-правове регулювання, організаційна взаємодія.

Судова експертиза має величезне значення у судочинстві, як найбільш кваліфікована форма використання спеціальних знань, що значно розширює пізнавальні можливості органів досудового розслідування та суду. Зазначене дозволяє під час досудового провадження та розгляду справи в суді використовувати весь арсенал наукових засобів пізнання.

На сьогодні набуває актуальності питання покращення організації взаємодії суб'єктів судово-експертної діяльності в Україні, її адміністративно-правового регулювання.

Академічний тлумачний словник української мови (1970—1980) трактує термін «взаємодія», як «взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджена дія між ким-, чим-небудь» [1]. Державні спеціалізовані судово-експертні установи відносяться до юридичних осіб публічного права, тому ця взаємодія має бути врегульована адміністративно-правовими нормами.

Правові та організаційні основи судово-експертної діяльності в Україні врегульовано Законом «Про судову експертизу» [2] (далі — Закон). Слід

зазначити, що питання організаційної взаємодії між суб'єктами судово-експертної діяльності в Україні належним чином нормативно не врегульовано. До того ж, у працях науковців ця проблема останнім часом на достатньому рівні не висвітлювалася.

Статтею 8 Закону передбачено створення при Міністерстві юстиції України (далі — Мін'юст) Координаційної ради з проблем судової експертизи для розгляду найважливіших питань розвитку судової експертизи, які мають міжвідомчий характер.

Наказом Мін'юсту від 27.03.2012 № 470/5 затверджено Положення про науково-консультативну та методичну раду з проблем судової експертизи (далі — Положення) [3]. Згідно пункту 1.1 Положення науково-консультативна та методична рада з проблем судової експертизи (далі — НКМР) — це консультативно-дорадчий орган, який створений при Мін'юсті, серед повноважень якого є, також, сприяння підвищенню експертної діяльності науково-дослідних установ судових експертиз, що відносяться до сфери управління Мін'юсту та судових експертів, які не є працівниками державних спеціалізованих установ. Разом з цим, згідно пункту 2.2 Положення до завдань НКМР відноситься сприяння встановленню та підтриманню зв'язків з судово-експертними установами міністерств та інших центральних органів виконавчої влади.

Отже, на сьогодні в Україні нормативно обумовлені суб'єкти, які мають повноваження на внесення пропозицій та проектів нормативно-правових актів щодо адміністративно-правового механізму організації взаємодії суб'єктів судово-експертної діяльності.

Відповідно до статті 7 Закону до суб'єктів судово-експертної діяльності відносяться: державні судово-експертні установи, експертні установи комунальної форми власності та судові експерти, які не є працівниками державних спеціалізованих установ. Цією ж статтею обумовлений перелік державних спеціалізованих установ, до яких відносяться: науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України; науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України; експертні служби Міністерства внутрішніх справ, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України. Діяльність кожного з цих суб'єктів має свою специфіку, яка обумовлена завданнями, які ними вирішуються, у зв'язку з цим експертизи, які ними проводяться різняться за родами та видами, предметах дослідження та зонах обслуговування. Згідно статті 2 Закону організація та проведення експертних досліджень регулюється як єдиними нормативно-правовими актами, так і відомчими. Відмінності в правовій та організаційно-методологічній базі функціонування суб'єктів судово-експертної діяльності впливає на ефективність їх взаємодії під час проведення різних видів судових експертиз. Особливо це стосується комплексних та комісійних експертиз. Зазначене вимагає проведення уніфікації відомчої нормативно-правової бази в частині, що виключає специфіку судово-експертної діяльності кожного її

суб'єкта. Особливої уваги потребує уніфікація єдиних нормативних підходів щодо підготовки експертних кадрів.

На нашу думку, існує необхідність у створенні спеціалізованої міжвідомчої комп'ютерної мережі обміну базами даних (методик проведення експертних досліджень, колекцій копій зразків, натурних колекцій, опублікованої наукової та спеціальної літератури, навчальних посібників, нормативно-правових актів з питань судово-експертної діяльності тощо).

Вважаємо, що під час розробки нормативно-правового механізму адміністративно-правового регулювання взаємодії суб'єктів судово-експертної діяльності в Україні слід дотримуватися таких принципів: взаємовигідність співробітництва, паритетність, комплексність та безперервність. Взаємовигідність співробітництва означає, що від міжвідомчої взаємодії матиме зацікавленість кожен його суб'єкт. Паритетність взаємовідносин виражається у рівновазі сил, рівноцінності цілей, рівності прав та обов'язків тощо. Комплексність має охоплювати всі форми взаємодії суб'єктів судово-експертної діяльності. Крім того, процес удосконалення нормативно-правового механізму адміністративно-правового регулювання взаємодії суб'єктів судово-експертної діяльності повинен мати безперервний характер.

Організаційно-правове забезпечення взаємодії суб'єктів судово-експертної діяльності в Україні має проводитися як на загальнодержавному рівні, так і на міжвідомчому рівні шляхом видання спільних нормативно-правових актів. Крім того, на нашу думку, повинно активно використовуватися практика заключення договорів про співробітництво на рівні окремих державних спеціалізованих установ.

Пропонуємо розробити нормативно-правовий механізм регулювання таких форм взаємодії суб'єктів судово-експертної діяльності в Україні:

- створення спеціалізованої міжвідомчої комп'ютерної мережі обміну базами даних, доступ до неї експертів та наукових працівників;
- розробка нових та уніфікація існуючих методик проведення експертних досліджень;
- кадрове забезпечення та післядипломна освіта експертних кадрів;
- науково-дослідницька та методична робота;
- рецензування висновків експертів.

Особливої уваги потребує міжвідомче співробітництво у галузі післядипломної освіти експертних кадрів. Наголошуємо на необхідності наукового дослідження можливості створення державної міжвідомчої експертно-кваліфікаційної комісії з розгляду питання отримання та підтвердження кваліфікації судового експерта, а також розробка єдиного зразка свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта, незалежно від відомчої підпорядкованості та форми трудових відносин фахівця. З метою вироблення єдиних вимог до кваліфікаційного рівня судового експерта доцільно розробити державний довідник кваліфікаційних характеристик судового експерта та створити єдину автоматизовану систему тестування осіб, які претендують бути судовим експертом або підтверджують рівень своїх спеціальних знань. Розробка спільного нормативно-правового акту

проведення стажування осіб, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта (продовжити строк дії свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта) значно б розширило можливості всіх відомчих спеціалізованих установ щодо підготовки судово-експертних кадрів. Також, потребує нормативного врегулювання проведення міжвідомчих семінарів, тренінгів та інших учбових заходів.

Покращенню судово-експертної діяльності в Україні могло б стати створення міжвідомчого видання з питань проведення експертних досліджень, що дасть можливість доступу до цієї інформації всім фахівцям у галузі судової експертизи.

Справедливий судовий розгляд справ неможливий без встановлення обставин, які потребують спеціальних досліджень та спеціальних знань. Отже, на сьогодні впровадження та удосконалення адміністративно-правового регулювання взаємодії суб'єктів судово-експертної діяльності в Україні є нагальною необхідністю, що сприятиме покращенню стану експертного забезпечення правосуддя у державі та якісно підвищить рівень професіоналізму експертних кадрів.

#### **Перелік посилань:**

1. Академічний тлумачний словник української мови (1970—1980) : в 11 томах. Том 1, 1970. Стор. 346. URL: <http://sum.in.ua/s/vzajemodija> (дата звернення 10.01.2023).
2. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ (зі змінами та доповненнями). Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1994. № 28. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення 10.01.2023).
3. Про затвердження Положення про науково-консультативну та методичну раду з проблем судової експертизи при Міністерстві юстиції України : наказ Міністерства юстиції України від 27.03.2012 № 470/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0460-12#n16> (дата звернення 10.01.2023).

## **ДЕРЖАВНОУПРАВЛІНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**

**Гавриленко Костянтин Миколайович**

аспірант кафедри державного управління  
та місцевого самоврядування  
Національного технічного університету  
«Дніпровська політехніка»

Раціональна модель державноуправлінської діяльності в системі правоохоронних органів демократичної базується на чіткому визначенні і суспільному сприйнятті класичних інституціональних парадигм. Перш за все, мова йде про формування сучасної парадигми суб'єктності держави у процесі нормотворення, що визначально спрямоване на забезпечення прав і свобод громадян в діяльності органів державної влади [1]. По-друге, важливим складником правоохоронної діяльності виступає унормування діяльності органів влади, які забезпечують правоохоронну функцію держави з позицій гуманізаційного концепту. По-третє, забезпечення правового режиму функціонування правоохоронних органів, що складають об'єктну сферу суспільних відносин.

Інтегрування наведених інституціональних індикаторів дозволяє вести мову про той факт, що власне наявність і домінування правоохоронної функції державноуправлінської діяльності в форматі існування будь-якого державного органу кваліфікує такий орган як правоохоронний. І нарешті, поєднання в єдину систему правоохоронних органів і виокремлення їх базових функцій дозволяє визначити інтегровану систему правоохорони держави як поєднання державноуправлінської діяльності у цій сфері, функціонального визначення діяльності, цілепокладання, механізму прямих і зворотних зв'язків, суб'єктів і об'єктів правоохорони. Саме тому проблема наукового дослідження правоохоронної функції полягає у системному аналізі як формалізації самої функції, так і предметного поля її формування [2].

Первинно задумана як захист від військового нападу, національна безпека в нинішній час широко застосовується як така, що включає до свого складу також і невоєнні виміри, в тому числі захист від тероризму, мінімізація злочинності, економічна безпека, енергетична безпека, екологічна безпека, кібер-безпека тощо. Аналогічним чином, ризики для національної безпеки включають в себе дії інших національних держав, дії національних суб'єктів. феномен суспільної безпеки проявляється у визначенні ознак безпеки у діяльності всіх суб'єктів права, причому незалежно від об'єкта і суб'єкта ця категорія не змінюється і залишається постійною. Основними ознаками суспільної безпеки будуть: сталість, структурність, системність, альтернативність, визначеність, конкретність, результативність, цілепокладання.



З позицій нашого дослідження важливо відзначити структурність – наявність окремих елементів безпеки, без яких ця категорія існує абстрактно. До таких елементів відносимо: навколишнє середовище, – об'єктивну дійсність, наявність правил, тобто процедури або програми дій учасників відносин, суб'єктів, тобто учасників та їх спрямовані на певний результат активні дії, прогнозована мета дій та ймовірність виникнення небезпеки, тобто суттєвим відхилення від прогнозованої мети управлінської діяльності.

Незмінна складова державноуправлінської діяльності (для системи національної безпеки) передбачає, що безпека як суспільний стан існує постійно, однак також існує ймовірність негативного впливу непрямих загроз, які на даний момент сприймаються суб'єктом як безпечні, але потім переходять у розряд небезпечних, при цьому навіть суб'єкт може це сприймати на свідомому рівні, а може й не усвідомлювати. Адже безпека є частиною життя, при цьому виступає довготривалим та постійним поняттям певної галузі людської діяльності, оскільки майже все залежить від рівня індивідуального сприйняття та пристосованості до нього з боку суб'єктів діяльності та ступеня готовності до виникнення ситуацій небезпек та загроз. Актуальним питанням вдосконалення організації державної підсистеми забезпечення національної безпеки є оптимізація її функцій. Модель, що міститься в Законі України «Про національну безпеку України», потребує корегування, оскільки виділення в ній основних функцій проведено не за єдиним, комплексним критерієм.

Встановлення проблем діяльності органів державної влади у сфері національної безпеки України має не тільки теоретичне, а й безпосередньо практичне значення, оскільки спрямоване на вдосконалення законодавства про національну безпеку України, розробку стратегії такої безпеки і воєнної доктрини України, є основою для напрацювання керівних принципів і напрямів діяльності суб'єктів публічного адміністрування з метою своєчасного виявлення, відвернення та нейтралізації реальних і потенційних загроз національним інтересам України.

### Список літератури

1. Баштанник В. В. Трансформація державного управління в контексті європейських інтеграційних процесів : Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2010. 390 с.
2. Lozytska I. Theoretical and methodological basis of implementation of the foreign experience of administrative regulation in the system of public administration / Lozytska Iryna, Bashtannyk Vitalii // Development trends in legal science and practice: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine: monograph / edited by authors. – Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2018. – 244 p. – p. 126–144.

## **ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОМИСЛОВОЇ МІЛІЦІЇ В УКРАЇНІ У 1921-1928 РР.**

**Греченко Володимир Анатолійович,**

доктор історичних наук, професор,  
завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін  
факультету №6, Харківський національний університет  
внутрішніх справ, м. Харків, Україна.

**Ярмиш Олександр Назарович,**

доктор юридичних наук, професор,  
провідний науковий співробітник,  
Державний науково-дослідний інститут  
МВС України, м. Київ, Україна.

Важливе місце у структурі органів внутрішніх справ України у 1920-ті роки належало промисловій міліції. Її компетенція поширювалася на охорону підприємств, господарчих об'єктів, установ та підтримання громадського порядку на їхній території. Формування промислової міліції відбувалося на договірних засадах. Даний підрозділ користувався всіма правами й обов'язками загальної міліції. У Харківській губернії, як зазначалося в наказі по Харківській губернській міліції від 28 лютого 1921 року, «успіх у боротьбі з розкраданням державного майна, що ще триває, і супутніми йому грабежами може бути досягнутий лише за умови якнайшвидшої організації промислової міліції». Наголошувалося, що організація такого підрозділу відбувалася недостатньо інтенсивно. З метою прискорення та оптимізації даного процесу начальник міліції Харківської губернії С. Кузнецов наказував: 1) начальникам повітових відділів міліції оперативно передати в розпорядження начальників повітпромміліцій можливий максимум командного складу, технічно-канцелярського персоналу, зброї, засобів пересування тощо; 2) начальникам повітпромміліцій використовувати на місцях усі можливості для поповнення промислової міліції людським і кінським складом, озброєнням і спорядженням. С. Кузнецов категорично вимагав від керівників повітпромміліцій негайного виконання всіх наказів і циркулярів. Затримка з передачею інформації з міст гальмувала загальний перебіг процесу створення промміліції у губернії [1, с.154].

Від квітня 1921 по березень 1922 років промислова міліція була тимчасово скасована у зв'язку з організаційними трансформаціями у структурі правоохоронних органів. 19 квітня 1921 р. за пропозицією Головміліції Раднарком УСРР прийняв постанову щодо самостійності промислової міліції в охороні порядку на підприємствах. Відповідно до цієї постанови НКВС УСРР почав працювати разом з іншими зацікавленими відомствами над положенням про промислову міліцію, проводив іншу організаційну роботу. Але 15 жовтня 1921 р. уряд визнав недоцільним утворювати особливий апарат

промислової міліції, скасував усі попередні постанови з цього питання, а відповідні функції передав загальній міліції. Проте необхідність охорони промислових та інших господарських об'єктів зберігалася. З початку 1922 р. у губерніях України почали формувати спеціальні підрозділи озброєної охорони підприємств і установ (фабрично-заводські, гірські, торгові). Вони були підпорядковані начальникові місцевої міліції, а їхнє фінансування здійснювалося за рахунок підприємств, що знаходилися під їхньою ж охороною. Безпосередньо у Харкові перші такого роду підрозділи з'явилися на Харківському паровозобудівельному заводі та моторобудівному заводі «Серп і молот» (колишній «Гельферіх–Саде»). Вже наприкінці березня 1922 р. їхній кількісний склад дорівнював 42 та 28 особам відповідно [2, арк.52].

31 березня 1922 р. Раднарком УСРР затвердив постанову «Про організацію з міліціонерів охорони заводів, фабрик, радгоспів та інших державних підприємств, що мають важливе місцеве або загальнодержавне значення», чим знову було порушене питання про утворення промислової відомчої міліції, яка надалі існувала поряд із загальною міліцією протягом усього аналізованого періоду. У червні 1923 р. з'явилася «Інструкція про організацію та службу промислової міліції». Ця Інструкція підтверджувала, що промислова міліція організується на підставі постанови Раднаркому УСРР від 31 березня 1922 р. Промислова міліція складала відповідну частину міліції республіки. У містах промміліція перебувала в підпорядкуванні начальника міліції і розподілялася по районах із підпорядкуванням начальнику міліції району. На допомогу начальнику губерньської чи міської міліції призначався помічник по промміліції, і такі ж помічники призначалися при начальниках районів. Призначався такий комсклад: на кожні 12 міліціонерів – один старший міліціонер, на кожні 30, крім того, – один райнаглядач. В округах (поза містом) промміліція підпорядковувалася начальникові окружної міліції, на допомогу якому вводився помічник по промміліції і при ньому діловод та переписувач. Окружна промміліція організовувалася на зразок окружних резервів, маючи міліціонерів пішими або кінними відповідно до умов договору. На кожні 15 міліціонерів призначався один начальник відділення, на кожні 30, крім того – командир взводу, понад 40 – командир роти, при комроті для політичної роботи впроваджувалася посада політрука. До лав промміліції приймалися особи чоловічої статі, що досягли 21 року і відповідали всім вимогам прийому на службу до загальної міліції (наказ по міліції республіки N 132-1923 р.). Охороні промміліції підлягали заводи, фабрики, склади, лісові дачі та підприємства, що мали загальнодержавне значення. Оплата праці промміліціонера здійснювалася за ставками не нижчими від ставок загальної міліції. У Харкові промміліція перебувала у підпорядкуванні губерньського начальника міліції і розподілялася за районами із підпорядкуванням начальникам міліції районів. Підприємства та установи повинні були укласти з промисловою міліцією спеціальний договір про охорону. Ось що говорилося, наприклад, у наказі N8 від 17 січня 1923 р. по міліції Полтавського повіту щодо укладення договору з повітовою промисловою міліцією про охорону: «§1. На додаток до наказу по Повітміліції, розісланому за

№ 340 по відділу управління Полтавського губвиконкому від 23 грудня 1922 р. за № 84 НАКАЗУЮ усім волосним наглядачам в категоричній формі зажадати від усіх завідувачів підприємствами, складами, радгоспами, лісовими дачами, установами й іншими промисловими підприємствами невійськового відомства в найкоротший строк і не пізніше 25 цього січня укласти з повітовою промисловою міліцією договір про узяття таких під охорону міліцією. Попередивши завідуючих зазначених підприємств, що неукладення договорів викличе обеззброєння і зняття охорони і залучення винних до відповідальності. Розписки про оголошення цього наказу представити в повітміліцію до 25 січня разом з найдетальнішими списками усім промисловим підприємствам, складам, радгоспам, лісовим дачам, установам і тому подібне, з вказівкою назви, місцезнаходження, прізвища, імені завідувача. Роботу цю провести в життя в ударному порядку» [1, с.157].

6 лютого 1924 р. Рада Народних Комісарів прийняла постанову про утворення відомчої міліції, яка фактично виконувала функції промислової міліції. Відомча міліція виявилась ефективною формою охорони державного майна. Залежно від об'єктів охорони було створено різні види відомчої міліції: торгово-промислова, кредитно-фінансова, гірничо - пошукова, фабрично-заводська, ринкова, курортна. У Харкові були представлені всі її види, окрім гірничо-пошукової та курортної.

28 лютого 1924 р. Головне управління міліції та карного розшуку НКВС УСРР розробило й видало «Інструкцію з організації та служби промислової міліції». Згідно її положенням, функції промислової міліції не обмежувалися охороною певних об'єктів, що мали господарське значення. Промміліціонери також були зобов'язані підтримувати громадський порядок на території заводів, фабрик та інших підприємств, а також у районах, що прилягали до них, якщо це не заважало їм виконувати безпосередні обов'язки. Інструкцію доповнював Типовий договір про охорону установ і підприємств. Він укладався між міліцією та відомством, зацікавленим у охороні. Право укладати подібні договори з боку міліції мали Головне управління, губернські й окружні управління міліції. Губернські й окружні управління могли укладати договір лише з попередньої згоди адміністративних відділів відповідних виконкомів. Керівництво промміліцією у адміністративно-стройовому плані здійснював начальник загальної міліції того району, на території якого знаходилося підприємство під охороною поста промислової міліції. Промміліціонери носили форму аналогічну тій, що мали співробітники загальної міліції. Оплата роботи промміліціонерів відбувалася за ставками загальної міліції і за рахунок підприємств, що перебували під їхньою охороною. Така система нарахування заробітної плати, обумовлювала те, що, в середньому, працівники промислової міліції отримували більше, ніж співробітники загальної міліції, що робило службу у промисловій міліції більш привабливою. Промміліція не тільки охороняла доручені об'єкти, але і підтримувала громадський порядок на території заводів, фабрик та інших підприємств, а також на місцевості, що прилягала до них, якщо це не відволікало її від виконання

обов'язків з їхньої охорони. Військове навчання промміліції, вся її служба проходили відповідно до статутів і наказів Червоної армії та міліції.

17 грудня 1924 р. була прийнята постанова ВУЦВК і РНК УСРР «Про промислову міліцію», за якою позаштатні міліцейські формування охорони підприємств, радгоспів та інших об'єктів, утворені відповідно до постанови від 31 березня 1921 р., офіційно одержали назву промислової міліції. Цією ж постановою і розробленою в зв'язку з нею інструкцією наглядачу промислової міліції були деталізовані й узаконені функції промміліції. Крім охоронної функції, на промміліцію покладалися дізнання, адміністративно-виконавчі задачі з обслуговування населення на території відомств і підприємств, що охоронялися нею. Відповідно до інструкції наглядач промміліції повинен був вживати необхідні заходи щодо збереження обставин місця злочину, стежити, щоб на території підприємства не було випадків самогоноваріння, пияцтва, хуліганства, пожеж, порушень санітарних правил. У техніко-службовому плані (встановленні охорони, підтримки громадського порядку, розміщенні постів, використанні команди промміліціонерів з охорони) промміліція залишалася в підпорядкуванні адміністрації підприємства, що нею охоронялися. На думку авторів, спрямованість цієї постанови можна пояснити тим, що держава перебувала на порозі індустріалізації, яка передбачала створення комплексу потужних промислових підприємств. Звичайно, великі будови, а у перспективі й підприємства, вимагали відповідної охорони, яка б мала досить широкі повноваження. Саме з цих міркувань і було проведено чергову реорганізацію промислової міліції, що супроводжувалася поглинанням її структурами позаштатних міліцейських формувань, які майже повністю дублювали функції промміліції. Значення промислової міліції стрімко зростало. Якщо у жовтні 1923 р. вона мала під своєю охороною 562 підприємства, то до жовтня 1925 р. промміліція у кількості 7354 співробітників (у Харкові її штат налічував 269 осіб) забезпечувала охорону 2216 підприємств і установ України, зокрема 153 об'єктів у Харківській губернії. Крім того, промислова міліція неодноразово залучалася і до інших видів правоохоронної діяльності. У другій половині десятиліття промміліціонери регулярно брали участь у антисамогонних рейдах загальної міліції та карного розшуку. Промислова міліція взагалі стала найбільшим підрозділом у структурі правоохоронних органів Харківщини, залишивши у 1928 р. позаду за кількістю штату надвірну міліцію (1712 проти 1338 співробітників). У рапорті начальника міліції Харківської округи від 5 березня 1929 р. начальник міської міліції А. Обрезчиков, прохав, у зв'язку зі збільшенням кількості промислової міліції, додатково організувати при міськуправлінні III відділ промміліції. Наприкінці березня його рапорт було задоволено[1, с.213]. Зростання промислової міліції відбувалося завдяки більшому охопленню торговельних та кооперативних підприємств – станом на 1 червня 1928 р. 87 % підприємств регіону знаходилося під охороною промміліції. Але відомі і факти зловживань деяких очільників промислової міліції. Так, під час слідства та суду над київськими міліціонерами у 1926 р. (підсудними стали 113 осіб) виявилось, що помічник начальника міліції Києва

по промисловій міліції Малишев віддає державі лише половину грошей, які збирає за охорону підприємств, а решту забирав собі та ділився з начальником київської міліції Ф.Коваленком, який застрелився перед процесом. Малишев був засуджений до розстрілу та страчений [3, с.105].

Створення промислової міліції дало можливість значно збільшити ефективність боротьби з правопорушеннями у господарській сфері, протидіяти розкрадачам державного майна. Крім того, зростання кількості промислової міліції не коштувало державі жодної копійки, бо ці підрозділи перебували повністю на забезпеченні тих підприємств, які вони охороняли. Як бачимо, у роки здійснення нової економічної політики та початку форсованої індустріалізації промислова міліція органічно увійшла до загальної структури правоохоронних органів, ставши її невід'ємною частиною.

#### **Список літератури**

1. Бандурка О. М., Греченко В. А., Ярмаш О. Н.. Становлення та розвиток міліції України (1921–1930 роки): історико-правове дослідження: Харків : Золота миля, 2015. 492 с.
2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.Ф.5,Оп.1. Спр.1171.Арк.52.
3. Міхеєва Оксана. «Київська справа»: корупція в українській міліції 1920-х років *Схід*. 2011. N 2. С. 101–105.

## **СПОСОБИ ФОРМУВАННЯ ДОКАЗІВ У ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ**

**Лук'янчиков Є. Д.**

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

**Лук'янчиков Б. Є.**

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

**Микитенко О.Б.**

здобувач вищої освіти Університету економіки, права та інформаційних технологій «КРОК»

Реформування кримінального судочинства з метою наближення його до світових та європейських стандартів відбувається у складних для України умовах. Прийнятий у квітні 2012 року КПК України, окремою главою містив декілька загальних норм для регулювання досудового розслідування (дізнання) кримінальних проступків (глава 25 КПК). На жаль, реалізація цих положень не могла відбутися безпосередньо після набрання чинності новим КПК, а відкладалася до внесення відповідних змін до матеріального закону і визначення самого поняття кримінальних проступків та суспільно небезпечних діянь, які до них відносяться.

Відповідні зміни до адміністративного, кримінального та кримінального процесуального законодавства відбулися прийняттям закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» 22 листопада 2018 р. № 2617-VII.

Проте і це не стало поштовхом до негайного запровадження дізнання, як форми розслідування в роботу відповідних державних структур. Минув ще деякий час поки інститут розслідування кримінальних проступків набув реального впровадження в практику (1 липня 2020 року). Цей час слід вважати підготовчим періодом, протягом якого в органах Національної поліції створено відповідні органи дізнання, якими накопичено певний досвід кримінальної процесуальної діяльності з розслідування кримінальних проступків. Метою запровадження інституту дізнання було розвантаження органів досудового слідства від розслідування кримінальних правопорушень, що не становлять значної суспільної небезпеки (кримінальних проступків) і зосередження уваги на

розкритті тяжких та особливо тяжких злочинів. Переважна кількість кримінальних проступків віднесена до підслідності органів дізнання Національної поліції України, діяльність яких, окрім норм чинного КПК України врегульовується «Положенням про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України», що 20 травня 2020 року затверджено наказом № 405 МВС України [1].

В історичному аспекті інститут дізнання пройшов тривалий шлях становлення, випробовування та формування. Відповідно до Статуту кримінального судочинства 1864 року дізнання покладалося на поліцію, яка всі необхідні їй відомості збирала проведенням розшуків, словесними розпитуваннями та негласним спостереженням (ст. 254 Статуту). Поліцейське дізнання здійснювалося за межами процесуальної діяльності, яка регулювалася нормами Статуту, а його результати не сприймалися як докази у кримінальному провадженні. Завданням поліцейського дізнання було збереження слідів правопорушення та формування сприятливих умов для діяльності слідчого і прокурора.

Прийняттям КПК УСРР 1922 та 1927 років запроваджувалося два види дізнання, які у подальшому набули розвитку та нормативного оформлення: за одним з них дізнання передувало попередньому (сьогодні – досудовому) слідству, а за другим здійснювалося у тих випадках, коли з'ясування обставин кримінального правопорушення не потребувало проведення досудового слідства. В обох випадках дізнання розглядається як вид процесуальної діяльності, яка здійснюється відповідно до норм КПК і на нього покладалася обов'язок збереження слідів злочину та усунення для підозрюваного можливості зникнути (його затримання) (ст. ст. 103, 106 КПК).

У подальшому в системі органів внутрішніх справ були створені самостійні структурні підрозділи дізнання. До їх повноважень відносилось здійснення виключно кримінальної процесуальної діяльності (функція розслідування злочинів, що не становили значної суспільної небезпеки). За виконуваними завданнями вони у більшості нагадували органи досудового слідства. Особливість їх діяльності обумовлювалася ступенем тяжкості кримінальних правопорушень, розслідування яких було віднесено до їх компетенції. Слід звернути увагу також на те, що у цей же час дізнання могли проводити і співробітники оперативного підрозділу, для яких це не було основним обов'язком і здійснювалося, в так званих, невідкладних випадках, коли зволікання могло призвести до втрати доказів у провадженні або втечі підозрюваної особи. Про виявлений злочин і почате дізнання вони були зобов'язані негайно повідомити прокурора (ст. 103 КПК 1960 р.). На жаль, у процесі реформування кримінального судочинства самостійні підрозділи дізнання, з невідомих обставин, були знищені, а їх співробітники розпорочені по різним службам. Така реформа відбувалася у той час, коли новий КПК України закріпив дізнання як самостійну форму кримінальної процесуальної діяльності з розслідування кримінальних проступків.



Подальших суттєвих змін на нормативному рівні інститут дізнання зазнав прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [2]. Необхідність запровадження спрощеної процедури, зазначає Б. Задорожний, обґрунтовується великою кількістю легких правопорушень, що призводить до перевантаженості правоохоронців, унаслідок чого затягується розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів [3].

Слід звернути увагу на те, що на процес розкриття кримінального правопорушення можуть впливати як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники і він не завжди залежить від ступеня тяжкості правопорушення. Непоодинокі випадки, коли доказування обставини «легкого правопорушення» потребує значних зусиль і часу особи, яка його розслідує. Про це можуть свідчити статистичні дані про розкриття злочинів і проступків за 2021 рік. Кримінальні проступки складають третину зареєстрованих кримінальних правопорушень, а кількість повідомлень про підозру у проступках (51.6%) менше ніж кількість повідомлень про підозру у злочинах (54,6%).

Мабуть саме тому в ч. 2 ст. 298 КПК зазначається, що досудове розслідування кримінальних проступків (дізнання) здійснюється згідно із загальними правилами досудового розслідування. Це вказує на можливість та необхідність застосування під час дізнання всіх законних засобів формування доказів, за незначними винятками: застосування негласних слідчих (розшукових) дій та запобіжних заходів, а також закінчення дізнання.

За загальним правилом здійснення дізнання до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань або без такого внесення не допускається. Незмінним залишається час (24 години) протягом якого дізнавач або прокурор мають внести відомості про проступок в ЄРДР та почати дізнання. У невідкладних випадках, що є загальним для розслідування кримінальних правопорушень, до внесення відомостей в ЄРДР може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду) (ч. 3 ст. 214 КПК).

Разом з тим в ч. 3 ст. 214 КПК зазначається, що для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку до внесення відомостей в ЄРДР може бути: 1) відібрано пояснення; 2) проведено медичне освідування; 3) отримано висновок спеціаліста і знято показання технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису; 4) вилучено знаряддя і засоби вчинення кримінального проступку, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, або які виявлені під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей.

Подібне рішення законодавця не може не викликати запитань та поставити під сумнів його доцільність. Якщо злочини є більш складними правопорушеннями, чому для з'ясування їх обставин не треба проводити подібних дій. По-друге, наскільки реальним є проведення таких дій дізнавачем до внесення відомостей в ЄРДР, та яка у цьому необхідність. Законодавець не надає назву цим діям. Оскільки вони названі у відповідній нормі КПК, їх можна

віднести до процесуальних. Проте невизначеною залишається процесуальна форма проведення таких дій, що може поставити під сумнів результати їх проведення, які законодавець відносить до процесуальних джерел доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки (ст. 298<sup>1</sup> КПК). Відсутність правової регламентації призначення медичного освідування, зазначають Ю. І. Азаров та С. О. Заїка, створює реальні умови для визнання таких доказів недопустимими, як це й зазначено у частині другій статті 86 чинного КПК України [4].

Визначені в КПК джерела доказів і способи їх отримання в процесі дізнання мають деяку схожість з відповідними слідчими діями або заходами забезпечення кримінального провадження на підставі чого окремі науковці називають їх слідчими (розшуковими) діями, що можуть проводитися до внесення відомостей про проступок в ЄРДР [3]. Відібрання пояснень нагадує допит; медичне освідування – освідування (ст. 241 КПК); отримання висновку спеціаліста – проведення експертизи (ст. 242 КПК); зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису – може бути здійснено під час огляду або в процесі тимчасового доступу до речей і документів. Що стосується вилучення знаряддя і засобів вчинення кримінального проступку, речей і документів, що є безпосереднім предметом кримінального проступку, то законодавець сам вказує, в процесі яких процесуальних дій вони можуть бути виявлені: під час затримання особи, особистого огляду або огляду речей (п. 4 ч. 3 ст. 214 КПК).

Сумніви щодо доцільності запровадження медичного освідування для з'ясування обставин вчинення кримінального проступку (зокрема, встановлення стану алкогольного, наркотичного сп'яніння або перебування під дією інших одурманюючих засобів порушника правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту), як способу формування судових доказів, нами викладалися у попередніх публікаціях [4, с. 182-184]. Встановлення стану, в якому перебуває особа як раніше [6, с. 91-94], так і сьогодні [7] відноситься до завдань судово-медичної експертизи, оскільки не може обмежитися зовнішнім оглядом особи (сутність освідування), а потребує проведення відповідних досліджень.

У цій статті вважаємо за доцільне зупинитися на аналізі висновку спеціаліста, якому законодавець надає значення джерела доказів під час дізнання (ст. 298-1 КПК), а ст. 71 КПК наділяє спеціаліста правом надавати «висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок» і не пов'язує його з початковим етапом дізнання. Отже, спеціаліст може надавати висновок не тільки під час розслідування кримінальних проступків але і злочинів і не тільки до внесення відомостей в ЄРДР.

Тривалий час КПК України не містив такого поняття як «висновок спеціаліста». Спеціаліста залучали для надання консультацій (усних або письмових) та безпосередньої технічної допомоги. З аналізу змісту ч. 3 ст. 214 КПК України вбачається, що висновок спеціаліста для з'ясування обставин

вчинення кримінального проступку може мати місце тільки до внесення відомостей в ЄРДР (протягом 24 годин). У разі незгоди з ... висновком спеціаліста особа протягом сорока восьми годин має право звернутися до дізнавача або прокурора з клопотанням про проведення експертизи. У такому разі дізнавач або прокурор має право звернутися до експерта для проведення експертизи із дотриманням правил, передбачених КПК (ч. 2 ст. 298-4).

Зауважимо, що спеціалістом, а потім експертом може бути одна особа. Для дослідження наданих об'єктів має використовуватися методика, якою користуються під час проведення експертизи. Не можна скоротити і час для відповідних об'єктивних процесів дослідження, не можуть відрізнятись і висновки за результатами досліджень, якщо вони є науковими. До висновку спеціаліста пред'являється вимога, щоб він відповідав висновку експерта (ст. 300 КПК). Для цього потрібно, щоб і усі інші вимоги до нього відповідали вимогам до висновку експерта. Проведення експертизи здійснюється за постановою дізнавача, слідчого або ухвалою слідчого судді. Про документ, яким призначається дослідження спеціалістом в КПК не згадується. Для вирішення цього питання в ст. 7<sup>1</sup> Закону України «Про судову експертизу» внесено зміни відповідно до яких «підставою для отримання висновку спеціаліста при з'ясуванні обставин вчинення кримінального проступку є запит службової особи підрозділу дізнання Національної поліції ...». Вважаємо, що подібні речі мають бути врегульовані у нормах чинного КПК. Має бути визначена форма і зміст такого запиту, а також роз'яснено, чому з запитом має звертатися «службова особа підрозділу дізнання», а не дізнавач.

Аналіз розглядуваних положень викликає низку запитань, які очікують на обґрунтовану відповідь. По-перше, це стосується форми запиту. По-друге, чому йдеться тільки про початок дізнання. В ч. 1 ст. 71 КПК зазначається, що спеціаліст може надавати висновки з питань, що потребують спеціальних знань як під час досудового розслідування, так і судового розгляду. По-третє, що слід розуміти під «службовою особою підрозділу дізнання», адже розслідування проступків покладається на дізнавача. Керівник органу дізнання, зазначається в ч. 1 ст. 298 КПК, визначає дізнавача, а не службову особу, який здійснюватиме досудове розслідування у формі дізнання.

Якщо вимоги до висновку спеціаліста та висновку експерта, як джерел доказів мають бути однакові, чому результати дослідження мають оформлятися різними процесуальними документами – висновок спеціаліста та висновок експерта. Подібний підхід законодавця до вирішення цього питання є ніщо інше як спроба приховати (підмінити) сталу та перевірену практикою форму застосування спеціальних знань у вигляді отримання висновку експерта, вигаданим висновком спеціаліста [8, с. 91-92].

Слід погодитися з думкою Е. Б. Сімакової-Єфремян, що висновок спеціаліста за сутністю нічим не відрізняється від висновку експерта, оскільки до нього законодавцем встановлені ті ж самі вимоги, тільки відносно встановлення фактів та обставин кримінального проступку, а не злочину, що ставить під сумнів доцільність закріплення такого джерела доказів у КПК України [9, с. 115-118].

Це ставить під сумнів доцільність введення даного поняття у КПК України, а не користування усталеним – висновок експерта.

На завершення слід зазначити, що подальше опрацювання та узагальнення кримінальної процесуальної діяльності органів дізнання сприятиме обґрунтуванню уточнення окремих норм чинного КПК та приведення їх у відповідність до потреб практики та загально прийнятих способів формування судових доказів.

### Список літератури

1. Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20#Text> (дата звернення 28.03.2022 р.)

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19> (дата звернення 28.02.2022 р.)

3. Задорожний Б. Законодавча влада: режим доступу: [https://zib.com.ua/ua/139881-kriminalni\\_prostupki\\_shvidke\\_rozsliduvannya\\_bez\\_realnogo\\_zah.html](https://zib.com.ua/ua/139881-kriminalni_prostupki_shvidke_rozsliduvannya_bez_realnogo_zah.html) (дата звернення 28.02.2022 р.)

4. Азаров Ю. І., Заїка С. О. Питання вдосконалення кримінального провадження щодо окремих категорій кримінальних правопорушень. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream> (дата звернення 8.01.2023 р.)

5. Лук'янчиков Б. Є., Лук'янчиков Є. Д. Забезпечення прав особи на невторчання в особисте життя під час освідування. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу*: матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15 грудня 2021 р.) К.: Видавництво Ліра-К, 2021. с. 182-184.

6. Виноградов І. В., Кочаров Г. І., Селиванов Н. А. Експертизи на предварительном следствии. М., 1959. 216 с.

7. Інструкція про порядок виявлення у водіїв транспортних засобів ознак алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції. Затверджена Наказом Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України 09.11.2015 № 1452/735 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1413-15#Text> (Дата звернення 10.01.2023)

8. Антонюк П. Є., Свобода Є. Ю., Михальчук Т. В. Висновок спеціаліста як джерело доказів у кримінальному провадженні: аналіз процесуальної спроможності. *Криміналістика і судова експертиза*. Київ, 2021. Випуск 66. С. 88-94.

9. Сімакова-Єфремян Е. Б. До питання про введення у кримінальне процесуальне законодавство поняття «висновок спеціаліста». *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Харків : Право, 2019. № 20. С. 115-119.

## ПРАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ АСАМБЛЕЇ РАДИ ЄВРОПИ

**Рогознікова Діана Іванівна**

студентка 4 курсу

ННІ права та інноваційної освіти

Дніпропетровський державний університет

внутрішніх справ, Україна

На сьогодні є загально визнаним, що міжнародні організації, як самостійні суб'єкти міжнародного публічного права, мають повноваження згідно зі своїми установчими документами здійснювати нормотворчу і пов'язану з нею кодифікаційну і контрольну функції. Зокрема здатність міжнародних організацій приймати відповідні зобов'язальні акти означає можливість впливати на поведінку держав – членів таких міжнародних організацій. Досліджуючи діяльність Ради Європи, як однієї з найбільш авторитетних за своїм значенням і чисельних за своїм складом регіональних міжнародних організацій, можна констатувати, що Парламентська Асамблея як статутний орган Ради Європи (надалі по тексту – Парламентська Асамблея, Асамблея або ПАРЕ) активно сприяє створенню в Європі єдиного правового простору. ПАРЕ має значний вплив на європейські міждержавні відносини і є тим самим форумом, де парламентарії практично всіх країн Європи мають можливість висловлювати позиції та інтереси населення європейських країн.

Парламентська асамблея Ради Європи, ПАРЕ — один з двох головних статутних органів Ради Європи; консультативний орган, що складається з представників парламентів усіх держав-членів. ПАРЕ є одним з найстаріших в Європі органів міжпарламентської співпраці.

Членів ПАРЕ призначають парламенти держав-членів. П'ять найбільших держав представлені в ПАРЕ 18 членами, мінімальне представництво — 2 члени від держави. Національна делегація має включати представників усіх політичних партій, представлених в парламенті, і відповідати вимогам збалансованого представництва чоловіків і жінок. У цілому в ПАРЕ входять 306 членів і 306 «заступників».

У засіданнях беруть участь також 18 спостерігачів — від парламентів Канади, Мексики та Ізраїлю. Аналогічними правами користуються 2 представники турецької громади Кіпру, а формально входять до складу делегації Республіки Кіпр.

Асамблея приймає резолюції та рекомендації на основі доповідей, що їх готують депутати. Серед важливих повноважень Асамблеї — вибори Генерального секретаря РЄ та його заступника, суддів Європейського суду з прав людини, прийняття висновків щодо кандидатур нових держав-членів, моніторинг виконання ними зобов'язань, взятих при вступі. ПАРЕ приймає висновки на проекти всіх міжнародних конвенцій, які розробляються в Раді

Європи. Крім того, сесії Асамблеї традиційно стають форумами для обговорення актуальних проблем європейської політики, на них регулярно запрошують глав держав і урядів.

Комітет міністрів Ради Європи подає звіт про свою діяльність на кожній сесії Асамблеї. КМРЄ зобов'язаний також давати офіційні відповіді на рекомендації ПАРЄ.

Підготовка резолюцій і рекомендацій відбувається наступним чином. Кожен член ПАРЄ, зібравши необхідну кількість підписів інших членів, має право подати пропозицію про розробку доповіді (motion). Якщо Бюро Асамблеї погоджується з тим, що така доповідь необхідна, він доручає його розробку одній або кільком комісіям. Комісія призначає доповідача, який протягом 1-2 років готує доповідь, регулярно доповідаючи комісії про хід роботи. У рамках підготовки доповіді депутат може здійснити ряд ознайомлювальних поїздок, організувати слухання. Остаточна версія доповіді разом з проектом резолюції і / або рекомендації приймається відповідною комісією, після чого виноситься на пленарну сесію ПАРЄ або на сесію Постійної комісії. У ході сесії допускається подання письмових поправок до проектів резолюції і / або рекомендації, по кожній з яких проводиться голосування спочатку у відповідальній комісії з тим, щоб визначити її позицію. На пленарному засіданні доповідач представляє свою доповідь, після чого проводяться дебати (із заздалегідь підготовленого списку виступаючих) і голосування по всіх запропонованих поправках і по резолюції та / або рекомендації в цілому. Для прийняття резолюції потрібна проста більшість голосів, рекомендація вимагає більшості в дві третини. Враховуються тільки голоси членів, які взяли участь у голосуванні.

Особливо актуальні питання можуть бути поставлені до порядку денного в рамках «термінових дебатів». Як правило, на кожній сесії проводяться такі дебати на 1-2 теми. За їх підсумками також приймаються резолюції та / або рекомендації. Існує також формат «дебатів по поточних питаннях» — аналог «термінових дебатів», але без прийняття документів.

Незважаючи на свій рекомендаційний характер, документи, які приймає Парламентська Асамблея, мають значний вплив на діяльність Ради Європи, і все частіше виходять за рамки консультативного статусу ПАРЄ.

### **Список літератури**

1. Аракелян М. Р. Право Європейського Союзу : підручник / М. Р. Аракелян, М. Д. Василенко ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. ун-т "Одес. юрид. акад.". – О. : Фенікс, 2015. – 390 с.

2. Баймуратов М. О. Модифікації державного суверенітету в умовах європейської інтеграції в контексті взаємовідносин Європейського Союзу з державами-членами : монографія / М. О. Баймуратов, Ю. С. Хоббі. – Суми : Університет. кн., 2013. – 300 с.

3. Волошин Ю. О. Конституційно-правове забезпечення європейської міждержавної інтеграції: теоретико-методологічні аспекти : монографія / Ю. О. Волошин. – К. : Логос, 2016. – 428 с.

## ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА СУДОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

**Рогознікова Діана Іванівна**

студентка 4 курсу

ННІ права та інноваційної освіти

Дніпропетровський державний університет  
внутрішніх справ, Україна

Суд Європейського Союзу – судовий орган унікального міжнародного інтеграційного об'єднання. На відміну від класичних міжнародних судових органів, які мають досить обмежені повноваження стосовно таких суб'єктів, як держави, він впливає і на державчленів, і на приватних осіб, які виступають найголовнішими учасниками європейської інтеграції. Суд ЄС має значний вплив на інституційну структуру ЄС, право ЄС, правове становище особи в ЄС. Своєю практикою Суд ЄС постійно виводить нові принципи, наприклад, такі, як пряма дія права ЄС, примат норм права ЄС над національним правом тощо, які приводять до еволюції інтеграційної правової системи, що у свою чергу створила унікальний інтеграційний правопорядок *sui generis*.

Серед українських вчених вивченням правової природи права ЄС, проблемами реалізації міжнародного права у внутрішньому праві займалися В. А. Василенко, В. Г. Буткевич, В. І. Євінтов, К. В. Смирнова, В. Т. Пятницький, О. М. Шпакович

Унікальність ЄС пов'язана насамперед з автономним характером його правопорядку. Одними з важливих чинників такої автономії є те, що чинність та дія на території держав-членів норм права ЄС не залежить від їх внутрішнього законодавства. Незалежності права ЄС сприяє й автономія тлумачення його норм Судом ЄС. І хоча право ЄС тісно взаємодіє з міжнародним і внутрішнім правом, воно може існувати і функціонувати тільки як незалежне від міжнародного та внутрішнього права держав-членів.

Систематичне тлумачення відображає нерозривний зв'язок конкретної норми з системою акта, в якому вона міститься, та всією системою права ЄС. Це означає, що засновницькі договори ЄС являють собою послідовну та логічну систему, а не є окремими розрізненими актами. Для телеологічного тлумачення вирішальними виступають положення преамбул установчих договорів та статті, які встановлюють цілі цих договорів, тобто Суд має тлумачити норми таким чином, щоб якнайкраще сприяти досягненню цілей Союзу. Спираючись на обидва методи, “Суд ЄС повинен тлумачити право ЄС у межах системи, створеної існуючими правилами, і у світлі цілей, які стоять перед правотворчим органом в момент, коли він створює правило”.

Застосування систематичного та телеологічного методів тлумачення робить Суд ЄС схожим на правотворчий орган. Тому це питання пов'язане з наступним

засобом розширення компетенцій ЄС та його інститутів, яким користується Суд, а саме з доктриною (або принципом) передбачуваних повноважень, відповідно до якої інстанції ЄС може бути надано повноваження, яке хоча і не зазначене в установчих договорах, але покликане реалізувати мету, поставлену ними. Суд ЄС, ефективно використовуючи методи тлумачення права, прийняв велику кількість фундаментальних для інститутів та права ЄС рішень. Так, скориставшись телеологічним та систематичним методами, він прийняв рішення, які затвердили принцип інституційної рівноваги, що відображає демократичний характер ЄС.

Отже, практика Суду ЄС стала авторитетним джерелом права ЄС. Так відбулося, коли його рішення щодо визнання за Парламентом нового статусу за процедурою оскарження актів інститутів Співтовариства стали базою для внесення змін Маастрихтським договором у ст. 230 Договору про ЄСпв. Слід відмітити, що така активність Суду відразу стала об'єктом критики.

#### **Список літератури**

1. Муравйов В. Європейське право: правова категорія, доктрина, наука / В. Муравйов, К. Смирнова // Європейське право. – К., 2014. – № 1. – С. 11–22.
2. Акуленко В.І. Співробітництво держав СНД у сфері правонаступництва, збереження і повернення культурних цінностей // Право України. – 2012. – № 3-4 – С. 194-209.
3. Віднянський С.В., Мартинов А.Ю. Об'єднана Європа від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу. – К.: Вид-во Києво-Могилянська академія, 2012. – 395 с.



## ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ

**Черниш Василь Іванович**

аспірант кафедри державного управління  
та місцевого самоврядування  
Національного технічного університету  
«Дніпровська політехніка»

В управлінській практиці сучасних демократичних держав організація державноуправлінської діяльності базується на одних і тих самих принципах, а саме: принцип законності; принцип верховенства права; принцип об'єктивності; принцип системності; принцип пріоритету норм міжнародного права щодо державного законодавства; принцип гарантії безпеки особи; принцип гуманізму; принцип неупередженості; принцип нерозривності правового регулювання та правового впливу; принципу нерозривності правового регулювання та правового впливу; принцип адміністративного впливу; принцип адміністративної відповідальності; принцип єдності та цілісності діяльності правоохоронних органів; принцип правової обґрунтованості нормотворчих ініціатив; принцип науковості, наукової обґрунтованості діяльності; принцип гласності; принцип демократизму; принцип ефективності.

Концептуалізація принципів децентралізації державної влади має і цілком практичне значення: це еталони для перевірки законодавчих актів та практики правозастосування на предмет їх відповідності канонам соціальної держави. Складності додає той факт, що поняття «децентралізація» у кожній країні має свою специфіку, і розуміється в сучасних наукових джерелах як концепція, принцип, теорія, процес, феномен тощо. Таке широке тлумачення категорії «децентралізація» базується на історичному розумінні зворотного процесу централізації.

Водночас, централізація є необхідною умовою суспільного розвитку, оскільки первинно вона забезпечила державно-політичне об'єднання держави та нації. Саме тому ідеологія модернізаційно-трансформаційного перетворення державно-адміністративної системи, пов'язана із розширенням повноважень суспільства (феномен децентралізації) досить часто в історії виявлялась не зрозумілою та малоефективною [1]. Це було обумовлено тим, що несформовані етатистські традиції завжди ставили державу перед викликом втрати її єдності та територіальної цілісності. Це підтверджує те, що перехід до децентралізації став можливим лише за умови завершеної інституціоналізації демократії та розвитку громадського суспільства.

Цілком логічно, що для визначення принципів децентралізації важливо відзначити, що змінюються принципи та функції держави. Важливо виокремити принципи децентралізації («на засадах децентралізації»), проаналізувавши конституцію тієї чи іншої соціальної держави. Для цього достатньо взяти статті конституції, які відповідають суті та завданням держави, і сформулювати

закладені в них найзагальніші правила. З точки зору конституційного права подібний аналіз конституційних принципів держави досить корисний. Але варто враховувати, що аналіз тієї чи іншої конституції (або й усіх разом узятих) не дає можливості дослідити принципи територіальної організації державної влади. Адже зміст засад державного устрою формалізується не тільки у відповідних статтях конституцій, а й у законах, міжнародно-правових актах.

На даний момент важливо вказати на інституціональний чинник децентралізації в умовах формування двох сучасних концептів – реформи децентралізації та поглиблення децентралізації. Таким чином, спираючись на положення Конституції і законів України, можна зробити висновок, що співіснування в межах однієї адміністративно-територіальної одиниці територіальних громад, інших суб'єктів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій як інститутів держави на місцях зумовлює необхідність налагоджування певних відносин між ними у різних сферах життя. При цьому ключовим інституціональним чинником розвитку публічного управління в Україні має стати системна децентралізація державної влади, посилення інститутів громадянського суспільства перш за все, місцевого самоврядування на основі принципу субсидіарності, який забезпечить передачу на відповідний рівень публічного управління тих повноважень і функцій, які сприятимуть розвитку громадянського суспільства. Реалізація принципу субсидіарності, взаємодія державної влади і місцевих громад повинна включати: зміну наявного механізму нормотворення, законодавче закріплення та чіткий розподіл функцій і повноважень між усіма суб'єктами публічноуправлінських взаємовідносин.

### Список літератури

1. Баштанник В. Адміністративно-правові засади формування та реалізації національної антикорупційної політики : досвід Польщі й особливості України Development and modernization of the legal systems of Eastern Europe: experience of Poland and prospects of Ukraine : collective monograph. Lublin : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2017. Vol. 3. 372 p. P. 215 – 246.

## ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПРАВОВОГО СТАТУСУ БЕЗПЛОТНИХ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ НА ВОДІ

**Явтушенко Олександр Володимирович,**

аспірант кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права  
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Кількість безпілотних водних транспортних засобів та їх потенційні можливості застосування в морському просторі постійно зростають. Через їх порівняно невеликий розмір та обмеженість операцій, тому, як вони вписуються в міжнародно-правову базу, приділялася лише скромна увага. Багато з них можуть не вважатися такими, що підпадають під визначення «судно», щоб користуватися правами держав на навігацію відповідно до Конвенції ООН з морського права. Тому держави, виробники та інвестори залишаються невизначеними щодо прав та обов'язків щодо використання безпілотних морських суден у різних морських зонах. Щодо безпілотних водних транспортних засобів, які не підпадають під визначення судна, залишається невизначеність щодо того, чи доступні будь-які права на навігацію в юрисдикційних зонах інших держав, у той час як стверджується, що такі права існують у зонах за межами національної юрисдикції. Для тих же безпілотних суден, які підпадають під визначення судна, необхідна відповідність чинній нормативно-правовій базі для судноплавства, дотримання якої в чинному міжнародно-правовому регулюванні буде ускладнюватися, оскільки рівень автономності таких транспортних засобів буде зростати.

Більша частина літератури поділяє безпілотні морські транспортні засоби на три типи, виходячи з рівня його автономності [1]:

- 1) дистанційно керовані;
- 2) автономні;
- 3) комбіновані (режим дистанційного керування та автономної навігації).

Автономний водний транспорт має можливості незалежного планування, автономної навігації та автономного аналізу навколишнього середовища [2]. Автотранспортні засоби, керовані програмами, контролюються заздалегідь побудованою програмою, навігація та виконання завдань відповідно до вбудованої програми. Автономні морські судна використовують технологію телекомунікацій, для ретрансляції інформації між безпілотними і морськими транспортними засобами (offshore) та центром керування «на березі» (onshore) або кораблем-оператором, з якого команда віддалено керує такими суднами [3].

Технології та стандарти безпілотного переміщення вантажів водою значною мірою визначають не тільки вимоги до безпеки, але і як активно транспортні потоки підуть через певні країни. Це, у свою чергу, визначить привабливість таких країн як транзитерів, залучення їх промисловості у світових виробничих ланцюгах. Країни ЄС на чолі з німецькими фахівцями беруть участь у розробці

нової автономної системи доставки, яка дозволить вантажним кораблям виконувати океанські переходи без екіпажу на борту у (проект Maritime Unmanned Navigation through Intelligence in Networks — MUNIN) [4]. Проект MUNIN не передбачає автономного плавання в прибережних водах, де інтенсивність доставки відносно велика. Передбачається, що з порту від'їзду до відкритого моря корабель дистанційно супроводжуватиме екіпаж. Далі судно, кероване бортовим комп'ютером під контролем оператора на суші, продовжуватиме свій шлях через океан. Японська кораблебудівна та вантажна компанія Mutsui O.S.K. Lines разом з урядом почала розвивати автономну навігаційну технологію для морських судів. Перші безпілотні судна повинні з'явитися до середини 2020-х років. З їх допомогою підприємство сподівається покращити безпеку доставки та зайняти 1/3 світового ринку суднобудування [5].

У той же час, є кілька положень у відповідних міжнародних конвенціях щодо визначення чи критеріїв визначення того, що саме являє собою «судно». Незважаючи на те, що терміни «судно» та «корабель» часто використовуються у Конвенції ООН з морського права, їх значення не чітко визначено. Ця відсутність визначення, забезпечує можливість розгляду безпілотного водного транспортного засобу у якості судна. Окрім цього, немає загальноприйнятого визначення «корабель» у міжнародному праві. Відповідно до Правила 3 Міжнародних правил запобігання зіткненню суден у морі, слово «судно» означає всі види плаваючих засобів, включаючи неводотонажні судна і гідролітаки, що використовуються або які можуть бути використані як засоби пересування по воді [6]. Відповідно до статті 2 Конвенції ООН про умови реєстрації суден, «судно» означає будь-який самохідний морський корабель, який використовується у міжнародній морській торгівлі для перевезення вантажів, пасажирів або обох, за винятком суден валової ємності менше 500 реєстрових тон [7]. Це визначення регулює об'єкти водного транспорту та обмеження їх мінімального розміру. Порівняно з вищезгаданими визначеннями, визначення, наведене американським відділенням асоціації міжнародного права (AVILA), є більш коротким: «кораблі визначаються як штучні пристрої, здатні плавати на морі...» [8]. Відповідно до цього визначення, найважливішою характеристикою будь-якого водного транспортного засобу є його здатність плавати на воді. Незважаючи на те, що визначення поняття «судно» не є однорідним у відповідних міжнародних конвенціях та інших нормативних документах, чи є об'єкт судном необхідно визначати залежно від конкретних обставин. Так, безпілотні водні транспортні засоби можуть бути класифіковані як судна, якщо вони відповідають ознакам судна.

Водночас, відповідно до ч.1 ст. 91 Конвенції ООН з морського права, «кожна держава визначає умови забезпечення своєї національності судам, реєстрації кораблів на її території та право плавати під її прапором. Судна мають громадянство цієї держави під прапором, з яким вони мають право плавати. Має бути реальний зв'язок між державою та судном» [9]. Оскільки метою Конвенції ООН з морського права є забезпечення правової бази управління океаном, включаючи операції суден, які національно визначені прапором держави під

якою вони ходять, у районах під юрисдикцією інших держав або в районах за межами національної юрисдикції. Таким чином, національно визначені безпілотні морські транспортні засоби відповідають як об'єкту, так і меті Конвенції ООН з морського права. Тому справедливо припустити, що термін «судно» згідно Конвенції ООН з морського права може включати нові типи суден, такі як безпілотні морські транспортні засоби, за умови, що держава визначає їх такими. Після того, як держава прапора визначила статус судна як «судно», інші держави повинні визнати, що конкретне судно, залучене державою прапора, має право здійснювати навігаційні та інші права, надані судам. Таким чином, Конвенція ООН з морського права регулює, як кожна держава використовує свої кораблі, але залишає питання про те, що є судном на розсуд національного законодавства. Тому, ми вважаємо, що модернізація національного нормативно-правового регулювання у сфері обігу та реєстрації безпілотних водних транспортних засобів може стати поштовхом не тільки до легалізації таких суден на міжнародному ринку транспортних засобів, але і дозволить перетворити Україну на транспортний хаб для реєстрації таких безпілотних кораблів.

Таким чином, правовий статус більшості безпілотних водних транспортних засобів на даний момент не може бути точно визначений. Такі транспортні засоби можуть вважатися суднами, обладнанням або мати нерегульований статус. Однак відсутність будь-якого врегульованого статусу таких транспортних засобів не заперечує, на наш погляд, можливість їх експлуатації як зараз, так і у майбутньому. Навпаки, зрозуміло, що у відкритому морі та територіальних водах держав, де це дозволено, їх використання допустимо, тоді як для юрисдикційних зон інших держав, швидше за все, необхідність розробки та використання цієї технології призведе до укладення взаємних або навіть міжнародних угод, що дозволяють їх використання.

Відсутність конкретного режиму регулювання не означає, що діяльність є незаконною, забороненою чи обмеженою. Дозволено та законно займатися новою діяльністю та розробляти нові технології з дотриманням загальних вимог, встановлених законодавством. Також неправильно вважати, що за відсутності нормативно-правових актів суб'єкти, які здійснюють таку діяльність, виходять за рамки закону. Загальноправові принципи щодо кримінальної та цивільно-правової відповідальності завжди будуть застосовуватися до всіх видів діяльності. За відсутності спеціальних нормативних актів органи державної влади, які мають повноваження наглядати за безпекою морської діяльності, мають загальні повноваження давати дозвіл на випробування та використання нових технологій. Регулювання у сфері морської автономії просувається насамперед бізнесом, який вважає за краще мати регуляторні ризики для залучення інвесторів, а не відчувати себе підданими потенційно більш широкому режиму загальної відповідальності та з невизначеними регуляторними перешкодами, які можуть заборонити виробництво, продаж і використання їх продукція. Розуміння того, що управління ризиками є найкращим способом об'єктивного, реалістичного та відкритого поводження з пов'язаними ризиками,

допоможе компаніям і громадськості подолати потребу в регулюванні безпілотних водних транспортних засобів на базі штучного інтелекту.

**Список літератури:**

1. P.W. Pritchett, E. Unmanned, V. Technology, C. Information, Ghost ships: why the law should embrace unmanned vessel technology, *Tulane Marit. Law J.* 40 (2015) P.197–225.

2. Shukai Zhang, et al., The development and prospects of unmanned maritime vehicles, *World Shipp* 9 (2015).

3. The Navy unmanned undersea vehicle (UUVs) master plan, U.S. Dep. Navy. 8 (2004). – Режим доступу [http://refhub.elsevier.com/S0308-597X\(19\)30477-4/sref16](http://refhub.elsevier.com/S0308-597X(19)30477-4/sref16)

4. The project MUNIN. – Режим доступу: <http://www.unmanned-ship.org/munin/>

5. Mutsui O.S.K. Lines. – Режим доступу: <http://www.mol.co.jp>

6. Конвенція про Міжнародні правила запобігання зіткненню суден на морі 1972 року. – Режим доступу: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_137#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_137#Text)

7. Конвенція про умови реєстрації суден. – Режим доступу [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_074#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_074#Text)

8. G. Walker, Defining terms in the 1982 law of the sea convention III: the international hydrographic organization ECDIS glossary, *calif. West, Int. Lawyer J.* 34 (2006) 211. – Режим доступу: [http://refhub.elsevier.com/S0308-597X\(19\)30477-4/sref19](http://refhub.elsevier.com/S0308-597X(19)30477-4/sref19)

9. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права. – Режим доступу: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_057#o562](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057#o562)

## СУЧАСНІ АСПЕКТИ ЗАЛУЧЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ІНВЕСТИЦІЙ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

**Микола Місевич,**

к.е.н., доцент

Поліський національний університет, м. Житомир, Україна

**Андрій Баранчук,**

студент,

Поліський національний університет, м. Житомир, Україна

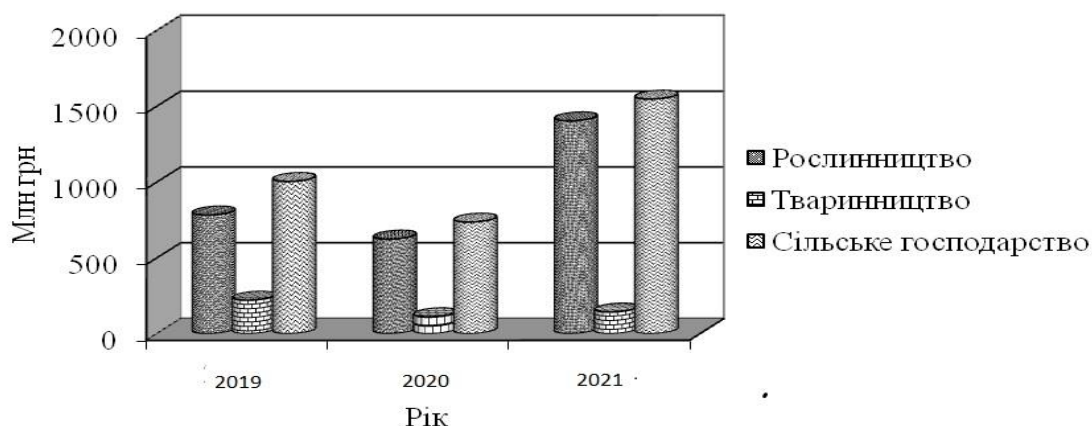
**Тетяна Федорчук,**

студентка,

Поліський національний університет, м. Житомир, Україна

**Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень.** Сучасний стан економіки сільського господарства України характеризується динамічністю, що проявляється у збільшенні обсягів виробництва продукції та підвищенні прибутковості. Але продовження зростання в галузі, а також прискорене оновлення матеріально-технічної бази значною мірою залежать від інвестицій, залучених до неї, економічна природа яких зумовлена закономірностями розширеного відтворення. Все це переконливо свідчить про необхідність посилення уваги до розробки теоретико-методологічних підходів та практичних рекомендацій щодо активізації інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств з обов'язковим врахуванням їх виробничих вподобань [3].

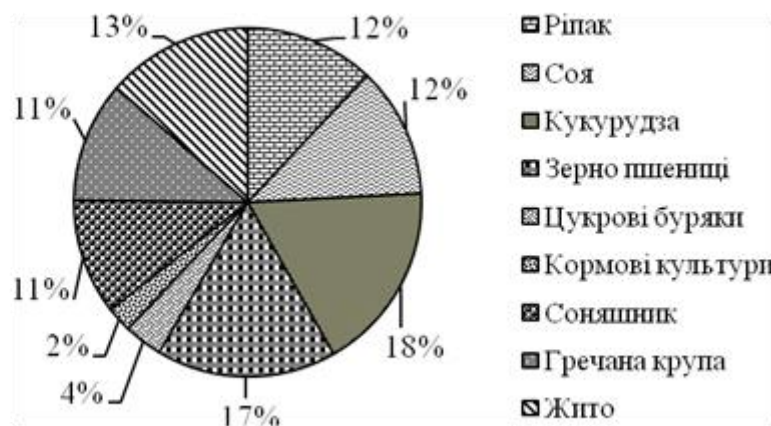
**Основний матеріал.** В сучасних умовах господарювання підприємства агропромислового комплексу постали перед проблемою нагромадження власного капіталу для здійснення або модернізації виробництва. Невирішеним залишається питання отримання довгострокових позичок в комерційних банках [4]. Водночас, в агропромисловому виробництві спостерігається тенденція накопичення обсягів капітальних ресурсів у господарствах всіх форм власності (рис. 1).



**Рис. 1. Залучення інвестицій в сільськогосподарські підприємства Житомирської області (2019-2021 рр.)**

Джерело: власні розрахунки автора на основі даних Головного управління статистики в житомирській області.

За даними соціометричного опитування керівників та головних спеціалістів сільськогосподарських підприємств Житомирської області а також домогосподарств, котрі безпосередньо реалізують продукцію на місцевих ринках, участь в якому прийняв 641 респондент отримано результат відповідно до якого інвестиції слід спрямовувати у високорентабельні напрямки виробництва (рис. 2).

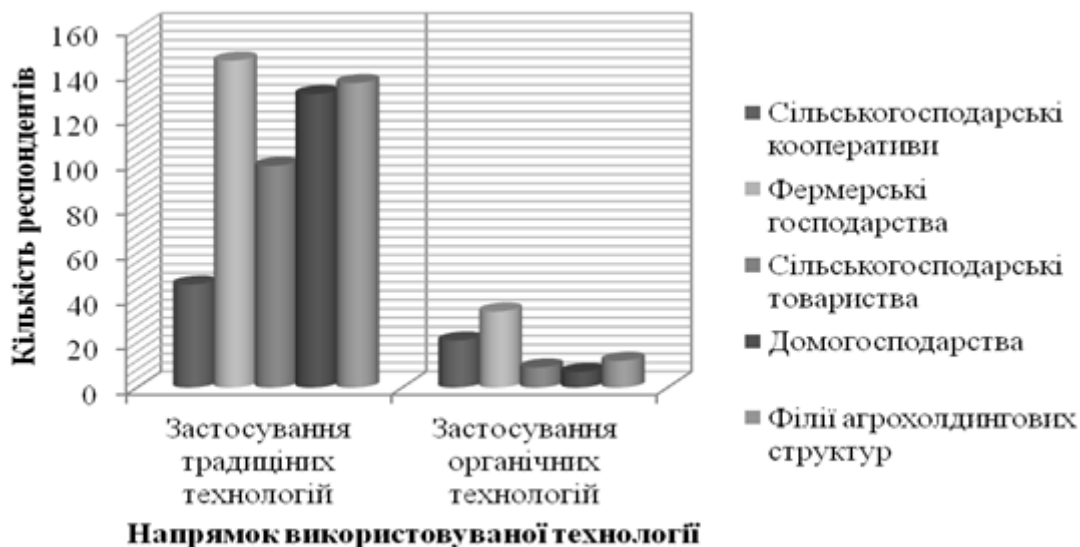


**Рис. 2. Структура розподілу виробничих вподобань в галузі рослинництва за результатами опитування респондентів сільськогосподарських підприємств Житомирської області у 2021 р.**

Джерело: адаптовано автором на основі джерела [5].



Враховуючи сучасні тенденції стрімкого розвитку напряму органічного виробництва проведено дослідження структури вподобань використовуваних технологій в розрізі організаційно-правових форм господарювання (рис. 3).



**Рис. 3. Розподіл інвестиційних надходжень в сільськогосподарські підприємства Житомирської області за напрямом технології виробництва у 2021 р.**

Джерело: адаптовано автором на основі джерела [1].

З загальної кількості сільськогосподарських структур Житомирської області лише 12,9 % бажають вкладати інвестиції в розвиток органічного виробництва [2]. Крім того, такими структурами в переважній більшості виявилися невеликі за розмірами фермерські господарства та сільськогосподарські товариства.

За результатами проведених досліджень було визначено основні проблеми залучення інвестиційних ресурсів в сільськогосподарські підприємства Житомирської області: низький рівень ділової активності регіону; часта зміна голів обласної державної та районних адміністрацій; незадовільний технічний стан доріг; наявність підприємств-забруднювачів; використання застарілих технологій; низький рівень інноваційності сільського господарства; високий рівень зносу технічних засобів; низький рівень доходів населення даного регіону; залежність аграрних підприємств від зовнішніх джерел фінансування; низький рівень інформаційного забезпечення з питань інвестиційної політики.

Враховуючи факт, що сільське господарство є основою продовольчої безпеки країни, необхідно реалізувати відповідні вдосконалення на кожному рівні управління інвестиційною діяльністю [2].

**Висновки та пропозиції.** Одним із напрямків технічного переоснащення суб'єктів господарювання аграрної сфери є інвестиційна діяльність. Дія негативних чинників в політико-економічному соціумі країни призводить до утворення ризиків для інвестиційної діяльності [5]. Тому з метою підвищення інвестиційної привабливості та вдосконалення інвестиційної політики в регіоні

необхідно впровадити відповідні вдосконалення на рівні держави, регіону та підприємства, що створить умови для підвищення ефективності наукового потенціалу сільськогосподарських підприємств; збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції; підвищення попиту на якісну сільськогосподарську продукцію; розширення ринків збуту виробленої сільськогосподарської продукції; удосконалення сільської інфраструктури. Необхідно запровадити низку заходів для активізації процесу інвестування, які сприятимуть здійсненню успішних ринкових перетворень, забезпеченню стабільного економічного зростання в Україні та зменшенню регіональних диспропорцій соціально-економічного розвитку.

### Список літератури:

1. Інвестиційний клімат в Україні [Електронний ресурс]. URL: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/economiccooperation/invest-climat>.
2. Кісіль М. І. Стратегічні напрями інвестиційного забезпечення розвитку сільського господарства/ Економіка АПК. 2016. № 9. С. 36–39.
3. Кожем'якіна М. Ю. Інвестиційне забезпечення як основа розвитку аграрної економіки України/ Економіка АПК. 2019. № 12. С. 68–73.
4. Лупенко Ю. О. Фінансування інвестицій у сільськогосподарське виробництво/ Економіка АПК. 2018. № 10. С. 122–125.
5. Юрчик І.Б. Іноземні інвестиції в Україні: проблеми і перспективи/ Молодий вчений. 2021. № 5 (32). С. 204–207.

# ANALYSIS OF THE RESULTS OF VIBRATION THERAPY AFTER IMMOBILIZATION CONTRACTURES OF THE KNEE JOINT IN PATIENTS WITH EXTRA- ARTICULAR FRACTURES OF THE LOWER EXTREMITIES

**Fischenko Volodymyr**

Д-р мед.наук, професор, завідувач кафедри траматології та ортопедії  
Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова МОЗ  
України

National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya  
ORCID: 0000-0001-9811-7861

**Karpinska Olena**

науковий співробітник лабораторії біомеханіки  
Sytenko Institute of the Spine and Joints Pathology of NAMS of Ukraine;  
ДУ "Інститут патології хребта та суглобів ім. проф. М.І.Ситенка НАМН  
України";

ORCID: 0000-0002-1482-7733

**Ayham Adli Mohammad Khasawneh**

аспірант кафедри траматології та ортопедії,  
postgraduate student of the Department of Traumatology and Orthopedic  
Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова МОЗ  
України

National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya  
ORCID: 0000-0002-2586-6260

**Introduction.** Joint contracture is a frequent complication after immobilization of a limb as a result of injury. Rigid immobilization of the knee joint is usually not used, but in case of damage to the bones of the lower limb (shin bone and femur), as well as damage to the supracalcaneal joint and foot, the mobility of the knee joint is limited, and the load on the limb is excluded or significantly limited, and, respectively, on the knee joint. Therefore, the contracture of the knee joint can be classified as a contracture of disuse, which is also one of the options after immobilization contractures.

The work examines the results of treatment of patients with knee joint contractures caused by immobilization in sockets of extra-articular injuries (without damage to the knee joint) of the lower extremities.

**Goal.** To study the effect of low-frequency vibration on the reduction of post-traumatic contracture of the knee joint.

**Materials and methods.** Vibrotherapy was performed on 30 patients with knee joint contractures, which were formed after extra-articular fractures of the bones of the

lower limb and the supracalcaneal joint after different periods of immobilization: Group I (1 month) - 10 patients, Group II (2 months) - 12 patients, III group (5-6 months) - 8 patients.

Patients were offered a standard course of vibrotherapy, the duration of which was 14-15 sessions of 10 minutes each. The range of motion (extension/flexion) was measured before and after each procedure. The frequency of vibration was 20 Hz. The volume of movements was evaluated on the 1st, 2nd, 5th, 10th and last day of the procedure (14-15 days).

**The results.** Vibrotherapy was started under the condition of absence of pain, pronounced surface damage and swelling of the joint.

When immobilized for 1-1.5 months. the patients developed a slight limitation of extension on average  $(3\pm 1)^\circ$  and limitation of flexion on average  $(89\pm 4)^\circ$ , with immobilization in 2-3 months. extension was  $(4\pm 2)^\circ$ , flexion -  $(83\pm 3)^\circ$ , with immobilization for 5-6 months. in patients, the extension angle was limited to an average of  $(6\pm 1)^\circ$ , flexion to  $(67\pm 4)^\circ$ . After the first procedure, the increase in the volume of movements was on average 10% for all. Loss of range of motion ranged from 5% to 10% between the first 5 procedures, and decreased to 3% at the end of the vibration development cycle.

The result of local low-frequency development of the knee joint was an increase in the range of motion in the knee joint. The patients of the I group had the maximum range of motion before the start of development -  $(85\pm 4)^\circ$ , which after the procedures increased to  $(124\pm 3)^\circ$ , i.e. by  $(31.2\pm 3.1)\%$ , in the II group at the initial range of movements  $(78\pm 4)^\circ$ , a result of  $(116\pm 5)^\circ$  was achieved, the increase was by  $(32.8\pm 3.2)\%$ , the III group initially had the smallest amount of mobility of the knee joint  $(62\pm 4)^\circ$ , and after the vibration development course, it reached the level of  $(110\pm 6)^\circ$ , the range of motion increased by  $(43.7\pm 2.0)\%$ .

**Conclusions.** Low-frequency local vibration development of movements in the knee joint and stretching exercises with elements of post-isometric relaxation is a progressive method of development after immobilization contractures, including old ones. These procedures in patients with periods of immobilization of up to 2 months lead to recovery of extension in the knee joint. In patients with longer immobilization, extension improves significantly, but is not completely restored during the standard course of 14 procedures, so such patients require additional rehabilitation measures. Low-frequency vibration is the mechanism that initiates the recovery process and promotes the beginning of the functional restoration of the knee joint.

## **STRIDOR IN CHILDRE**

**Hegazy Merna Saber Abdelkhalek Elsayed**  
LAST YEAR 2022/2023 GENERAL MEDICAL STUDENT  
IN ODESSA NATIONAL MEDICAL UNIVERSITY IN UKRAINE  
6TH COURSE , GROUP 13

Under the supervision:  
Liubov Bratkova  
DR.

Sometimes, babies are simply noisy breathers. They are gaining weight and growing well, and we think of them as pleasant squeakers—something that is not worrisome. But when stridor comes on suddenly, it must be evaluated, if left untreated, stridor can block the child's airway. This can be life-threatening or even cause death.

Stridor is often loudest when breathing in, but it can happen when breathing out. We think of wheezing as occurring when we breathe out, when we push air out of our lungs. Similarly, stridor can be confused with snoring or stertor (a low-pitched noise that comes from the nose, tongue, or back of throat), which are caused by an obstruction high up in the airway.

Sometimes. The most common cause of stridor in babies is floppy voice box, or laryngomalacia. In some infants, the cartilage in the voice box hasn't fully developed, or the voice box muscles are not yet strong enough. This causes stridor. It is usually not a concern, and it often resolves on its own around 1 year of age. It's always important to get an accurate diagnosis to learn the true cause of stridor.

It should always be investigated. It might be due to a benign (not harmful) reason, such as croup (a childhood infection) or a floppy voice box (when a baby's voice box is soft and floppy and temporarily blocks the airway, also called laryngomalacia). Or it might be more severe, such as vocal cords that are not moving, a lodged foreign object, or tumors in the voice box.

Congenital stridor is rarely life-threatening. Immediately life-threatening obstruction from congenital lesions such as severe micrognathia are apparent at birth, and are treated with emergent tracheotomy. Bilateral vocal cord paralysis and subglottic hemangioma may present as causes of congenital stridor that are life-threatening. Significant airway obstruction can lead to respiratory distress and failure to thrive, secondary to the increased work of breathing.

There was a case of a boy three month old who has had noisy breathing, which hasn't affected his feeding. He is coryzal and has intermittent stridor. There is a small 'straw-berry' haemangioma on his forehead. Air entry is symmetrical in the chest, with no crackles or wheeze.

A very important diagnosis to consider in this boy was a haemangioma in the upper airway.the majority of haemangiomas were single cutaneous lesions, but they could

also occur at other sites and the upper airway was one position where they could enlarge with potentially life-threatening consequences. The presence of one haemangioma increases the likelihood of a second one. This boy should be referred for assessment by an ENT surgeon.

This case is critical because the child needs a hospital stay and emergency surgery, depending on how severe the stridor is. If left untreated, stridor can block the child's airway. This can be life-threatening or even cause death.

My conclusion is if it is left untreated, stridor can lead to primary complications like airway compromise and respiratory failure, including failure to thrive secondary to increased work of breathing.

The prognosis for congenital stridor depends on the specific cause. In general, it is very good. For conditions such as laryngomalacia, the condition is self-limited and resolves on its own. For other conditions, such as subglottic stenosis, surgical correction is curative.

### References

1. <https://www.nationwidechildrens.org/conditions/health-library/stridor-in-children>
2. <https://www.chop.edu/conditions-diseases/stridor-noisy-breathing>
3. <https://childrensnational.org/visit/conditions-and-treatments/ear-nose-throat/stridor>
4. <https://www.childrenshospital.org/conditions/stridor>
5. <https://www.valleychildrens.org/pulmonology/conditions/stridor-in-children>
6. <https://www.aafp.org/pubs/afp/issues/1999/1115/p2289.html>
7. <https://www.webmd.com/lung/what-is-stridor>
8. <https://www.uptodate.com/contents/assessment-of-stridor-in-children>
9. <https://www.jucm.com/acute-stridor-children/>
10. <https://www.cedars-sinai.org/health-library/diseases-and-conditions---pediatrics/s/stridor-in-children.html>
11. <https://healthlibrary.ecuhealth.org/library/news/newsletters/chronic/90,p02031>
12. <https://healthlibrary.brighamandwomens.org/summerheat/90,p02031>
13. <https://myhealth.ucsd.edu/conditions/asthma/newsrecent/90,p02066>
14. <https://healthlibrary.osfhealthcare.org/library/diseasesconditions/adult/homehealth/90,p02031>
15. <https://myhealth.ucsd.edu/multimediaroom/videolibrary/90,p02066>
16. <https://healthlibrary.osfhealthcare.org/search/90,p02066>
17. <https://breathe.ersjournals.com/content/14/3/e111>

# **FEATURES OF THE STRUCTURAL AND FUNCTIONAL STATE OF BLOOD LYMPHOCYTES IN PATIENTS WITH INFECTIOUS MONONUCLEOSIS WITH DIFFERENT COURSE**

**Ya. V. Kolesnyk**

PhD in Medicine, associate professor  
Department of the Pediatric Infectious Diseases  
Kharkiv National Medical University

**O.M.Olkhovska**

Candidate of Medicine, professor  
Department of the Pediatric Infectious Diseases  
Kharkiv National Medical University

**O. G. Sorokina**

Candidate of Medicine, associate professor  
Department of infectious diseases and clinical immunology

The relevance of the problem of infectious mononucleosis (IM) is determined by the high level of Epstein-Barr virus (EBV) infection in children, the possibility of developing an unfavorable course of the disease and, in some cases, the formation of long-term immunosuppression with a deficiency of T-cell and phagocytic immunity [1].

The available literature clearly highlights the issues of etiology, pathogenesis and clinical manifestations of the disease [2, 3]. However, scientists' data on the early diagnosis of infectious mononucleosis are rather contradictory [4, 5]. Untimely diagnosis of active forms of EBV infection, and hence untimely treatment, can lead to uncontrolled proliferation of B-lymphocytes, which is a causative factor in the malignancy of EBV-infected cells with the development of lymphoproliferative diseases [6].

The aim. To determine the structural and functional status of blood lymphocytes in patients with acute and prolonged course of infectious mononucleosis (IM) in children.

Materials and methods. 62 children were under clinical and laboratory-instrumental supervision, the children were divided into groups: group 1 - 49 children with IM with an acute course of the disease; group 2 - 13 children with a protracted course of the disease. All children underwent standard clinical laboratory and instrumental laboratory examinations. The diagnosis of IM was confirmed by PCR (detection of EBV DNA in the blood) and ELISA (anti-EBV Ig M and Ig G).

Research results. In the study of the structural state of the cytoplasmic membrane of the lymphocytes of the blood of patients with MI in the onset of the disease, it was found that the average values of penetration rate of the electron paramagnetic resonance of the spins of the probes (PR EPR s.p.) in children of both groups were

significantly higher than normal ( $p < 0.001$ ). There are also differences between groups of patients. In this case, the value of PR EPR s.p. in patients with a prolonged course by 15.8% exceeded those in patients with acute IM ( $p < 0.001$ ). According to the rate of microviscosity of the intracellular content (MV IC), its values were reduced compared with the control - by 22.1% ( $p < 0.001$ ) in patients with acute course of the disease and by 25.1% - with a prolonged course of IM). In addition, in patients with a prolonged course of the disease, the values were 9% lower than in the group with acute infectious mononucleosis.

When considering immunological parameters, it was found that the indicators of the T-immune system for patients with a prolonged course of the disease in comparison with the alternative group was characterized by a decrease in the content of CD3 <50% (respectively in 51.3% and 26.2% of patients;  $p < 0, 05$ ); CD4 <31% (62.1% and 32.4%, respectively;  $p < 0.05$ ) and CD8 <15% (37.8% and 10.8%, respectively;  $p < 0.01$ ).

With regard to the cytokine profile, the level of IL1 <20, pg / ml was determined 3.5 times more often in patients with a prolonged course of the disease compared to the acute course (64.8% and 18.5% of patients, respectively); TNF $\alpha$  <20.0 pg / ml 1.9 times more often (48.6% and 24.6%, respectively) and a very high (> 30.1 pg / ml) level of IL4 in 40.5% and 20 %).

From the B-system of immunity in patients with a prolonged course of IM in comparison with the acute course was more often determined by the increased content of CD 22, as well as low levels of Ig A, Ig M <1.1 g / l and Ig G <10.0 g / l .

Conclusions. According to the results of observations, the pathogenetic role of the violation of the structural organization of blood lymphocytes in the formation of IM is established. It was found that these disorders in the form of increased permeability of their cytoplasmic membrane and reduced viscoelastic properties of their intracellular environment are more pronounced with a prolonged course of the disease, which is a factor in the prolongation of the disease.

It is determined that the indicators of cellular and humoral parts of the immune system affect the course of IM. At formation of an acute course of IM at children already in the acute period of a disease activation of both cellular and humoral links of immunity which is shown in the form of increase in relative content of CD3 +, CD4 +, CD8 + and CD22 + and levels of immunoglobulins M, A is noted. For the prolonged course of the disease depression of T-cell immunity in the form of a decrease in the relative content of CD3 +, CD4 + and CD8 + lymphocytes and an increase in CD22 +, as well as inhibition of antibody genesis are characteristically.

It was found that the variant of IM depends on the type of reaction of T-helper clones, namely - in the initial period of manifestation of IM with its acute course there is activation of T1 and T2 helper response, which manifests itself in a significant increase in IL 1, TNF $\alpha$  and moderate IL 4. Prolonged course of the disease is formed against the background of weak activation of pro-inflammatory interleukins (IL 1, TNF $\alpha$ ) and significant - anti-inflammatory IL 4.



### Reference

1. Cohen JL, Kimura H, Nakamura S, Ko YH, Jaffe ES. Epstein–Barr virus-associated lymphoproliferative disease in non immunocompromised hosts: a status report and summary of an international meeting. *Ann. Oncol.* 2009;20 (9):1472–1482.
2. Незгода П., Бобрук СВ. Клініко–лабораторна характеристика проявів інфекційного мононуклеозу у дітей. *Інфекційні хвороби.* 2016;2:С.35-39.
3. Vey Hadinoto, Michael Shapiro, Thomas C. Greenough, John L. Sullivan, Katherine Luzuriaga, David A. Thorley-Lawson. On the dynamics of acute EBV infection and the pathogenesis of infectious mononucleosis. *Blood.* 2008;111:1420-1427.
4. Кіш ПП., Коваль ГМ., Петров ВО. та ін. Особливості перебігу інфекційного мононуклеозу у дітей. *Науковий вісник Ужгородського університету.* 2013;2(47):139-144.
5. Пікуль КВ., Ільченко ВІ., Прилуцький КЮ. та др. Особливості перебігу інфекційного мононуклеозу у дітей. *Світ медицини та біології.* 2011;4:137-141.
6. Chen MR. Epstein-barr virus, the immune system, and associated diseases. *Front Microbiol.* 2011;2(5):3.

## ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ПОСТІНСУЛЬТНИХ ПАЦІЄНТІВ У РАННІЙ ВІДНОВЛЮВАЛЬНИЙ ПЕРІОД

**Литвиненко Віталіна Анатоліївна**

кандидат педагогічних наук, доцент  
кафедра ЗФТРЕ СумДПУ імені А.С.Макаренка

Згідно статистичних даних щорічно в Україні фіксується близько 100 тис. випадків ГПМК, а рівень захворюваності на інсульт по країні фактично в 2 рази перевищує цей рівень у країнах Західної Європи (О. Філіпець, Г. Теленько). Вражаючими є показники інвалідності внаслідок інсульту в Україні – 75-85% усіх випадків, порівняно з аналогічними показниками у розвинених європейських країнах – 25-30% (І. Самосюк, Н. Фломін, Н. Самосюк та ін.).

У 60-70% пацієнтів після інсульту спостерігається неврологічна симптоматика різного ступеня вираженості і характеру у вигляді рухових (47-87%), мовленнєвих (20-54%), когнітивних порушень (40-70%), яка ускладнює самообслуговування і незалежність від оточуючих (Л. Лукьянчикова). Зазначене, в свою чергу, негативно впливає на соціальну активність і якість життя хворих у цілому (В. Ковальчук, А. Козелкін) [1, 8, 11,12].

Отже, на сучасному етапі розвитку суспільства гострі порушення мозкового кровообігу залишаються важливою медико-соціальною проблемою з огляду на їх значну поширеність та тяжкість наслідків. Науковці і фахівці-практики розглядають інсульт як невідкладний стан з більш високим рівнем летальності, ніж у переважній чисельності типів онкологічних захворювань.

Інсульт (англ. stroke) – гостре порушення мозкового кровообігу (ГПМК) різної локалізації й протяжності, що зумовлює морфологічні порушення в тканинах мозку та зміни ЦНС.

До інсульту відносяться гострі порушення мозкового кровообігу, які характеризуються раптовою (протягом кількох хвилин, рідше – кількох годин) появою локальних (вогнищевих) неврологічних розладів (рухових, мовленнєвих, чутливих, координаційних, зорових, коркових функцій, пам'яті) і / або загальномозкових порушень (зміни свідомості, головний біль, блювання та ін.), які зберігаються більше 24 годин або призводять до смерті хворого у коротший проміжок часу внаслідок причини цереброваскулярного походження. Розрізняють церебральний та спинальний інсульт [10,12].

Домінуючими факторами ризику розвитку інсульту є: артеріальна гіпертензія (АТ> 140/100 мм рт.ст.), фібриляція передсердь, атеросклероз судин, цукровий діабет, паління (> 20 сигарет в день), алкогольна залежність, гіперхолестеринемія (> 5,2 ммоль / л), наявність в анамнезі інсульту або транзиторних ішемічних атак, ішемічна хвороба серця; атероматоз висхідної аорти; пролапс мітрального клапана, стенози магістральних артерій голови, тривалий прийом оральних контрацептивів, інфекційне захворювання в попередній тиждень. Чим більше перерахованих факторів у конкретного пацієнта, тим вищий ступінь ризику розвитку інсульту [8, 10].

У Міжнародній класифікації хвороб (МКХ) 11 інсульт представлений в розділі 08 Захворювання нервової системи / Цереброваскулярні хвороби. Класифікація інсульту в МКХ 11 включає такі патології: 8B00 Внутрішньомозковий крововилив; 8B01 Субарахноїдальна гематома / крововилив; 8B11 Церебральний ішемічний інсульт [3, 12].

Науковцями також виокремлюються переважно такі види інсульту: ішемічний інсульт, геморагічний (внутрішньомозковий і субарахноїдальний крововиливи). Щодо частоти виникнення та співвідношення різних видів інсульту, то ішемічний інсульт спостерігається в 4-5 разів частіше порівняно з геморагічним. Отже серед всіх видів інсультів домінують ішемічні ураження мозку, які складають 70–85 %, крововиливи у мозок зустрічаються в 20–25 % випадків, а нетравматичні субарахноїдальні крововиливи складають 5 % [1, 4].

Геморагічний інсульт розвивається внаслідок розриву судин та супроводжується крововиливом в головний мозок. Розрізняють крововиливи у речовину головного мозку (паренхіматозний), під оболонку (субарахноїдальний (-між павутинням і м'якою мозковою оболонкою), субдуральний (-над твердою оболонкою), епідуральний (-під твердою оболонку)) та комбіновані. Основним фактором ризику виникнення геморагічного інсульту у майже 80-95% усіх випадків є гіпертонічна хвороба / артеріальна гіпертензія [6].

У загальній клінічній картині переважають розлади рухової сфери (паралічі або парези), порушення чутливості, а також розлади мовлення (афазія) та когнітивних функцій (пам'ять, увага, мислення). Найчастіше у післяінсультних пацієнтів спостерігається спастичний геміпарез з позою Верніке-Манна, яка характеризується згинальними установками верхньої та розгинальними нижньої кінцівки. У подальшому за відсутності адекватної фізичної терапії патологічні установки формуються в контрактури, за яких значно обмежується активна рухливість в уражених кінцівках.

Швидкість і ступінь спонтанного відновлення рухових функцій в постінсультних хворих залежить від таких факторів: період захворювання (давність інсульту); розміри (площа) ураження; локалізація вогнища ураження в головному мозку [2, 5].

Важливим аспектом фізичної терапії постінсультних пацієнтів є визначення цілей реабілітації, які повинні бути пов'язані з відновленням життєво необхідних видів діяльності на рівні таких факторів / доменів МКФ як активність і участь. Зазначене обумовлює високий рівень мотивації та активізації пацієнта у реабілітаційному процесі.

Оскільки для всіх постінсультних пацієнтів переважними цілями є повернення до минулого життя (навчання, трудової діяльності, соціально-побутової діяльності тощо), то їм більш доступною для розуміння буде реалізація цілі щодо відновлення різних видів діяльності (навчання ходьби по сходах, прийому їжі, вдягання, користування мобільним телефоном та ін.), порівняно з цілями щодо функціонального відновлення (збільшення сили м'язів, відновлення координації рухів та рівноваги та ін.). Цей підхід визначається як цілеспрямоване тренування або навчання, орієнтоване на завдання.

Доцільно відзначити, що пацієнтам після інсульту також обов'язково надається можливість самостійного відпрацювання певних рухових навичок в рамках заняття і поза заняттями з фізичним терапевтом. З цією метою фізичний терапевт визначає значущу для пацієнта проблему, пов'язану з руховими функціями, та шляхи / інструкції щодо її самостійного вирішення. Важливо при цьому, щоб визначена проблема була важлива для пацієнта і мотивувала його до виконання завдань, а інструкції та власне завдання були доступними і зрозумілими. Також важливим аспектом фізичної терапії постінсультних хворих є відпрацювання необхідних навичок в повсякденному житті або в умовах наближених до реального життя [9].

На сучасному етапі існують різні підходи до фізичної терапії постінсультних хворих, які можуть включати такі реабілітаційні втручання як позиціонування, силове тренування, кардіофітнес, тренування перенесення ваги, тренування мобільності, ортезування, відновлення амплітуди рухів, покращення координації рухів та рівноваги, мобілізація лопатки, відновлення навичок самообслуговування, заняття на дрібну моторику, рухову терапію індуковану обмеженням, дзеркальну терапію, сенсорне тренування, когнітивне тренування, роботизовані технології, віртуальну реальність тощо [3, 11].

На основі аналізу клінічних настанов, заснованих на доказах, було виявлено такі ефективні втручання фізичної терапії для постінсультних пацієнтів (в дужках позначено клас і рівень доказовості): тренування, орієнтоване на зап'ясток/руку (I, A); рухова терапія індукована обмеженням (СИМТ) (I, A); цілеспрямоване тренування (I, A); тренування, орієнтоване на ходьбу (I, A); вправи на біговій доріжці з/без обважнювачів (I, A); тренування, орієнтоване на баланс (активне/пасивне) (I, A); функціональна електростимуляція, стимуляційна електроміографія (I, A); силові тренування при збережених моторних функціях (II, B); дзеркальна терапія (II, B); тренування балансу із застосуванням платформи для аналізу тиску та візуальним контролем (II, A); роботизована терапія (II, A); віртуальна реальність як допоміжний метод (I, B).

У Міжнародній класифікації хвороб (МКХ) 11 інсульт представлений в розділі 08 Захворювання нервової системи / Цереброваскулярні хвороби. Класифікація інсульту в МКХ 11 включає такі патології: 8B00 Внутрішньомозковий крововилив; 8B01 Субарахноїдальна гематома / крововилив; 8B11 Церебральний ішемічний інсульт [3, 12].

У загальній клінічній картині інсульту переважають розлади рухової сфери (паралічі або парези), порушення чутливості, а також розлади мовлення (афазія) та когнітивних функцій (пам'ять, увага, мислення) [5, 7].

На сучасному етапі пріоритетними підходами до фізичної терапії постінсультних пацієнтів є 1) мультидисциплінарний підхід, який передбачає здійснення комплексної реабілітації на основі системи МКФ; 2) застосування різних інтенсивних навчальних практик, орієнтованих на вирішення певного завдання, зокрема цілеспрямованого навчання, сутність якого полягає у високоінтенсивних тренуваннях функціонально значущих, цілеспрямованих рухів і дій; 3) використання реабілітаційних втручань, ефективність яких

доведена науково доказовою практикою [8, 9, 12].

Таким чином, науковці та фахівці практики наголошують на тому, що на сьогодні не існує єдиної універсальної методики щодо фізичної терапії для постінсультних пацієнтів. Відтак, важливим є комплексний підхід до фізичної терапії та індивідуальний підбір певних реабілітаційних втручань.

### Список літератури

1. Белова А.Н. Нейрореабилитация: Руководство для врачей. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Антидор, 2002. 736 с.
2. Богдановська Н.В., Кальонова І.В. Лікування рухом, індукованим обмеженням, у реабілітації хворих з наслідками ішемічного інсульту [Електронний ресурс]. URL: <https://doi.org/10.31636/pmjua.t1.22991>
3. Буйвалова Т.В. Международная классификация функционирования как ключ к пониманию философии реабилитации // Медиаль. 2013. № 2(7). С. 26-31.
4. Виленский Б.С. Ишемический инсульт. СПб.: Фолиант. 2007. 288 с.
5. Восстановление двигательных функций после инсульта: нейрофизиологические основы и мишени для реабилитационных вмешательств / И.З. Самосюк, Ю.В. Фломин, Н.И. Самосюк, Н.И. Пионтковская // Международный неврологический журнал. 2012. № 8 (54). URL: <http://www.mif-ua.com/archive/issue-34099>
6. Геморагічний інсульт. Спонтанний внутрішньомозковий крововилив. Адаптована клінічна настанова, заснована на доказах: додаток до наказу Міністерства охорони здоров'я України від 17.04.2014 р. № 275. К., 2014. 50 с.
7. Гусев Е.И., Бойко А.Н., Костенко Е.В. Спастичность. Клиника, диагностика и комплексная реабилитация с применением ботулинотерапии. М.: ГЕОТАР-Медиа, 2017. 87 с.
8. Диагностика и лечение инсульта: рекомендации / С.А. Лихачев [и др.]. Минск, 2008. 70 с.
9. Кинезотерапия в реабилитации пациентов с постинсультными и посттравматическими гемипарезами. Методическое пособие. М., 2013. 48 с.
10. Мицкан Б., Єдинак Г., Остап'як З., Грицуляк Б., Мицкан Т. Інсульт: різновиди, фактори ризику, фізична реабілітація // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: збірник наукових праць. № 3 (19), 2012. С. 295-302.
11. Чистик Т. Современные подходы к реабилитации больных, перенесших инсульт // Международный неврологический журнал. 2017. № 7 (93). С. 82-86.
12. Pamela W. Duncan, Richard Zorowitz, Barbara Bates, John Y., Jonathan J. Glasberg, Glenn D. Graham, Richard C. Katz, Kerri Lamberty, Dean Reker. Management of Adult Stroke Rehabilitation Care A Clinical Practice Guideline, 2005. <https://www.ahajournals.org/doi/pdf/10.1161/01.STR.0000180861.54180.FF>

## ОЦІНКА І КОРЕКЦІЯ ПОКАЗНИКІВ ГЕМОСТАЗУ ПРИ АТЕРОСКЛЕРОЗІ

**Остапенко А.О.**

К.ф.н., доцент кафедри клінічної  
лабораторної діагностики та  
лабораторної імунології  
ДЗ «ЗМАПО МОЗ України», м.Запоріжжя

**Козачук О.С.**

Асистент кафедри клінічної  
лабораторної діагностики та  
лабораторної імунології  
ДЗ «ЗМАПО МОЗ України», м.Запоріжжя

**Вороніна М.В.**

Завідувач КДЛ КНП «Міська лікарня 9»ЗМР

В останні роки активно розвивається тромbogenний аспект теорії атеросклерозу. Ключовою ланкою в цій теорії визнані тромбоцити, які при взаємодії з судинною стінкою виділяють тромbogenні фактори і фактори росту.

У хворих на атеросклероз артерій нижніх кінцівок (ААНК) розвивається стан тромбофілії, в основі якого лежить пригнічення антиагрегації, антитромбінової і фібринолітичної активності судинної стінки, підвищена агрегація тромбоцитів, тромbogenний зсув співвідношення цАМФ / цГМФ і ТхВ2 / ПГФ2, а також підвищення в крові вмісту  $\beta$ -тромбоглобуліну ( $\beta$ -ТГ) і тромбоцитарного фактора-4[1].

У хворих на ААНК спостерігаються регіональні особливості показників гемостатичного потенціалу в різних судинах[2].

Найбільш виражені відмінності полягають в ступені агрегації тромбоцитів і активності антитромбіну III (в бік збільшення) в аорті в порівнянні з венами. У період геліомагнітних порушень у хворих на ААНК і ІХС хронометрично посилюються тромбофільні тенденції, що виражається в загостренні пригнічення антитромbogenних властивостей судинної стінки і підвищенні в крові рівня тромbogenних факторів, а також подальшої активації агрегації тромбоцитів[3]

Корекція тромбофільних порушень в системі гемостазу у хворих на ААНК і ІХС ефективно проводиться за допомогою засобів, що підвищують потенціал судинної стінки, нормалізують в крові рівень  $\beta$ -ТГ і тромбоцитарного фактора-4, АТ-III, активатора плазміногену і відновлюють співвідношення ТхВ2 / PGF2.

У процесі ремісії у хворих на ААНК і ІХС, що досягається за допомогою комплексної терапії, значно послаблюється тромbogenний ефект геомагнітного впливу на систему гемостазу. Визначення рівня тромbogenного потенціалу судинної стінки у хворих на ААНК і ІХС дає можливість більш повно

охарактеризувати клінічні стадії цих захворювань і сприяє вибору і коригуванню тактики їх лікування. При значному зниженні одного з показників антитромбінового потенціалу судинної стінки (антиагрегаційного, антикоагулятивного або фібринолітичного), субкомпенсованого, а при зниженні активності перерахованих вище показників розвивається декомпенсований тип функціональних порушень гемостазу судинної стінки.

Лабораторний моніторинг тромбофілії та ефективності її лікування при ААНК та ІХС успішно проводиться з використанням методів оцінки антитромбогенних властивостей судинної стінки в умовах фізіологічного спокою і при місцевій гіпоксії (манж-тест), визначенні агрегаційної активності тромбоцитів, особливо при застосуванні малих доз АДФ і адреналіну, визначенні  $\beta$ -ТГ і тромбоцитарного фактора-4 в крові, а також співвідношення цАМФ / цГМФ і ТхВ2 / ПГФ2.

Таким чином, у пацієнтів з ААНК і ІХС спостерігається зниження антитромбогенних властивостей судинної стінки, що сприяє прогресуванню атеросклеротичного процесу.

#### Список літератури

1. Kershaw G, Orellana D. Mixing tests: diagnostic aides in the investigation of prolonged prothrombin times and activated partial thromboplastin times. *Semin Thromb Hemost.* 2013 Apr; 39(3):P.283-90.
2. Коркушко О.В., Лишневская В.Ю. Тромбоциты: физиология, морфология, возрастные и патологические особенности, антитромбоцитарная терапия.- К.:Медкнига, 2011.-С.6-7.
3. Остапенко А.О., Портус Р. М. Хроноструктура суточного профиля показателей гемостазиограммы у больных ишемической болезнью сердца// *Науковий журнал МОЗ України.*- № 2 (3) 2013.- С.100-106

## **МОРФОЛОГІЧНІ ЗМІНИ СЛИЗОВОЇ ОБОЛОНКИ ТОВСТОГО КИШЕЧНИКУ ПРИ НВК РІЗНОГО СТУПЕНЯ ВАЖКОСТІ**

**Стойкевич М.В.,**

кандидат медичних наук, керівник науково-дослідної теми,  
ДУ «Інститут гастроентерології НАМН України», м. Дніпро

**Гайдар Ю.А.,**

доктор медичних наук, завідувач лабораторії патоморфології,  
ДУ «Інститут гастроентерології НАМН України», м. Дніпро

**Милостива Д.Ф.**

кандидат сільськогосподарських наук, старший науковий співробітник,  
ДУ «Інститут гастроентерології НАМН України», м. Дніпро

Неспецифічний виразковий коліт (НВК) є однією з найбільш складних проблем сучасної медицини. НВК характеризується запаленням слизової оболонки (СО) товстого кишечника. На сьогоднішній день природа виникнення НВК досліджена недостатньо. НВК характеризується тривалим протіканням і розвитком ускладнень. Окрім всього НВК характеризується складними діагностичними заходами. Біопсія вважається «золотим» стандартом в прижиттєвій діагностиці НВК, а мікроскопічна картина цього захворювання характеризується відмінностями. Тому метою роботи було проаналізувати морфологічні та морфометричні СО товстого кишечника (ТК) у хворих з НВК різних ступенів тяжкості перебігу захворювання.

Пацієнти надходили в стаціонарне відділення в стадії загострення. Усім хворим проводили ендоскопічне дослідження ТК для встановлення діагнозу та отримання колонобіоптатів із використанням відеоколоноскопа Pentax EC-380LKp (Японія). Хворі на НВК (n=48) були поділені на групи в залежності від тяжкості перебігу захворювання (визначеною за Mayo Scoring System (індекс Мейо): 11 з легким ступенем перебігу НВК, 34 пацієнтів – середнього ступеня НВК, 3 пацієнта – важкого ступеня НВК.

За допомогою гістологічних методів досліджували загальну морфологічну структуру, визначали характер, тяжкість патологічних змін СО ТК. Уточненню гістологічного висновку сприяло проведене дослідження за окремими морфометричними параметрами. Для з'ясування морфологічних змін вивчали такі показники: цілісність епітелію, стан архітекτονіки крипт, наявність ерозій, виразок, крипт-абсцесів, атрофії, фіброзу, набряку СО. Для морфометричного дослідження зрізи, забарвлені гематоксиліном і еозином, фотографувалися за допомогою світлового мікроскопа XSP-139TP (Ulab, Україна) та вимірювалися за допомогою програми ImageJ 1.45S (National Institutes of Health, США). Морфометричні дослідження колонобіоптатів включали: вимірювання висоти



поверхневого епітелію (мкм), висоти епітелію крипт (мкм), ширини крипт (мкм), глибини крипт (мкм), товщини слизової оболонки (мкм), кількості келихоподібних клітин епітелію крипт на 100 клітин, кількості нейтрофілів, еозинофілів, макрофагів, лімфоцитів, фібробластів, плазмоцитів інфільтрату на 1 мм<sup>2</sup> строми. Статистичний аналіз отриманих даних включав розрахунок середнього значення показника (M) та помилки визначення середнього (m), а також кількості та частки якісних показників. Порівняння середніх значень змінних здійснювали за допомогою непараметричного методу U-критерію Манна — Уїтні. Для перевірки нормальності вибірок використовували W-критерій Шапіро — Уїлка. Статистичну значущість оцінювали на рівні не нижче ніж 95 % (P < 0,05). Взаємозв'язки між показниками оцінювали за допомогою значущих коефіцієнтів кореляції Спірмена (r).

Одним з основних відмінностей гістологічної картини НВК є порушення архітекtonіки крипт у вигляді розгалужених, вкорочених, розширених та атрофічних крипт. При вираженому запаленні спостерігалась поліморфна картина змін СО ТК в основному у пацієнтів з середньою формою перебігу НВК: відмічались порушення цілісності епітелію у вигляді ерозій (41,2 %) крововиливів (5,9 %); атрофічні та дисплазійні зміни (52,9 % та 14,7 % випадків відповідно), на долю фіброзу міжклітинної речовини сполучної тканини припадало 26,5 %. Пацієнти з легкою формою НВК характеризувались наявністю виразок у 18,2 % випадків, крововиливів – у 9,1 %. Крововиливи та ерозії при важкій формі НВК були у 66,7% та 33,3% випадках.

Відмічались зміни такого морфометричної ознаки запалення, як потовщення поверхневого епітелію. Особливо це спостерігалось у групі пацієнтів важкою формою перебігу НВК (481,5±38,53 мкм).

На багатьох ділянках пошкодженої СО ТК відмічалась запальна інфільтрація лімфоцитами та нейтрофілами, скупчення еозинофілів при всіх формах важкості НВК [1, 3].

Найбільша кількість еозинофілів відмічалась у групі пацієнтів з середньою формою важкості НВК – 350,9±25,02 на 1 мм<sup>2</sup> строми. Підвищена кількість еозинофілів при активній формі НВК вказують на те, що еозинофіли активно мігрують у запалену слизову оболонку [4].

Підвищена кількість макрофагів (354,9±20,65 на 1 мм<sup>2</sup> строми) та фібробластів (2285,4±83,64 на 1 мм<sup>2</sup> строми), особливо у пацієнтів з середнім перебігом важкості НВК) викликають гіперпродукцію колагену при зниженні активності колагеназ і свідчать про незбалансованість репарації сполучної тканини у власній пластинці СО [2].

Келихоподібні клітини, що роблять внесок у внутрішній шар слизу за рахунок секреції сполук у відповідь на запальні процеси, у достатній кількості відмічались лише у пацієнтів з легкою (23,3±1,77) та середньою (27,8±1,26) формою НВК. У хворих з важкою формою НВК кількість цих клітин була зниженою (11,3±1,78) порівняно з показниками пацієнтів легкої та середньої форми важкості НВК (P < 0,05; r=0,45).

**Висновки.** При середній формі НВК відмічається найбільш активні запальні процеси, за рахунок лімфоцитів, нейтрофільних та еозинофільних гранулоцитів. Також у цій групі хворих частіше виявляли атрофічні зміни крипт, множинні крипт-абцеси, виразки та порушення цілісності епітелію. Пацієнти з важкою формою НВК характеризувались зниженою кількістю келихоподібних клітин.

### Список літератури

1. Van der Post Sjoerd, Jabbar K.S., Birchenough G., Arike L., Akhtar N., Sjovall H., Johansson M.E.V., Hansson G.C. Structural weakening of the colonic mucus barrier is an early event in ulcerative colitis pathogenesis. *Gut*. 2019 Dec;68(12):2142-2151. doi: 10.1136/gutjnl-2018-317571.
2. Ma S., Zhang J., Liu H., Li S., Wang Q. The Role of Tissue-Resident Macrophages in the Development and Treatment of Inflammatory Bowel Disease. *Front Cell Dev Biol*. 2022 May 26;10:896591. doi: 10.3389/fcell.2022.896591.
3. Viola M.F., Boeckxstaens G. Intestinal resident macrophages: Multitaskers of the gut. *Neurogastroenterol Motil*. 2020 Aug;32(8):e13843. doi: 10.1111/nmo.13843.
4. Grainger J.R., Konkel J.E., Zangerle-Murray T., Shaw T.N. Macrophages in gastrointestinal homeostasis and inflammation. *Pflugers Arch*. 2017 Apr;469(3-4):527-539. doi: 10.1007/s00424-017-1958-2.

## **DIGITALIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS: ROLE, SIGNIFICANCE, MODERN CHALLENGES**

**Aziukovskyi O.O.**

professor,  
cand.sc. (of technical sciences), Ph.D.  
of Electric drive department,  
rector of the  
Dnipro University of Technology

**Pavlychenko A.V.**

professor, doctor (of technical sciences) of the  
Department of Ecology and Technologies of  
Environmental Protection,  
first vice-rector  
of the Dnipro University of Technology

**Medvedovs'ka T.P.**

cand.sc. ( of pedagogy), Ph.D.,  
deputy Director of the Interbranch Institute of  
Continuing Education, Full-time Distance Education  
of the Dnipro University of Technology

Digitalization of the educational process is a modern condition for the existence of the education system; a condition that sets new boundaries, opportunities, and requirements, of course, influencing educational activities. Digital trends of our time are mobile technologies, the Internet of things, cloud computing, social networking.

Given that applicants for education, starting from elementary school, are focused on modern teaching aids, their ability to use various gadgets, activity, desire for leadership, and interest should be directed to the formation of cognitive activity, digital literacy, self-organization, creative thinking. Accordingly, the teacher must also change.

The role of the teacher in the digital educational process is extremely complex and multifaceted. He must be both:

- organizer and motivator of learning;
- interdisciplinary tutor;
- specialist in project activities;
- developer of educational trajectories;
- curator of the online platform;
- network teacher-curator;
- internet navigation instructor;
- web psychologist;
- methodologist-architect of digital teaching aids.

Personnel training is designed to form a specialist not only as a teacher in the education system, but also as an engineering worker of the appropriate profile in the industrial sector, and this is the best way to ensure social protection in the labor market. Therefore, in difficult economic conditions, the digital transformation of education changes the paradigm of education, brings it to a level corresponding to the global digitalization in the country [1, 4].

The study of the concept of «digitalization» and everything connected with it in the context of education proves that it appeared relatively recently, associated with the rapid development and penetration of information and communication technologies into the educational process, as well as modern technical digital devices, which simultaneously affected the infrastructure, managerial, behavioral, cultural components of education.

Digitalization can be considered one of the main approaches to the use of digital resources in the transformation of not only the economy, but also education. It causes the intensification of production processes, and in order to improve the information and educational environment, it is planned to redistribute the role of technologies and processes [6, 8].

Therefore, in our opinion, the education system should focus on the training of specialists in new professions with such professional competencies that include a penchant for creative non-standard solutions, as well as the development of communication skills.

One of the main advantages of integrating digital technologies into the educational process is that the teacher can control the practical effectiveness of the educational process, the quality of the material learned, the time spent by the student on solving any problems, the level of understanding of new information, while traditional control methods provide «rough » assessment of academic performance (for example, based on final grades).

Digital technologies help teachers to reduce paperwork. Students' homework, except when special guidance from the teacher is required, can be automatically controlled by the software. Students also receive obvious benefits. Distance learning, based on the possibilities of new digital technologies, is a particular aspect in terms of the trend of digitalization of education.

Modern digital technologies allow you to work on any task in a group, exchange views and ideas with classmates and a mentor, design your life path and achieve better results in a shorter period. Devices such as interactive tablets for presentations, seminars and conferences can capture the attention of a wide audience, just as 3D modeling technology allows you to visualize any idea with a graphical representation, helping you solve problems in a creative and informal setting.

Among the competencies that are basic because of reforming the Ukrainian education system are: literacy; language competence; mathematical competence and competence in scientific development and engineering; digital competence; personal, social, and learning competence; civic competence; competence of cultural awareness and self-expression.

Digital competence has several structural components that an individual must possess and be able to operate because of the successful implementation of digital education in practice.

Digital competence includes the confident, critical, and responsible use and interaction with digital technologies for learning, working, and participating in society. Digital Competitors need to understand the general principles, mechanisms, and logic behind emerging digital technologies, as well as the fundamentals of operation and use of various devices, programs, and networks.

To realize the idea of establishing digital education in Ukraine and expand the list of available competencies, it is necessary to solve several tasks, including:

- introduction of a competency-based approach, that is, when the study of subjects takes place through the use of digital technologies, during which digital skills are also developed;

- increasing the share and improving the quality of training specialists in the field of information and communication technologies (ICT);

- harmonization of the legal framework governing the certification of digital skills for civil servants, teachers, etc. with international requirements, as well as the regulatory framework regarding additional accruals to wages when confirming digital competencies;

- updating the state classifier of professions, that is, the development and approval of a list of «digital» professions (based on the requirements of the labor market, modern digital trends), their implementation in higher education institutions [1-3, 7].

Digital literacy is the main priority of education, it is the ability to design and use educational content using digital technologies, using computer programming, graphic visualization techniques, computer graphics, multimedia development of online courses, etc., information search and exchange, communication technologies.

Different types are considered under digital literacy: media literacy, attitude to innovation, communicative, computer, information literacy.

Criteria for the development of digital literacy:

- the ability to work with a computer and other devices, that is, to understand how the dialogue «digital technology - a person» takes place;

- know how digital information is distributed;

- What is a network society?

- features of social media;

- cultural context of the Internet environment;

- ability to work online [1, 8].

The digital transformation of education will lead society to a digital economy if the education system meets the requirements and capabilities of the digital society, therefore the current stage of digitalization in education is the immersion of all its subjects in a digital educational environment, in which the main role is given to subjective and methodological components. and others, such as software and hardware, are ancillary.

The main problems arising from the digital transformation of education are the lack of a unified educational platform, the inconsistency or lack of material and technical

base, the lack of skills in remote and e-learning among administrative and teaching staff and education seekers, as well as the lack or absence of qualified IT specialists [5].

Therefore, the ways to solve this problem are, first, the preparation of the material and technical base, the training of administrative personnel, the training of teaching staff and students, the training of IT specialists for the management of digital processes, the «establishment» of the educational path in the framework of distance and e-learning.

Summing up the above, we can confidently say that the digitalization of education is not the future, it is the relevance of the present and the urgent need for changes in the educational process in accordance with the requirements of modernity.

### References:

1. Havrylova, LH & Topolnyk, YaV 2017, 'Tsyfrova kultura, tsyfrova hramotnist, tsyfrova kompetentnist yak suchasni osvichni fenomeny' [Digital culture, digital literacy, digital competence as modern educational phenomena], *Informatsiini tekhnologii i zasobnavchannia*, vol. 61, no. 5, pp. 1-11.
2. Kraus, KM n.d., *Imperatyvy formuvannia tsyfrovoi osvity v Ukraini*, [Imperatives of digital education formation in Ukraine] viewed 10 December 2020, <<https://fitu.kubg.edu.ua/images/stories/Departments/ku/Materialy%20Vseukrainskoi%20naukovo-praktychnoi%20konferentsii%20Upravlinnia%20sotsialno-ekonomichny%20transformatsiiamy%20u%20suchasnomu%20misty.pdf>>.
3. Litvinova, K 2016, *Pro komponenty tsyfrovoi kultury*, [About the components of digital culture] viewed 12 December 2020, <<https://digitle.wordpress.com/2016/10/04/12499875/>>.
4. Sazhko, H & Pirs, DS 2020, 'Cloud technologies in the development of the e-learning: theoretical aspects', *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity*, *Ukrainska inzhenerno-pedahohichna akademiia*, Kharkiv, no. 66, pp. 90-97.
5. Holoborodko O.P., Kraus N.M., Kraus K.M. (2018) Tsyfrova ekonomika: trendy ta perspektyvy avanharnoho kharakteru rozvytku [Digital economy: trends and prospects for the avant-garde developmental character]. *Efektivna ekonomika* [Effective economy], no. 1. Available at: [http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1\\_2018/8.pdf](http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf).
6. Kraus N.M., Kraus K.M. (2018) Tsyfrovizatsiia v umovakh instytutsiinoi transformatsii ekonomiky: bazovi skladovi ta instrumenty tsyfrovoykh tekhnologii [Digitalization in the context of the institutional transformation of the economy: the basic components and tools of digital technologies]. *Intelekt XXI stolittia* [Intellect of the XXI century], no. 1, pp. 211-214.
7. Kliuchovi kompetentnosti dlia navchannia vprodovzh zhyttia 2018 – Tsyfrova kompetentnist [Key competencies for lifelong learning 2018 – Digital competency]. *Dystantsiinetazmishanenvchannia informatyky* [Distance and mixed computer science education]. Available at: <http://dystosvita.blogspot.com/2018/01/2018.html>.

8. Tsyfrova adzhenta Ukrainy – 2020 (“Tsyfrovyi poriadok dennyi” – 2020). Kontseptualni zasa- dy (versiia 1.0). Pershocherhovi sfery, initsiat- yvy, proekty “tsyfrovizatsii” Ukrainy do 2020 roky [Digital adzhda of Ukraine 2020 (“Digital agen- da” – 2020). Conceptual basis (version 1.0). Pri- ority areas, initiatives, projects of “digitalization” of Ukraine by 2020”]. [HITECH office]. Available at: <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>.

## **FORMATION OF SOCIAL MATURITY OF MEDICAL STUDENTS**

**Bachuk-Ponych Nataliia Volodymyrivna**

PhD, associate professor  
institution of higher education of Ukraine  
«Bukovinian State Medical University»

Nowadays, the professional preparation of students in higher education institutions (HEIs) should be not only professionally oriented, but it is also necessary to pay attention to the other side of student training - the formation of their personal characteristics, in particular, social maturity [1, 3]. Social maturity in modern scientific and pedagogical literature is defined as a qualitative stage of personality development in a specific social environment, which ensures its creative integration into different types of culture and contributes to its intensive social and professional growth. Social maturity consists of the following elements: social activity, social self-determination and social responsibility. The student's activity as an important condition of social activity and a characteristic of the level of social maturity of his personality arises in the interaction of consciousness and social and practical activities and is optimally developed only as a result of a combination of multiple activities, through which the student acquires a creative and responsible attitude to the results achieved in each of them [7]. The student, being professionally oriented, prefers certain types of activities, where his abilities, needs and life plans can be most fully realized. The student's personality, feeling the influence of the environment, social institutions and their own activities, still maintains certain autonomy in the formation of their own personal world, self-awareness and self-determination. The potential ability to perform the functions of self-control, self-regulation and self-awareness is based on the active life attitude of the student's personality [9].

The socio-cultural performance of the student is accompanied by the manifestation of his activity in educational and extracurricular activities. Student age is a period of intensive social formation of the personality. This age is characterized not only by activeness, creative daring, search for a sense of novelty, but also by excessive sensitivity, increased distrust and impulsiveness of behaviour, maximalism, instability of judgments. These features should not be ignored, since moral and psychological instability, increased emotional acuteness and dynamism are the peculiar basis on which the formation and self-affirmation of the personality takes place [10].

The level of personal development, the degree of understanding of the relationship between the social and personal spheres, material and spiritual is reflected in the system of human values. Currently, there is a negative trend in the development of youth, namely students - the future elite.

The lecturers of the Bukovinian State Medical University (BSMU) in their tutorial work pay great attention to the moral, ethical and legal culture of students, which is one of the components of the social maturity of young people. These activities are



based on the approval of national principles of human morality, legal education and legal awareness. The formation of moral and ethical qualities of the individual on the basis of the rebirth of national traditions, customs, involves the development of strong principles in young people, intended to act as regulators of balanced relationships between the individual and society [2, 4]. An important step in this direction is the holding of tutorial hours, conversations, tests, questionnaires aimed at creating a positive microclimate in the group, friendly attitude to each other (hours of thematic communication: you are surrounded by people and people are around you; living according to the laws of human communication; from intelligence to the education of the soul; what is lawful behaviour?; the correlation of legal and moral norms in your life; the spiritual world of man; eternal spiritual values: kindness and evil). One of the main educative principles of formation of personality is an aesthetic approach to the development of students. The sources of aesthetic formation of students at BSMU are literature, music (participation of students in amateur artistic activities in the folk amateur ensemble of song and dance "Trembita", visits to the Philharmonic), theatre art (regular visits to the Drama Theatre named after O. Kobylianska, participation in art studios of the Palace of Culture and Recreation "Academic" on the basis of BSMU), exhibitions of paintings, photo exhibitions (visits to the Art Museum), etc.

The formation of the student's social position is one of the preconditions for the effective development of the social maturity of his/her personality. According to its logical organization, the social responsibility of the student's personality involves the realization of self-determination of the personality and on this basis the socially mature personality of the student shows the ability to:

- to be aware of their own actions and the necessity of personal commitment in society and responsibility for them;
- to choose a socially significant goal freely and proactively;
- to coordinate one's intentions, capabilities and individual qualities with the requirements of specific activities and spheres of interaction with the social environment [5].

The development of social responsibility as one of the most essential professional skills of a future doctor is facilitated by the humanistic orientation of professional preparation, in particular, volunteer activities of medical students [6, 8]. For students, aspects of social work related to the future profession are more important (contacts with representatives of the selected specialty, new knowledge that helps in professional development, employment). Volunteer activity is an opportunity for medical students to obtain experience in social work, improve relationships in the team, develop personal abilities [11]. According to the results of research, volunteering becomes a scale of the development of social activity for medical students, a platform for interpersonal cooperation and communication competence, and is a component of their psychological readiness for work. Being ready for volunteering means to be ready to serve the society and the country, which is important for the future medic, whose professional activity involves empathy and care for patients. The knowledge gained by the student has personal significance, they are transformed into beliefs, become possible behavioral motivations, and as a result are expressed in practical activities.

The formation of the structure elements of social maturity of the student's identity is implemented during his professional training. The intensity of the student's activity during this period significantly affects the characteristics of social maturity (social activity, social self-determination, social responsibility), which become the appropriate form, manifested in different levels of social maturity.

The growth of social maturity of students' personality in the learning process is directly dependent on the growth of students' active independence in extracurricular cognitive work, which becomes for them an acknowledgement of the combination of society's requirements, the degree of individual freedom and objective circumstances. This situation is one of the conditions of purposeful influence on the process of formation of social maturity of students' personality. For students who show creative cognitive activity, there is an individual style of activities that facilitates the formation of a higher level of social maturity of the individual in professional training and with its support.

Personal growth of students in the process of education and upbringing is an integral part of a properly organized educational process aimed at training highly qualified specialists with a deep awareness of their own social significance and social responsibility.

So, nowadays, the growth of the level of social self-determination of students through their activation in educational and extracurricular cognitive activity is explained by the fact that, showing such interest, the student forms a level of social maturity that contributes not only to the acquisition of new knowledge, but also positively contributes to their own personal development, which is characterized by: intelligence, morality, health, diligence, patriotism, creativity, consciousness, collectivism, justice, organization, experience.

#### **References:**

1. Komar T.V. Sotsialna zrilist osobystosti yak chynnyk stanovlennia profesiinoi zrilosti psykhologa. Problemy suchasnoi psykhologii. Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. 2016. Ch. 34: 200–210.
2. Kopets L. V. Psykholohiia osobystosti : navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl.. K. : Vyd. dim «Kyievo–Mohylianska akademiia», 2017. 460.
3. Mednikova H.I. Sotsialna zrilist: sutnist i kryterii. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H.S. Skovorody. Psykholohiia. 2012. 43:179–186.
4. Orban-Lembryk L. E. Sotsialna psykholohiia. Navch. posibnyk. K.:Akademvydav, 2013. 568.
5. Podoliak L. H., Yurchenko V. I. Psykholohiia vyshchoi shkoly: Pidruchnyk. Vyd. 3- te, pererobl. i dopov. Kyiv: «Karavela», 2011. 306.
6. Safonova N. Tvorchyi pedahoh – fundator formuvannia tvorchoi osobystosti. Ridna shkola, 2017. 2: 10–11.

7. Semeniv N. Psykholohichni aspekty doslidzhennia rivnia osobystisnoi zrilosti. *Molodyi vchenyi*, 2019. 11 (75), 743-749. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-11-75-157>.
8. Trukhin I. O. Sotsialna psykholohiia spilkuвання: Navchalnyi posibnyk. K., 2015. 336.
9. Fossas A. Psychological Maturity Predicts Different Forms of Happiness. *Journal of happiness studies*, 2019. 20: 1933–1952.
10. Nagra V. Social Maturity among Student Teachers. *International Journal of Education and Psychological Research*, 2013. 2: 10–16.
11. Vancea f. Psychological maturity and integrative three-dimensional structure anxiety. *Scientific research and education in the air force*, 2017: 235–240.

## THE ESSENCE OF THE PILATES SYSTEM PRINCIPLES

**Volovyk Nataliia Ivanivna**

Ph.D., Associate Professor  
Ukrainian State Dragomanov University

**Pidvalna Olena Vasylivna**

Senior Lecturer  
National Technical University of Ukraine  
"Ihor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

Although most adults know that exercise is important for health and fitness and that regular physical activity is essential for them and their children, adults, children and adolescents are not sufficiently active [1]. According to the results of scientific research, about 81% of teenagers are not active enough [2]. For the formation of a healthy young generation, the interest of student youth in physical education and the motivation to lead a healthy lifestyle, it is necessary to introduce new fitness technologies into the educational process with the use of modern types of physical activity that are popular among students of higher education. The worldwide popular Pilates system meets these criteria. It is an effective means of use in institutions of higher education to improve the quality of teaching physical education and improving the health of students [3, 4].

The results of scientific studies prove that Pilates classes are effective in reducing obesity as a multifactorial disease, improving body composition and body mass index [5] and contributing to improving muscle strength and endurance in people with chronic low back pain [6]. Modern data indicate a positive effect of Pilates on balance, flexibility, quality of life, general physical performance, and cardiorespiratory fitness [7, 8].

Pilates is a system of exercises that integrates the mind and body into one and allows the body to move more efficiently. To achieve this powerful connection between mind and body, one must know and apply the principles of Pilates. They are the key to the positive effects of this system, not just the exercises themselves. That is why, in order to understand and get the maximum benefit from Pilates classes, it is first necessary to study its basic principles: breathing, concentration, center (centering), control, precision and fluidity. [9, 10, 11, 12]. These principles are the most important ingredients of high-quality training in the Pilates system, as well as its philosophical foundations. The six principles of this system's approach to exercise are part of what makes Pilates unique in the world of fitness [9, 10, 11, 13].

*Breath.* Breath is the first principle that has historically played an important role in most Mind Body systems. Breathing is the most important principle to perfect before attempting any exercise or movement. Most exercises in Pilates are coordinated with breathing. Purposeful, controlled breathing will help maintain correct body position and will allow you to shorten the muscles that need to be stressed and not strain those

that do not need to be used Breathing during Pilates exercises should be continuous and formed by diaphragmatic patterns of deep, conscious, and coordinated inhalation (through the nose) and exhalation (through the mouth) [9, 10, 11, 12, 13].

*Concentration.* Anyone who has practiced the Pilates system at least once knows that this type of movement requires maximum concentration of attention. Concentration refers to the important connection between mind and body. Paying attention to how the exercise is performed is crucial to moving correctly and easily. Concentration allows the mind to control and move the body efficiently and properly. Concentration provides a deep focus on training, which allows you to block unnecessary obstacles and perform each movement to the maximum of human capabilities and use the full potential of the Pilates system [9, 10, 11, 12, 13].

Compliance with this principle helps to improve the quality of exercises in the Pilates system. This element of body awareness is fundamental to this method of physical exercise, because when practicing it, one must constantly be aware of what the participant of the program is doing, otherwise the person stops learning and starts just doing the exercises. The inability to concentrate will lead to the loss of the correct position of the body and its stabilization or to the use of the wrong muscles [9, 10, 11, 12, 13].

*Center (centering).* The principle of centering refers to the concept that all movement in the human body emanates from the center or core or what in Pilates is called the power center, center of strength or "powerhouse". Centering is the foundation of the Pilates method. The foundation and main component of Pilates exercises is focusing on the center of the body. The center can be defined as the zone between the lower edge of the chest and the line of the hip joints in front and the lower edge of the buttocks behind [9, 10, 11, 12, 13].

*Control.* Since this system of exercises was originally called "Controlology", it is not surprising that one of its main principles is control. Control can be defined as the regulation of the execution of a certain action, that is, the conscious control of the process of execution of a movement. Improving control is integral to mastering a skill. Control is important because it uses the mind. To develop a mind-body connection, it is necessary to train control over the mind to create precise movements in the body. This principle is used to help people reconnect with their bodies. This is especially important for those people who may feel that their bodies are out of control due to injury, illness, pregnancy, or simply years of physical inactivity. By developing this level of control with the help of the Pilates system, people also learn new and more effective ways of performing movements [9, 10, 11, 12, 13].

*Precision.* Precision is the key element that distinguishes the Pilates system from many other exercise systems. Unlike other movement practices, the Pilates system requires you to make very precise movements. Precision is described as a certain way of performing a movement. It consists in learning to initiate movements from the appropriate anatomical area and to perform them in a way that requires an appropriate level of effort. Often the exercise itself in Pilates is not that different from other exercise regimes, but the method of doing it is different. When a person understands which muscles work or should work, then he adopts the correct body position and

understands the purpose of the exercise. The higher the accuracy, the greater the probability of achieving the goal and the more benefit you can get from the exercise. The Pilates system requires high precision in the activation of each muscle and in the execution of each movement [9, 10, 11, 12, 13].

*Flow.* The ultimate goal of the Pilates system is to encourage the body to move with ease and fluidity in even the most complex movements. Movements in the Pilates system are slow and smooth. Each movement is smoothly combined with the next. All the muscles of a person work together with precision from their center with concentration and control. This means efficient and flowing movement with just the right amount of effort. Flow can be described as a fluidity, a continuous sequence of movement. Flow requires a deep understanding of movement and involves precisely activating muscles at the right time. When the muscle engagement is not only correct, but also precisely timed, combined with the internal rhythm of unhindered breathing, the result is flow [9, 10, 11, 12, 13].

Understanding and using the principles of Pilates will help you get the most out of your practice.

### References

1. Воловик Н. Оздоровчий фітнес: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2022. 297 с.
2. Guthold R, Stevens GA, Riley LM, et al. (2020). Global trends in insufficient physical activity among adolescents: a pooled analysis of 298 population-based surveys with 1.6 million participants. *Lancet Child Adolesc Health* 2020; 4:23–35. 10.1016/S2352-4642(19)30323
3. Воловик Н. І., Підвальна О. В. Поняття про «центр сили» методу Пілатес. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт): зб. наукових праць / За ред. О. В. Тимошенка. Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2022. Випуск 3К (147) 22. С. 86-89.
4. Воловик Н. І., Путров О. Ю. Історія методу Пілатес. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт): зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2021. 3 К (131) 21. С. 82–85.
5. Pereira, M. J., Dias, G., Mendes, R., Mendes, R. S., Martins, F., Gomes, R., Gama, J., Castro, M. A., & Vaz, V. (2022). Efficacy of Pilates in Functional Body Composition: A Systematic Review. *Applied Sciences*, 12(15), 7523. <https://doi.org/10.3390/app12157523>
6. Gholamalishahi S, Backhaus I, Cilindro C, Masala D, La Torre G. (2022). Pilates-based exercise in the reduction of the low back pain: an overview of reviews. *Eur Rev Med Pharmacol Sci*. 2022 Jul;26(13):4557-4563. doi: 10.26355/eurrev\_202207\_29176. PMID: 35856344.

7. Lim, E. J., & Hyun, E. J. (2021). The Impacts of Pilates and Yoga on Health-Promoting Behaviors and Subjective Health Status. *International journal of environmental research and public health*, 18(7), 3802. <https://doi.org/10.3390/ijerph18073802>
8. Fernández-Rodríguez, R., Álvarez-Bueno, C., Ferri-Morales, A., Torres-Costoso, A. I., Cavero-Redondo, I., & Martínez-Vizcaíno, V. (2019). Pilates Method Improves Cardiorespiratory Fitness: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Journal of clinical medicine*, 8(11), 1761. <https://doi.org/10.3390/jcm8111761>
9. Isacowitz, Rael, Clippinger Caren. Pilates anatomy. 2nd edition. Champaign, IL: Human Kinetics, 2019. 272 p.
10. Di Lorenzo CE. (2011). Pilates: what is it? Should it be used in rehabilitation? *Sports Health*. 2011 Jul;3(4):352-61. doi: 10.1177/1941738111410285. PMID: 23016028; PMCID: PMC3445206.
11. Latey P. The Pilates method: History and philosophy. *J. Bodyw. Mov. Ther.* 2001; 5:275–282. doi: 10.1054/jbmt.2001.0237.
12. Portia, Page Pilates illustrated. Champaign, IL: Human Kinetics, 2011. 245 p.
13. Isacowitz, Rael. Pilates, 3rd edition. Champaign, IL: Human Kinetics, 2022. 392 p.

## **ІНТЕРАКТИВНА ПЛАТФОРМА MOZAIK: ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН**

**Єрко Галина Іванівна,**

викладач-методист, голова циклової комісії  
суспільних та художньо-мистецьких дисциплін,  
Луцький педагогічний фаховий коледж  
Комунального закладу вищої освіти  
«Луцький педагогічний коледж»  
Волинської обласної ради

**Казмірчук Олег Анатолійович,**

викладач-методист, завідувач відділення  
початкової та дошкільної освіти,  
Луцький педагогічний фаховий коледж  
Комунального закладу вищої освіти  
«Луцький педагогічний коледж»  
Волинської обласної ради

Характерною ознакою сучасного суспільства є стрімкий розвиток інформаційних технологій, їх широке використання у всіх сферах життя, в тому числі і в освіті. Тому одним із головних завдань освіти на сучасному етапі є підготовка молоді до швидкого сприйняття й опрацювання великих обсягів інформації, озброєння новітніми засобами та технологіями роботи, формування інформаційної культури.

Заклади освіти сьогодні покликані формувати вміння не лише вчитися, а й здобувати інформацію крізь призму аналізу існуючих фактів та суперечностей. На сьогодні проблема формування інформаційної культури в процесі освітньої діяльності залишається актуальною. Зважаючи на це, варто відмітити, що важливою складовою освітнього процесу під час вивчення історії є високий рівень розвитку інформаційної культури особистості.

Мета статті – тезово розкрити особливості використання інтерактивної платформи Mozaik, як складової ефективності освітнього процесу.

Використання платформи Mozaik ефективно при проведенні лекційних та практичних занять з історії, а також організації самостійної роботи студентів. Ефективним буде як використання можливостей існуючого контенту, так і вбудованих додатків, зокрема програми mozaBook. У хмарному середовищі mozaWeb зберігається інформація для подальшого її використання на інших пристроях при проведенні аудиторних занять. Цей ресурс є складовою формування інформаційної культури майбутніх вчителів.



Програма tozaBook має безліч переваг. Викладач може демонструвати і підбирати різні типи вправ у підручнику до певної теми з як з історії України, так і з всесвітньої історії, робити потрібні закладки, переміщувати фрагменти тексту з підручника в зошит, додавати нотатки та ін.

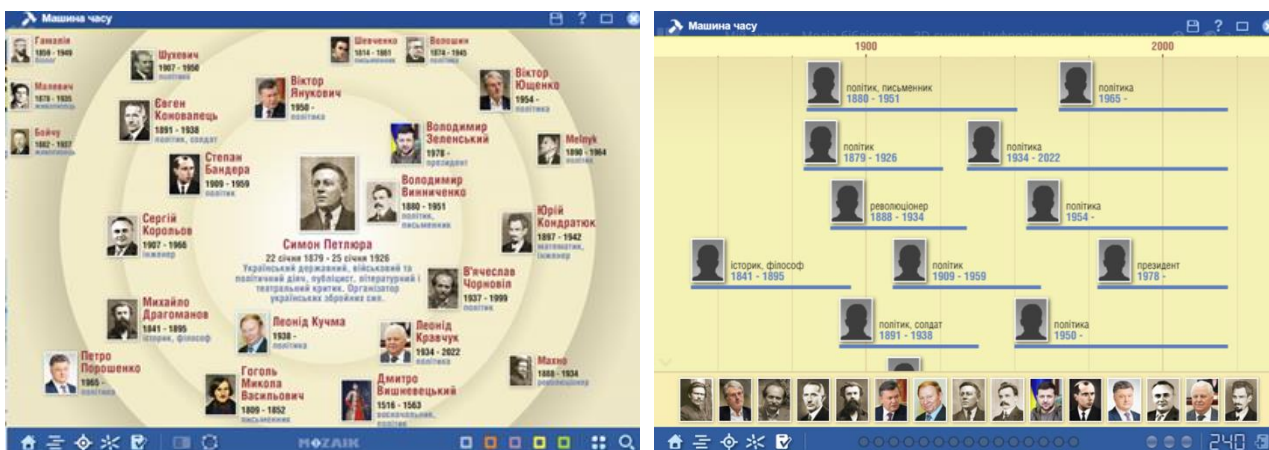
Наведемо приклад використання інструментів tozaBook під час вивчення постаті Симона Петлюри в контексті вивчення предмета «Історія України».

Студенти, визначаючи значущість історичної та сучасної події для людини й суспільства, пов'язаної з життям Симона Петлюри, та для чіткого розпізнавання історичної особи використовують інструмент «Портретна галерея» (мал. 1), а також роблять власну підбірку зображень, пов'язаних із цією історичною постаттю. Запропонований інструмент сприяє розвитку вміння аналізувати та узагальнювати отриману інформацію.



**Малюнок 1.** Використання інструменту «Портретна галерея»

Зорієнтуватися в хронології взаємозв'язків Симона Петлюри з попередниками чи сучасниками нам допоможе інструмент «Машина часу», який уможливає демонстрацію знань про конкретних осіб у межах історичних епох, а також встановлення взаємозв'язків між подіями, явищами, процесами, вчинками людей, наведення конкретних прикладів (мал. 2).



Малюнок 2. Використання інструмента «Машина часу»

Симон Петлюра – постать, яка не однозначно оцінюється та сприймається в різних країнах світу, тому для пояснення багатовимірності історичних процесів, пов'язаних із конкретною особою, використовуємо інструмент «Країни», який сприяє розвитку вміння використовувати карту як джерело інформації.

Для того, щоб пов'язати історичні факти з життям і діяльністю Симона Петлюри та географічним простором, застосовуємо інструмент «miniMap» для формування геопросторового мислення.

Відразу після пояснення теоретичного матеріалу за допомогою додатка mozaBook можемо перевірити рівень засвоєння знань здобувачами освіти. Для цього в меню «Інструменти» обираємо ті засоби перевірки знань, які, за переконаннями викладача, є найбільш доцільними.

Окрім того, можна імпортувати й прикріплювати відео, 3D-сцени, матеріали як із Google, так і з галереї mozaBook. Це допоможе глибше зануритися в історичну епоху та розглянути постать Симона Петлюри з різних позицій.

Використання інтерактивної платформи Mozaik передбачає виконання певних навчальних завдань учасниками освітнього процесу. Можна сформулювати основні дидактичні функції використання інструментів програмного комплексу mozaBook під час вивчення історії.

Навчальна взаємодія між учасниками освітнього процесу під час використання програми mozaBook може бути організована на різних етапах заняття, що сприяє їх інформаційній культурі щодо роботи з інформаційним ресурсом. Наприклад, на етапі мотивації пізнавальної діяльності здійснюємо залучення студентів до освітнього процесу, активізацію якого покращить програма mozaBook, інструменти й ресурси якої при поясненні нового матеріалу урізноманітнять стилі навчання відповідно до освітньої мети та результатів. Інструменти mozaBook будуть ефективними для закріплення й систематизації вивченого матеріалу здобувачами освіти.

Підсумовуючи проведений аналіз, можна стверджувати, що використання інтерактивної платформи Mozaik – це здатність викладача спрямовувати освітній процес на застосування новітніх методик під час вивчення історії.

Педагог у процесі діяльності має враховувати як навички групової комунікації, так і практичного мислення, застосовуючи отримані знання та вміння на практиці, сприяючи формуванню інформаційної культури здобувачів освіти за допомогою платформи Mozaik.

**Список літератури:**

1. Mozaik education. URL: <https://ua.mozaweb.com/uk/index.php> (дата звернення: 11.01.2022).
2. Єрко Г., Курчаба О., Луцюк Ю., Філюк О. Особливості використання інтерактивної платформи Mozaik в освітньому процесі суспільствознавчих дисциплін. *Інноватика у вихованні: зб. наук. пр.* Вип. 13. Том 2 / упоряд. О. Б. Петренко; ред. кол.: О. Б. Петренко, Н. Б. Грицай, Т. С. Ціпан та ін. Рівне : РДГУ, 2021. С. 249–257.

## ОЗНАЙОМЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ З ЕДУКОЛОГІЮ ЯК НАУКОЮ

**Барбашова Ірина Анатоліївна,**  
доктор педагогічних наук, доцент, професор катедри педагогіки,  
Бердянський державний педагогічний університет

Розвиток сучасної науки характеризує дія двох тенденцій – диференціації та інтеграції наукового знання. На етапі вступу людства в епоху постмодерна, стрімкого збільшення обсягу науково-технічних і соціально-гуманітарних знань стають домінуючими саме інтеграційні процеси. Прикладом цих процесів у сфері освіти є оформлення самостійної галузі знань – *едукології*, або науки про освіту (від лат. *educo* – освіта і грец. *logos* – слово, учіння, наука) [1; 2; 3].

У навчальний план підготовки здобувачів другого рівня вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта в Бердянському державному педагогічному університеті введено дисципліну «Основи едукології», мета якої полягає у формуванні в майбутніх учителів здатності виявляти потенційні зв'язки освітньої політики, теорії та практики.

Вступну лекцію логічно присвятити ознайомленню магістрантів з основними характеристиками едукології як науки – її об'єктом, предметом і завданнями, науковим тезаурусом, міждисциплінарними зв'язками, типологією та напрямками досліджень [4].

Так, *об'єктом* едукології є сфера освіти; *предметом* – загальні закономірності організації, функціонування і розвитку сфери освіти. При цьому студентам пояснюють, що освіта як специфічна сфера життєдіяльності людей є соціальною системою, якій притаманні певні властивості: вона є складною (її структуру створюють багато взаємодіючих підсистем); ієрархічною (належить до систем вищого порядку, при цьому кожен її компонент теж є системою); цілісною (усі процеси, що відбуваються в системі, є взаємопов'язаними); відкритою (обмінюється з довкіллям ресурсами, фінансами, інформацією); нелінійною (є наявними зворотні зв'язки між системою та довкіллям: під впливом зовнішнього середовища всередині системи виникають зміни, які поступово накопичуються та істотно змінюють усю систему, перетворюючи її в більш складну і високоорганізовану); неврівноваженою (динамічні процеси відбуваються в ній у різному темпі); незворотною (неможливість повернення до минулого стану).

Відповідно до об'єкта і предмета формулюють провідні *завдання едукології*: дослідження сфери освіти в різних контекстах, установлення тенденцій її розвитку; аналіз явищ, які відбувалися, відбуваються та відбуватимуться в освіті для визначення «точок біфуркації» (якісних перетворень, вибору напрямку розвитку); опис і зіставлення різних освітніх систем для виокремлення загальних характеристик і характерних особливостей; прогнозування розвитку освіти,

розробка принципів освітньої політики, пропозицій із модернізації законодавчого поля, що регулює освітню галузь; визначення наукового апарату; створення методологічної бази для досліджень у сфері освіти; вибір актуальних освітніх проблем, що вимагають фундаментальних і прикладних досліджень.

Розкриваючи *тезаурус едукології*, магістрантів підводять до усвідомлення полісемічного статусу системоутворювального поняття «освіта». Освіту тлумачать як: 1) цінність – міждержавна, державна, суспільна, регіональна, особистісна; 2) соціокультурний інститут – сприяє економічному, соціальному, культурному функціонуванню суспільства через цілеспрямовану соціалізацію та інкультурацію індивідів; 3) систему освітніх закладів – складники, рівні та ступені освіти, кваліфікації, освітні програми і стандарти, ліцензійні умови, заклади освіти, учасники освітнього процесу, органи управління та нормативно-правового врегулювання; 4) процес – система науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на формування компетентностей особистості; 5) результат – фіксує факт привласнення особистістю, суспільством, державою, цивілізацією всіх цінностей, які формуються в процесі освіти.

У доведенні *міждисциплінарних зв'язків* здобувачам пояснюють, що едукологія безпосередньо та першочергово пов'язана з тими науками і сферами життєдіяльності, кожна з яких на своєму рівні та в межах свого об'єкта досліджує феномен освіти. Доцільно, на нашу думку, аргументувати зв'язки едукології із *загальною педагогікою* – вивчає освіту як процес і результат опанування особистістю наукових знань, практичних умінь і навичок, розвитку розумово-пізнавальної і творчої діяльності, формування морально-естетичної культури, які у своїй сукупності визначають «соціальне обличчя» та індивідуальну своєрідність цієї особистості; *порівняльною педагогікою* – виявляє тенденції та закономірності розвитку освіти в різних країнах, геополітичних регіонах, у світі в цілому; *філософією освіти* – досліджує сутність, цілі, цінності освіти через призму світоглядних ідей, які визначають методологію навчання, виховання, розвитку та формування відповідного типу особистості; визначає ідеальні образи суспільства, освіти і людини, до яких слід прагнути; *історією освіти* – розглядає розвиток освіти в історії цивілізації: освітні системи і моделі, концепції та ідеали освіти, типи освітніх закладів, наукові досягнення, панівні ідеології, що створює умови для формування історико-освітньої свідомості; *соціологією освіти* – вивчає сферу освіти як соціальне явище, соціальне середовище, у якому діють люди, їхні об'єднання й організації, функціонують освітні процеси, складаються певні взаємовідносини між суб'єктами; *психологією освіти* – досліджує взаємозв'язок природного, соціального, культурного, індивідуального в розвитку особистості; становлення людини в онтогенезі, психологічні механізми і процеси формування вищих психічних функцій, пізнавальних здібностей, особистісних потенціалів; *економікою освіти* – розкриває специфіку виробничих відносин в освіті в контексті надання освітніх послуг, задоволення освітніх потреб особистості й суспільства; *державною освітньою політикою* як сукупністю стратегічних цілей і програмних дій державної влади, спрямованих

на забезпечення функціонування та розвитку освіти; освітнім правом, що є галуззю права; масивом законів і законодавчих актів про освіту (освітнє законодавство); елементом конституційних прав і свобод («право на освіту»), прав учасників освітніх відносин; навчальною дисципліною, напрямом юридичних наукових досліджень; складником системи освіти в цілому; *управлінням освітою* – досліджує процес регулювання відносин між тими, хто, з одного боку, отримує освіту і задовольняє свої освітні потреби; з іншого – професійно організовує освітній процес у межах різних освітніх систем. Варто спрямувати думку слухачів на той факт, що жодна із зазначених галузей знань і сфер суспільної життєдіяльності не може охопити всю архітектуру системи освіти, урахувати її багатомірність і численні протиріччя; що едукологія інтегрує знання про освіту, обґрунтовує її динамічний розвиток відповідно до соціальних інновацій, перетворюється з дисциплінарно орієнтованої на проблемно орієнтовану науку.

Стосовно типології наукових досліджень в едукології студентам роз'яснюють їх систематизацію за різними ознаками: 1) залежно від характеру інтеграції наукових знань, взаємодії наукових дисциплін (дисциплінарні, мультидисциплінарні, міждисциплінарні, трансдисциплінарні); 2) відповідно до цільового призначення і типу зв'язку «наука/практика» (фундаментальні та прикладні); 3) за рівнем пізнання об'єкта (емпіричні та теоретичні); 4) за джерелом фінансування (держбюджетні, договірні й нефінансовані); 5) за тривалістю виконання (довгострокові та короткострокові); 6) за складом якостей об'єкта (комплексні та диференційовані). Акцентують на тому, що наукове дослідження будь-якого типу здійснюють індивідуально або творчими колективами; на основі синергетичного, системного, діяльнісного, особистісно орієнтованого, компетентнісного та інших методологічних підходів; із використанням *загальнонаукових дослідницьких методів* – теоретичних (аналіз, синтез, абстрагування, ідеалізація, конкретизація, узагальнення, індукція, дедукція, аналогія, моделювання, монографічний метод тощо); емпіричних (вивчення літературних джерел, спостереження, бесіда, опитування у форми анкетування та інтерв'ю, тестування, експертне оцінювання та самооцінювання, рейтинги, консиліум, вивчення продуктів діяльності, узагальнення досвіду, експеримент, соціометрія тощо); а також методів математичної обробки даних (ранжування, шкалування, індексация, кореляційний аналіз, регресійний аналіз, факторний аналіз, кластерний аналіз, дисперсійний аналіз тощо). Серед суто *специфічних методів едукологічних досліджень* виокремлюють: а) системний аналіз – комплекс методів пізнання (загальнонаукових, експериментальних, статистичних, математичних), послідовність дій з установами зв'язків між змінними чи постійними елементами системи освіти; б) порівняльний аналіз – виявлення в двох і більше освітніх об'єктах (процесах, фактах, структурах, явищах, поняттях) загального та/або різного з метою їх класифікації та типології; в) типологічний синтез – концептуальне поєднання стійких складників і внутрішніх зв'язків у єдність нового роду, у нову змістову цілісність; г) структурний синтез – створення складеної алгоритмічної моделі освітнього

об'єкта: вибір елементів складеної моделі, визначення способів їх з'єднання і функціональної взаємодії.

До найактуальніших напрямів сучасних едукологічних досліджень відносять такі:

– філософські концепції формування освіченої людини; взаємини між групами людей в освіті;

– система «учитель-учень» як співпраця, у якій здійснюють неперервний інтелектуальний і особистісний розвиток суб'єктів; становлення учня (студента, дорослого) як інваріантної (незмінною) мети едукології та освітнього процесу;

– взаємозв'язок завдань окремих етапів освіти з рівнем досягнення людиною акме-вершини (зрілості, найвищої успішності діяльності, творчості); едукологічні основи навчання, орієнтованого на різні рівні пізнавальної діяльності; едукологічні аспекти партнерства;

– оптимальні освітні моделі; залежність процесу й результатів освіти від навчальних планів і програм, побудованих на ґрунті різних теоретичних платформ; об'єктивні критерії ефективного функціонування освітньої установи;

– наступність як конструктивне заперечення попереднього етапу (досвіду, знання); адаптація до нового як компонент наступності;

– використання законів ринкової економіки у сфері надання освітніх послуг; закономірності й тенденції розвитку освітнього ринку; функціонування освітніх систем в умовах глобальної конкуренції;

– детермінованість позиції учня (студента, дорослого) політичною й економічною ситуацією в державі;

– подолання суперечності між необхідністю модернізації змісту освіти та відсутністю відповідних механізмів;

– освітні системи розвинених країн тощо.

Представлена послідовність ознайомлення майбутніх учителів початкової школи з характеристикою едукології як науки видається нам обґрунтованою, її апробовано в освітньому процесі закладу вищої освіти і можна рекомендувати для поширення.

### Список літератури:

1. Огнев'юк В., Проценко О., Мельниченко О. Міждисциплінарний підхід у професійній підготовці здобувачів вищої освіти в умовах магістратури (на прикладі навчальної дисципліни «Освітологія»). *Освітологічний дискурс*. 2021. № 2(33). С. 1–15. DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2021.2.1>

2. Сисоєва С. О. Освіта. *Енциклопедія освіти* / НАПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 665–667.

3. Барбашова І. Основи едукології : навч. посіб. Мелітополь : Видавничий будинок міської друкарні, 2022. С. 22–38.

## ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ПРИ ПРОВЕДЕННЯ ОНЛАЙН ЗАНЯТЬ

**Болокан Іван Георгійович**

старший викладач кафедри машинобудування  
Одеська державна академія будівництва та архітектури

**Целікова Аліна Сергіївна**

доцент кафедри машинобудування  
Одеська державна академія будівництва та архітектури  
м. Одеса, Україна

**Вступ.** Інтерактивні заняття – спрямовані на активізацію мислення і поведінки здобувачів освіти, носить здебільшого проблемний та пошуковий характер, сприяє налагодженню оперативного зворотній зв'язок викладача зі здобувачами освіти, забезпечує інтенсифікацію педагогічної праці, стимулює самостійне здобуття знань і забезпечує високі результати. Інтерактивний метод – означає взаємодіяти, перебувати в режимі бесіди, діалогу викладача зі здобувачами освіти. В відміну від активних методів, інтерактивні орієнтовані на більш широке взаємодія здобувачів освіти не тільки з викладачем, але і один з одним, на активність здобувачів освіти в процесі навчання. Роль викладача на інтерактивному занятті зводиться до напрямку діяльності здобувачів освіти.

Інтерактивне навчання - це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності. Здобувачі освіти, здобуваючи знання і навички, створює тим самим базу для роботи з вирішення проблем після того, як навчання закінчиться.

**Мета роботи.** Розглянути підходи щодо поняття «інтерактивні методи при проведення онлайн занять».

**Матеріали і методи.** У сучасній педагогічній літературі розрізняють три типи інтерактивності в навчальному процесі:

— **Взаємодія здобувача освіти і предмета навчання.**

Цей тип інтерактивності визначає процес інтелектуальної взаємодії здобувача освіти з предметом, в результаті чого змінюється рівень підготовки здобувачів освіти, його інтелектуальний рівень.

— **Взаємодія здобувача освіти і викладача.**

Викладач формує мотивацію до навчання, пропонуючи увазі здобувача освіти певний матеріал для отримання інформації, демонструючи застосування навичок при моделюванні певної ситуації (завдання). На сьогодні найчастіше використовується платформа G Suite for Education. G Suite for Education - це набір безкоштовних програм Google, розроблених спеціально для навчальних закладів. У пакет G Suite for Education входять 14 основних та 51 додаткових сервісів Google, серед яких Gmail, Google Диск, Google Клас, Google Meet (засіб для відеоконференцій), Google Календар, Google Документи, Google Таблиці, Google Презентації, Google Sites, а також цифрова інтерактивна дошка Jamboard.



— **Взаємодія здобувача освіти.**

Даний тип інтерактивності передбачає взаємодію здобувачів освіти між собою, окремо взятого здобувача освіти з іншими здобувачами освіти в складі групи або без неї, в присутності викладача або без нього в реальному часі.

Останнім часом популярним стає новий інтерактивний метод навчання - вебінар. Вебінар (анг. Webinar) - це віртуальний семінар (лекція, бесіда) в синхронному режимі, що дозволяє слухачам брати активну участь в процесі навчання за допомогою питань, вираження думки, спілкування з усіма учасниками. Це так зване онлайн-навчання: викладач веде семінар, комп'ютер з веб-камерою транслює, онлайн аудиторія семінар дивиться, слухає і задає питання в прямому ефірі (платформа G Suite for Education, додаток Google Meet).

Після завершення заходу залишається запис, який теж можна використовувати з метою навчання. Однак таке дистанційна освіта не може замінити повноцінного навчання, тому що втрачається емоційна складова, яка виникає в момент безпосереднього контакту викладача і аудиторії. Одже, вебінар - це одна з форм дистанційного навчання.

Лекція-візуалізація. Дана лекція вчить здобувачів освіти перетворювати усну і письмову інформацію у візуальну форму, виділяючи при цьому найбільш значущі і істотні елементи. На лекції використовуються схеми, малюнки, креслення і т.п., до підготовці яких залучаються здобувачі освіти. Проведення лекції зводиться до зв'язного розгорнутому коментування викладачем підготовлених наочних посібників. При цьому важлива логіка і ритм подачі навчального матеріалу. Даний тип лекції добре використовувати на етапі введення здобувачів освіти в новий розділ, тему, навчальну компоненту. Візуальне уявлення матеріалу допомагає виробити у здобувачів освіти більш чітке уявлення про більшості розділів курсу який вивчається.

Лекція з розбором конкретної ситуації, викладеної усно або у вигляді короткого діафільми, відеозапису і т.п. здобувачі освіти спільно аналізують і обговорюють представлений матеріал. Метод зручний при вивченні прикладних дисциплін.

**Результати і обговорення.** З огляду на вище сказане, зазначимо взаємозв'язку процесу навчання, що виникають під час проведення заняття в такій формі: здобувач освіти-здобувач освіти (розвивається вміння будувати взаємини в середовищі однолітків, уміння аргументовано доводити свою думку, вміння швидко реагувати на виникаючі зауваження і питання, розширюється кругозір), здобувач освіти-викладач (процес навчання відбувається в індивідуальному порядку з використанням зворотного зв'язку). Таким чином, розкриваються всі можливості інтерактивного підходячи в навчанні.

Зауважимо, що наведений спосіб проведення занять легко модифікується. Досить внести можливість використання технічних засобів (Комп'ютер, ноутбук), як спектр перевірених завдань значно розширюється. Може бути задалегідь видано одне завдання для всієї підгрупи і можливості захисту всього проекту цілком за допомогою презентації. Після вивчення чималої частини матеріалу, об'єднаного по будь-якою ознакою, може бути проведено брейн-ринг

(на дошці виникають умови задач по порядку; перша з підгруп, готова запропонувати рішення, відстоює його біля дошки (інші можуть задавати питання). Таким чином, набираються бали. Важливо, що при будь яких обставинах здобувача освіти залишається активним учасником процесу, все здобувачі освіти активно комунікують між собою, виявляється зворотний зв'язок з викладачем.

**Висновок.** Дистанційне та змішане навчання стали невід'ємними формами організації навчання та повсякденної роботи з здобувачами освіти в нових умовах. Онлайн-платформи стали досить універсальним рішенням для навчання майбутніх спеціалістів.

Під час пандемії та бойових дій в Україні метод проведення інтерактивних занять є дуже важливим елементом для покращення якості освіти здобувачів освіти. Завдяки використанню інноваційних мультимедійних технологій здійснюється не тільки досягнення високої наочності занять, але створюється принципово нове та своєрідне середовище, яке сприяє розвитку творчих індивідуальних і колективних здібностей здобувачів освіти, формуються навички ефективного спілкування, спрямованого на досягнення позитивного результату у навчанні.

Впровадження інтерактивних форм навчання - одне з найважливіших напрямів удосконалення підготовки здобувачів освіти у сучасному навчальному закладі. Основні методичні інновації пов'язані сьогодні із застосуванням саме інтерактивних методів навчання.

### Список використаних джерел

1. Пометун О.І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. - К., 2003. - 192 с.
2. Підласий І.П. Практична педагогіка або три технології: Інтерактивний підручник для педагогіки ринкової системи освіти. / Підласий І.П.- К.:Слово,2006. – 615 с
3. Бондарчук Н.В. Інноваційні технології в освіті / Н.В.Бондарчук, О.І.Булейко. // Педагогічний альманах. – Вінниця – 2011. – Випуск 9. – С. 207-213.

# **ІНКЛЮЗИВНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ІНДИВІДУАЛЬНА ТРАЄКТОРІЯ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ ПІДЛІТКІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

**Губарь Ольга Григорівна**

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка

Центральним інноваційним процесом вітчизняної системи шкільної освіти є упровадження та вкорінення системи інклюзивного навчання, як засобу ствердження в українському освітньому просторі, а саме в умовах Нової української школи (НУШ – далі), принципів загальної доступності та індивідуального підходу в освіті для осіб з особливими освітніми потребами (ООП – далі), як альтернативи системі спеціальної освіти.

Інклюзивна освіта передбачає навчання й виховання дітей з ООП у звичайному загальноосвітньому закладі, де створені відповідні умови для забезпечення максимальної ефективності навчального процесу, а їх відмінності є джерелом навчального досвіду для усіх учасників навчального процесу, що забезпечуються рядом державних актів на законів [1; 2; 3]. Таким чином, сучасна освіта в Україні являє собою складну, розгалужену і диференційовану систему, яка має вертикально-горизонтальну структуру. Вертикальна структура базується на вікових особливостях учнів і рівнях загальноосвітніх програм, горизонтальна - враховує психофізичний розвиток дітей, особливості їх пізнавальної діяльності та характер порушень. Основними державними навчальними закладами для дітей з ООП: спеціальні дошкільні та загальноосвітні школи-інтернати, навчально-реабілітаційні ресурсні центри, навчально-виховні комплекси та інклюзивні групи та класи у загальноосвітніх навчальних закладах масового типу [4].

НУШ як новий етап розвитку шкільної освіти пов'язаний з упровадженням компетентнісного підходу до формування змісту та організації навчального процесу. Під поняттям компетентнісний підхід розуміють спрямованість освітнього процесу на формування й розвиток ключових і предметних компетентностей особистості з опорою на компетентнісний підхід.

В умовах НУШ створення інклюзивного освітнього середовища, як специфічного середовища закладу освіти, що передбачає врахування та реалізацію індивідуальних потреб учасників освітнього процесу, спрямоване на забезпечення сприятливих умов для навчання, формування базових і предметних компетентностей, особистісного розвитку як учнів з ООП, так і учнів без особливостей.

В умовах загальноосвітньої школи основним віковим періодом учнів є діти підліткового віку. Оскільки, підлітковий вік, як період значних змін у житті,

період з 10 до 19 років (за визначенням ООН), період стрімких фізіологічних, психологічних, соціальних змін, період потреб в підтримці та свободи в ухваленні рішень, виявленні власних переконань.

Відтак, даному етапу розвитку особистості характерні певні проблеми та ускладнення, які постають значними в процесі розвитку дітей з ООП, а в умовах інклюзивного навчального середовища потребують додаткової уваги. Дані проблеми були предметом дослідження як, видатних психологів так і педагогів (Н. Анєнкова, Т. Драгунова, Б.Ельконін, Е. Еріксон, Д. Елкінд, І. Кон, А. Маслоу, Дж. Марсія, Ж. Піаже, Т. Рябова, Д. Фельдштейн та ін.), і до сьогодні залишаються актуальними (.....), у зв'язку зі змінами соціальних умов розвитку та формування особистості в межах сучасного інклюзивного освітнього середовища.

Психологічні особливості розвитку молодших підлітків (10–12 років), точніше учні 5–7 класів – граничний між дитинством і отрочеством період. У ранньому підлітковому віці центральними питаннями є проблема незалежності, усвідомлення себе, інтерес до власного тіла, однолітків, цінностей, моделей поведінки. Саме на межі переходу від молодшого шкільного до підліткового віку вирішуються специфічні завдання особистісного розвитку і дорослішання, відбувається прийняття культурних цінностей, що визначають життєві пріоритети. З'являються прояви замкненості, сором'язливості, які провокують збільшення конфліктів.

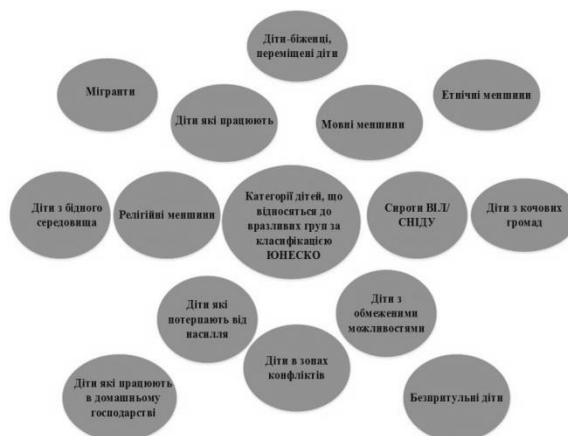
Даний перехідний інтервал виділений з необхідністю уникнути збігу двох криз, одна з яких пов'язана із перехідним періодом (вікова криза), а інша – із змінами в організації навчання (умовно-педагогічна). Перша провокує протиріччя цього етапу розвитку дитини «зсередини», а друга «зовні». У підлітків з ООП, до вище зазначених криз, нами виокремлено третю – «індивідуальна» (особистісна). Оскільки, перед підлітками, що отримують освіту в умовах інклюзивного освітнього простору, постають проблеми в адаптації до умов загальноосвітніх закладів, прийняття нових соціальних умов, збільшення комунікативних навантажень у вигляді спілкування з однолітками, що найглибше позначаються на розвитку підліткової особистості.

Серед психічних новоутворень підліткового віку найвагомішими є розвиток довільності психічних процесів (*відчуття, сприймання, уявлення, пам'ять, уява, мислення, мовлення.*), спричинений новими вимогами до них з боку навчальної діяльності. Провідною діяльністю, на даний період, лишається навчальна, як засвоєння системи понять в контексті майбутнього професійного самовизначення, що в навчальній діяльності проявляється, як фокусування на собі, розвитку власних вмінь, якостей. Дане фокусування провокує конфлікти в родині, підтвердженням чого є і дослідження науковців Реана О., Драгунова Т., Ельконіна Д. [5 ; 6].

Все вище назване вказує на новий етап в становленні самосвідомості підлітків, в той же час, є періодом підвищеної вразливості. З різних причин спосіб життя, який ведуть підлітки, робить їх уразливими до небезпек й навчальні заклади, а саме НУШ в умовах переходу до інклюзивної форми, мають

створити умови безпечного перебування, успішно адаптувати до нових методів і форм навчання з урахуванням індивідуальних освітніх та психологічних потреб підлітків з ООП.

Нині серед молодших підлітків спостерігається тенденція до збільшення кількості проблем з адаптації до умов основної школи та здійсненні процесу самоідентифікації та самореалізації. В першу чергу, причиною проблем з самоідентифікацією та самореалізацією молодших підлітків є неможливість значної їх частини відвідувати повноцінно заклади освіти через війну розпочату росією проти України. В наслідок агресії виник ряд соціальних та особистісних причин, що стають на заваді розвитку, які переживають не лише підлітки з ООП, а й учні не маючі даного статусу й відносяться до вразливих груп. Вразливі категорії дітей, зокрема підлітків, відповідно до класифікації ЮНЕСКО, має універсальний і постійний характер. До вразливих груп відносять такі категорії підлітків (рис. 1.) [6] :



**Рис. 1.** Категорії дітей, що відносяться до вразливих груп

На даний момент ми можемо стверджувати, що зараз кожна дитина, підліток, що знаходиться в Україні або за її межами з тих або інших причин відносяться до однієї з вище зазначених груп. Відмінності між учнями, як наслідок соціальних, етнічних, культурних, фізичних, психологічних умов в яких на даний момент перебувають діти, їх різноманіття також стають джерелом зростаючого числа підлітків із специфічними рисами характеру і потребами, у тому числі відхиленнями у розвитку як підлітки з ООП.

Незаперечним є той факт, що в сучасному суспільстві школа виступає в ролі одного з основних механізмів, що формують соціальний статус підлітка, а гармонійний розвиток особистості є однією з головних умов її успішної соціалізації (М. Алексеєва-Вовк, Н. Гонтаровська, І. Зверева, Т. Кравченко, А. Мудрик та ін.), то ефективність соціалізації особистості, знаходиться в прямій залежності від гармонійності її розвитку.

Різні аспекти їх освіти, стосунки з учителями й іншими учнями можуть істотно відрізнитися від особливостей навчання більшості школярів в шкільному й класному колективі. Потерпають від сумісної дії факторів ризику й уразливості підлітки, бо саме вони є найбільш уразливими, як у плані власної особистості, фізіології і психології, так і з боку оточення, соціальних чинників. У випадку факторів уразливості можна говорити про дефіцити, дефекти або вади дитини –

ознаки темпераменту, нейропсихологічні дефіцити, хронічні захворювання, брак когнітивних умінь. Натомість фактори ризику локалізуються в родині, соціальному оточенні підлітка (дисгармонія в сім'ї, хиби виховання, низький рівень педагогічної компетентності батьків, низький соціально-економічний статус, зміна місця проживання, наявність психотравмуючих ситуацій, несприйняття однолітками, втрата батьків чи іншої близької людини, недостатній рівень комунікації і взаємодії з соціумом).

Як свідчить практика, підлітки уразливих категорій є групою, яка має високий ступінь сприйнятливості до дії негативних факторів оточуючого середовища й найближчого соціального оточення та вирізняється серед підліткового загалу вираженою конфліктністю, проявами агресії, замкнутістю, відстороненістю й відлюдкуватістю та неуспішністю у навчанні [6].

Отже, всі учні 5–7-х класів, як молодші підлітки уразливих категорій, переживають труднощі адаптації та самопізнання, що постає на шляху розвитку особистості та створює проблеми в демонстрації високих навчальних результатів, як складових опанування базовими і предметними компетенціями, а головне постає на шляху формування особистісної компетентності в цілому.

Оскільки, одним із пріоритетних завдань НУШ є формування інклюзивного освітнього середовища, то це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з ООП в умовах загальноосвітнього закладу. Вона вимагає змін і модифікацій змісту, підходів, структури і стратегії освіти з урахуванням сучасних тенденцій та запитів суспільства, з метою реалізації потреб всіх учасників освітнього процесу. За таких вимог метою інклюзивного навчання є покращення навчального середовища, де гарантується забезпечення потреб учнів і повага до їх здібностей та можливостей бути успішними.

Таким чином, ми розглядаємо «інклюзивне навчальне середовище основної школи», як відкриту систему можливостей та ресурсів для розвитку й саморозвитку всіх суб'єктів освітнього процесу, котра забезпечує формування у школярів (як з нормальним рівнем розвитку – нормотипічні діти, так і діти з ООП) низки компетентностей, визначених програмою навчальних предметів основної школи, та їх успішну соціалізацію.

#### **Список літератури:**

1. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF>

2. Про затвердження примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України № 609 від 08.06.2018 URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-primirnogo-polozhennya-pro-komandupsihologo-pedagogichnogo-suprovodu-ditini-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-v-zakladizagalnoyi-serednoyi-ta-doshkilnoyi-osviti>

3. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: Постанова Кабміну № 957 від 15.09.2021. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF>

4. Колупаєва А. Інклюзивна освіта як модель соціального устрою. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2014. № 2. С. 7–18.

5. Реан А., Бордовская Н., Розум С. Психология и педагогика. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 432 с.

6. Нечереда В., Кириченко В. Підлітки уразливих категорій: типологія і особливості виховання в умовах закладів загальної середньої освіти : метод. посіб. Кропивницький, 2019. 134 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/275581587.pdf>

## **ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ БІОЛОГІЇ**

**Дорошенко К. Р.,**

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти  
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

**Кофан І. М.,**

кандидат біологічних наук, доцент  
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Турбота людини про природу не обмежується її вмінням використовувати її плоди. Дуже важливо, щоб усвідомлення важливості природи стало внутрішнім надбанням особистості. Отже, враховуючи психологічні особливості учнів та процес формування екологічної свідомості в програмі екологічної освіти, необхідно максимально ефективно формувати екологічну свідомість учнів [1].

Фактори навколишнього середовища з кожним роком стають все більш важливими. Перш за все, це тому, що природні ресурси та їх відтворювальний потенціал мають кінцеву цінність, а зростаючий тиск людської діяльності на природу став фактично неконтрольованим і майже непередбачуваним [2,3]. Сучасне суспільство потребує освічених, грамотних і екологічно культурних людей. Тому дуже важливо починати екологічне виховання з дитинства.

Екологічна освіта і виховання покликані дати підростаючому поколінню наукові знання про взаємозв'язок природи і суспільства, усвідомити багатогранне значення природи для суспільства в цілому і кожної окремої людини зокрема, сформувані у неї бажання і здібності [4].

У зв'язку з цим необхідно суттєво вдосконалити зміст навчально-виховного процесу, створити належні виховні умови для екологічного виховання учнів, підібрати оптимальні форми, методи і прийоми навчання екології.

Екологічна освіта не є новим елементом у школах, але йому раніше приділялося мало або взагалі не приділялося уваги. Загрозлива екологічна ситуація, що склалася, стала одним із пріоритетних напрямків у навчанні та вихованні. Вже зараз у багатьох середніх навчальних закладах України вводяться такі предмети, як «Екологія», створюються факультативи [5,6,7]. Все більше педагогів звертаються до необхідності екологізації всіх навчальних предметів. Педагогічні діячі проводять ґрунтовні дослідження, створюють спеціальні програми.

Метою даної роботи було втілення основних форм і методів навчання екологічного спрямування в аудиторній та позаурочній діяльності.

Дослідження було проведено у КЗО "Верхньодніпровська гімназія № 3" м. Верхньодніпровськ. До вибірки були включені учні 6 класу у кількості 20 осіб та 7 класу у кількості 28 осіб.



Важливою складовою сучасних уроків біології є залучення до звичайних тем уроків екологічної тематики та завдань екологічного спрямування. З метою ефективного екологічного виховання учнів були розроблені уроки за цією тематикою. Проведення тематичних уроків дає змогу учням дізнатися більше про екологію, її проблеми, проблеми нашого регіону екологічного характеру. Впродовж експерименту були використані екологічні завдання під час уроків, які були націлені на підвищення рівня розумового розвитку школярів, їх здатності до самостійного пошуку нових знань, та самосвідомості. На урок підбирали завдання, які були доцільні до теми та мети, та розкривали зміст матеріалу про який йдеться. Дібравши деякі варіанти до визначених критеріїв, ми включили їх до певного етапу уроку, на якому було б доцільніше їх використати. Також важливим є надання учням висловлювати свою думку та самостійно аналізувати ситуації. Це спонукає їх до кращого запам'ятовування інформації не просто механічним завчанням, а саме розумінням її. З цією ж метою важливим є проведення позакласних заходів. Для цього були проведені два заходи: "Екологічний бумеранг" та виховний захід "Життя без сміття".

Проведене нами дослідження було зосереджене на виявленні впливу використання екологічних тем на уроках біології та позакласних заходах, як засобу підвищення ефективності екологічного виховання учнів.

Ступінь екологічної вихованості характеризує учня з боку самообізнаності та відповідного ставлення до природи та навколишнього оточення. Чим вище екологічна вихованість школяра, тим більш конкретні аспекти реального становища навколишнього середовища відображаються у його уявленнях і створюється правдива картина сучасних подій.

Дослідження проводилося в два етапи. На першому етапі за допомогою тестових завдань було визначено початковий рівень екологічної грамотності кожного учня класу. Після формуючої частини експерименту нами було проведено контрольне опитування серед учнів, та зроблений порівняльний аналіз змін рівня пізнавальної активності учнів на уроці. Дослідження проводилося в кабінеті який закріплений за класом, під час класної години. Атмосфера в класі не була напруженою, оскільки з учнями попередньо вже познайомилися.

Учні виявляли помірний інтерес перед опитуванням, сміливо ставили запитання, уважно слухали завдання. Після вступного інструктажу учні мали можливість перечитати завдання та розпочати тестування. Додаткових питань під час опитування не було, після закінчення зазначеного часу листи з виконаним завданням здавалися на перевірку.

На початку експерименту в 6 класі спостерігалася тенденція до низького рівня екологічної вихованості. 13 учнів дали правильні відповіді на 50 та менше відсотків. Це вказує на те, що учні були не зацікавлені в питаннях екології, її проблемах та розвитку. Після проведення екологічних уроків та позакласних заходів, а також розгляду школярами додаткового матеріалу для самостійного опрацювання, лише один учень набрав менше 50% правильних відповідей. Усі

інші учні покращили свої знання в питаннях екології та почали цікавитись даною проблематикою.

На початку експерименту в 7 класі виявилось, що 15 учнів відповіли на питання правильно на 50 та менше відсотків. Тобто, загальна картина екологічної вихованості має середні показники. Після проведення уроків екологічного характеру та позакласних заходів 4 учня відповіли на питання на 50 та менше відсотків. Інші учні покращили свої результати. У учнів із високими результатами на початку майже не змінився відсоток правильних відповідей після остаточного опитування.

Під час спостереження за учнями протягом кількох уроків було чітко помітно пасивність учнів з низьким рівнем екологічної вихованості на уроці. Вони погано реагують на вимоги вчителя, не виявляють бажання до самостійної роботи. Вони майже ніколи не починають завдання без підказки. Учитель зазвичай витрачає більше часу на пояснення.

Учні із середнім рівнем екологічної вихованості, а це більша частина класу, виявляють інтерес і свою зацікавленість лише в окремих ситуаціях. Найбільший інтерес в учнів викликає зміст уроку (тема, що розглядається), його емоційна складова. Здебільшого виконують нові види роботи без питань, але втрачають інтерес, коли виникають перешкоди. Якщо вчитель заохочує учнів до чогось, вони охоче схвалюють пропозицію. Зовні активність проявляється нечітко. Проте у них немає бажання бути одними з перших у підготовці до занять і у виконанні завдань.

В учнів з високим рівнем екологічної освіти яскраво виражені пізнавальні потреби в аналізі та навчанні, вони нестримні в інтересі змін. Протягом уроку від них періодично надходять запитання незалежно від того, яка тема обговорюється. Цей тип учня завжди радіє своїм успіхам і розчаровується невдачами.

Отже, з отриманих даних видно покращення рівня екологічної вихованості учнів на уроці біології за короткий термін часу. Збільшилась кількість учнів із високим рівнем екологічної обізнаності. Зменшилась кількість школярів з низьким рівнем екологічної вихованості. Загальним для обох класів є підвищення екологічної вихованості із подальшим стимулом до вивчення тем проблеми екології та навколишнього середовища.

Основним стимулом формування екологічної освіти і вихованості учнів є їх інтерес до предмета, що вивчається. Завдання вчителя – зацікавити учнів, спонукати їх до самостійної роботи, розвиваючи тим самим насамперед особистісні якості, в тому числі рівень самостійності учнів у розв'язанні завдань. Цей метод дозволяє вплинути на рівень знань учнів і підвищити ефективність самого уроку.

Для успішного засвоєння матеріалу важливим моментом є характер самого вчителя та контакт вчителя з класом під час уроку. Хороший результат можна отримати за умови, що ці відносини будуються на взаєморозумінні та повазі з обох сторін.

Систематичне використання екологічної тематики на уроках біології під час вивчення нового матеріалу, виконання різноманітних завдань може призвести до того, що учні не будуть боятися таких завдань і відкладати їх потім як не цікаві. Навпаки, вони намагатимуться їх вирішити, досягти результату, оскільки такі завдання не викличуть перешкод у вигляді невпевненості та незацікавленості в учнів, адже на уроках були подібні завдання.

На уроках біології вчитель може створювати різноманітні уявні екологічні ситуації, які спонукають учнів до вирішення проблеми, розвивають уміння учнів бачити протиріччя та формулювати вирішення. Створені під керівництвом учителя завдання, запитання впливають на самостійну діяльність учнів, у результаті якої відбувається творче оволодіння знаннями, уміннями, навичками та розвиток розумових здібностей.

Для реалізації намічених завдань, спрямованих на екологічне виховання учнів, важливо використовувати активні методи навчання, які б відповідали змісту навчання. Саме таким чином в учнів формується вміння самостійно застосовувати набуті знання в нестандартних ситуаціях.

На підставі проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Екологічне виховання школярів на уроках завжди потребує вдосконалення.

2. Формування екологічного виховання на сучасному уроці має важливе значення, оскільки впливає на майбутнє ставлення до довкілля.

3. Періодичне використання екологічних тем та завдань активує, залучує учнів у роботу на уроці, тим самим підвищує зацікавленість, внутрішню мотивацію кожного учня до вивчення питань навколишнього середовища.

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити загальний висновок про те, що проведення екологічних уроків та позакласних заходів для підвищення екологічного виховання є виправданим. Використовуючи екологічні теми на уроках біології, можна підвищити якість отриманих знань за рахунок розширення кругозору учнів. В учнів підвищується мотивація до навчання, внаслідок чого ефективність уроку біології може зрости в рази.

#### **Перелік літератури:**

1. Гвоздецька Г.В., Перелом О.О. Роль екологічного виховання у формуванні особистості учня. // Збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції «Хімічна та екологічна освіта: стан і перспективи розвитку». Вінниця, 24-25 вересня 2015р. Вінниця. Вид. «Нізан – ЛФД». 2015. – с.80-83.
2. Бойчук Ю.Д., Солошенко Е.М., Бугай О.В. Екологія і охорона навколишнього середовища: Навч. посібн. – 2-е вид. – Суми: ВТД Університетська книга, 2003. – С. 208-210.
3. Джигей В.С. Екологія та охорона навколишнього природного середовища: Навч. посібн. – К.: Знання, 2002. – С.184-203.
4. Микитюк. І.Н. Основи еколого-натуралістичної освіти: Науково-методичний посібник. – К.: Освіта, 2005. – С.18-24.

5. Гвоздецька Г.В., Цап'як В.А., Старчевський М.К. Позашкільна еколого-натуралістична освіта як засіб формування екологічної культури учнів / Стан природних ресурсів, перспективи їх збереження та відновлення: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2016. – С. 139 – 141.
6. Гвоздецька Г.В. Практично-дослідна діяльність учнів як засіб формування їх екологічної культури // Збірник наукових праць Міжнародної науково-практичної конференції «Методика навчання природничих дисциплін у вищій школі». XXII Каришинські читання. Полтава, 21-25 травня 2015р. – Полтава. 2015. – с.41-42.
7. Лозовська І. М., Олешко П. С. Екологічне виховання старшокласників засобами профільного навчання в умовах ліцею-інтернату. Knowledge, Education, Law, Management, 2017. – № 2 (18). – Р. 79–83

## **САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ ЯК ОСНОВА СУЧАСНОЇ ОСВІТИ**

**Карбованець Олена Іванівна**

к.п.н., доцент

**Коваль Галина Миколаївна**

д.м.н., професор

**Петросова Валентина Іванівна**

к.б.н., доцент

Ужгородський національний університет, м. Ужгород, Україна

У сучасному суспільному житті України відбувається формування нової системи цінностей, понять та пріоритетів. Це стосується насамперед молоді, для якої важливим є питання одержання освіти, яка дозволить забезпечити у подальшому високий рівень матеріального добробуту, престижність і стабільність. Система освіти адекватно відповідає на запит суспільства. Зміна умов зарахування студентів до вузу, застосування кредитномодульної системи навчання та оцінки знань, впровадження і використання провідних положень кредитно-трансферної системи у навчальному процесі повинно позитивно вплинути на загальний рівень підготовки фахівців та забезпечити їх швидку адаптацію на першому робочому місці [1, 2].

Формування професійної компетентності у вищому медичному навчальному закладі - це процес оволодіння стійкими, інтегрованими, системними знаннями з природничо-гуманітарних, фундаментальних та клінічних дисциплін, уміння застосовувати їх у нових, нестандартних ситуаціях, розвиток особистісних якостей і професійних властивостей, що забезпечить особистісне становлення майбутнього лікаря.

Одним із найважливіших факторів якісної підготовки висококваліфікованих фахівців-лікарів є самостійна робота студентів під час навчання у закладі вищої освіти (ЗВО). В сучасних умовах проблема якісної освіти висувається на перший план серед багатьох інших проблем людства. У період пандемії коронавірусної хвороби, у період війни, викладачі ЗВО зустрілися з численними викликами щодо викладення матеріалу як для он-лайн навчання, так і для самостійної роботи студентів. Одним з основних завдань викладача стає не очне викладання матеріалу, а якісна організація активної самостійної роботи студентів. Відповідно до сучасних вимог самостійна робота студентів повинна поділятися на самостійну роботу для: здобуття нових знань; застосування знань на практиці; повторення та перевірки знань, умінь і навичок. Лише завдяки активному застосуванню вище згаданих методик можливо забезпечити якісну освіту в сучасних умовах навчання.

Науковці ХХІ ст. розробили дидактичні основи, методичні описи, виділили окремі види самостійних робіт і методу їх виконання, вивчалось і уточнювалось саме поняття «самостійна робота» як цілеспрямована, мотивована, структурована самим суб'єктом навчання і коригується ним за результатом діяльності; її виконання потребує самосвідомості, рефлексивності, особистої відповідальності та сприяє задоволенню від процесу самовдосконалення і самопізнання [2].

Поняття «самостійна робота» вчені пов'язують із поняттям «самостійна пізнавальна діяльність» яка включає змістову частину – це знання, які виражені у поняттях і термінах; оперативну частину – це різні дії, вміння і навички та результативну частину – це отримані нові ідеї, знання, уміння і навички, досвід, переконання, здібності та певні якості особистості [3].

Якщо один з елементів діяльності відсутній, то діяльність уже не має самостійного характеру. У пізнавальних завданнях виділяють такі стадії, як аналітичну (завдання уявляється у загальному вигляді), оперативну (способи дії та їх визначення), синтетичну (обдумування теоретичного рішення). Спосіб і характер дій обумовлює мета роботи, яка виникає на основі потреб. Реалізація мети визначається глибиною потреб та інтересів. Дані аспекти утворюють єдність дії, мети у структурі самостійної роботи. Мета є і запланованим результатом, і основою для діяльності.

Основна умова глибокого засвоєння матеріалу – це його аналітико-синтетична обробка, яка полягає в самостійному аналізі нової інформації, тобто виділенні в ній основних понять, встановленні причинно-наслідкових зв'язків і відносин між ними і, таким чином, розумінні навчального матеріалу [4].

Результати наукових пошуків багатьох вчених педагогів, психологів та інших вказують на те, що головною ознакою самостійної роботи є набуття суб'єктами навчання нових знань і створення власного пізнавального шляху. Пізнавальна самостійність є специфічною якісною характеристикою особистості, що виявляється в її прагненні до знань, умінні будувати свій шлях пізнання [5]. Вищим рівнем розвитку самостійної пізнавальної діяльності є творчі самостійні роботи, завдяки яким здобуваються нові знання. Розв'язання самостійно поставлених завдань базується на пізнавальній активності і самостійності, які говорять про сформованість творчих умінь і створення творчого результату.

Важливим показником самостійної роботи студентів медичних вузів є вміння опрацьовувати нову інформацію і якісно трансформувати її у систему знань.

Основними проблемами, з якими стикається науково-педагогічний склад медичних вузів при плануванні СРС, є великий обсяг часу, необхідний для створення відповідних форм і методів організації індивідуальної роботи студентів та розробка завдань, які були б цікаві за змістом і водночас дозволяли б студентам працювати самостійно. Із боку студентського середовища перепонами до такого виду роботи найчастіше виступають: невміння раціонально працювати з книгою, вести конспектування лекцій, аналізувати і

узагальнювати прочитане, робити короткі записи і обґрунтовані висновки, недостатні прояви розумової напруги для правильного і найкращого виконання тієї чи іншої дії, недостатні прояви свідомості, самостійності та активності в процесі вирішення поставлених завдань.

З метою успішного формування знань з мікробіології студентів медичних спеціальностей, самостійну роботу майбутніх фахівців не слід зводити лише до усталених видів, в зв'язку з чим, експериментальною методикою навчання мікробіології передбачено різнопланову самостійну роботу як в аудиторний, так і позааудиторний час з підготовки до занять, науково-дослідну роботу у гуртку, участь у виконанні проектів, які є важливими складовими формування і самостійного здобуття знань.

Висновки. Підсумовуючи сказане, можна стверджувати, що перехід навчального процесу з інформаційної на особистісно-орієнтовану модель навчання неможливий без належної організації та проведення систематичної самостійної роботи майбутніх медичних фахівців. Це сприятиме їх інтелектуальному, соціально-особистісному і професійно-компетентнісному розвитку, готовності та здатності готуватися на високому рівні вирішувати навчально-професійні завдання в галузі охорони здоров'я.

### Список літератури

1. Вища освіта України і Болонський процес : навч. посіб. / за ред. В. І. Кременя. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. – 384 с.
2. Мурашкевич А. Організація навчальної діяльності студентів в сучасних умовах розвитку українського суспільства / А. Мурашкевич // Вісник Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. – 2021. – № 2. – С. 71–74.
3. Зливков В. Л. Професійна ідентичність та особистість педагога / В. Л. Зливков. – К., 2021. – 131 с.
4. Конюхова Н. А. Особливості організації самостійної навчально-пізнавальної діяльності студентів / Н. А. Конюхова // Теорія та методика управління освітою. – 2020. – № 4. – С. 1–10.
5. Сельський П. Р. Інформаційна система оцінювання знань в медичній освіті : монографія / П. Р. Сельський. – Тернопіль : ТДМУ, 2013. – 212 с.

## МУЗИЧНО-ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ ЯК ОСНОВНА СКЛАДОВА ВОКАЛЬНО-ХОРОВИХ ТВОРІВ

**Марач О.М.,**

кандидат мистецтвознавства,  
доцент кафедри музично-практичної та виконавської підготовки,  
Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна

**Гургула Р.І.,**

викладач фортепіано,  
викладач вищої категорії циклової комісії викладачів фортепіано,  
Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж»  
Волинської обласної ради, м. Луцьк, Україна

Художній образ – це відображення художньої дійсності, яке набуває форми певного, конкретного явища. Під образом часто розуміють елемент або частину художнього цілого, який може самостійно існувати. Але у загальному значенні художній образ – це певний спосіб існування твору, який можна побачити зі сторони виразності, емоційності, змістовності.

Музичний образ відрізняється відсутністю конкретного життєвого налаштування на той чи інший предмет. Він народжується у свідомості композитора під впливом творчої фантазії та в подальшому розкривається у музичному творі.

Те, що існує в нотному записі повинно відтворитися у процесі музичного виконання, тому музикант-виконавець є ніби посередником між композитором та слухачем. Багато виконавських позначень у нотах (темп, динаміка, агогіка тощо) можуть бути відносними. Тому важливе значення для кожного виконавця має розуміння епохи в якій жив композитор, його естетичних поглядів, життєвих цінностей та інтересів. Кожен виконавець, намагаючись розкрити основну ідею музичного твору закладену автором, все ж мимовільно вносить власні, індивідуальні риси, які характеризують його як музиканта та людину.

Моделювання художнього образу – це один із самих складних психологічних процесів, у основі якого лежать процеси музичного сприйняття, уяви та музичного мислення.

Музичне сприйняття – здатність чути, переживати музичний зміст як художньо-образне відображення дійсності. Музика має вплив на слухача цілим комплексом засобів виразності (метроритм, темп, динаміка, тембр, ладогармонічний склад і т.п.) за допомогою яких передається настрій, основна думка твору, викликаються асоціації пов'язані з життєвими ситуаціями та явищами.

Уява – діяльність свідомості, в результаті якої людина створює нові уявлення та ідеї, опираючись на образи, які збереглись у її пам'яті від минулого чуттєвого



досвіду, перетворюючи їх. Творчою уявою вважається самостійне створення образів у процесі творчої діяльності.

Музичне мислення – це процес цілеспрямованої та усвідомленої обробки музично-звукового матеріалу. Виражається у здатності розуміти й аналізувати почуте, уявляти елементи музичного мовлення і застосовувати їх оцінюючи музику.

Для створення музичного образу хорового твору потрібне виконання певних завдань:

- педагогічні завдання – набуття необхідних навиків співу, чистого інтонування;

- психологічні завдання – розвиток творчого мислення, творчої уяви хористів на матеріалі хорової музики, формування художньо-емоційної активності;

- естетичні завдання – формування уявлень про цінності українського та зарубіжного хорового мистецтва, знайомство з яким відбувається упродовж всього навчання хоровому співу, а також розвиток естетичного смаку.

Також потрібно пам'ятати про те, що хорове мистецтво впливає на слухача одночасно музикою та словом. Тому особливо важливим є опрацювання не лише техніки виконання музичних елементів, інколи досить складних, але й літературного тексту, мовної інтонації, драматичної виразності хорового твору. Осмислений взаємозв'язок музики та слова дозволяє у повній мірі розкривати музично-художній образ не тільки для слухачів, а й для самих виконавців, відчувати його зв'язок із життям, історією, з проявами людських почуттів.

У вокально-хорових жанрах музичний образ має свої специфічні відмінності від жанрів інструментальної музики. Ідейно-емоційний зміст хорового твору є результатом тісного взаємозв'язку слова і музики, поетичних та музичних образів. Поєднання в єдину художню цілісність «поетичного» та «музичного» не просто підсилює їх естетичний вплив, а й веде до створення якісно іншої образності. Ефект образності, властивий поетичному слову, з'являється на фоні музичного тексту, вплітається у нього, трансформується в звуковиразний емоціональний потік.

Важливо розуміти, що всі аспекти хорової роботи (комунікативні, соціально-психологічні, естетичні) реалізуються через емоції. Адже саме через емоції ми чуємо не набір звуків, а музику. Тому, навчаючи вмінню знаходити єдність художнього та технічного, також необхідно увагу звертати на емоційну складову образу. Намагаючись досягти окремих звукових якостей, музичного забарвлення, ми «бачимо» різноманітні зображення природніх явищ, життєвих подій, людських настроїв та почуттів. Саме це «бачення» допомагає нам створювати цілісні музично-художні образи при роботі над вокально-хоровими творами.

### Список літератури

1. Лащенко А. Українське хорове мистецтво ХХ ст. *Музичне виконавство*: наук. вісн. НМАУ ім. П. І. Чайковського. К., 2000. Вип. 14, кн. 6. С. 18–31.

2. Семененко Н. Актуальні аспекти сучасного функціонування інтерфейсу «композитор — виконавець — музичний простір». *Музична україністика: сучасний вимір*: зб. наук. ст. пам'яті композитора й музикознавця, д-ра мистецтвозн., проф. Антона Мухи / Нац. акад. наук України, Ін-т мистецтвозн., фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. К., 2009. С. 94–104.

3. Сумарокова В. Традиції та новаторство у пошуках сучасної моделі виконавця. *Професійна мистецька освіта: діалог традицій та інновацій*: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. / ред.-упор. М. Ржевська. К., 2000. С. 122–123.

4. Bondar I. Genre and stylistic intentions of contemporary choral music: before the chaping of the problem. *Studii de muzicologie*. Iaasi: Editura Artes, 2017. P. 30–37.

## **РОЛЬ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «СПЕЦІАЛІЗОВАНИЙ ТУРИЗМ» У ФОРМУВАННІ ІНТЕРЕСУ ДО ПРОФЕСІЇ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ**

**Маковецька Наталія Валеріївна**

Доктор педагогічних наук, професор,  
завідувач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи  
Запорізький національний університет

Загальновідомо, що індустрія туризму є однією з найприбутковіших та найперспективніших, щодо темпів зростання, галузей світового господарства, а також однією з найбільших і динамічних галузей економіки. Високі темпи його розвитку туризму, великі обсяги валютних надходжень активно впливають на різні сектори економіки, що сприяє формуванню власної туристської індустрії.

На жаль, на сьогодні, на тлі повномасштабного вторгнення ворога в Україну, ми не можемо спостерігати активний розвиток туристичної галузі у нашій країні, але впевнені у відродженні її конкурентоспроможності у повоєнні часи. Підставою для оптимізму, зокрема, є багаті туристичні ресурси, а саме: природно-кліматичні умови, багаті історико-культурні й національно-етнографічні ресурси, велика кількість невикористаних територій, придатних для туризму і відпочинку; понад 125 тис. пам'яток архітектури і містобудування; сотні музеїв із зібраннями унікальних археологічних знахідок, що свідчать про самобутню і давню культуру українців, - усе це може стати основою для формування конкурентного туристичного ринку.

Однією з пріоритетних умов подальшого розвитку туристичної галузі безперечно є наявність висококваліфікованих фахівців, підготовка яких здійснюється сьогодні у закладах вищої освіти, де передбачені різні форми роботи зі студентами. Їх головною метою є формування професійної компетентності, розвиток стійкого інтересу до майбутньої професії.

З огляду на вищевикладене, слід визначити неабияке роль у цьому процесі дисциплін циклу професійної підготовки спеціальності, зокрема, такої навчальної дисципліни як «Спеціалізований туризм», адже з її вивчення, по суті, розпочинається ознайомлення майбутніх фахівців із різними видами туризму.

З'ясуємо сутність.

Метою вивчення навчальної дисципліни «Спеціалізований туризм» є формування теоретичних знань, умінь і практичних навичок студентів з питань управління галузями індустрії спеціалізованого туризму і створення спеціалізованого туристичного продукту. Предметом вивчення дисципліни є організація ділового, релігійного, круїзного, івентивного, спортивного, сільського зеленого, екологічного, пригодницького, екстремального та інших сучасних видів туризму, а також географія їх розповсюдження.

Завданнями вивчення дисципліни «Спеціалізований туризм» є теоретична і практична підготовка студентів з питань:

- історії виникнення та розвитку спеціалізованих видів туризму;
- особливостей територіального розміщення їх ресурсної бази;
- методології дослідження світових туристичних потоків за цільовими сегментами міжнародного туристичного ринку;
- визначення форм і методів обслуговування туристів при плануванні спеціалізованих видів туристичних подорожей,
- розробки та реалізації програм перебування туристів у різних видах туристичних подорожей [1].

Згідно зі стандартами вищої освіти за спеціальністю 242 «Туризм» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти [3], результатами, що досягаються у процесі вивчення дисципліни «Спеціалізований туризм», є:

- знання, розуміння і вміння використання на практиці основних положень туристичного законодавства, національних і міжнародних стандартів з обслуговування туристів;
- знання, розуміння і вміння використовувати на практиці базові поняття з теорії туризму, організації туристичного процесу та туристичної діяльності суб'єктів ринку туристичних послуг, а також світоглядних та суміжних наук;
- знання і розуміння основних форм і видів туризму, їх поділ;
- вміння пояснювати особливості організації рекреаційно-туристичного простору;
- аналіз рекреаційно-туристичного потенціалу території;
- застосування у практичній діяльності принципів і методів організації та технології обслуговування туристів.

Відтак, компетентностями, якими опановують студенти у процесі вивчення означеної дисципліни можна вважати:

- 1) розуміння сучасних тенденцій і регіональних пріоритетів розвитку туризму в цілому та окремих його форм і видів;
- 2) розуміння процесів організації туристичних подорожей і комплексного туристичного обслуговування (готельного, ресторанного, транспортного, екскурсійного, рекреаційного);
- 3) розуміння принципів, процесів і технологій організації роботи суб'єкта туристичної індустрії та її підсистем;
- 4) здатність здійснювати моніторинг, інтерпретувати, аналізувати та систематизувати туристичну інформацію, уміння презентувати туристичний інформаційний матеріал;
- 5) здатність визначати індивідуальні туристичні потреби, використовувати сучасні технології обслуговування туристів та вести претензійну роботу.

Слід зазначити, що навчальна дисципліна «Спеціалізований туризм» має тісний зв'язок з такими дисциплінами, як-от: «Організація туристичної діяльності», «Рекреологія і курортна справа», «Географія туризму та туристичне країнознавство», «Туристичні ресурси України» тощо.

Викладання дисципліни передбачає застосування таких загальноприйнятих форм організації навчального процесу є: колективна - лекції, семінарські, практичні заняття, та індивідуальна - самостійна робота студентів [2].

Більш розлого розглянемо особливості застосування означених форм.

Неабиякий інтерес у студентів викликає викладення нового матеріалу у вигляді міні-лекцій, лекцій із заздалегідь запланованими помилками, лекцій-«круглих столів», узагальнюючих лекцій, і, звісно, лекцій-візуалізацій та лекцій - віртуальних екскурсій, бінарних лекцій з роботодавцями тощо. На нашу думку, саме лекції-візуалізації, лекції - віртуальні екскурсії та бінарні лекції з роботодавцями є найбільш ефективними і дієвими формами організації лекційних занять в межах дисципліни «Спеціалізований туризм», адже її матеріал здебільшого носить оглядовий характер, а тому має бути якомога більше візуалізований і яскраво представлений як викладачем, так і представником туристичного бізнесу.

Так, тематика змістового модуля «Традиційні види спеціалізованого туризму» передбачала, зокрема, ознайомлення з особливостями та різновидами релігійного туризму. У межах цього лекційного заняття було проведено оглядові віртуальні екскурсії релігійними закладами України, що дало змогу сформувати у студентів узагальнене уявлення про об'єкти релігійного туризму в Україні, а також обрати об'єкт для більш поглибленого вивчення і презентації однокурсникам на практичному занятті.

Основними завданнями практичних занять слід визначити:

- поглиблення та уточнення знань, здобутих на лекціях і в процесі самостійної роботи;
- формування інтелектуальних навичок і вмінь планування, аналізу й узагальнень, опанування навичок організації професійної діяльності у туристичній галузі;
- накопичення первинного досвіду організації туристичної діяльності;
- оволодіння початковими навичками менеджменту та самоменеджменту у сфері туризму.

З огляду на вищевикладене, неабиякого значення набуває розподіл завдань для практичних занять на репродуктивні, частково-пошукові, пошукові або дослідницькі, що визначає рівень самостійності студентів.

Такий підхід надає студентові змогу реалізувати своє право, обирати для підготовки до заняття найцікавіші для нього і водночас посильні вправи, виконувати їх, за власним бажанням, індивідуально або разом із однокурсниками у творчому мікроколективі; не тільки вивчати основну літературу, а й звернутися до джерел, наведених у списках обов'язкової або додаткової літератури. Це формує у майбутніх фахівців з туризму інтерес до майбутньої професії, відчуття впевненості у власних знаннях, низку необхідних професійних якостей, відповідальність за власну підготовку тощо.

Так, готуючи презентації в межах тематики змістового модуля «Новітні види спеціалізованого туризму», а саме, об'єктів сільського зеленого туризму, студенти мали змогу виконати це завдання чітко за інструкцією або з

урахуванням власного погляду, зробити це цілком самостійно або у мікрогрупі, презентувати об'єкти, запропоновані викладачем, або в межах теми обрати ті, які більш цікавлять тощо.

Безперечно, такий підхід до організації практичних занять передбачає додержання певних умов, пріоритетними серед яких, з нашої точки зору, є:

- лекційні заняття мають передувати практичним з необхідним інтервалом, що дає можливість якісно підготуватися до практичних, але цей інтервал не повинен бути занадто великим;

- завдання мають забезпечувати зв'язок теорії з практикою;

- завдання пошукового характеру мають передбачати не тільки пошук рішень, але й додаткові джерела отримання інформації;

- використання доступних засобів розвитку самостійного та творчого мислення студентів.

- застосування інтерактивних методів навчання, які передбачають розбір та аналіз різноманітних способів виконання тієї чи іншої справи, виконання практичних завдань, знаходження більш економного та раціонального рішення, стимулювання винахідливості, кмітливості тощо.

Із великою зацікавленістю студенти сприймають застосування викладачем саме інтерактивних методів навчання, а тому, в межах навчальної дисципліни «Спеціалізований туризм» доцільним є проведення майстер-класів, прес-конференцій, круглих столів тощо.

Отже, готуючи фахівців сфери туризму, слід пам'ятати про необхідність формування в них інтересу до майбутньої професії, адже він є підґрунтям професійної компетентності. Одним із шляхів реалізації цього завдання є урізноманітнення форм організації навчального процесу у ході вивчення дисциплін циклу професійної підготовки спеціальності.

### Список літератури

1. Борисова О.В. Спеціалізований туризм: навч. посіб. для студентів закладів вищої освіти спеціальності «Туризм». К.: Видавничий дім «Кондор», 2020. 360 с.

2. Мачинська Н.І., Стельмах С.С. Сучасні форми організації навчального процесу у вищій школі: навчально-методичний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 180 с.

3. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 242 «Туризм» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (Н №1068 від 04.10.2018) URL: <http://surl.li/ehmcw> (дата звернення 12.01.2023)

## ОСУЧАСНЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ І ФІЛОСОФСЬКИХ ПОГЛЯДІВ Г. СКОВОРОДИ

**Олексюк Любов Іванівна,**  
учитель української мови та літератури  
Гімназія «Сузір'я – 19»  
м. Олександрія, Україна

Для кожного українця ім'я Г. С. Сковороди є певною мірою сакральним. Незважаючи на те що пересічний громадянин може не бути глибоко знайомий з філософськими поглядами Григорія Савича, не знати досконало його творів, але прізвище цього видатного мислителя завжди асоціюється з мудрістю, ученістю, інтелігентністю й свободою.

2022-й рік увійде в історію української культури як ювілейний – 300 років від народження Г. Сковороди. Творчість цієї незвичайної особи привертала увагу багатьох дослідників (напр., Ф. Зеленогорського, Д. Багалія, Д. Чижевського), однак **актуальним** залишається осмислення поглядів мислителя в різних сферах.

Більше двох століть про Г. Сковороду говорять, його твори вивчають. Діяльність Григорія Сковороди в сучасному світі переосмислюється, з'являються нові книжкові та графічні проєкти, наукові дослідження. У селі Сковородинівка, що на Слобожанщині, у маєтку, де Сковорода провів останні роки свого життя, діє його меморіальний музей, експонують автентичні речі філософа, проводять літературні вечори, конференції. Усе це свідчить про те, що Сковорода – непересічна особистість, яка століттями приваблюватиме своїми містичними антропогенними ідеями.

Д. Чижевський висловив думку, що Г. С. Сковорода був фактично останнім яскравим представником культури бароко [1]. Це був час ліквідації політичної спадщини Гетьманщини, остаточної втрати Україною автономії, покріпачення селян. Зароджена попередньою добою вільна людина нищилася.

Соціально-політична ситуація створювала три можливі варіанти розвитку: змиритись й стати на шлях пристосування до нових умов; вийти на боротьбу з цією дійсністю; спрямувати стихію вільної самодіяльності за межі соціального – в сферу духовної реальності. Саме третім шляхом пішов Г. С. Сковорода, і це уможливило збереження й розвиток української духовності. На думку Д. Чижевського, нормальний розвиток національної культури потребує узгодженості соціального і духовного життя. А коли соціальне постає перешкодою на шляху розвитку духовного, інтелігенція намагається перебудувати соціальний світ відповідно до вимог духовного [1]. Подібна ситуація типова для різних часів, і в сучасному світі, без сумніву, є такою ж актуальною проблема співіснування соціального й духовного.

У царині філософії Григорій Сковорода відомий своїми просвітницькими етичними ідеями. Як і у всіх просвітителів XVIII століття, у центрі уваги мислителя була проблема людського щастя. Одвічна проблема сенсу життя

людини у філософському вченні розв'язувалася шляхом самопізнання, а щастя, на думку Г. Сковороди, полягає в праці, яка відповідає природним нахилам. Сьогодні ми впевнено можемо твердити, наскільки ці теорії відповідають загальним європейським принципам організації буття.

Для Г. Сковороди людина була не просто тілесною істотою, вона була «мікрокосмосом», внутрішню, духовну сутність якого й треба пізнавати. Науку про людину та її щастя Сковорода вважав найважливішою і найвищою з усіх наук. Фактично в той час він першим висунув ідею перетворення праці із засобу до життя в найпершу життєву потребу та найвищу насолоду.

Важливим є те, що всі теорії мислителя пов'язані з християнськими традиціями, спираються на християнсько-світоглядні категорії любові, віри, щастя.

Категорії любові та віри несуть у собі глибокий пізнавальний зміст, живлять душу людини, наповнюють її творчою енергією, підштовхують на шлях дійсного щастя. Натомість протилежними категоріями для Г. Сковороди є сум, нудьга, страх, вони позбавляють здоров'я. Таким чином, зіставляючи філософські антиподи, мислитель намагається сформувані життєвий простір людини не тільки за допомогою раціонально визначених філософських понять, а й за допомогою того, з чим щодня має справу людина і що одночасно має для неї вирішальне значення.

Категорія «щастя» складається шляхом об'єднання сутностей любові та віри у пізнанні людиною самої себе. Досягнення щастя залежить від самої людини, від її здатності йти шляхом віри й любові, досягнути себе. Задоволення багатством, почесними, владою та іншими зовнішніми виявами земного існування є тільки ілюзією щастя, його привидом. Думка про тлінність матеріального не нова в історії людського буття, але Г. Сковорода наполягав не на самоізоляції, а на самовдосконаленні. У цьому аспекті визначальним стає думка про споріднену працю, яка відповідає Богом даним здібностям. Для вчителя-словесника надзвичайно важливим стає ознайомлення учнів з таким підходом до вибору діяльності, бо обрати свій шлях – запорука щасливого життя.

Прислухаючись до цього внутрішнього голосу, людина має обрати собі заняття не тільки не шкідливе для суспільства, а й таке, яке приносить їй внутрішнє задоволення і душевний спокій. Всі заняття добрі лише тоді, коли виконуються у відповідності з внутрішньою схильністю. Звичайно, у світлі сучасних суспільно-економічних умов можна й посперечатися про можливість ідеального поєднання морального й економічного задоволення від своєї діяльності, однак варто нагадати про розумну достатність, яку проповідував Г. Сковорода. Лише матеріальні статки ще нікого не зробили абсолютно щасливим. Від усього іншого, що є у світі, людина відрізняється головним – моральністю. Власним прикладом Григорій Савич підтверджував свої теорії, тобто в нього слова не розходилися з ділом.

Про Г. Сковороду частіше говорять як про філософа й письменника, але не менш важливою була педагогічна діяльність. 15 років учителювання. Фундаментальна освіта в Києво-Могилянській академії (першому в Східній



Європі вищому навчальному закладі) є доказом того, на якому високому рівні перебувала освітньо-культурна сфера тогочасної України. Недарма росіяни «приписали» собі Григорія Сковороду, зазначивши у Вікіпедії, що він російський й український філософ.

Г. Сковорода - це людина, яка навчала, але й усе життя сама навчалася. Він вірив, що шляхом морального вдосконалення та освіти людей можуть бути перебудовані суспільні відносини на основі "сродної" праці. Так, Г. Сковорода не вчив простих сільських дітей, він не писав простою народною мовою, але всі його концепції, спосіб організації його життя виявляють генетичний зв'язок з первинними життєвим устроєм українського народу – жити за Божими заповідями, мати любов і віру.

Філософія Г. С. Сковороди є прекрасним прикладом існування філософії українського духу як динамічної, здатної до розвитку і постійного вдосконалення оригінальної системи поглядів, вірувань, любові, надій, честі, совісті, гідності й порядності; вона є своєрідним пошуком і визначенням українським народом свого місця в суспільно-історичному процесі, заклик до гуманізму й "сродної" людській природі діяльності. Без сумніву, погляди на виховання, принципи організації життя, запропоновані Г. С. Сковородою, сприйматимуться як сучасні, актуальні ще й через 300 років.

### Список літератури

1. Дмитро Чижевський. Філософія Г. С. Сковороди. URL: <http://litopys.org.ua/chysk/chysk.htm> (дата звернення 09.01.2023).
2. «Незвична» філософія Григорія Сковороди. URL: <https://www.oa.edu.ua/ua/info/news/2012/11-22-1> (дата звернення 02.01.2023).
3. Філософія. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/philosophy/13098/> (дата звернення 25.12.2022).

## **ВПЛИВ ХОРОВОГО МИСТЕЦТВА НА РОЗВИТОК ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ**

**Ремезова Наталія Миколаївна**

старший викладач кафедри  
музики імені Григорія Левченка  
Полтавський національний педагогічний  
університет імені В. Г. Короленка

**Радченко Анастасія Вадимівна**

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти  
Полтавський національний педагогічний  
університет імені В. Г. Короленка

Найважливішою вимогою сьогодення є піднесення ролі вищої педагогічної освіти як одного з чинників прискорення соціального розвитку суспільства. Одним із завдань вищої школи є формування інтелігенції нашого суспільства. Від того, як вона буде вирішувати це завдання, у значній мірі залежить рівень духовної культури країни.

Молодший шкільний вік характеризується радикальною зміною місця дитини в системі суспільної взаємодії. Провідною в цей час є навчальна діяльність, під час якої інтенсивно формується мислення як відтворення змісту різних форм суспільної свідомості. Сукупність знань та переконань вчителя початкових класів, його моральних позицій та естетичних поглядів, загальний рівень культури визначає готовність сформувати у школярів правильне сприйняття навколишньої дійсності, культури мислення, систем цінностей.

Якщо в людині не розбуджені почуття, вона не в змозі перебудувати світ за законами гармонії та краси. Тому вчитель початкових класів повинен грамотно розбиратися в явищах художнього життя, знати основи мистецтв і методику вирішення духовних завдань засобами мистецтва. Формування загальної культури вчителя повинно стати однією з провідних цілей у системі підготовки студентської молоді в педагогічних навчальних закладах.

До числа найважливіх засобів формування загальної культури особистості майбутнього спеціаліста належить *музичне мистецтво*. Воно здатне з найбільшою силою здійснювати естетичний та гуманістичний вплив на духовний розвиток особистості. Як специфічна форма суспільної свідомості, що в концентрованому вигляді відображає цінності минулого і сучасного, музика узагальнює багатовіковий людський досвід духовно-емоційного відношення до світу і допомагає людині глибше пізнати себе, свій внутрішній світ.

Музичне мистецтво як ніщо інше здатне найбільш ефективно сформувати загальнокультурний рівень, відточувати естетичні смаки та ідеали студентської

молоді, стимулювати її творчій потенціал, таким чином виховати готовність майбутнього вчителя початкових класів до роботи у загальноосвітній школі.

Вплив музики на людину, її роль у духовному житті особистості та суспільства є комплексною проблемою. Музичне мистецтво пройшло багатовіковий шлях свого розвитку, і досягло високого мистецького рівня. Це був тривалий період становлення і професіоналізації музичного мистецтва, зародження і визрівання його основних жанрів. Музичне мистецтво є важливою складовою частиною духовної культури народу. Найвищі здобутки вітчизняної музичної культури пов'язані з хоровою творчістю і хоровим виконавством.

Позначений справжньою емоційністю, сповнений теплого почуття і глибоких переживань, хоровий спів сильно діяв на людські душі й безпосередністю живого звучання успішно конкурує з інструментальною музикою і в наш час.

Сьогодні явно недооцінюються можливості хорової культури, що століттями накопичувала у собі духовні цінності. Між тим, при певній її переорієнтації на молодіжне середовище та збільшення долі хорового співу у музичному обиході можна досягти істотних результатів у вихованні смаків слухацької аудиторії. Оволодівати музичним мистецтвом – це складне завдання, яке потребує різноманітних форм і методів при опануванні ним. Завдання і розуміння музики, уміння використати її в педагогічній та виховній роботі з учнями, потребує від кожного студента глибоких знань предмета, і свідомого сприйняття музичного мистецтва.

Варто зазначити, що важливим знайомством з хоровим мистецтвом студентів, які обрали собі професію не пов'язану з музикою. А відтак і виховання музичного смаку в них – один з найважливіших розділів загальнокультурної підготовки спеціаліста в педагогічному навчальному закладі.

Ефективним засобом формування процесуального компоненту готовності майбутнього вчителя початкових класів до використання творів хорової музики, як народної та академічної, у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи є: залучення студентської молоді до роботи у самодіяльних хорових колективах, участь студентських хорових колективів у культурно-просвітницької діяльності країни та за її межами, відвідування філармонічних концертів, вивчення студентами історії та теоретичних основ розвитку хорового мистецтва у музичній культурі України.

Досвід використання хорової музики у формуванні особистості майбутнього вчителя накопичено у діяльності колективів, що функціонують у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка. Серед численних колективів художньої самодіяльності університет варто виділити *український народний хор «Калина» імені Григорія Левченка*. Незмінним керівником і диригентом упродовж понад сорок років – Григорій Семенович Левченко (1933-2022 рр.) – заслужений діяч мистецтв України, професор кафедри музики, кавалер ордену Миколи Чудотворця, лауреат Міжнародного рейтингу популярності та якості «Золота Фортуна», лауреат премії імені Самійла Величка.

У репертуарі колективу хорів та інструментальні твори українських та зарубіжних композиторів минулого й сучасності, обробки українських народних пісень, багаточастинні музично-хореографічні композиції, створені на основі народної творчості полтавського краю. Український народний хор «Калина» є лауреатом обласної премії імені П. Артеменка (1980), республіканської премії імені М. Островського (1982), премії Міжнародного фестивалю міст-побратимів (1992), має вищу відзнаку Фонду Міжнародних премій імені академіка Касьяна, а також численні грамоти і дипломи лауреатів всеукраїнських та міжнародних фестивалів.

За час існування хору «Калина» взяв участь у багатьох регіональних, обласних, всеукраїнських та міжнародних конкурсах і фестивалях, оглядах художньої самодіяльності, фестивалях народної творчості, побував із концертами у багатьох містах України. Надзвичайно широкою є географія закордонних гастролей колективу: Австрія, Бельгія, Болгарія, Італія, Німеччина, Польща, Туреччина, Франція, Швейцарія. У 2020 р. український хор «Калина» відзначив своє 40-річчя. У 2022 р. з метою увічнення пам'яті Г. С. Левченка за наказом ректора університету професорки М. В. Гриньової українському народному хору «Калина» було присвоєно ім'я Григорія Левченка.

Репертуарна спрямованість народного аматорського *камерного хору імені П. Лиманського* психолого-педагогічного факультету зосереджена на виконанні духовної хорової музики. Колектив був створений з ініціативи доцента кафедри музики П. Т. Лиманського (1951-2021 рр.) у 1998 р. За короткий період колектив створив ряд концертних програм. У концертних програмах звучали твори різних жанрів і стильових напрямків – кантати, фрагменти з опер, духовна музика, естрадні пісенні твори, обробки народних пісень і зарубіжних композиторів-класиків, твори сучасних авторів.

Визнання хору розпочалося з успішного виступу хору на всеукраїнському фестивалі хорової музики «Від Різдва до Різдва» у 2000, 2001 роках (м. Дніпропетровськ). Але найвищу оцінку отримав колектив в Італії, де посів перше місце на Міжнародному конкурсі «Світ музики – 2000» у номінації «Духовна музика».

За ініціативи ректора Полтавського педагогічного університету академіка В. О. Пащенко, декана психолого-педагогічного факультету доцента Н. Д. Карапузової, загальних зборів камерного хору з метою увічнення пам'яті відомого митця Полтавська міська рада виконавчого комітету видала розпорядження «Про присвоєння камерному хору психолого-педагогічного факультету Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка ім'я Павла Тихоновича Лиманського» (29.10.2022 р., розпорядження за №830-р).

Пропагуючи академічні традиції хорового мистецтва, учасники колективу під керівництвом провідного концертмейстера С. Подворної й до сьогодні чарують слухача майстерним виконанням творів світового музичного мистецтва та обробок українських народних пісень.

Поряд з визнаними хорами створюються молоді колективи, серед яких – народний аматорський вокальний жіночий вокальний ансамбль *«Свічудо»*, який був створений на кафедрі у 2005 році музики старшим викладачем Н. М. Ремезовою. За вісімнадцять років концертної діяльності ансамбль брав участь у багатьох яскравих мистецьких заходах університету та міста. Під час кожного виступу ансамблю майбутні вчителі та вихователі дитячих садочків із великою любов'ю дарують своє музичне мистецтво, слухачі з перших акордів завжди відчують безмежну любов дівчат до пісні та їх нестримне бажання поділитися своїми мистецькими здобутками.

За концертну діяльність ансамбль відзначений численними подяками: Спілки шанувальників польської культури на Полтавщині «Полонія», Спілки ветеранів Збройних Сил України м. Полтави, Полтавської єпархії Української православної церкви.

Ансамбль неодноразово презентував свою творчість на конкурсах і фестивалях, на яких здобув почесні звання:

➤ лауреата I ступеня регіонального конкурсу військово-патріотичної пісні «Є така професія – Батьківщину захищати» (2010 р.), всеукраїнського фестивалю-конкурсу вокально-хорового мистецтва імені М. Кондратюка «Пісенний край» (2011р., м. Полтава), міжнародного фестивалю-конкурсу мистецтв «Зірковий олімп» (2013 р., м. Полтава), міжнародного фестивалю-конкурсу дитячої та юнацької творчості «На хвилях Євпаторії» (2013 р., м. Євпаторія), міжнародного конкурсу мистецтв «FASHION EUVRO DANCE» (23-25.06., 2014 р., м. Полтава), II міжнародного фестивалю-конкурсу «Сяйво різдвяних зірок» (19.12.2015 р., м. Київ), міжнародного фестивалю-конкурсу мистецтв «GOLDEN LION» (29-31.03.2016 р., м. Львів), міжнародного фестивалю-конкурсу мистецтв «ЧОРНОМОРСЬКИЙ БРИЗ» (8-10.10.2016 р., м. Одеса); Відкритого мистецького фестивалю-конкурсу вокально-хорового мистецтва пам'яті Раїси Кириченко «Пісенні крила Чураївни» (14.10.2021 р., м. Полтава)

➤ лауреата II ступеня всеукраїнського фестивалю-конкурсу вокально-хорового мистецтва імені М. Кондратюка «Пісенний край» (2010 р., м. Полтава); Відкритому регіональному конкурсідуетів, тріо, квартетів та вокальних ансамблів «Осіньне золото» імені Д. О. Луценка (08.10.2020 р., м. Полтава);

➤ лауреата III ступеня III міжнародного вокально-хорового конкурсу PREMIER 2012 (2012 р., м. Київ).

Репертуарний діапазон колективу різнобарвний: від народної пісні до класичних творів зарубіжних та українських композиторів. Під час репетицій відбувається ознайомлення майбутніх учителів з музичними творами різних епох і стилів. Вибір репертуару ґрунтується на загальновідомих принципах мистецької педагогіки, як-то: *різноманітності, доступності, емоційної привабливості, педагогічної ємності*. Останній передбачає багатовекторну реалізацію педагогічного потенціалу музичного творів – освітнього, навчального, розвивального, виховного, корекційного тощо.

Отже, хорове мистецтво не тільки сприяє задоволенню пізнавальних інтересів, розвитку інтелектуальних сил, творчих здібностей, національної свідомості, відкриває перед майбутнім учителем перспективу нескінченного удосконалення, надає можливість емоційно-чуттєвого осягнення національних і загальнолюдських основ духовно-морального буття, розширює історико-культурний кругозір, а головне закладає основи розвитку музичної культури як невідомої складової його педагогічної культури (О. Рудницька).

**Список літератури:**

1. Буць Н. М. Хорове мистецтво у Полтавському державному педагогічному університеті // Імідж сучасного педагога. П., 2006. Вип. 2 (61). С. 6-9.
2. Лащенко А. Хорова культура: аспекти изучения и развития. К., 1989. 136 с.
3. Лиманський П.Т., Тягло Є.І. Формування музичної культури майбутнього вчителя. П., 1993. 16 с.
4. Музичне краєзнавство Полтавщини: від витоків до сьогодення / Укладачі: Лобач О. О., канд. пед. наук., доцент кафедри музики Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка; Халецька Л. Л., методист Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського. Полтава: ПОППО, 2009. 360 с.

## УМОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ІНТЕГРАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ТА ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО ФАХІВЦЯ

**Сергіна Світлана Володимирівна,**

доцент кафедри іноземних мов

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

**Анотація.** У статті подано аналіз проблематики інтеграційних процесів у сучасній освіті. Особливу увагу приділено процесу інтеграції професійної та іншомовної підготовки в немовному вищі в епоху глобалізації та інформатизації. Подано короткий опис технології креативно-інформаційного персоналізованого професійного навчання (КІПН), обґрунтовано її мету та завдання, перелічено педагогічні умови реалізації цієї технології у ЗВО.

**Ключові слова:** інтеграція, технологія КІПН, конкурентоспроможний фахівець, професійна компетенція, білінгвальна складова, індивідуальні траєкторії, інтегративний освітній простір.

Проблема інтеграції в освіті в даний час вивчається з різних загальнотеоретичних, педагогічних і процесуальних позицій. Різноманітні підходи застосовуються як до різних форм, рівнів, так і аспектів, напрямів інтеграції. Дослідження в цьому контексті в основному пов'язані із завданням інтеграції української вищої професійної освіти у світову та європейську системи освіти, питаннями інтеграції та диференціації наукового знання, проблемами практичного синтезу різних наук і дисциплін, а також широким спектром інтеграційних процесів у професійній освіті.

Інтеграція професійної та іншомовної підготовки в немовному вищі є нині одним з основних міжнародних напрямів реформування вищої професійної освіти. До того ж обумовленість процесами глобалізації та інтернаціоналізації надає даній інтеграції статус важливої педагогічної умови якості професійної освіти. При цьому підвищення якості професійної освіти, необхідність відповідності рівня професійної підготовки фахівців сучасним вимогам регіонального та міжнародного ринку праці, зміна вимог до особистісних і професійних якостей сучасного фахівця є нині першорядною умовою посилення конкурентоспроможності країни на міжнародній арені.

Вибір стратегій і методів удосконалення професійної підготовки конкурентоспроможних фахівців безпосередньо залежить від соціального замовлення суспільства на грамотних професіоналів, здатних проявляти активність у мінливих умовах нового типу економіки, орієнтованої на самоосвіту і творчу діяльність. Фахівець нової формації, з одного боку, має вміти будувати свою професійну діяльність відповідно до вимог посади в межах тих завдань і стандартів їх виконання, які прийняті в організації або галузі. З іншого боку, випускник вищої школи повинен володіти, крім професійних, ще й загальними,

універсальними компетенціями, що відображають нерозривний зв'язок між професійною продуктивністю, соціальною адаптивністю і творчістю [1].

Очевидно, що в епоху глобалізації та інформатизації, коли людство дедалі більше інтегрується в єдину цілісність, що породжує міжкультурний плюралізм, значно зростає престижність знання іноземної мови. Як у нашій країні, так і за кордоном надзвичайно великий попит на фахівців у різних галузях, які практично володіють іноземною мовою. Це пов'язано з постійними міжнародними контактами, програмами обміну фахівцями і наявністю величезної кількості професійно-орієнтованого іншомовного матеріалу та інформації, які мають бути отримані, засвоєні та перероблені в найкоротші терміни. Отже, одним з елементів успішності, затребуваності молодого фахівця на ринку праці закономірно стає добре володіння іноземною мовою [3].

У сучасних умовах здатність до іншомовного спілкування є суттєвим компонентом майбутньої професійної діяльності фахівця, а тому значно зростає роль дисципліни «Іноземна мова» на немовних факультетах вишів. Посилюються вимоги до урахування професійної специфіки під час вивчення іноземної мови, її націленості на реалізацію конкретних завдань майбутньої професійної діяльності студентів з урахуванням особливостей їхнього професійного мислення. Професійно-орієнтована підготовка з іноземних мов розглядається у цьому зв'язку як система міждисциплінарних наукових знань. А втім, багаторічні спостереження за практикою застосування міжпредметних зв'язків у вищій школі показали, що процедура їх реалізації в навчальному процесі довгий час залишалася недостатньо розробленою.

Реалізувати концепцію інтеграції професійної та іншомовної підготовки в немовному виші майбутніх успішних професіоналів можливо за допомогою технології креативно-інформаційного персоналізованого професійного навчання (КІППН). Технологія КІППН розроблена на засадах компетентнісного підходу і спрямована на підготовку у вищій школі конкурентоспроможного фахівця, який має сформовану білінгвальну складову в межах професійної компетенції. Білінгвальна складова у професійній компетенції – це інтегративна якість особистості, що відображає: когнітивні (позитивне мислення, ціннісно-смілова орієнтація, формування мовної та цілісної гуманітарної картин світу, уміння виокремлювати спільне та культурно специфічне в розвитку різних країн і цивілізацій), наративні (знання фонетики, лексики, граматики мови, що вивчається, та вміння використовувати ці знання рецептивно та продуктивно в певному мовному контексті; розвиток навичок зіставного аналізу мовних форм і одиниць; здатність здійснювати вибір і використання мовних форм для вираження певних комунікативних намірів у конкретних ситуаціях спілкування) та конативні (досвід професійної іншомовної комунікації, здатність до співпраці, прагнення до самовдосконалення, саморозвитку, особистісної та предметної рефлексії) характеристики особистості [2].

Встановлено, що формування білінгвальної складової у професійній компетенції зумовлює не тільки ефективність професійного становлення, виявлення особистісного сенсу професійної діяльності та кар'єрне зростання



фахівця, а й формування готовності навчатися все життя. Освіта через усе життя ("long life education" або "life long learning") – це єдина можливість бути затребуваним за будь-яких соціально-економічних умов. Навчання протягом усього життя як нова парадигма безперервної освіти відображає як зростаючу роль знань у суспільстві, так і визнання необхідності створення умов, що забезпечують доступ до освіти та навчання протягом усього життя людини.

Педагогічні умови реалізації технології КППН у немовному виші містять: проектування індивідуальних освітніх траєкторій студентів, готовність викладачів до інтеграції професійної та іншомовної підготовки фахівців, створення інтегративного освітнього простору [3].

Проектування індивідуальних освітніх траєкторій студентів обумовлено персоналізацією навчання, що дає змогу розглядати механізми та функції особистісного існування людини (рефлексія, смислотворчість, вибірковість, відповідальність, автономність, критичність, вмотивованість, опосередкування, орієнтування, самоактуалізація, самореалізація, забезпечення рівня духовності життєдіяльності) як самоціль освіти, досягненню якої підпорядковані її змістовні та процесуальні компоненти.

Готовність викладачів до інтеграції професійної та іншомовної підготовки майбутніх фахівців – це здатність до виявлення зовні не заданих, прихованих властивостей соціально-педагогічної реальності під час порівняння і класифікації різних ситуацій, що зумовлює створення та впровадження механізмів інтеграції професійної підготовки та формування білінгвальної складової у професійній компетенції конкурентоспроможних фахівців. Готовність до інтеграції може бути зумовлена такими якостями: комунікативними, рефлексивними, креативними та гуманістичними.

Третя педагогічна умова реалізації КППН – створення інтегративного освітнього простору у виші. На нашу думку, інтегративний освітній простір – це багатовимірне та поліфункціональне утворення, яке базується на новому програмно-методичному забезпеченні, багаторівневій підготовці, кросдисциплінарних технологіях, що зумовлює швидку й ефективну адаптацію освітніх програм, навчально-методичної та науково-дослідної роботи до мінливих змін системи професійної освіти. Інтегративний освітній простір сприяє формуванню у фаховій компетенції майбутнього фахівця білінгвальної складової. Створення у виші інтегративного освітнього простору дає змогу знайти, підтримати, розвинути в «людині людину», закласти в ній механізми самореалізації, саморозвитку, самовиховання; утвердити в ній професійно-значущі, соціалізаційні та культуротворчі якості за допомогою переходу від монологу до діалогу, від соціального контролю до педагогічно стимульованого саморозвитку, від управління до самоврядування, від педагогічного диктату до звільнення студента для творчості тощо.

Встановлено, що в умовах глобалізації, з одного боку, неминуче підвищується конкуренція на ринку праці та зростає трудова мобільність, а з іншого – у світлі розвитку інформаційних та інших технологій відбувається швидке застарівання фахових знань і зростає необхідність набуття нових, більш

затребуваних компетенцій, що часто вимагає сформованої здатності до професійної іншомовної комунікації. Тому професійна освіта в немовному виші має здійснюватися у рамках як професійно-орієнтованого навчання, так і інтеграції професійної та іншомовної підготовки фахівців.

### Список літератури

1. Вовчаста Н. Я. Теоретичні засади концепції професійної іншомовної підготовки майбутніх фахівців // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. 2017. № 49. С. 42–45.

2. Козловський Ю. М. Інтеграційні процеси в професійній освіті: методологія, теорія, методики: монографія. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2018. 420 с.

3. Мартинова Р. Ю. Сутність і структура процесуальної інтеграції професійної та іншомовної мовленнєвої діяльності // Педагогічна і психологічна науки в Україні. Київ, 2012. Т. 3: Загальна середня освіта. С. 389–404.

## **ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ РОБОТИ ІЗ ДИТЯЧОЮ КНИГОЮ**

**Соловйова Тетяна Анатоліївна**

вихователь ЗДОН№27  
комбінованого типу «Берізка», м. Чернівці

В останні роки спостерігається падіння інтересу, до читання загалом, втрачається усвідомлення пріоритетної ролі художньої літератури в людському житті. Знижується роль сім'ї у залученні дитини до читання. Сьогодні дорослих все більше цікавлять комп'ютерні технології, а читання для дітей і самими дітьми замінюється переглядом телепередач.

За результатами опитування, лише 18% батьків дошкільнят беруть участь у формуванні читацької культури своїх дітей, 63% не читають дітям зовсім. Такі дані дають підстави зробити невтішний висновок, що читання перестає бути національним пріоритетом.

Саме тому нині гостро постає проблема літературної освіти дітей, формування в них умінь повноцінної читацької діяльності, а звідси – і проблема готовності дошкільних навчальних закладів, родини, батьків і вихователів до роботи з дитячою книгою, до розвитку в дітей стійкого інтересу до літератури, читання, формування в них початкових уявлень про роль книг в житті людини, спілкуватися з нею.

Художня література традиційно розглядається як важливий засіб виховного впливу на особистість дитини-дошкільника, оскільки її вважають скарбницею культури, джерелом реальних знань та сильних вражень, ознайомлення з незвичним, фантастичним.

О. Кононко цілком справедливо називає книжку хоча й не головним, проте важливим учителем, провідником по життю, називаючи книгу важливим складником дитячої субкультури. Сучасні дослідники (А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Виноградова, А. Зрожевська, О. Ісаєва, Т. Качак, О. Кононко, Т. Поніманська, Т. Скалозуб та ін.) відносять книгу та читання до агентів соціалізації, оскільки за допомогою читання людина «входить у соціум», розуміє, які події можуть з нею відбутися і як можна вийти з певної життєвої ситуації. Крім того, існує думка, що у відомих і популярних історіях і казках приховані найбільш домінуючі життєві сценарії. Читач чи слухач, проникаючись текстом, ніби підкоряється йому, робить спробу в подальшому відтворювати такі сценарії у власному житті. Тому залучення дитини до читання книг є формуванням морально-етичних переконань, розвитком пізнавальної та емоційної сфер.

Стверджуємо, що вихователям і батькам важливо не просто навчити дитину слухати, розуміти, згодом і читати книгу, а спільними зусиллями виховати в неї невичерпну потребу у прилученні до моральних цінностей, знань, емоційних переживань, що як коштовний скарб приховані у розмаїтті художніх творів.



**Рис.1 Формування читацької культури дошкільника в ЗДО**

Відтак, головними завданнями роботи з дитячою книгою визначаємо: пробудження стійкого інтересу до книги, літератури, читання; формування початкових уявлень про роль книги в житті людини як джерела знань; розвиток пізнавальної сфери; виховання моральних якостей і цінностей, естетичного смаку, бережливого ставлення до книги та здатності сприймати, розуміти й відтворювати прослухане (прочитане).

Свою практичну роботу здійснюємо у наступних напрямках:

1. Використання розвивально-бібліотечного середовища у формуванні стійкого інтересу до книги.

2. Робота з дитячою книгою як процес спілкування дитини з дорослими

3. Робота з книгою як умова підготовки дитини до оволодіння читанням.

Щоб здійснювати різні форми роботи щодо залучення дітей до книги, в дитячому саду педагогом були створені певні умови:

- наявність вікового бібліотечного фонду художньої літератури (додаток 1);
- наявність портретного фонду дитячих письменників (додаток 2);
- наявність портретного фонду художників-ілюстраторів (додаток 3);
- наявність барвистого ілюстративного матеріалу до дитячих художніх творів (додаток 4);
- наявність граматичних словників для вихователів;

- організація літературного центру групи, а згодом ЗДО.

Велику увагу вихователь приділяє створенню розвивально-бібліотечного середовища, яке передбачає раннє ознайомлення дитини з книжкою та занурення її в атмосферу читання. Об'єктами такого середовища, в першу чергу, вважає педагог є дитячі бібліотеки, які функціонують в групах, а головне – за межами дошкільного закладу.

Працюючи в цьому напрямку ми налагодили тісну співпрацю з дитячою бібліотекою-філією № 21 м. Чернівці. Екскурсії до бібліотеки організовувалися з метою ознайомлення з бібліотечним середовищем, специфікою обслуговування та наявним книжковим фондом, доступним для відповідної вікової категорії дітей. Після екскурсії обов'язково проводиться з дітьми обговорення про побачене, з'ясовуються непорозуміння, якщо такі мали місце, діти і педагог діляться враженнями від побаченого, почутого.

Поряд з традиційними формами роботи таким як екскурсії, бібліотечні десанти тощо, в приміщенні бібліотеки вихователь організував бренд автор-шоу – зустрічі з відомими буковинськими дитячими письменниками та поетами Д.В. Кукульняком, О.Г. Приходько-Возняк, тощо. Під час таких зустрічей діти мали змогу самостійно спробувати себе у ролі інтерв'юєрів, а головне почути поетичне літературне слово. З метою реалізації завдання забезпечення методичних умов і створення розвивального предметно-розвивального середовища для залучення дітей до художньої літератури були заплановані та проведені наступні форми роботи:

- Оформлення куточків читання в групах.
- Створення книжкової лікарні.
- Виставка дитячих малюнків і виробів.
- Створення книжок-саморобок.
- Ознайомлення з біографією і творчістю письменників.
- Тематичні виставки.
- Літературні вечори, зустрічі з дитячими письменниками.

Отже, підсумовуючи вище викладене, можемо зробити наступні висновки:

Враховуючи падіння інтересу до читання та усвідомлення пріоритетної ролі художньої літератури в людському житті, зниженні ролі сім'ї у залученні дитини до читання тощо, проблема літературної освіти дітей, формування в них умінь повноцінної читацької діяльності й готовності ЗДО, родини, батьків і вихователів до роботи з дитячою книгою, до розвитку в дітей стійкого інтересу до літератури, читання визначаємо актуальною.

На основі аналізу сучасних дослідників книги як складника дитячої субкультури, вивченні та адаптації досвіду практиків дошкільця та власної педагогічної діяльності оприлюднено модель формування читацької культури дошкільника в ЗДО.

Автор головними завданнями роботи з дитячою книгою вона визначила: пробудження стійкого інтересу до книги, літератури, читання; формування початкових уявлень про роль книги як джерела знань; виховання моральних якостей і цінностей, естетичного смаку, бережливого ставлення до книги та

здатності сприймати, розуміти й відтворювати прослухане (прочитане). Відповідно, виділені напрямки власної педагогічної діяльності: використання розвивально-бібліотечного середовища у формуванні стійкого інтересу до книги; робота з дитячою книгою як процес спілкування дитини з дорослими; робота з книгою як умова підготовки дитини до оволодіння читанням.

Задля реалізації поставлених завдань нами створено в закладі/групі певні умови, а саме: «віковий» бібліотечний фонд художньої літератури; портретний фонд дитячих письменників та художників-ілюстраторів; ілюстративний матеріалу до дитячих художніх творів; граматичних словників для вихователів та організований літературний центр.

Визначаючи об'єктами розвивально-бібліотечного середовища дитячі бібліотеки (в групах, за межами дошкільного закладу), налагоджено тісну співпрацю з дитячою бібліотекою-філією № 21 м. Чернівці. Екскурсії, бренд автор-шоу, «книжкові лікарні», тематичні виставки, майстерня по створенню книжок-саморобок, літературні вечори – ось неповний перелік форм практичної роботи, що варто впроваджувати в педагогічну діяльність педагогів-дошкільників.

## **СТРУКТУРА ІСТОРІОГРАФІЇ З ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ НА БУКОВИНІ (1869-1918 РР.)**

**Стражнікова Інна Василівна,**

доктор педагогічних наук, професор

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Теорія і практика виховання – важлива складова педагогічної науки. Будучи складним, багатограним поняттям воно розглядається як суспільне явище, діяльнісний процес, внутрішньо структурована система, як цінність, вплив, взаємодія тощо. Фундаментальні українські та зарубіжні дослідження кінця ХХ – початку ХХІ ст. дають достатнє уявлення про сутність, структуру, теорію виховання та її методику. Вони становлять необхідну методологічну базу для його вивчення в історичній ретроспективі та для аналізу доробку історико-педагогічної науки з даної проблеми. З цього випливає тлумачення виховання у широкому педагогічному смислі як цілеспрямованої перетворювальної діяльності системи освітніх закладів, у вузькому значенні – як виховної роботи, спрямованої на формування певних якостей, цінностей, переконань, у ще вужчому – як розв’язання конкретних виховних завдань.

Тематичну палітру та внутрішню змістову структуру педагогічних досліджень, присвячених вихованню як конкретно-історичному явищу, детермінованих комплексом суспільних чинників, окреслюють і головні компоненти теорії виховання – починаючи від його категоріально-понятійного апарату й завершуючи визначенням структури, особливостей, рушійних сил, суперечностей, етапів, управлінських механізмів, інших аспектів цього процесу, що має свої функції, форми, методи, засоби, інші елементи реалізації.

Структуру історіографії з проблем розвитку теорії і практики виховання у Західному регіоні України визначаємо за пріоритетами дослідної тематики. Такий підхід засвідчує зосередженість уваги науковців на вивченні комплексу проблем, пов’язаних з моральним і громадянським вихованням та регіональним виміром виховних процесів через систему координат українознавства (починаючи від національного виховання й завершуючи комплексом питань формування особи у поліетнічних середовищах). Водночас до сьогодні не втратили науково-пізнавального значення окремі історико-педагогічні дослідження з проблем фізичного, естетичного та інших напрямів виховання.

Теорія і практика виховання — важлива складова педагогічної науки. Будучи складним, багатограним поняттям воно розглядається як суспільне явище, діяльнісний процес, внутрішньо структурована система, як цінність, вплив, взаємодія тощо.

З позицій історико-педагогічної значущості результатів досліджень першочерговий інтерес становлять дослідження про систему фізичного виховання молоді, зокрема в народних школах Буковини у 1869-1918 рр.

У своїй сукупності цей доробок окреслює головні підходи і загальну модель дослідження фізичного виховання учнівської молоді. Передумови його розвитку визначаються широким колом чинників: природно-кліматичні умови; вплив європейської педагогічної думки і практики тілесного загартування; зростання національної самосвідомості; процеси модернізації усіх сфер суспільного життя тощо. Науковці відстежують зміни, що відбулися наприкінці XIX — початку XX ст. серед педагогів і громадськості у розумінні фізичної культури, яка вже не зводилася до набору фізичних вправ, а включала санітарно-гігієнічне забезпечення та комплекс заходів з підтримки фізичної активності людини. Фізичне виховання дітей стало розглядатися як важливий компонент становлення особистості, який не лише підтримує її життєдіяльність, а й зміцнює духовно, запобігає нервовому і розумовому перевантаженню. На такому тлі точилися дискусії щодо змісту, методів, форм його проведення.

Розвиток фізичного виховання на західноукраїнських землях у другій половині XIX — 30-х роках XX ст. науковці розглядають як загальнодержавну проблему, котру регулювали спеціальні урядові й адміністративні органи та регламентували нормативні акти, що визначали зміст, методи, форми, засоби його здійснення у шкільних закладах різних типів. З таких позицій відзначимо роботу О. Цибанюк [1], яка, вивчаючи проблему управління системою фізичного виховання школярів на Буковині, розробила її структурну модель, розкрила функціонування її органів та кадрове і технічне забезпечення тощо. У праці В. Мужичка [2] здійснено порівняльний аналіз законодавчої бази фізкультурно-спортивної роботи з учнями загальноосвітніх шкіл Буковини, Галичини та Закарпаття, показана їхня специфіка, яка за міжвоєнного періоду зумовлювалася перебуванням регіонів у різних державно-політичних системах. З таких позицій науковці характеризують її програмове та методичне забезпечення, зіставляють проекти і розробки українських педагогів альтернативні державним, що містили національні компоненти фізичного виховання учнів.

Науковці досить ґрунтовно розкрили не тільки програмове забезпечення, зміст і структуру уроків, але й спеціальних занять та позаурочних й позакласних форм фізичного виховання у початкових і середніх школах окремих регіонів. У ряді праць розвиток фізичної культури розглядається через призму соціальної педагогіки, котра трактує фізичне виховання з позицій оздоровлення дітей, що перебувають під опікою соціально-педагогічних інституцій. Спеціально репрезентативні дослідження О. Вацеби [3], Б. Трофим'яка [4; 5.], інших науковців висвітлюють розвиток фізичної культури через призму організаційно-ідеологічного становлення західноукраїнського спортивного руху наприкінці XIX -30-х рр. XX ст., до якого зараховують численні як спеціалізовані тіловиховні товариства і клуби з різних видів спорту, так і молодіжні об'єднання, що переслідували широке коло виховних завдань. Вони забезпечили перехід від стихійних до організованих форм фізичного виховання та стали основою позашкільної роботи з молоддю. Розкриваючи арсенал методів і форм їх діяльності, науковці з різних позицій доводять



масовість фізкультурно-спортивного руху та його роль у розвитку професійного спорту та масовому оздоровленні молоді.

Різнобічна виховна діяльність українських громадських організацій на західноукраїнських землях є унікальним явищем в історії національної культури, освіти і педагогіки взагалі. Це пояснює те, що практично в кожному історико-педагогічному дослідженні цього регіону в різному ракурсі висвітлюється їх діяльність в другій половині XIX – першій третині XX ст.

Аналіз наукового доробку про розвиток та виховну діяльність громадських товариств у Західному регіоні України вказаного періоду дозволяє поділити їх на такі основні групи: 1) масові інституції, що гуртували представників різних соціальних верств задля розв'язання освітніх, виховних, культурних потреб українства («Просвіта», УПТ (з 1923 р. також називалося «Рідна школа») та ін.); 2) асоціації, що гуртували широку громадськість задля розв'язання різних виховних завдань (УКТОДОМ, «Українська захоронка», ТВО та ін.); 3) професійні об'єднання учителів (ВПУВ, «Учительська громада», ВОУУБ та ін.); 4) локальні інституції, які опікувалися освітніми закладами та сприяли вихованню молоді.

Найбільш цінним в доробку О. Гнатчук вважаємо узагальнення оригінального досвіду проведення добродійницької, релігійно-філантропічної діяльності українських жіночих організацій Буковини у 80-х рр. XIX - 30-х рр. XX ст. Її виховне значення автор визначає у двох аспектах: як створення умов для функціонування виховних закладів для учнів із сільської місцевості й незаможних сімей та в якості чинника і засобу формування у молоді усвідомлення необхідності допомагати ближньому [6].

Таким чином, розбудова України як самостійної держави неможлива без розвитку української національної школи. Докорінне реформування системи освіти є основою державності та демократизації суспільства, передумовою відтворення інтелектуального, духовного потенціалу народу, виходу вітчизняної науки і техніки на світовий рівень, інтеграції України у світовий культурний та економічний простір.

### Список літератури

1. Цибанюк О. Управління системою фізичного виховання школярів на Буковині (друга половина XIX – початок XX століття): *автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01*. Івано-Франківськ, 2008. 20 с.
2. Мужичок В. О. Педагогічні засади організації фізкультурно-спортивної роботи в загальноосвітніх школах Західної України (1919-1939 рр.): *автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01*. Тернопіль, 2011. 20 с.
3. Вацеба О. М. Спортивно-гімнастичний рух в Західній Україні (кінець XIX ст. - кінець 30-х років XX ст.): *автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04*. Київ, 2000. 19 с.
4. Трофим'як Б. Є. Фізичне виховання і спортивний рух у Західній Україні (з початку 30-х років XIX ст. до 1939 р.). Київ, 1997. 419 с.

5. Трофим'як Б. Гімнастично-спортивні організації у національно-визвольному русі Галичини (друга пол. ХІХ ст. - перша пол. ХХ ст.). Тернопіль: Економічна думка, 2001. 694 с.

6. Гнатчук О. С. Українські жіночі організації на Буковині (80-ті рр. ХІХ - 30-ті рр. ХХ ст.): *автореф дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01*. Чернівці, 2001. 20 с.

## СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ПОНЯТТЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ФАХІВЦІВ ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

**Шостак Ольга Олександрівна,**  
кандидат філологічних наук, старший викладач  
кафедри дошкільної педагогіки і психології  
та спеціальної освіти імені проф. Т. І. Поніманської  
Рівненський державний гуманітарний університет

Останнім часом простежується тенденція до зростання кількості дітей з особливими освітніми потребами. Вони можуть навчатися в закладах освіти за умови належної організації інклюзивного освітнього середовища. Відтак особливої актуальності набуває проблема впровадження інклюзивної освіти, а також підготовки відповідних фахівців (корекційних педагогів, психологів, асистентів вчителя, дефектологів). Психолого-педагогічна готовність до роботи в умовах інклюзивного навчання передбачає не лише запас професійних знань, умінь і навичок, а й риси особистості, переконання, педагогічні здібності, інтереси, професійну пам'ять, мислення, увагу, педагогічну спрямованість думки, працездатність, емоційність, моральні якості особистості, що забезпечать успішне виконання професійних функцій.

Мета статті – з'ясувати зміст і структуру поняття психолого-педагогічної готовності фахівців до діяльності в інклюзивному середовищі закладу освіти.

Поняття «готовність» як окрему психологічну категорію вчені розглядають із різних теоретико-методологічних позицій. Наприклад, О. Татенко зазначає, що готовність – це фактор активізації потреб і мотивів, які в подальшому генерують відповідно своєї суті засоби поведінки, здійснюють вчинкові перетворення, вчинковий акт із його післядією [1].

Проблему формування готовності до професійної діяльності вивчали Г. Балл, Г. Костюк, П. Перепилиця, П. Харченко та ін. У результаті досліджень з'ясовано, що в основі будь-якої діяльності лежить готовність особистості до її виконання. Отже, готовність – це система, сутність якої зумовлена специфікою діяльності, показником якої вона є і яка формується на основі зовнішніх і внутрішніх умов. Професійна готовність – складне утворення особистості, що має такі компоненти: психолого-педагогічна готовність (сформована установка на діяльність, потреба в самоосвіті, розвинуте професійне мислення); науково-теоретична готовність (оволодіння спеціальними знаннями); практична готовність (наявність належно сформованих професійних умінь і навичок); психофізіологічна готовність (сформованість професійно значущих особистісних якостей); фізична готовність (відповідність стану здоров'я обраній професії); тривала готовність до професійної діяльності (позитивне ставлення до конкретного виду діяльності; риси характеру, здібності, мотивація; необхідні знання, вміння та навички; стійкі професійно важливі особливості сприйняття,

уваги, мислення, емоційно-вольова сфера) [2]. Зазвичай, готовність реалізується у двох формах: довготривала (стійкий комплекс якостей для успішної діяльності в багатьох ситуаціях) і ситуативна (активно-дійовий стан особистості, спрямований на розв'язання конкретних завдань).

Принципові підходи до розуміння змісту і структури психолого-педагогічної готовності представлено в дослідженнях М. Дяченка, Л. Кандибович, Л. Карамушки, А. Колупаєвої та ін. Наприклад, А. Колупаєва трактує готовність до педагогічної діяльності як результат позитивного ставлення до професії, що визначається системою мотивів до вказаної діяльності [3]. Загалом, зміст психолого-педагогічної готовності складають інтегральні характеристики особистості, до яких належать інтелектуальні, емоційні та вольові властивості, професійно-моральні переконання, потреби, звички, знання, вміння і навички, педагогічні здібності.

Сучасні науковці по-різному визначають структуру психолого-педагогічної готовності фахівців до професійної діяльності в умовах інклюзії. Наприклад, І. Демченко аналізує такі компоненти: компетентнісний, саморегулятивний, місіонерський [4]. А. Барбінова вважає основними в структурі готовності педагогів до роботи в інклюзивному освітньому середовищі мотиваційно-ціннісний, когнітивний психолого-регуляційний і діяльнісний компоненти [5]. Однак загалом у готовності фахівця до роботи в умовах інклюзивного навчання доцільно насамперед розглянути два блоки – професійний і психологічний [6], у яких, у свою чергу, можна виокремити різні компоненти: 1) мотиваційний – сукупність мотивів, адекватних цілям і завданням інклюзивної освіти; 2) когнітивний – система знань, необхідних для роботи в інклюзивному просторі; 3) операційний – уміння і навички практичної реалізації інклюзивного навчання; 4) особистісний – провідні особистісні якості педагога.

Таким чином, психолого-педагогічна готовність до професійної діяльності – це інтегративне утворення особистості, яке об'єднує мотиваційний, когнітивний, операційний і особистісний компоненти, що відповідають вимогам, змісту й умовам діяльності та дають змогу суб'єкту успішно працювати в інклюзивному просторі закладу освіти.

### Список літератури:

1. Татенко В. О. Суб'єкт. Вчинок : Філософсько-психологічні студії Київ : Либідь, 2006. 360 с.
2. Балл Г. О., Перепелиця П. С. Формування готовності до професійної праці у контексті гуманізації освіти. *Психологічні аспекти гуманізації освіти. Книга для вчителя* / За ред. Г. О. Балла. Київ-Рівне, 1996. 167 с.
3. Колупаєва А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання : наук.-метод. посіб. Київ : Науковий світ, 2010. 196 с.
4. Демченко І. Концепція підготовки майбутнього вчителя до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. 2017. № 4. С. 171-177.

5. Барбінова А. Структура готовності вчителів до професійної діяльності в умовах інклюзії. *Український педагогічний журнал*. 2021. № 1. С. 58-64.

6. Литвин І. М., Басик В. В., Гавриленко Т. Л., Галушко М. І. Розвиток професійних компетентностей педагогічних працівників, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами: навч.-метод. посіб. Черкаси: КНЗ «ЧОПОПП ЧОР», 2020. 80 с.

# **ФІТОХІМІЧНИЙ АНАЛІЗ ЛІКАРСЬКОГО ЗБОРУ ДЛЯ ЛІКУВАННЯ ТА ПРОФІЛАКТИКИ ІНФЕКЦІЙНИХ ХВОРОБ СЕЧОВИВІДНИХ ШЛЯХІВ**

**Герасимюк Наталія Валеріївна**

Асистентка кафедри  
Одеський національний медичний університет

**Новіков Олександр Олегович**

Студент  
Одеський національний медичний університет

**Приступа Богдан Володимирович**

к.б.н., доцент  
Одеський національний медичний університет

Інфекції сечовивідних шляхів (ІСШ) є найпоширенішою бактеріальною інфекцією первинної допомоги клініцистів, що становить приблизно 5 мільйонів первинних відвідування кабінету медичної допомоги в 2007 р. [1]. ІСШ набагато частіше зустрічаються у жінок, ніж у чоловіків.

Оскільки витрати на охорону здоров'я продовжують зростати, резистентність до антимікробних препаратів постійно зростає, лікарі повинні постійно переглядати та коригувати свої практики та надавати найкращу, найефективнішу, допомогу своїм пацієнтам і населенню в цілому. Вживання хімічно синтезованих лікарських засобів, з ціллю лікування інфекції сечовивідних шляхів, може викликати велику кількість побічних реакцій в організмі хворої людини, тому інколи доцільно використовувати лікарські засоби рослинного походження.

Комплексний підхід при профілактичному лікуванні інфекції сечовивідних шляхів, засобами рослинної природи, має особливо важливе значення. Потрібно відзначити, що багато трав володіють спазмолітичною, протизапальною та протимікробною дією, що надзвичайно корисно при загостренні інфекції сечовивідних шляхів.

Отже, пошук та дослідження біологічно активних речовин, а також створення на їх основі нових лікарських засобів рослинного походження є актуальною проблемою в сучасній фармакотерапії інфекції сечовивідних шляхів.

З літературних джерел встановлено, що фенілпропаноїди ЛР є унікальним джерелом ЛЗ з антиоксидантними, імуномодулюючими, адаптогенними, нейротропними та ноотропними, заспокійливими, антимікробними, протизапальними і гепатопротекторними властивостями [2, 3]

Метою нашого дослідження було створення фітозбору для лікування інфекцій сечовидільних шляхів, який би містив фенілпропаноїди. Грунтуючись на мета аналізі літературних джерел, для створення фітозбору було обрано

лікарські рослини які у своєму складі містять фенілпропаноїди, а саме: смородина чорна, грицики звичайні та цибуля ріпчаста.

Збір та заготівлю лікарської сировини проводили згідно з рекомендаціями ДФ України [4], в період, коли рослини накопичують максимальну кількість біологічно активних речовин. Екстракцію проводили настоюванням в водному та водно-спиртовому розчинах протягом різного проміжку часу.

Було виявлено, якісними методами аналізу, основні біологічно активні речовини які використовуються для лікування інфекційного пієлонефриту та циститу. Отримані результати свідчать про необхідність фармакологічного вивчення досліджуваного фітозасобу..

### Список літератури

1. Schappert SM, Rechtsteiner EA. Ambulatory medical care utilization estimates for 2007. *Vital Health Stat* 13 2001;169:1–38.
2. Куркин В. А. Метаболиты лекарственных растений как биологически активные соединения. *Вопросы биологической, медицинской и фармацевтической химии*. 2016. № 2. С. 15–21
3. Kumar S., Pandey A. K. Chemistry and Biological Activities of Flavonoids: An Overview. [Electronic resource] / *Scientific World Journal*. 2013. Access mode: <https://www.hindawi.com/journals/tswj/2013/162750/> (date of request: 29.10.2019). Title from the screen.
4. Державна Фармакопея України. Державне підприємство "Науково-експертний фармакопейний центр". Вид. 1–е. – Х.: РІРЕГ, 2001. 556 с.

## ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ТЕРАПІЇ ПОЗАЛІКАРНЯНОЇ ПНЕВМОНІЇ У ДІТЕЙ

**Сидоренко Т.В.**

здобувачка вищої освіти магістерського рівня  
фармацевтичний факультет  
Київський міжнародний університет

За статистикою МОЗ України на гострі позалікарняні пневмонії в країні щорічно хворіє біля 80 000 дітей. У всьому світі пневмонія є основною причиною захворюваності та 15% смертності дітей у віці до 5 років (ВООЗ, 2021). Так, в світі від пневмонії щорічно помирає близько 1,8 млн. дітей. В Україні позалікарняна пневмонія в структурі дитячої летальності займає третє місце після перинатальної патології і вроджених вад розвитку, тому терапія позалікарняної пневмонії у дітей є актуальними питаннями педіатрії [1].

Позалікарняна пневмонія (синоніми «домашня», «амбулаторна») – гостре інфекційне захворювання легень різної етіології, що розвинулося поза лікарнею або в перші 48–72 години госпіталізації, та супроводжується лихоманкою та симптомами ураження нижніх дихальних шляхів (задишка, кашель), а також інфільтративними змінами на рентгенограмі. Переважна більшість пневмоній (77–83 %), що відповідають цьому визначенню, мають бактеріальну етіологію, хоча у частині випадків позалікарняна пневмонія розвиваються на фоні гострих респіраторних вірусних інфекцій, які відіграють роль сприятливих факторів.

Відповідно до МКХ 10, виділяють такі форми позалікарняної пневмонії за етіологією: бактеріальна, вірусна, грибкова, паразитарна, хламідійна, мікоплазмова, змішана. Недостатня інформативність та значна тривалість мікробіологічних досліджень, поширена практика прийому антибактеріальних препаратів до звернення за медичною допомогою є причиною відсутності етіологічного діагнозу у 50–70 % пацієнтів [1]. Патогенні мікроорганізми можуть потрапити в легені кількома шляхами: аспірація секрету носоглотки, вдихання аерозолі, що містить мікроорганізми (частіше), та гематогенне поширення мікроорганізму з позалегенового вогнища інфекції (буває рідше та не має великого практичного значення).

Майже завжди малюкам до 3-х років потрібна госпіталізація. Лікування запалення легень у дітей старшого віку можливе в домашніх умовах. При цьому обов'язково призначаються антибактеріальна терапія та препарати, що покращують відходження мокротиння та знижують температуру тіла. У важких випадках, якщо потрібне лікування внутрішньовенно та комбінація з кількох антибіотиків, без госпіталізації не обійтись.

Вибір антибактеріальних препаратів для етіотропної терапії основних збудників позалікарняної пневмонії проводиться з урахуванням природної активності препаратів, а також поширеності та резистентності збудників. Принципи емпіричної терапії: ранній початок лікування з урахуванням найбільш



ймовірного збудника та його чутливості до антибактеріальних препаратів, віку хворого, наявності фонових захворювань, а також токсичність та переносимість ліків конкретним хворим[5]. В амбулаторних умовах дітям, які не отримували антибактеріальні препарати протягом попередніх 3 місяців, оптимальне призначення внутрішньо амоксициліну або макролідів.

Амоксицилін ефективний проти більшості мікроорганізмів, що спричиняють позалікарняну пневмонію. Хворим за наявності фонових захворювань або антибактеріальних препаратів, що приймали, у попередні 3 місяці призначається амоксицилін/клавуланат в монотерапії або в поєднанні з макролідами. Макроліди також повинні використовуватися при підозрі на мікоплазмову або хламідійну пневмонію. Як альтернативні препарати можуть бути використані цефалоспорины II-IV покоління [4]. Тривалість терапії становить щонайменше 14 днів. Основним критерієм відміни антибіотиків є регрес клінічних симптомів. Виражених втрат рідини при пневмонії не спостерігається (крім втрат на перспірацію), тому оральна гідратація призначається за фізіологічною потребою у всіх хворих з неускладненою пневмонією та у 80–90 % хворих на ускладнену пневмонію. Антипіретики (парацетамол чи ібупрофен) при пневмонії використовують ситуативно.

Призначати їх планово абсолютно протипоказано, оскільки вони створюють ілюзію добробуту та ускладнюють оцінку ефективності антибактеріального лікування. Препарати, що знижують в'язкість мокротиння та покращують відкашлювання, показані при появі у хворого інтенсивного малопродуктивного кашлю, що погіршує стан пацієнта. Доведено, що амброксол посилює проникнення в легеневу тканину антибіотиків, (амоксицилін), та стимулює синтез сурфактанту.[3]. Застосування бронхолітичних засобів показано за наявності супутнього бронхообструктивного синдрому або при виникненні пневмонії у хворого на бронхіальну астму, а також при деяких вірусних захворюваннях. Показано застосування  $\beta_2$ -агоністів короткої дії у вигляді монотерапії (сальбутамол) або у складі комбінованих лікарських засобів (беродуал). [3].

Лікування хворих на пневмонію має носити комплексний характер, включати режим дня, раціональне харчування, лікарську терапію (у т. ч. антибіотики, протизапальні та жарознижувальні засоби), а також фізіотерапевтичне та санаторно-курортне лікування.

При початковій стадії пневмонії, яка може тривати від 12 годин до 3 діб від моменту появи симптомів захворювання, як додаткове, рекомендується використовувати наступний збір: трава хвоща польового, таволги, буркуну, кора верби – по 3 частини; корінь кровохлібки – 2 частини; трава звіробою – 6 частин; корінь перстачу прямостоячого – 4 частини; листя шавлії – 5 частин; приймати у вигляді настою по 100 мл 6 разів на день.

У розпал хвороби (від 3 до 10 діб) необхідно застосовувати збори, що надають бронхорозширювальну, відхаркувальну та бактерицидну дію: корінь алтею, омани, бруньки берези, трава буквиці, квітки липи, календули, трава чебрецю, черги – по 2 частини; трава буркуну, будри, вероніки, листя суниці,

плоди фенхелю – по 1 частині; квітки коров'яку – по 3 частини; трава звіробою – по 4 частини; корінь солодки – від 2 до 6 частин; листя евкаліпту – від 1 до 3 частин; або: плоди ялівцю, корінь кульбаби, трава конюшини – по 1 частині; кора верби, трава деревію, кореневища лепехи, квітки бузини чорної – по 2 частини; корінь солодки – від 2 до 6 частин; листя та ягоди малини, трава фіалки триколірної – по 3 частини; трава багна – по 4 частини; настій слід випивати протягом 6 діб.

При кінцевої стадії захворювання (2-3 тижні) рекомендується використовувати збори, що сприяють відновленню структури пошкоджених тканин. Для ліквідації залишкових явищ використовується настій із кореня солодки (1 частина); квіток календули та трави чебрецю (по 1,5 частини); листя мати-й-мачухи, подорожника (по 2 частини). Настій приймають по 1/4 склянки 4-5 разів на день до їди. Тривалість терапії визначається клінічною симптоматикою[2].

#### **Список літератури:**

1. Електроний режим доступу: [https://todl.com.ua/pneumonia\\_day/](https://todl.com.ua/pneumonia_day/)
2. Електроний режим доступу: <https://health-ua.com/article/5874-fitoterapiya-pri-zabolevaniyah-organov-dyhaniya>)
3. Клінічна фармакологія: підручник / За ред. О.М. Біловола. Вінниця: Нова книга, 2021. 544 с.
4. Наказ МОЗ України №18 від 13.01.2005 «Про затвердження Протоколів надання медичної допомоги дітям за спеціальністю "дитяча пульмонологія"»
5. Педіатрія: підручник / за ред. Тяжкої О.В. Вінниця: Нова книга, 2018. 90 с.

## METAPHORIZATION OF THE IMAGE ABYSS IN THE POETRY

**Kamienieva Iryna**

PhD in Philology, Dr.,

Wyższa Szkoła Turystyki i Języków Obcych,  
Aleja Prymasa Tysiąclecia 38, 00-999 Warszawa

Metaphorization of the image *abyss* by Tiutchev is based primarily on the main feature of «spatial image». In dictionary definitions, this feature is highlighted. In the dictionaries, the word *abyss* received the following interpretation: «1. An abyss that seems bottomless; immeasurable depth. 2. Infinite depth (of the sea, sky, etc.). Sea, cosmic abyss, abyss of the universe. 3. A symbol of infinity, depth, incomprehensibility» [1; p. 61].

Opinion about Tiutchev as a poet of the abyss has been formed for a long time. So, D.I. Merezhkovsky in the poetry of Tiutchev discovered «the abyss of darkness» and «bottomless despair» [4, p. 454-466]. This idea is based on the poet's poetic word usage, for which the use of the word *abyss* should be recognized as characteristic and metaphorical, «for delimitation – infinity – are two interconnected facets of a single opposition, within which Tiutchev's poetry of space reveals» [3; p. 587]. The abyss, as a spatial image, is characterized by Tiutchev by the presence of additional features «colour», «water bodies».

In the process of metaphorizing the abyss, the poet often uses 'water objects'. Metaphors of the abyss are ocean, sky, night, despite the homogeneity of semantics, colour it in different tones: the abyss of the sea depths, the blue abyss of the air. As for the associative sign «sound», the abyss of Tiutchev does not sound, but spits out inarticulate sounds, which characterizes the individual-author's perception of the image.

Thanks to the abyss it becomes possible to feel the «tension» of the space of chaos [2].

In the poems, in which the theme of the sea, the ocean is presented, the image of the starry sky shrouded in mystery appears, which is the key, uniting the space of the top and bottom: the top is represented by a metaphor burning star glory, and the bottom is a flaming abyss, united by the common seme 'fire'. The analysis of the linguistic material emphasizes that the flaming abyss is the stars reflected in the water: the firmament, burning with the glory of the stars.

The image of chaos is characterized by the individual-author's specificity. Burning, flaming are symbolic metaphors of Tiutchev's fiery element, marking chaos and associated with burning stars falling to the ground. The splendor of the firmament is emphasized by the metaphor burning glory of the stars. To enhance the effect of the vastness of space, the poet uses the image flaming abyss.

The image of the firmament is part of the universe, the boundless space of the abyss, which is distinguished by the circumstance with spatial semantics from the depths. The perception of the night is verbalized by the perceptual verb glance with the

meaning «visual perception». It should be noted that the verb to glance is associated with the word look and is a highly poetic synonym for the verb to look. In this context, there is a metonymic shift that allows us to consider part of the day as a state of nature at a given time: the firmament glances from the depths.

Describing the night sky, the poet uses the technique of alliteration. Combinations of consonants *gl* participate in the sound roll call, which makes the poetic text more expressive. In the sound [l], something gentle is heard, the babble of the waves, the reflection of the trembling sky on the water. Alliteration in this poem conveys a musical tone, creates a calm mood. It is objectified not only at the level of sounds, but also at the level of lexical units.

From a semantic point of view, the combination of the verb to glance with the adverb mysteriously and the metaphors firmament, the burning glory of the stars personifies not only the realities of the universe, but also expresses the process of spreading light. At the same time, the lexical environment of the perceptual verb has a dual cognitive function: it reflects the emotional perception of this reality by the poet and denotes the intensity of light propagation, different degrees of brightness emanating from the source of illumination: the flaming abyss.

Lexeme abyss in Tiutchev's poetry appears in a significant variety of metaphors: naked, red-hot, blue, double, wild, all-consuming, peaceful, flaming, nameless, covered with a veil, fatal, terrible, opening in an extremely short period of time, opening in the soul. Projecting the qualities of a person onto the image of the abyss, the poet metaphorizes it, calling it naked, wild. In explanatory dictionaries, the lexemes wild and naked have a negative meaning (negative connotations): wild means "expressing wildness and madness", and naked means «devoid of covers, open to the eye», condemned in society [5; p. 672, 762]. A feature of these attributive lexemes is that the poet endows the image of the abyss with human characteristics, giving additional shades of image perception.

The metaphorical understanding of the concept «abyss» has opposite emotional and evaluative characteristics. The abyss in Tiutchev's poetry appears in a significant variety of predications: naked, red-hot, blue, double, wild, all-consuming, peaceful, flaming, nameless, covered with a veil, fatal, terrible, opening in the soul. Night as an image of chaos in the understanding of the poet removes the barrier between man and the cosmos, opens the abyss before him, and the person feels helpless. The poet describes the abyss in its various manifestations: both peaceful and raging, since the abyss is associated with a natural and psychologically justified fear of emptiness.

The psychological component of the notion abyss at the cognitive level conveys the poet's individual-author's perception of the image of the abyss as an infinite depth that reveals itself to the world space.

### References:

1. Даль В.И. Толковый словарь. В 4-х томах. М.: Русский язык, 2000.
2. Лосев А. Ф. Мифология греков и римлян. М.: Мысль, 1996. 975 с.
3. Лотман Ю.М. О поэтах и поэзии: Анализ поэтического текста. СПб.: Искусство-СПб, 1996. С. 565–594.

4. Мережковский Д.С. В тихом омуте: статьи и исследования разных лет. М., 1991. 489.
5. Ушаков Д.Н. Толковый словарь. В 4 т. М.: Изд. центр Терра, 1996.

## УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ВЕРБАЛЬНИЙ ЗАСІБ КОМУНІКАЦІЇ

**Артеменко А.І.**

старший викладач  
кафедри іноземних мов  
факультету маркетингу  
Київського національного економічного  
університету ім. В. Гетьмана

**Лисенко В.Г.**

вчитель української мови та літератури  
Богуславського академічного ліцею

Процеси глобалізації стимулюють дослідження української мови як вербального засобу комунікації— процес активного обміну інформацією. На комунікацію людина витрачає близько 70% свого часу. Комунікація забезпечує існування соціальної пам'яті, зберігання й трансляцію інформації як між генераціями, так і в межах однієї (окремої) з них. Відтак відбувається зростання комунікативних потреб в суспільстві.

За етимологічною природою іменниковий термін комунікація походить від латинського *commūnicātio* («повідомлення, передача»), пов'язаного з дієсловом *commūnicō* («роблю спільним; повідомляю; з'єдную»), що є похідним від *commūnis* («спільний») [1].

Г. Почепцов розуміє під терміном комунікація процеси перекодування вербальної сфери в невербальну та невербальної у вербальну [2], вважаючи, що комунікація допомагає посилити диспозиції, що існують у суспільстві, роблячи неявне явним. На його думку, комунікацію можна розглядати як інтенсифікацію наявних комунікативних інтенцій, їх перехід у більш технологічну форму, під якою розуміють досягнення прогнозованого результату на відміну від випадкового процесу. Відомий дослідник семіотики Р. Якобсон визначив комунікацію, як процес передавання інформації між людьми за допомогою знакових систем (сигналів) [3]. У межах другого підходу комунікацію розуміють як спільну діяльність усіх учасників (комунікантів), за якої формується спільний (до певної межі) погляд на об'єкти й дії з ними.

Здатність української мови як природної знакової системи передавати інформацію, завдяки якій відбувається процес комунікації між індивідами та уможливорюється процес еволюції людства. Втім українська мова передає не знання, а саме інформацію, і від кожної людини залежить, чи зможе вона переробити цю інформацію у власні знання. Тож інформація — це основа знань, інформативність — насиченість повідомлення новою, цінною для реципієнта

інформацією. Обидва ці поняття є важливими та визначальними для вивчення комунікативної функції української мови. [4]

Всі засоби комунікації, вираження своєї думки та впливу на мовця поділяються на вербальні (мовні) та невербальні (жести, міміка, пантоміміка, зовнішність). Вербальними засобами є українська мова. Українська мова – це система звукових сигналів, письмових знаків та символів, за допомогою яких людина отримує, переробляє, зберігає та передає інформацію.

Вербальне спілкування завжди супроводжується невербальним. У багатьох випадках невербальне спілкування може нести значно більше змістове навантаження, ніж вербальне. Невербальне спілкування представлене не лише використанням жестів, міміки, пантоміміки, а й просторово-часовою характеристикою організації спілкування.

Вербальні засоби комунікації є важливими для людства, адже словесна комунікація притаманна лише людям. На земній кулі існує понад шість тисяч мов. Усі вони постійно контактують між собою, збагачуючи й розширюючи свої функції й можливості. Будь-яка мова як вербальний засіб формування й вираження думки може конденсувати всі досягнення людської цивілізації. Звичайно, що мови відрізняються структурою, фонетикою, словниковим складом тощо, але їм усім притаманні загальні закономірності розвитку, які зосереджуються в соціальних функціях.

Українське суспільство, на якому б рівні розвитку воно не знаходилося, не може існувати без мови – вербального засобу комунікації. Функція комунікації, спілкування є надзвичайно важливою не тільки для суспільства, а й для самої мови: мова, якою не спілкуються, стає мертвою, і в історії людських мов дуже мало прикладів повернення мов до життя; народ, який втрачає свою мову, поступово зникає. [1]

Отже, українська мова як вербальний засіб комунікації є важливою на сучасному розвитку українського суспільства.

### Список використаних джерел

1. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / [гол. ред. О. С. Мельничук]. — К.: Наук. думка, 1985. — Т. 2.
2. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации. / Г. Г. Почепцов — М.: Реал-бук, К.: Ваклер, 2001. — 656 с.
3. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика // Структурализм: «за» и «против». — М., 1975. — С. 193–230. 14.
4. Онуфрієнко Г. Термін комунікація в поняттєвому вимірі й лінгвістичному контексті / Галина Онуфрієнко, Анастасія Черневич // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології» – 2010. – № 675. – С. 154–160

## **ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕЛЕКТ-КАРТ ПІД ЧАС ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ – ВИКЛИК СЬОГОДЕННЯ**

**Гриценко Євгенія Михайлівна**

учитель англійської мови та зарубіжної літератури, ОЗ «Гоголівська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів виконавчого комітету Гоголівської селищної ради Миргородського району Полтавської області»

В сучасному світі для суспільства характерний прогрес у галузі інноваційних технологій, що проникають в усі без винятку сфери людської діяльності, зокрема й освітню. Актуальність даної теми проявляється в тому, що людство має усвідомити колосальні можливості, принесені інформаційними технологіями та навчитися грамотно їх застосовувати. Використання ментальних карт є важливою складовою у організації навчального процесу.

Безперечно питання ментальних карт є важливим, оскільки багато вчених приділяли багато часу тлумаченню даного поняття. У своїх працях вони висвітлювали головні проблеми та перспективи використання карт знань в науковій діяльності. Беручи до уваги закордонних вчених, серед них слід виділити Т. Б'юзен, Б. Санто, Б. Твісс, Р. Фостер, В. Хартман. Дані науковці розкривали аспект питання ментальних карт з історичної точки зору. Їх роботи стосуються більше історії розвитку, певної хронології та започаткування ментальних карт, тобто мають оглядовий характер, а сама сутність цього поняття не була до кінця розкрита.

Не можу не згадати й українських науковців, які чимало всього висвітлювали це питання у своїх роботах. Так, серед них можу виділити: О. Литвиненко, Л. Гончаренко, О. Аксьонова, М. Черній та інші.

Так, до прикладу зазначу відомого британського психолога Тоні Б'юзена, який у своїх працях називає ментальні карти «хорошою формою для нотаток», «багатограничним пристроєм, що тренує кожний м'яз розуму» [1].

У зв'язку з реформування освітньої системи, відбулося становлення Нової української школи. Через це постала неабияка проблема в питанні збільшення обсягу навчальних матеріалів, що в свою чергу призвело до проблематичності запам'ятовування необхідної кількості інформації серед учнів під час навчального процесу. Нових знань стає все більше, а людський мозок не настільки довго зберігає інформацію, яка була прочитана, записана чи почута. Інформація, яка була подана в звичайному вигляді, тобто прочитана чи занотовано конспектом, мозку доводиться просто заносити цю інформацію у пам'ять, яка з часом просто забудеться. Однак зараз, якщо ці дані, ці знання, всю необхідну інформацію подавати за допомогою певних способів, зокрема асоціативним рядом, то дітям буде значно простіше запам'ятати та оперувати з великим блоком інформації. Вчені та лікарі неодноразово доводили, що людина



краще запам'ятовує інформацію, якщо вона представлена не тільки у структурованому вигляді, але й зображена графічно [2, с. 87].

На мою думку, справжня професійність вчителя проявляється у тому, аби зуміти донести всю важливу інформацію так, щоб учні її зуміли запам'ятати та добре засвоїти.

Для того, щоб вчителю було легше подавати, а учням оперувати навчальним матеріалом, який надається в школі, важливо почати використовувати систему створення ментальної карти, яка, певним чином, є альтернативою текстовому конспекту.

Ментальна карта, відома як «mind map» - це певна діаграма зв'язків, яка відображає природний хід мислення від центральної ідеї до її наслідків. Іншими словами, це метод візуального представлення ідей, думок, концепцій та будь-якої іншої інформації.

В цілому, використання ментальних карт під час уроків значно полегшить роботу вчителя, особливо зараз, в період дистанційного навчання. На мою думку, візуально укомплектований матеріал полегшує процес сприйняття нової інформації або стає підсумком вивченої. Безперечно, що під час викладу матеріалу на уроках вчителем, використання ментальних карт є важливою складовою в подачі навчальної інформації.

Не слід забувати, що ефективність використання ментальних карт полягає в тому, що не тільки вчитель має її створювати та надавати освітні матеріали за допомогою цього способу, а й діти мають уміти їх створювати на основі пройденого матеріалу. Оскільки карта знань не матиме практичного значення, адже учень, який не розумітиме зв'язків між її структурними частинами, не зможе нею скористатися. Крім того, ментальна карта не має на меті відповідати на всі питання та все детально розповісти, вона слугує схемою, йдучи за якою учні зможуть розв'язати поставлені завдання [3].

На мою думку, під час використання ментальних карт важливо пам'ятати, що йдеться не про сам звичайний процес запам'ятовування чи запис, оскільки важливим аспектом є саме процес осмислення чи сприйняття необхідного матеріалу, швидше й глибше розуміння всієї важливої інформації, що в свою чергу дозволяє відтворювати знання навіть через тривалий проміжок часу, а тому їх доцільніше застосовувати на етапі закріплення пройденого матеріалу. Коли необхідно запам'ятати великий обсяг інформації, ментальні карти це саме те, що допоможе в цьому. Оскільки через великий обсяг, важливість основних фактів і слів, важливо структурувати прочитаний твір аби його засвоїти. Так, завдяки ментальним картам можна аналізувати твір, зазначити характеристики образів, визначити проблематику у прочитаному тексті, підбити підсумки тощо.

Безумовно точно можу стверджувати, що використовувати ментальні карти необхідно під час вивчення поезії. Віршовані тексти, як показує практичний досвід, гірше засвоюються, а тим паче запам'ятовуються.

«Використовуючи карти знань на уроках зарубіжної літератури, можна також поліпшити пам'ять учнів, вміння формулювати та висловлювати власну думку, використовуючи при цьому весь інтелектуальний потенціал. І, насамкінець,

організовувати успішну взаємодію між учнями, прискоривши при цьому творчий процес».

Важливо знати, що під час побудови ментальної карти необхідно обміркувати, як вона буде виглядати. Тобто, має бути виділено центральний образ, або, іншими словами, ядро, також визначені ключові слова, риси, характеристики тощо. Завдяки створеній ментальній карті вчитель може не тільки ознайомити своїх учнів з навчальним матеріалом, а й вирішити ряд власних практичних завдань, роблячи викладання і, відповідно, навчальний процес легшим та доступнішим.

Під час побудови ментальної карти важливо використовувати графічні символи, фігури, картинки тощо. Без них не може існувати карта знань. Коли складаються гілки та ключові слова, ми використовуємо ієрархію, тобто виділяємо зразу, на що перше слід звернути увагу або ж просто намагаємося зберегти інформаційний ряд. Говорячи про картинки чи фігури розкривається візуалізація та асоціативне мислення.

Підсумовуючи все вищезазначене, можу стверджувати, що сучасний урок не можна уявити без сучасних технологій. Однією з яких є інтелект-карта (mind map). Завдяки ментальній карті, процес подачі навчальної інформації стає простішим і доступнішим. Традиційна подача інформації витісняється, що однозначно впливає на освітній процес під час дистанційного навчання. Безперечним є той факт, що новітні технології володіють величезним потенціалом, стають ефективним інструментом в руках розвинутого вчителя та учня. Карта знань допомагає успішно взаємодіяти вчителю з учнями, розвиває їх творче мислення, полегшує засвоєння навчального матеріалу, а також стає в нагоді при написанні власного висловлення чи есе.

#### **Список використаної літератури:**

1. Б'юзен Тоні. Мапа думок / Б'юзен Тоні, перекл. О. Замойська. Львів: Видавництво Старого Лева, 2021. с. 224
2. Кремена Л. М. Причини невисокої якості знань учнів і шляхи їх подолання. URL: <https://klasnaocinka.com.ua/ru/article/>
3. Нова українська школа: порадник для вчителя. ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017 р. с. 206

## МІТИГАЦІЯ КАТЕГОРИЧНОСТІ ІМПЕРАТИВІВ: ПИТАННЯ УСПІШНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

**Умрихіна Л. В.**

кандидат філологічних наук,  
доцент,

доцент кафедри українознавства  
і лінгводидактики

Харківського національного педагогічного  
університету ім. Г.С. Сковороди

Механізм вираження імперативного значення й створення відповідного імперативного ефекту засобом імперативних конструкцій спирається на домінуючу семантичну рису «наказовість» у кореляції із такими, як «необхідність», «обов'язковість». Адже імператив у своєму первинному значенні покликаний виражати саме наказ, веління. Граматична форма дієслова наказового способу другої особи, що ним виражений присудок, є конвенційною для вираження прототипового спонукання.

Імперативні конструкції із послабленим імперативним значенням виражають пом'якшене спонукання, оскільки, функціонуючи в режимі ввічливого звернення до адресата, вони не акцентують на обов'язковості виконання, а, навпаки, сигналізують про можливість відмови адресата. Репрезентуючи «ввічливе імперативне висловлення», ці конструкції демонструють так званій «слабкий» імператив. Для їхнього змісту характерна відсутність ознак будь-якого рівня категоричності, як-от: повинності й зобов'язувальності, безапелятивності й ультимативності. Комунікативний контроль із боку адресанта девальвований, що взаєзумовлено значним ступенем свободи адресата: мовець цілком усвідомлює свою залежність від волі адресата в конкретний момент висловлювання.

Мовцеві, зацікавленому в необхідному лише для нього перебігу уявлюваних потенційних подій, доводиться максимально інтенсифікувати силу спонукального значення імперативної конструкції, не порушуючи, проте, межі ввічливої комунікації. Прогнозуючи ймовірність незгоди з боку адресата, абсолютно вільного у виборі майбутньої поведінки, він долучає мовні засоби позитивного впливу на реципієнта, блокуючи небажаний комунікативний опір. Використання імперативної форми – маркера категоричного волевиявлення – для структурування висловленої думки в проєкції на ввічливу комунікацію вимагає свідомого пом'якшення категоричності.

Реалізація імперативної конструкції як прохання відбиває закон залежності ефективності спілкування від комунікативних зусиль: «чим більше комунікативних зусиль затрачає адресант, тим вища ефективність його мовленнєвого впливу. <...> Досвід свідчить, що коротко висловлені прохання і

розпорядження виконують із меншим бажанням, оскільки їх сприймають як невивічливі, агресивні» [Бацевич 2009, с. 43–44].

У разі вираження прохання для встановлення комунікативного контакту й досягнення порозуміння часто вдаються до використання стандартних етикетних формул – актуалізаторів увічливості, які є взірцем поважного ставлення до особистого вибору адресата. Тому конструкції прохання виявляють ускладнення синтаксичної структури засобом відповідних вставних компонентів. Характерною рисою імперативних конструкцій зі значенням прохання є ускладнення структури звертаннями, здебільшого позитивно конотованими. Звернення до адресата через його номінування проектує ввічливу ситуацію спілкування, знижуючи градус категоричності.

Імперативні конструкції можуть бути вміщені в широкий контекст персвазії, на користь чого слугують інші засоби комунікативного впливу на погляди й рішення адресата. Такими є конструкції з умовно-наслідковим відношенням, пов'язаним із репрезентацією позитивно оціненої потенційної ситуації, що може бути зумовлена попереднім виконанням спонукуваної дії, а також конструкції з допустовим відношенням, що представляють добровільне прийняття мовцем негативно оціненої іншої ситуації за умови реалізації конкретної спонукуваної дії.

Задля результативного переконання слухача в необхідності здійснення названої ситуації мовці також вдаються до аргументації своєї мовленнєвої дії – прохання – через роз'яснення потреби отримати спонукувану реалізацію. Існують приклади використання в одному прохальному зверненні одразу кількох мовних засобів – мотиваторів затребуваної поведінки слухача: препозитивне звертання, позитивно конотоване, етикетна формула ввічливості, аргументація висловленого спонукання. Як доводить фактичний матеріал, мовні витрати здебільшого виправдовуються: волевиявникові вдається домогтися виконання адресатом спонукуваної дії.

Мітигацію категоричності забезпечує також двоскладність структури. Завдяки граматичній надлишковості й експлікації семантичного суб'єкта створюється сприятлива атмосфера комунікації, необхідна для успішності інтеракції. Особистісна зорієнтованість відповідає потребі встановлення доброзичливого характеру спілкування, дозволяє підвищити інтимізацію комунікативних стосунків.

Засобами вираження пом'якшеного спонукання є службові форманти-модифікатори – мітигатори категоричності – частки *а, та, справді, таки, -бо, -но, собі*, вигук *ну* та ін. За такими структурними компонентами закріплюють роль модифікаційно-супровідних засобів, що забезпечують інформативну повноцінність висловлення, «прирощують» до основного змісту додаткові нюанси, відбиваючи індивідуально-суб'єктивну настанову мовця відповідно до конкретної ситуації.

Комплементарними елементами – показниками значення прохання – є перформативи відповідної функції типу *прошу*, розташовані в пре- або постпозиції до імперативної конструкції. Редуплікація дієслова-присудка,

спрямована на посилення впливової сили спонукання, закладеного в його змісті, за конкретних ситуаційних обставин може також засвідчувати прояв увічливості й підтримувати семантику прохання.

### Список літератури

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної девіатології. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2000. 236 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: ВЦ «Академія», 2009. 376 с.
3. Болотнікова А. П. Граматичні індикатори вираження категорії увічливості в українській мові: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Запоріжжя, 2018. 257 с.
4. Мясоєдова С. В. Категорія спонукання і її вираження в непрямих висловленнях сучасної української мови: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2001. 178 с.
5. Нарушевич-Васильєва О. В. Категорія спонукальності у прагмастилістичному аспекті: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Одеса, 2002. 177 с.
6. Умрихіна Л. В. Імперативні конструкції зі значенням наказу та команди: функціональний аспект. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка*. Вип. № 25. Дрогобич, 2019. С. 155–160.
7. Харченко С. В. Семантико-синтаксична та комунікативна структура речень спонукальної модальності: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2001. 207 с.

## НАЗВА ЖИТТЄПISУ ЯК ВТІЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ІСТОРИЧНОГО АВТОПРЕДСТАВЛЕННЯ

**Шевців Галина Михайлівна**

канд. філол. наук., ст. викладач кафедри німецької та французької мов  
і методики їх навчання ДДПУім. Івана Франка

Канонічним зразком автобіографічного жанру європейського літературного простору є „Поезія і правда” видатного представника ваймарського класицизму Й.-В. Гете (1749-1832). Створювана протягом досить тривалого періоду (1808-1831), ця автобіографія зображає короткий період життя її автора (1749-1775). У неї включені деякі поезії та малюнки Гете, щоб краще продемонструвати тодішні почуття автора. Цей великий життєпис Гете виносив на суд читацької публіки окремими частинами, а не суцільним твором. Зображуване базується на суб’єктивних переживаннях і віддалених спогадах літньої людини, воно розповідає про ставлення автобіографа до його часу. Проте повну уяву про особистість Гете нам можуть дати лише історичні джерела, тому що в життєписі він не лише історична особа, а й літературна. В концепції метаморфози рослини представлено життя автобіографа та зовнішні впливи, що створили його як великого поета. Головні місця зображення – це рідний Франкфурт, та міста, де навчався юний автор: Ляйпціг і Стразбург.

Нашим зверненням до постаті Гете ми робимо свій внесок в українську гетеану, що сьогодні представлена вивченням „Фауста” та естетики Гете (Б. Шалагінов), рецепції Гете в російській літературі XIX-го – початку XX-го століть (О. Тарарак), перекладацької рецепції Гете в Україні XX-го століття (В. Андрієнко), включенням „Поезії і правди” до методології порівняльного дослідження автобіографії (А. Цяпа), аналізу наукового слова Гете (Т. Лещук) і з урахуванням того важливого факту, що автобіографічна спадщина Гете заслужено увійшла до скарбниці світової мемуарної літератури. Згадані вище дослідники своїми роботами проклали конструктивний шлях прочитання багатогранного доробку цього німецького класика, що зумовлює плідотворне засвоєння його художньої спадщини на україномовному ґрунті, яке без адекватного перекладу неможливе.

**Об’єктом** нашої розвідки є перекладацький аспект вивчення життєпису Гете. **Предметом** дослідження є полісемантичність перекладу першого компонента назви „Dichtung und Wahrheit” („Поезія і правда”). У статті ми маємо на меті продемонструвати функціонування багатозначного терміна „Dichtung” у німецькомовному просторі та проаналізувати різні варіанти його перекладу українською мовою, зокрема в контексті перекладу назви розглядуваної нами автобіографії, яка по своїй суті є дещо провокативною.

Пошук адекватного перекладу назви життєпису Гете українською мовою скерує нас до численних літературознавчих коментарів, які ми спробуємо коротко узагальнити. В автобіографії Гете закладений могутній

інтерпретаційний матеріал, який ще потребує ретельного дослідження. Представляючи ним пережите, Гете тим самим свідомо конструює власну програму виховання ідеального поета. Елементом назви „Aus meinem Leben” („З мого життя”) автор підкреслив суб’єктивний характер своєї оповіді та здійснений ним вибір фактів. Ми вважаємо, що другу частину назви „Dichtung und Wahrheit”, яку традиційно перекладають українською мовою „Поезія і правда”, трактувати однозначно некоректно.

Наголосимо, що основні труднощі інтерпретації пов’язані з полісемантичністю компонента „Dichtung”, хоч і компонент „Wahrheit” також неоднозначний, оскільки передає два поняття. Йому відповідає еквівалент „правда”, а також еквівалент „істина”. Перше значення цього слова вказує на прямий зв’язок з реальністю, а друге його значення може бути зреалізовано лише у внутрішній, духовній сфері. Ми звертаємося сьогодні до проблеми розуміння саме компонента „Dichtung”, оскільки існуючі варіанти його перекладу в контексті назви „Dichtung und Wahrheit” дуже часто виглядають неоднозначно та навіть дещо суперечливо.

Як відомо, слово „Dichtung” не має однозначного еквівалента в європейських мовах, зокрема в українській, який би відтворював його особливу щільність. Цим словом німецька мова визначає специфічну операцію мислення та мови, інколи й незбагненну для інших мов. Серед численних семантичних можливостей цього слова виділимо такі: „винайдення”, „вигадування”, „поезія”. Зауважимо, що в німецькій мові вже віддавна функціонують слова „Literatur”, „Poesie”, „Fiktion”. Специфіка поняття „Dichtung” полягає в тому, що воно, будучи причетним до цих понять, одночасно охоплює їх та виходить за їхні межі. Йому притаманна певна германська специфічність. Це поняття вивисується над усім тим, що пропонує термінологія інших мов у понятті літератури, тому що воно містить складний стосунок поміж художньою творчістю та реальністю [1, с. 424-429].

Наведемо ще один цікавий факт. Своєю появою у німецькій мові слово „Dichtung” завдячує Й. Г. Гердеру (1744-1803), великому другу та вчителю Гете. З історичних джерел відомо, що Гердер став для Гете навіть більше аніж просто вчителем. Це був своєрідний орган сприйняття, який не лише дозволяв по-іншому дивитися на світ, але й, що було надзвичайно важливо для Гете, по-іншому поглянути на ним пережите та відтворити для читача під назвою „Dichtung und Wahrheit”.

У пошуках адекватного варіанту перекладу українською мовою словосполучення „Dichtung und Wahrheit” звернемося до детальнішого аналізу цієї назви. Наявний у ній сполучник начебто виконує роздільну функцію. Читач розуміє, що знайде у творі правду та ще щось вигадане. Через цей сполучник компоненти назви виявляються розведеними в протилежні боки. Отже, можна говорити про їхню деяку опозицію. Елементи назви можна розглядати як такі, що виключають один одного, оскільки правда не може бути вигаданою, а вигадане не є правдою. Але така точка зору на цю назву не зовсім вірна, оскільки включення у неї слова, що означає щось вигадане, вже дискредитує автобіографію.

У Гете „Dichtung” не є протилежністю до правди, а вказує на іншу правду. Обидва компоненти назви при цьому накладаються один на одного. Як зазначає В. Кайзер, „Dichtung” – це вища, лише передбачувана правда, а правда – це предметна достовірність, свого роду нижча правда [7, с. 7]. У цій ситуації йдеться про специфічну правду мистецтва, яку можна пізнати в переживанні художнього зображення. Така правда володіє мистецьким твором, що є маленьким світом, у якому все відбувається за певними законами, у якому всі його елементи узгоджено взаємодіють між собою. При цьому на перший план виходить поняття символічного, яке поєднує поетичне бачення і зображення з поняттям вищої поетичної правди та проголошує себе у символі. Цю особливість письма Гете простежуємо від його ранніх творів. Так охарактеризовані в романі Томаса Манна „Лотта у Веймарі” „Страждання молодого Вертера”: „... його безбожним поєднанням поезії і правди [8, с. 36]”. З тексту „Поезії і правди” бачимо, що заповітною мрією ще юного Гете було велике прагнення відтворити дійсність у поетичному образі [9, с. 776].

Вибір Гете назви для автобіографії був спричинений досвідом. Гете визнає за собою певний вимисел, викликаний духом протиріччя. Його твір демонструє прагнення зобразити та передати вищу істину, що панувала в житті автора. Через багато років це неможливо зробити без впливу спогаду та сили уяви, тому виникає необхідність використати поетичні здібності. Гете представляє результати свого життя: те, як він у старості бачить своє минуле, а не окремі факти, як вони колись відбувалися. Він твердо переконаний, що навіть і звичайна хроніка передає дух того часу, коли вона була написана.

У розмові з канцлером фон Мюллером про ранній Ваймарський період його життя Гете заявив, що описати пережите неважко. Для цього потрібно точно відтворити стани, як вони бачаться поетичному окові у спогадах, *Dichtung und Wahrheit*, але без вигадки („ohne daß Erdichtung dabei wäre”)! Вжитим у цьому контексті словом „Erdichtung” (вигадка, вимисел) відмежовується поділ від навмисної вигадки.

Пошук вигаданих моментів чи неточностей в автобіографії не завжди доцільний. Неправильно вказані роки, назви населених пунктів не заважають тому, хто хоче зрозуміти, як літній Гете бачив своє дитинство та ранню юність. Гете не ставить за мету представити у своїй розповіді буденну та історично зумовлену правду фактів, але вищу істину, істину-основу („eigentliche Grundwahrheit”), підкреслюючи при цьому, що вона може бути здійснена лише за допомогою вигадки („Fiktion”). Підсумовуючи сказане, наголосимо, що в розумінні Гете „Dichtung” це аж ніяк не вигадка, не протиставлення до істини, а своєрідне доповнення до неї.

Як ми згадали вище, викликає сумнів уже традиційний переклад назви автобіографії Гете, позаяк у часи її створення слово „Dichtung” мало декілька смислових відтінків, навіть і більше, ніж сьогодні: „поезія”, „вигадка”, „творчість”, „творіння”, „міф”. Особливо звертаємо увагу на останній елемент цього ряду: „Оскільки ж творчість розуміється епохою як певний сакральний акт міфологізації дійсності, то слово „Dichtung” отримує і новий смисловий відтінок,



зближується з „міфом” [3, с. 222]. В епоху романтизму, на яку припадає творення цієї автобіографії, міф не є вигадкою. Він фокусує в собі матеріальну дійсність, специфічно ущільнюючи її. Поняття „Dichtung” позначає творення вигаданого світу, в який вкладається якась особлива істина. Воно означає і літературну творчість у точному значенні цього слова. У цьому випадку це слово розташовується поряд із термінами „Literatur” і „Poesie”. Гетевське „Dichtung” означає одночасно і процес, і результат його творчості.

Доречно зауважити, що крім уже традиційного перекладу словосполучення „Dichtung und Wahrheit”, існують інші його варіанти: „Вимисел і правда” [5], „Істина та творчість” [2, с. 38], „Вигадка та істина” [6, с. 5], „Поезія і дійсність” [4, с. 404, 406, 439, 445], які підкреслюють роль вимислу в розповіді про пережите. Ще одне цікаве поєднання слів зустрічаємо у контексті розповіді Гете про створення ним „Вертера”: поезія і дійсність („Poesie und Wirklichkeit”), яким він перетворив дійсність на поезію, а друзі його вважали, що поезію слід перетворювати на дійсність [9, с. 632]. Це формулювання дає нам ще одну підставу сумніватися в бездоганності вже загальноприйнятого в європейському культурному просторі перекладу назви життєпису Гете.

Компонент „Dichtung” у назві цієї автобіографії вказує на неможливість об’єктивного зображення дійсності. Без впливу своєї особистості людина не може об’єктивно відобразити ані своє минуле, ані теперішнє. Цей компонент введений не для того, щоб створити з життя молодого Гете твір мистецтва, а щоб представити життя як істинний мистецький твір. Гете пояснює себе тодішнього, але назвою залишає читачеві простір для власних інтерпретацій. Таким чином, читач сам зможе вирішити, що є правдою, а що є вимислом.

Звернемося коротко і до вставної казки „Новий Паріс”, оскільки в автобіографії вона виконує функцію праформи, а її структура символічно виявляє зміст цілого. Казковий шлях Нового Паріса є символічним шляхом пізнання істини, який проходить сам Гете. Подвійна назва казки („Der neue Paris. Knabenmärchen”) відкриває широке поле для її інтерпретації. Дискусійним є другий компонент назви „Knabenmärchen”, який традиційно перекладають українською як „Казка для хлопчиків”. Виходячи з лексико-граматичних правил німецької мови, можна говорити і про інші варіанти перекладу: „Казка хлопчика”, „Казка про хлопчика”. Проте контекст розповіді Гете згладжує ці протиріччя, оскільки, за словами самого автобіографа, цю казку він створив у дитинстві для своїх друзів.

Підкреслимо, що в тексті автобіографії Гете наявні й інші слова, що перекладаємо українською як „поезія”: „Poesie” [9, с. 687, 692, 724, 768, 819], „Dichten” [9, с. 461, 712, 724], „Dichtkunst” [9, с. 745, 769]. Всі вони вжиті в значенні поетичного мистецтва, тобто у вузькому значенні слова „Dichtung”. Виходячи із сказаного вище, ми пропонуємо як варіант перекладу автобіографії Гете словосполучення „Правда і про неї”. Такий варіант перекладу підкреслює гетевську позицію стосовно компоненту „Wahrheit”, який автобіограф і в назві, і в її тлумаченнях завжди ставив на перше місце. Відмовою від перекладу слова „Dichtung” як „поезія” певною мірою знімається протиставлення у цьому

випадку правдивого та вигаданого, яке не було задумом автобіографа. При перекладі назви автобіографії Гете компонент її назви „Dichtung” слід розглядати саме в широкому сенсі цього слова, а не як таке, що лише позначає один із видів мистецтва.

Назва розглянутого нами життєпису дає нам одразу зрозуміти, що в ньому йтиметься про реальні життєві факти, які вже з першої сторінки переплетені з уявними елементами. Автобіограф не може знати деталі свого народження, тому покладається на спогади матері та правдивість її слів. До фіктивного плану тяжіє словесна гра Гете з астрологічною інформацією щодо точної години його появи на світ. Автор намагається реконструювати своє життя, незважаючи на прогалини власної пам'яті, свідомо уникаючи певних життєвих епізодів, які не вписуються в канву автопредставлення. Гете вдається поєднати особистий рівень (родина, друзі, знайомі) та політико-світовий рівень (відомі сучасники, історичні події та плин часу). При цьому Гете приймає дистанційну оповідну позицію, розповідаючи свою історію.

### Список літератури

1. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей [пер. з фр.] / Наукові керівники проекту: Барбара Кассен і Костянтин Сігов. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2009. 576 с.
2. Карсавин Л. П. Святой Августин и наша эпоха / Августин : pro et contra [сост. прим. Р. В. Светлова]. СПб. : РХГИ, 2002. С. 389-398.
3. Лагутина И. Н. Символическая реальность Гете. Москва: Наследие, 2000. 280 с.
4. Людвиг Э. Гете.[пер. с нем. Е. Закс]. Москва: Молодая гвардия, 1965. 680 с.
5. Стеклов Ю. М. Предисловие [Электронный ресурс] / Бакунин М. А. // Собрание сочинений и писем 1828-1876. Москва: Издательство всесоюзного общества политкаторжан и ссыльно-поселенцев, 1934-35. Режим доступа к тексту : <http://www.tuad.nsk.ru/~history/Author/Russ/BakuninM/ispved/index.html>.
6. Шалагінов Б. Б. Шлях Гете: Життя. Філософія. Творчість. Посібник для вчителя. Харків: Веста: Видавництво „Ранок”, 2003. 288 с.
7. Kayser Wolfgang. Die Wahrheit der Dichter. Wandlung eines Begriffes in der deutschen Literatur. Hamburg: Taschenbuch Verlag, 1959. S. 7-56.
8. Mann Thomas. Lotte in Weimar. Moskau: Verlag für fremdsprachige Literatur, 1957. 418 S.
9. Goethe Johann Wolfgang. Poetische Werke // Werke in 16 Bänden [2. Auflage]. Band 13: Aus meinem Leben. Dichtung und Wahrheit. Berlin und Weimar: Aufbau-Verlag, 1967. 1050 S.

## **GENDER EPISTEMOLOGY VS POSTMODERN CONCEPTION OF KNOWLEDGE**

**Власова Тетяна Іванівна**

проф. філософ. н, завідувач каф. філології та перекладу  
Українського державного університету науки і технологій

**Заваруєва Інна Іванівна**

к. філол. н., доцент кафедри філології та перекладу  
Українського державного університету науки і технологій

**Бондаренко Лариса Іванівна**

к. філол. н., доцент кафедри філології та перекладу  
Українського державного університету науки і технологій

The postmodern gender researchers are as a rule unanimous in the undoubted recognition of gender epistemology (Y. Lloyd, L. Butler, O. Harding, M. Hostonova, J. Medina et al). G. E. Auga stresses in her recent book that the hierarchial gender constructions are still quite obvious in the “societies in transition” [1, p.4]. The nowadays` situation seems to represent even more revolutionary period than the postmodern 70s-90s of the last century, - politically, economically, culturally, - both in the local and global aspects.

The contemporary philosophy is also claimed to be in the transformation process: from postmodernism to metamodernism. The profound global changes accentuate the “eternal” problems of epistemology including the main binary opposition “man-woman”. As both knowledge and gender are declared to be constructs by the classic postmodern philosophers (M. Foucault, J. Butler, M. Kimmel et al), the main methodological approach to the research of the interaction of gender and epistemology should be based on the principle of the theory of constuctivism with the certain bias on the interdisciplinary character of the problems under research.

On the other hand, while using “genealogy” as critique [2], it is noted that there exists a kind of doubt concerning the value of gender epistemology in the “universal” philosophic theories, which is expressed by some feminist philosophers (H. Longino, S. Gould, E. Keller and other).

Still the importance of the feminist standpoint is evident in the postmodern feminists` attempts to prove that the epistemological programme of feminism represents less distorted images of the public/private relations, though it should be mentioned that the confrontation with the voice of the paternal culture is always important in this way of reflection of the “peculiar” cognitive nature of the feminists` ways of the mental perception of the world and women`s role in the “world picture”. The postmodern feminist approaches to the postmodern epistemology deal with the critical reconstruction of the value of the “real life” experience of women in the postmodern cultural context. The problem is complicated by the difficulties in ranking

the “character” of experience, which is valid in establishing the modes of the knowledge production. As the consequence there appears the definite accent on the theories of the communicative behaviour, that scientific attention to J. Habermas, M. Weber, J. Alexander, I. Austin, who show how social contrasts, which are able to produce self-realization, come into existence in the contemporary world’s contexts. The intention to comprehend the “inexpressible”, connected with both discourses and discursive reality: body, action, power, - is still in the centre of gender struggle against understanding body as an obstacle in the road to “true” knowledge. The feminist philosophers claim that the liberal conception of the superiority of reason over the “corporal” ignores or depreciates the “Other”, and asserts – as it has been for centuries – the masculine forms of knowledge.

In this context it is significant to remember that culture and its narratives are always gender “histories”, and the stability of the gender order is directly connected with this statement. The new “petites recits” (Lyotard), which have come into existence recently, cannot be compared with “grand narratives” in their influence and effects. The feminist philosophers accentuate the role of deconstruction of texts - “narratives”, “histories”, because in deconstruction the meanings and senses of “privileged knowledge” lose their importance [3]. It is here where the language structure acquires its significant postmodernist role of the vast opportunities for the philosophic experiments. At the same time, it is necessary to stress the importance of the rejection of “metalanguage”, poststructuralists are sure that the privileged metalanguage position is a kind of mirage, created by the language itself. For postmodernists the conflict of interpretation is one more evidence that the “truth” is always situation-conditioned and appears in the discursive practices as the source of new meanings in our new post-postmodern world, which is filled with words, discourses, narratives and world pictures. The postmodern scientists suppose that their main critical task is addressing the “text” namely, “...in what way, in what contexts, under what kinds of race and class situations gender is used as what sort of signifier to cover over what kinds of things” [4, p.52]. Gender interacts with all the categories and crosses all the cultural borderlines, that is why it is so important to research knowledge from the gender norms and categories. The feminist epistemology in it changes of the perspectives allows us to see the different “world picture”. It is here where “words” and “texts” acquire that important role of the vast opportunities for the philosophic experiments. At the same time the importance of rejecting metalanguage should not be neglected. It is supposed that in this theoretical field the further research of the role of gender in the epistemological paradoxes and associations, which are historically connected with masculinity and femininity, should be represented.

### Список літератури

1. Auga U. E. An Epistemology of Religion and Biopolitics, Performativity and Agency. London: Routledge, 2021. 364p.
2. Foucault M. Genealogy as Critique. Verso Books, 1995. 190p.

PHILOSOPHY  
DISCUSSIONS FOR THE IMPROVEMENT OF SCIENCE

3. Feminist Interpretation and Political Theory. Eds. M. I. Shanley, C. Pateman. Pennsylvania University Press, 1990. 298p.
4. Spivak G. The Post-Colonial Critic. Interviews, Strategies, Dialogues. Ed. S. Harasym. New York and London: Routledge, 1990. 168p.

# ЕТИЧНА ПІДСТАВА ЛІКАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ВІД КЛЯТВИ ГІППОКРАТА ДО КЛЯТВИ СВЯТИТЕЛЯ ЛУКИ

**Радченко Анастасія Ігорівна**

Одеський національний медичний університет

Знаменита клятва Гіппократа містить в собі дев'ять основних принципів лікарської чесноти. Але при цьому дана клятва в своєму первісному вигляді все більш стає скоріше пережитком минулого, ніж підставою медичної діяльності сьогодення, оскільки теперішній час унеможливує виконання певних її положень. Наприклад, пункт про необхідність ділитися з учителем доходами на знак подяки може реалізувати тільки незначна кількість лікарів — з урахуванням кількості вчителів колишніх студентів та вартості всього необхідного для життя це прирікатиме більшу частину лікарів на голодне існування. Тим же часом пункт про необхідність передачі знань підростаючому чоловічому поколінню не є актуальним хоча б через гендерне рівноправ'я в можливості отримання медичної освіти. Ще в одному пункті говориться: «Я не даватиму жодній жінці пессарію для викликання абортів», але в даному випадку не розглядається аборт як варіант розв'язання проблеми позаматкової вагітності, де він є необхідною дією для порятунку матері.

Крім клятви Гіппократа, існують інші декларативні документи, які, на наш погляд, могли б регламентувати діяльність лікаря. Особливе місце серед них посідає лікарська клятва святителя Луки, архієпископа Сімферопольського і Кримського.

Перевага даної клятви полягає в тому, що вона є більш дієвою щодо регламентації сучасних взаємовідносин між медичним персоналом, пацієнтами та їх рідними; крім того, в ній висвітлюються додаткові положення, наприклад, щодо ставлення лікаря до молодшого медичного персоналу.

Клятва святителя Луки зобов'язує ніколи не відмовляти в консультаціях, зокрема з виїздом до хворого, не залишати хворого без допомоги, незважаючи ні на час доби, ні на власне самопочуття, ні на складні погодні умови. Автор закликає викривати аморальні вчинки колег, виховувати гідних учнів, підвищувати свої професійні медичні знання і практичну майстерність лікаря. А також займатися науковою працею лише з метою полегшення страждань пацієнта, тобто не заради власних амбіцій, але для служіння людям.

Один з двадцяти чотирьох пунктів цієї клятви висвітлює її узагальнюючий принцип: «Любов до хворої людини повинна бути вище особистих стосунків».

## Список літератури:

1. Котельников В. П. В. Ф. Войно-Ясенецький - видатний хірург нашого часу // Клінічна медицина. - 1987. - С. 152-155.

2. Лісюнін, В. Ф. Тамбовська Голгофа святителя Луки: за свідченнями очевидців: монографія / нав. ред., авт. вступ. ст. : Л. Г. Протасов. - Тамбов: Вид. будинок ТДУ ім. Г. Р. Державіна, 2012. - 540 с. : іл.
3. Глущенков В. Святитель Лука – погляд у майбутнє. - Полтава: Спасо-Преображенський Мгарський монастир, 2002. - 224 с. - 40 000 прим.
4. Поповський М. Життя та житіє Войно-Ясенецького, архієпископа та хірурга. - М.: Данилів чоловічий монастир, 2010.
5. Веденєєв Д. В., Веденєєв В. Д. Лікар і архіпастир: діяльність святителя Луки Кримського в контексті історії медицини та церковно-державних відносин в СРСР: історико-медичний нарис. - К.: УФК, 2015. - 72 с.
6. Ковнер С. Історія медицини, у 2 т., Гіппократ, с. 223, Київ, 1883.
7. Гіпократ. Вибрані книги. Пров. з грец., с. 85, М., Біомедгіз, 1936
8. WHO "Безпечне переривання вагітності: Видання друге Рекомендації для систем охорони здоров'я з практичних та нормативних питань. Видання друге". Програма розвитку ООН/Фонду народонаселення ООН/ ВООЗ/ Спеціальної програми досліджень, розробки та підготовки у галузі репродукції людини Світового банку. Geneva 2012.
9. Українська радянська енциклопедія : у 12 т. / гол. ред. М. П. Бажан ; редкол.: О. К. Антонов та ін. — 2-ге вид. — К. : Головна редакція УРЕ, 1974–1985.
10. Аборти // Енциклопедія українознавства. Словникова частина (ЕУ-ІІ). — Париж, Нью-Йорк, 1955. — Т. 1.

# **CULTURAL DIPLOMACY AS A RESOURCE OF KAZAKHSTAN'S "SOFT POWER": THE CURRENT SITUATION AND POTENTIAL OPPORTUNITIES**

**Muratbekova Tomiris**

Master's student of the 2nd year  
of the HSSHS  
Astana International University

## **Annotation**

The article examines cultural diplomacy in the concept of "soft power" in Kazakhstan's realities. The main attributes of Kazakhstan's cultural diplomacy and "soft power," its uniqueness, features, and advantages, are analyzed. The factors hindering the development of soft power and their consequences for the country's image in the world community are considered. The prospects and possible ways of developing Kazakhstan's "soft power" are discussed.

**Key words:** international relations, foreign diplomacy, cultural diplomacy, soft power, the image of the country.

In today's realities of the modern and rapidly developing world, influence can be achieved in various ways, except for military force, threats and the use of military arsenal. With globalization, countries have become more integrated and interconnected, based on this, conflict resolution with the use of military potential becomes more problematic, and military clashes will cause losses and enormous losses for all parties to the conflict.

In this regard, since the beginning of the 21st century, the term "soft power" has become increasingly relevant, and hegemonic countries are already using the attributes of soft power to influence and influence in different States without using military equipment.

The term "soft power" was more precisely formed by the American political scientist Joseph Nye, also the founder of this term. First, it was used in his book "Soft Power: The Means to Success in World Politics" as a kind of form of political influence and power [1]. Soft power is a tool for achieving and realizing the desired goals on a voluntary basis, attractiveness and sympathy, which is polar to the concept of "hard power", the basis of which is coercion and the use of military pressure.

Thus, the peculiarity of the concept of "soft power" lies in the cultural influence and the incentive to accept the subject's point of view voluntarily. Soft power is a symbiosis of two attributes the "image of the country" and the use of "soft power" tools. Soft power tools mean the culture, traditions and customs of countries and peoples. Education, tourism, sports and television are social media and are the primary tools of soft power.



Cultural diplomacy is one of the main resources of soft power and, without exaggeration, it should be noted that it is one of the most promising and most effective and important means of executing the foreign policy strategy of absolutely any country that somehow claims a significant position in the system of international relations.

The term "cultural diplomacy" first appeared in the 1930s and was introduced into scientific circulation by the American researcher Frederick Barghorn. Following his definition, "cultural diplomacy" is the manipulation of cultural materials and personnel for propaganda purposes. From this, the term initially had an ideologized subtext due to the trend of that time [2].

It is also worth noting that, following the Western political school, cultural diplomacy and the "soft power" of the State are directly interrelated and, to some extent, interdependent. Accordingly, they compare cultural diplomacy as one of the types of public diplomacy and as an important part of the "soft power" policy of the State itself, which includes the interchange of cultural elements, information, ideas and also other cultural details for the formation and further development and strengthening of mutual understanding between States and their peoples [3].

Since we live in a globalized world, which means an interdependent world, and thanks to the development of technologies and mass communication media (applications), people's interaction with each other has been simplified regardless of location, cultural diplomacy is becoming an essential tool for ensuring international peace and stability.

As a result, during this period, all developed countries and large States were trying to use cultural diplomacy rationally in their foreign policy strategies.

Thus, in the context of cultural diplomacy as a resource of "soft power", culture should develop feelings of sympathy for the country, strengthen the positive image of the State abroad, promote the establishment of long-term ties between States, public organizations, and people, contribute to the establishment of interstate cooperation in other areas, including the economy.

Within the framework of cultural diplomacy initiatives, the following can be used:

- art, including theater, cinema, music, dance, painting, sculpture;
- exhibitions, including international exhibitions EXPO;
- language programs abroad;
- educational programs and academic and scientific exchange programs,
- literature: creation of libraries abroad and translation of national works into foreign languages;
- broadcast of news and cultural programs abroad;
- religious diplomacy, including initiatives of interreligious dialogue [4].

There are many models of cultural diplomacy in Europe and the USA. The cultural diplomacy of the USA differs from the European one. Initially, US culture and politics were separate from each other due to the high prevalence of private financing in the cultural environment. One of the most critical aspects of the United States' political culture was freedom, which is presented to the world through art. Also, one of the most important tools of cultural diplomacy is academic and cultural exchange programs, they have contributed to the spread and increase of the popularity of American values

and ideals. Currently, the most effective and famous, but not state-controlled, resource of US cultural diplomacy is pop-culture in all its manifestations, from soda to Hollywood movies. American culture attracts many young people worldwide with its freedom and open thinking.

France annually spends money from the State budget to promote culture worldwide. The most important areas of French cultural diplomacy are:

- promotion and dissemination of the French language;
- development and promotion of luxury, fashion, gastronomy industry in the world, preservation of French cultural heritage;
- steady increase of audiovisual presence in the world, participation in the development and use of new information and communication systems and technologies;
- development in the field of education, science and interuniversity cooperation [5];

The UK's model of cultural diplomacy is one of the leaders among developed countries. Such popularity and success of British cultural diplomacy and "soft power" is due to the English language, excellent education, and rich history and culture. The entire policy of cultural diplomacy and "soft power" is regulated by the State. The country has relevant State bodies responsible for the promotion and development of culture abroad and in the State itself, such as the Ministry of Foreign Affairs and Commonwealth Affairs (Foreign and Commonwealth Office); The Ministry of International Development and the like.

Over the past decade, Kazakhstan has become more integrated into the world community. Today, it is a rapidly developing State in Central Asia, which actively and successfully develops its foreign policy activities.

In modern realities, the development of cultural diplomacy and, accordingly, soft power, as well as the formation of a positive image of the country, is one of the most important tasks of the foreign policy of the State. The article's relevance lies in the increasing role of the formation of "soft power" and cultural diplomacy of Kazakhstan and the prospects for its development.

Undoubtedly, for the successful formation of soft power and the development of cultural diplomacy in the future, it is necessary to first determine the significant central resources of the country, with the help of which the State should be positioned on the world stage in the future. Table 1 has been compiled for this purpose.

Table 1

**Kazakhstan's "soft power" resources**

<b>"soft power" resources</b>	<b>Meaning</b>
Multinational and multi-confessional politics	Kazakhstan is a country with more than 100 ethnic groups, representatives of different faiths and cultural associations.
Cultural and Historical heritage	Science, art, experience in building a peaceful interfaith dialogue.

	Symbiosis of different cultures, traditions and customs.
Geographical location of Kazakhstan	Kazakhstan is located at the junction of East and West, where most of the Great Silk Road passes. The country has a vast territory and many minerals.
Achievements of socio-economic development	The unique model of the rapid formation of an independent State after the collapse of the USSR [6].

One of the main resources and tools of Kazakhstan's "cultural diplomacy" is the traditions and customs of all the peoples of Kazakhstan. Kazakhstan is a multinational country where more than a hundred nationalities live, and all citizens of this large country honor and respect each other's customs and traditions without losing their identity. Clothes in the national style, and with a national flavor, which Kazakhstan's designers create, are becoming increasingly popular. Along with this, domestic designers create jewelry in the national style inspired by Kazakh national folklore, history, and female images from the works of epics. It is becoming popular not only among Kazakh youth, but also among Central Asian countries and the Russian Federation, it gives an impetus to the development of not only business and economy, but also awakens interest in history and literature and in general to the culture of Kazakhstan.

Attributes of cultural diplomacy and "soft power" of Kazakhstan. Kazakhstan produces natural products, especially dairy and meat products, which are valued all over the world. Many delicacies in the Kazakh national cuisine can become the hallmark of tourism along with picturesque places and the incredible nature of the country. However, unfortunately, despite all this, this industry is far from being quite popular abroad.

During these years of independence, a talented, powerful, professional young generation has grown up in Kazakhstan who is interested in the culture and history of their country, and they have every chance to change the branding of the State effectively.

In particular, interest in traditional music has increased, many young and talented people in the country are engaged in mixing traditional colorful music with modern music, thereby giving a new sound in which, the authenticity of Kazakh culture is not lost. Their music is becoming popular, and the guys are popular outside the country.

One of the most famous Kazakh singers is Dimash Kudaibergenov, who became famous far beyond the CIS, representing Kazakhstan and its culture. After participating in the Chinese Singer show, he became one of Kazakhstan's the most recognizable and famous people.

On an equal footing with him, there are such representatives from the Kazakh music industry as Danela Tuleshova, Dequine, Imanbek, IK who bring a part of Kazakh culture into their work, thereby introducing the rest of the world to Kazakhstan. Despite the nascent Stand-up community in Kazakhstan, many guys already perform in this

genre, and they also carry their part of the Kazakh culture in their performances both inside the State and abroad.

In sports, especially in recent years, athletes of martial arts and boxing have begun to stand out. One of the brightest representatives of Kazakhstan boxing is Gennady Golovkin, it is worth noting without modesty that he is famous all over the world, he has a large number of fans from all corners of the earth, he represents Kazakhstan, thanks to his performances in the ring, the flag of the country is developing, he is equal. He is the idol of a large number of young people.

It is also worth noting Kazakh chess players Zhansaya Abdulmalik and Bibisara Asaubayeva, who have won prizes in international competitions over the past couple of years, glorifying the country.

There are quite a few talented and aspiring young people in the country in various fields. Thanks to these Kazakhstan citizens, people from all over the world will learn that there is such a country as Kazakhstan in the heart of Central Asia, learn the culture, foundations and way of life of the country, thereby we become recognizable, the country forms its identity beyond its borders, creating a positive image and image of the State.

Obstacles to the development of Kazakhstan's "soft power". Corruption still exists in the country, which undermines not only the trust of citizens in the State, but also creates an unfavorable image, which also slows down the development of really important and necessary industries. In addition, it should be taken into account that the concept of "soft power" has only recently entered the circulation of Kazakhstan's foreign policy, comparing it with Western countries, as well as China and Russia, Kazakhstan is only on the path of formation and awareness of its "soft power".

Unfortunately, the country's governing apparatus acts on a whim, "soft power" and cultural diplomacy are part of the country's foreign policy, but it is not its priority, there are no special departments in the state that are engaged in the promotion of "soft power" and cultural diplomacy.

Competitive advantages and problem areas of the Kazakhstan`s model of cultural diplomacy are presented in Table 2.

Table 2

**SWOT analysis of Kazakhstan's cultural diplomacy model**

<b>Strengths</b>	<b>Weaknesses</b>
<ul style="list-style-type: none"> <li>- development of music, culture and new trends in pop culture;</li> <li>- multi-vector foreign policy;</li> <li>- diplomatic and cultural relations with other States;</li> <li>- quite a positive image of the country on the world stage;</li> <li>- outstanding personalities of the country;</li> <li>- natural resources, territory, national diversity, cultural and historical heritage.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- low level of State financing of culture;</li> <li>- formation of internal identity;</li> <li>- corruption.</li> </ul>

<b>Opportunities</b>	<b>Threats</b>
<ul style="list-style-type: none"> <li>- development of the tourism sector;</li> <li>- relations with the Kazakh diaspora abroad will be strengthened;</li> <li>- attracting as much investment as possible in all areas;</li> <li>- popularization of Kazakhstan's cultural values in the world;</li> <li>- the opportunity to become a regional leader.</li> </ul>	<p>lack of a strategic approach to cultural diplomacy and "soft power" at the State level.</p>

In Table 2, the method of SWOT - analysis of the model of cultural diplomacy of Kazakhstan was used to analyze the strengths and weaknesses, as well as the opportunities and possible threats of Kazakhstan, for further application and effective use of the potential attributes and resources of cultural diplomacy of Kazakhstan in the foreign policy of the State.

The following tasks should be set and completed for developing cultural diplomacy and promoting "soft power".

- Kazakhstan needs to form its own clear concept of cultural diplomacy and "soft power", which will correspond to the internal foundations and peculiarities of the country;
- it is necessary to present the country in the right "wrapper" to broadcast its system of values, hospitality, traditions, respect, etc.;
- it is necessary to develop the create of a specific structure or department whose purpose will be to control and develop "soft power" and cultural diplomacy;
- it is necessary to focus on those areas of cultural diplomacy and attributes of "soft power" that are most effective for development. We should also focus on those countries that are most interested in cooperation with Kazakhstan and will continue to be strategic partners of the country.
- to this end, it is necessary to choose an internal target audience, that will broadcast the country`s ideas in the future, which will broadcast the Kazakh system of values.
- to successfully implement of "soft power" and cultural diplomacy and attractiveness for other countries, you need to constantly work on the image and correspond to your own values.

In conclusion, the article identified the strengths and weaknesses of cultural diplomacy and the "soft power" of Kazakhstan in particular. Examples of potential resources for further use in the promotion of Kazakhstan's "soft power" and the development of cultural diplomacy were given. A SWOT-analysis was made, which describes the strengths and weaknesses, as well as opportunities for development and potential risks of the country, to analyze further actions on the issue of cultural diplomacy of Kazakhstan. Further tasks were formed for the successful formation and development of cultural diplomacy and "soft power" of Kazakhstan. It should be noted that although Kazakhstan is a young country, it has a long and rich history. Over the years of

independence, the country has attracted many talented people and formed its unique identity.

### References

1. Joseph S. Nye, JR. (2004), «Soft Power: The Means to Success in World Politics», Public Affairs, New York, Published in the United States by Public AffairsTM, p. 6.
2. Barghoorn F.C. The Soviet Cultural Offensive. The role of Cultural Diplomacy in Soviet Foreign Policy. Princeton, 1960. P. 353.
3. Clarke D. Theorising the role of cultural products in cultural diplomacy from a Cultural Studies perspective // International Journal of Cultural Policy, 2016. Volume 22. Issue 2. P. 147–163.
4. Cultural Diplomacy, Political Influence, and Integrated Strategy // Strategic Influence: Public Diplomacy, Counterpropaganda, and Political Warfare. Ed. Michael J. Waller. Washington, DC: Institute of World Politics Press, 2009.
5. Косенко С. Культура Франции на службе внешней политики // Обозреватель. Observer. 2013, №10.
6. Ресурсы «мягкой силы» во внешней политике Казахстана [электронный ресурс] <https://cyberleninka.ru/article/n/resursy-myagkoy-sily-vo-vneshney-politike-kazahstana/viewer> (дата обращения 02.01.2023)
7. Tsvyk G.I. Cultural diplomacy in current international relations (on the example of Russia and China) / RUDN JOURNAL OF WORLD HISTORY. 2018. 10(2): 135–144.
8. Nye Joseph Jr. Propaganda Isn't the Way: Soft Power // The International Tribune. January 10, 2003. P. 17.
9. Василенко Е.В. Культурная дипломатия как инструмент «мягкой силы» государства // Перспективы. Электронный журнал. 2016. № 1 (5). С. 68–80.

## **АКТУАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ**

**Лукашук Любов Сергіївна**

аспірантка кафедри публічного управління та права КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради»

В умовах глибоких ринкових перетворень управління регіональним розвитком стає ключовою ланкою державного управління. Актуалізується питання реалізації ефективної регіональної політики як інструменту забезпечення стабільного економічного розвитку країни і її конкурентоспроможності на світовому ринку. Вибір пріоритетів ефективного управління соціально-економічним розвитком регіонів України є важливим етапом в реалізації стратегії соціально-економічного розвитку регіонів. Осмислення сучасного стану системи державного регулювання розвитку регіонів держави, а також його ролі в забезпеченні підвищення результативності в розвитку регіонів України дає змогу стверджувати про необхідність оновлення та вдосконалення заходів державного регулювання.

Розмаїття регіонального розвитку, велика кількість проблем і кризових ситуацій зумовлюють велику складність державного регулювання розвитку регіонів. Соціально-економічний розвиток та функціонування кожної території вимагає виваженої державної політики та застосування сучасних механізмів управління. На сучасному етапі державне регулювання регіонального розвитку вимагає чітких цілеспрямованих дій, які повинні здійснюватися системою спеціально розроблених заходів.

Державна регіональна політика стає вагомим інструментом регулювання соціально-економічного розвитку країни, що передбачає збалансований і рівномірний розвиток регіонів та зростання економічного рівня території шляхом створення сприятливих умов для розвитку всіх регіонів, а також територіальних громад з урахуванням їх природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних, етнічних та культурних особливостей.

Регіональний розвиток доцільно трактувати як розвиток соціально-економічної територіальної системи у просторовому аспекті, що поряд з просторовим розвитком цілісної системи також включає комплексний розвиток її соціально-економічних територіальних підсистем [1].

Регіональне управління, що здійснюється у державі, являє собою поєднання державного регіонального управління та самоврядування кожного з регіонів країни .

Державне управління треба розглядати в якості складової такого суспільного явища як управління соціально-економічним територіальним комплексом держави (управління державою), яке здійснюється органами

державної влади та місцевого самоврядування, а також партіями, рухами, об'єднаннями, тощо (виходячи відповідно з державних інтересів, інтересів громад різних рівнів, партійних, корпоративних, конфесійних та інших інтересів).

Стратегічною метою соціально-економічного розвитку регіонів є створення сталих основ для постійного підвищення якості життя населення на основі ефективного використання природно-ресурсного потенціалу регіону. Дослідження сучасного стану процесів соціально-економічного розвитку регіонів України, ефективності їх взаємодії, становить собою важливу передумову забезпечення сталого розвитку національної економіки.

Державне управління регіональним розвитком передбачає використання форм і методів узгодження інтересів між центром і регіонами, посилення взаємозв'язку між використанням міжрегіональних та внутрішньо-регіональних матеріальних ресурсів і фінансових потоків, способів удосконалення механізму державної підтримки соціально-економічного розвитку регіонів, особливо депресивних [1].

Російсько-українська війна, розв'язана Російською Федерацією у 2014 році, спричинила дестабілізацію процесів регіонального розвитку та економічне падіння окремих районів Донецької і Луганської областей через втрату контролю над частиною території та її економічним потенціалом. Відкритий напад Росії за підтримки Білорусії на Україну 24 лютого 2022 року несе значні виклики, загрози і проблеми для розвитку України як держави у короткостроковому та довогостроковому періодах [2].

Впродовж останніх місяців держава зазначала впливу таких деструктивних чинників як: значні втрати людського потенціалу, масштабний перерозподіл трудових ресурсів всередині країни та структурно-функціональні зміни регіональних ринків праці, припинення діяльності малого та середнього бізнесу та закриття великих підприємств в зоні бойових дій, руйнування критичної інфраструктури та житла, скорочення обсягів ключових експортних позицій, загрози продовольчій та енергетичній безпеці країни, зниження економічної активності, фіскальний та бюджетний дефіцити, зниження інвестицій через високі ризики.

За час війни зруйновано тисячі об'єктів інфраструктури. Найбільших руйнувань зазнали і зазнають промислові міста й регіони України: найбільші меткомбінати — ім. Ілліча та «Азовсталь» групи «Метінвест» в м.Маріуполь, зруйновано або сильно пошкоджено Лисичанський та Кременчуцький НПЗ, багато підприємств Харківської, Чернігівської, Миколаївської, Сумської, Київської областей та інших.

Все це доводить необхідність швидко адаптувати економіку до умов воєнного стану, включаючи зміну пріоритетів соціально-економічного розвитку та актуалізувало потребу в розробці нових підходів, як до регіональної та місцевої економічної політики в Україні загалом, так і до реалізації цієї політики на рівні регіонів. Причому сьогодні особливо важливо забезпечити впровадження ефективних механізмів функціонування економіки регіонів, які



дадуть їм змогу успішно розвиватися з урахуванням того потенціалу, який відкриває набуття Україною статусу країни – претендента на членство в ЄС.

Таким чином, соціально-економічний розвиток та функціонування кожної території вимагає виваженої державної політики та застосування сучасних механізмів управління. В даному контексті державна регіональна політика, особливо у період воєнного стану, стає вагомим інструментом регулювання соціально-економічного розвитку країни.

#### **Список літератури:**

1. Орлова Н.С. Детермінанти розвитку публічного управління та адміністрування в Україні: монографія. Харків: Право, 2020. 264 с.
2. Економіка регіонів України в умовах війни: ризики та напрямки забезпечення стійкості: науково-аналитичне видання / наук.ред. Сторонянська І.
3. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України, 2022. 70 с.

## СУЧАСНІ ВЕКТОРИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ВИМІРАХ

**Лукашук М.В.**

аспірант кафедри публічного управління та права КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради»

Реформа державного управління в Україні, яка зумовлюється курсом євроінтеграції, глобальними викликами та трансформаціями державних механізмів, потребують якісного дослідження відповідно до сучасного стану в країні. Процес державного управління в Україні перебуває у стадії постійних перетворень та адаптації до сучасного воєнного стану та курсу євроінтеграції. У зв'язку з цим, потребують визначення саме ті ефективні механізми державного управління, які надають країні можливості для вирішення поточних та стратегічних завдань у реалізації функцій держави.

На сьогодні Україна постає перед необхідністю ефективного включення у світові глобалізаційні процеси. З цією метою принципово важливо виробити конкретні державні механізми, які забезпечать можливість Україні досягнути максимальних зовнішніх переваг, мінімізуючи при цьому внутрішні втрати. Важливо при цьому використати можливості глобалізаційного розвитку на користь реалізації власних національних інтересів.

Глобалізаційні напрями у реалізації державної політики будуть ефективними, прогнозованими та керованими. Система державного управління України в умовах глобалізації має чіткої стратегічної лінії суспільного розвитку. Реалізація цих напрямів покладена в Стратегію сталого розвитку України 2030 та націлена на забезпечення високого рівня та якості життя населення України, створення сприятливих умов для діяльності нинішнього та майбутніх поколінь та припинення деградації природних екосистем шляхом впровадження нової моделі економічного зростання, що базується на засадах сталого розвитку [2].

Інтеграція України у світову спільноту ставить її перед вибором формування нової моделі розвитку та державного управління. Основними політичними вигодами послідовної європейської інтеграції для України є зміцнення стабільності демократичної політичної системи та її інститутів, модернізація правового поля і забезпечення прозорості національного законодавства, поглиблення культури демократії і повага до прав людини, тощо. Європейська інтеграція також означає для нашої держави зміцнення національної безпеки та безпеки громадян, адже вона виключає застосування сили як методу вирішення конфліктів, сприяє стабільності у відносинах з усіма сусідами. В цьому контексті успішне просування шляхом європейської інтеграції наближає Україну до Європи, зміцнює взаємини, що відповідають національним інтересам країни [1].

Трансформація механізмів державного управління націлена на необхідність пошуку балансу між національними та світовими (глобальними) інтересами, що має забезпечити зміцнення державності. Для Української держави принципово важливим є досягнення стандартів (політичного та економічного) євроінтеграційного розвитку, включення у відповідні євроінтеграційні структури. Відповідність європейським стандартам та успішна реалізація цілей сталого розвитку надасть змогу перетворитись Україні на конкурентоспроможного суб'єкта глобалізаційного розвитку.

Широкомасштабна загарбницька війна Росії проти України призупинила реалізацію багатьох поточних реформ державного врядування та верховенства права в Україні. З 2016 року Україна розробляє та впроваджує реформи державного управління, щоб забезпечити його відповідність стандартам ОЕСР та ЄС – Принципи державного управління – як частину ширшого процесу європейської інтеграції. SIGMA розробила Принципи державного управління в 2014 році, щоб підтримати посилений підхід Європейської Комісії до реформи державного управління в процесі розширення ЄС. Принципи ґрунтуються на рекомендаціях ОЕСР, діючій нормативно-правовій базі ЄС та передовій практиці держав-членів ОЕСР та ЄС [3].

Стратегія реформування державного управління до 2021 року та План заходів до неї продемонстрували гарну реалізацію: досягнуто 57% встановлених цільових показників. Основними пріоритетами за Стратегією реформування державного управління на 2022-2025 роки стали: надання високоякісних державних послуг громадянам і бізнесу, розбудова професійної та політично нейтральної державної служби та створення ефективних і підзвітних державних інституцій [4-5].

Ефективність системи державного управління залежить від наявності успішно функціонуючих механізмів, які дозволяють забезпечити: скоординоване, цілеспрямоване та дієве керівництво суспільними процесами держави; належний організаційно-управлінський вплив на суспільний розвиток держави; реалізацію цілей та завдань державного управління – як загальних, так і персоніфікованих, які необхідно вирішувати в конкретних сферах суспільного життя. В системі державного управління ефективність (у широкому сенсі) слід розглядати як комплексну характеристику потенційних і реальних результатів функціонування системи з урахуванням ступеня відповідності отриманих результатів цілям і завданням її розвитку.

Ефективність державного управління не може відображати результати тільки в якомусь одному напрямку або аспекті (політичному, економічному, соціальному та ін.) Вона повинна розкривати весь його багатоелементний зміст, все різноманіття процесів і явищ. Виходячи з різноманіття завдань державної політики, пов'язаних з управлінням всередині країни, а також залежно від об'єкта та рівня управління, виділяють різні види ефективності державного управління: економічну політику, соціальну, екологічну, зовнішньоекономічну.

Виходячи з різних результатів за оцінками державного управління у глобальному вимірі та євроінтеграційних показниках, можна сформулювати

локальний (національний) підхід щодо трансформації відповідних механізмів державного управління, визначаючи саме ті напрями, які потребують негайного впровадження чи розвитку в сучасних умовах в Україні.

Таким чином, вже сформоване ефективне врядування в Україні потребує подальших кроків у реалізації державного управління на всіх рівнях, також і під час війни. Так, формування потужного арсеналу ефективних механізмів державного управління дозволить країні рухатися за курсом інтеграції в ЄС відповідно до Принципів державного управління. Зазначене системотворче положення вимагатиме реформ стратегічного планування та розробки політики, що керуватиметься та координуватиметься з центральних органів уряду, оптимізуючи організацію державного управління, стимулюючи модернізацію державної служби та створюючи надійні систем доброчесності державного сектору.

Ефективність механізмів державного управління зможе і надалі відслідковуватися через розумне, підзвітне та прозоре управління державними фінансами, а також управління закупівлями та інфраструктурою.

### Список літератури

1. Пашуля Г.Я. Глобалізація як явище, що впливає на формування нового типу держави. *Науковий вісник*. 2011. №2. С. 22-31.
2. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення 24.11.2022).
3. Принципи державного управління. ОЕСР. URL: <https://sigmaweb.org/publications/Principles-of-Public-Administration-2017-edition-ENG.pdf> (дата звернення 24.11.2022).
4. Стратегія реформування державного управління в Україні на період до 2021 року. URL: [https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/reform%20office/01\\_strategy\\_ukr.pdf](https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/reform%20office/01_strategy_ukr.pdf) (дата звернення 24.11.2022).
5. Стратегія реформування державного управління в Україні на 2022-2025 роки. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/reforms/pars-2022-2025-eng.pdf> (дата звернення 24.11.2022).

## ПСИХОЛОГІЧНІ МОДЕЛІ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ЕМОЦІЙ

**Дьоміна Ганна Анатоліївна,**  
кандидат психол. наук, доцент кафедри  
психосоматики та психологічної реабілітації  
Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова

Саморегуляція означає здатність людини змінювати власну поведінку та стани. Доведено, що вона відіграє вирішальну роль у прийнятті повсякденних рішень, досягненні мети та розвитку людини. Процеси саморегуляції не тільки діють на індивідуальному рівні, але й сприяють інтерактивному, незалежному досягненню мети та цілей.

Коли люди саморегулюються, вони часто стикаються з ситуаціями, які потенційно можуть викликати емоції. Ми вже проаналізували та розглянули регуляцію емоцій, як процес, за допомогою якого люди регулюють будь-який тип афективної або емоційно зарядженої реакції, включаючи увагу, когнітивні уявлення та фізичні або поведінкові реакції. Регуляція емоцій спрямована на компенсацію емоційної реакції, і тому вона відрізняється від процесів, які включають початок емоційної реакції або емоційної чутливості. Процесуальна модель регуляції емоцій запропонувала комплексний аналіз різних систем емоційної реакції, які люди можуть використовувати для регуляції. Модель передбачає, що люди можуть регулювати свої емоції, вибираючи або змінюючи ситуації, що викликають емоції, розгортання уваги, когнітивні зміни або модуляцію відповіді. Спираючись на ці теорії, дослідники запропонували кілька моделей процесів контролю, які опосередковують регуляцію емоцій. Виділяють цільову та особистісно-орієнтовану моделі регуляції емоцій.

Цільова модель регуляції емоцій стосується основних гедонічних потреб у пошуку задоволення і уникнення болю. Психологічне значення гедонічних потреб вперше було розроблено З. Фрейдом, коли він запропонував свій класичний принцип задоволення. З. Фрейд розглядав принцип задоволення як основну директиву ідентифікатора, імпульсивного, дитячого аспекту особистості. Хоча теорія особистості З. Фрейда незабаром стала поганою славою, важливість гедонічних потреб продовжує визнаватися сучасними теоріями регуляції емоцій. Відповідно до поняття орієнтованої на потреби регуляції емоцій, психологи розвитку помітили, що діти демонструють ранні форми самозаспокоєння, такі як смоктання або відвертання від сердитих облич, протягом 3 місяців після народження. Ця гедонічна поведінка виникає незалежно від втручання опікуна і задовго до того, як діти здатні формувати мовні уявлення, які можуть підтримувати абстрактні цілі.

Таким чином, виявляється, що регуляція емоцій, орієнтована на потреби, керується елементарними сублінгвістичними процесами. Елементарна природа гедонічних потреб підтверджується відкриттями про те, що серед дорослих учасників тенденції наближатися до позитивних афективних стимулів і уникати негативних афективних стимулів можуть запускатися автоматично і без

свідомого наміру. Крім того, гедонічні упередження в обробці інформації демонструють важливі аспекти автоматизму. Ці та пов'язані з ними висновки свідчать про те, що основні гедонічні тенденції можуть залишатися вкоріненими в людській психіці протягом усього життя.

Особистісно-орієнтована модель регуляції емоцій походить від екзистенціальних/гуманістичних підходів до особистості і має коріння в азійській філософії і багатьох релігійних традиціях. Ці, здавалося б, різні парадигми зійшлися на уявленнях про саморегуляційний процес, який виходить за межі фрагментів особистості (наприклад, цілей або гедонічних потреб), а скоріше охоплює функціонування всієї людини. При особистісно-орієнтованій регуляції емоцій функціонування людини координується шляхом інтеграції якомога більшої кількості підсистем і процесів для підтримки обраного курсу дій. Таким чином, особистісно-орієнтована регуляція емоцій підтримує «внутрішню демократію», регулюючи дії людей у гармонії з сукупністю їхніх внутрішніх потреб, мотивів і автобіографічного досвіду. Ці інтегровані мережі систем особистості тісно пов'язані з вегетативною нервовою системою. Особистісно-орієнтована регуляція емоцій не опосередковується явними намірами, а скоріше інтегрованими відчуттями або інтуїцією щодо відповідних напрямків дій. Є два основні способи, якими регуляція емоцій може координувати функціонування всієї людини. По-перше, особистісно-орієнтоване регулювання емоцій може запобігти тому, щоб люди потрапили в пастку конкретних мотиваційно-емоційних станів, таким чином сприяючи гнучкості глобального функціонування особистості. По-друге, сприяючи емоційним змінам, регуляція емоцій може сприяти узгодженості функціонування особистості та особистісному зростанню.

Дійсно, люди з більш диференційованим знанням про себе та емоції демонструють більшу ефективність у регуляції емоцій. Особисто-орієнтована регуляція емоцій прагне подолати подвійність між розумом і тілом. Дійсно, тілесні дії зазвичай інтегровані в діяльність, що регулює емоції, наприклад медитацію або вправи на уважність. Дослідження показують, що тілесні дії, такі як контрольоване дихання або прогресуюче розслаблення м'язів, мають чіткий вплив на регуляцію емоцій, який не можна звести до процесів уваги чи оцінки.

Отже, виділяють кілька моделей регуляції емоцій. Одна з них орієнтована на ціль, тобто зображують регуляцію емоцій як процес саморегуляції або когнітивного контролю, що вимагає зусиль. Хоча цілеспрямована модель пояснює важливі аспекти регуляції емоцій, регуляція емоцій може також виконувати інші типи регуляторних функцій. Розширені функції регуляції емоцій включають задоволення гедонічних потреб (за З. Фрейдом), сприяння конкретним цілям і завданням і координацію глобального функціонування особистості. У більш загальному плані вивчення регуляції емоцій має широке значення для розуміння психологами процесів саморегуляції. Останніми роками психологічні теорії переважно наголошують на цілях як на головній психічній репрезентації, яка керує саморегуляцією людини. Однак, цілі враховують лише обмежену кількість процесів регуляції емоцій. Деякі форми регуляції емоцій

діють на рівнях, які є більш елементарними, ніж цілі, і, здається, ними керують сильні гедонічні потреби. Інші форми регуляції емоцій виходять за межі окремих цілей і прагнуть створити союз між пристрастю та розумом, розумом і тілом та іншими подвійностями, які можуть розділяти людську психіку. Таким чином, повне розуміння людської саморегуляції виходить за рамки цілей і включає регуляцію глибинних емоційних потреб людей і загального функціонування особистості.

### Список літератури

1. Дьоміна Г.А. Теоретичний погляд на особливості саморегуляції емоцій // Abstracts of I International Scientific and Practical Conference «Modern methods for the development of science». Haifa, Israel. Pp. 337-338.
2. Дьоміна Г.А. Особливості саморегуляції майбутніх соціальних працівників // Молодіжна міжнародна науково-практична конференція “Підготовка фахівців у вищій школі: крок в Європу”. – К., 2015, С.11-12.
3. Психологія особистості: Хрестоматія: Навч. посіб./ О.Б. Мельничук, Р.Ф. Пасічняк, Л.М. Вольнова та ін. – К., 2009, 532 с.
4. Сергієнко Н.П., Сугак О.С. (2017). Психологічні особливості саморегуляції особисті // Проблеми екстремальної та кризової психології. Вип. 21, С. 171-177.
5. Handbook of self-regulation: research, theory, and applications. Edited by Kathleen D. Vohs, Roy F. Baumeister Guilford, New York, N.Y., 2018, 640 p.

## ПСИХОЛОГІЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ

**Казарова Г. М.**

канд. психол. наук,  
доцент кафедри практичної психології,  
Українська інженерно-педагогічна академія,  
м. Харків

Проблема залежної поведінки особистості звертає на себе увагу вчених вже не одне десятиріччя. У процесі розвитку людської цивілізації адикція не тільки не виявила тенденції до зниження, а й стала знаходити все нові, більш витончені форми прояву. Вкоріненість адиктивної моделі поведінки в молодіжному середовищі виступає в якості показника спотвореного способу життя і відображає одну з найсерйозніших психологічних і соціальних проблем нашого суспільства. Більш гостро проблема адикції стоїть в підлітковому і юнацькому віці. В цей час адиктивна поведінка обов'язково надає негативний, руйнівний вплив на все подальше життя і особистість залежного.

У психологічних дослідженнях показано, що будь-яка залежна поведінка заснована на глибокому психологічному зануренні в об'єкт бажання і фіксації позитивного зв'язку з цим об'єктом (ним може бути інша особа, зовнішній об'єкт, якась діяльність, хімічна речовина, свої власні божевільні бажання, цілі, внутрішні програми), зв'язку, скріпленого великим задоволенням і почуттям самозадоволення. Це призводить до зміни мотиву діяльності з реальної мети на засоби її досягнення, які в свою чергу стають новими, сурогатними цілями для суб'єкта.

У процесі формування залежність підміняє собою життя, створюючи для залежної особистості нову віртуальну реальність, яка носить характер потужної, нав'язливої психологічної і нейрофізіологічної домінанти. Тому при виході з залежності необхідне розфокусування, перемикання, заміна колишньої патологічної діяльності, хворобливих задоволень і стимулів на інші, природні задоволення і здорові стимули, інші потреби, мотиви, установки, цілі та засоби їх досягнення, тобто переструктурування психіки і особистості.

Прагнення відходу від реальності, пов'язане зі зміною психічного стану, починає домінувати у свідомості, стаючи центральною ідеєю, яка вторгається в життя, приводячи до відриву від реальності. Цьому процесу можуть сприяти біологічні, психологічні і соціальні чинники. До психологічних факторів, що визначають адиктивну поведінку, відносять особливості особистості, тип акцентуації характеру, привабливість виникаючих відчуттів і їх переживання, вироблення гедонічних установок, відсутність соціальних інтересів, прагнення до самоствердження, різні психологічні травми, перенесені в ранньому дитячому віці.



Готовність до формування і розвитку адиктивної поведінки визначається наявністю у людини характерних психологічних рис: морально-етичною незрілістю, часто інфантильністю особистості, повної безвідповідальності перед собою і близькими, крайнього егоїзму, нестримного прагнення до безперервного отримання тільки задоволень, причому, у все більших дозах і, не докладаючи до цього ніяких зусиль, відсутність почуття міри, зниження критичності до себе, схильності до самообману, ілюзорного сприйняття себе і світу.

Таким чином, проблема вивчення залежної поведінки в психології є глибоко проробленою темою, однак відкритими залишаються наступні питання даної проблеми: зв'язок особистісних особливостей і схильності до різних форм залежностей, шляхи і методи психопрофілактики, корекції, реабілітації, які будуть максимально ефективні у різних вікових та соціальних групах.

## СОЦІАЛЬНЕ ВИКЛЮЧЕННЯ ТА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

**Нежинська Олена Олександрівна,**  
канд. психол. наук, доцент, доцент кафедри  
психології, педагогіки та соціології,  
Державний податковий університет, Україна

Всесвітні зміни повсякденного життя людей через появу пандемії, спричиненої коронавірусною інфекцією COVID-19 у 2020 р. та впровадженням карантину, а також для українців початок війни в Україні з лютого 2022 р. у результаті повномасштабного вторгнення росіян, внесли великі корективи та призвели до вимушеного тимчасового виключення громадян з соціального життя. Перехід на дистанційне спілкування після початку пандемії спричинив різноманітні трансформації та появу нових форм взаємодії людей по всьому світу. Але війна в Україні, яка розпочалася ще з 2014 р., а зараз в активній фазі триває вже одинадцятий місяць, вибила українців із мирного нормального життя, принесла горе і страшні втрати, відібрала у багатьох людей право на існування...

Вилучення людини та цілих груп населення зі сфери дії соціальних інститутів, відсторонення людини від сфери праці, позбавлення звичних для неї соціальних зв'язків, оточення, міжособистісної комунікації та взаємодії в умовах війни є соціальним виключенням. Необхідним є відмітити, що виключення (англ. *alienation*, нім. *entfremdung*) – це відділення від людей, процесів та результатів їх діяльності. Так, розвиток теорії соціального виключення зустрічається на початку ХХ ст. у працях німецького соціолога, філософа, історика Максиміліана Вебера [1], який пов'язував цей феномен із правами та умовами соціальної участі (ввів поняття «соціальна дія»). Соціально виключеною людиною може стати кожен, хто позбавлений можливості повноцінної участі в суспільному житті, стверджує американський психолог, професор Стенфордського університету Філіп Зімбардо [2]. ЮНЕСКО, наприклад, визначає соціальне виключення, як ситуацію, в якій індивіди та групи не мають можливості користуватися соціальними правами, дотримання яких гарантують їм міжнародні, національні та місцеві нормативно-правові акти [3].

Соціальне виключення визначає ситуацію, в якій дана людина, будучи членом суспільства, не може брати участь у діяльності громадян цього суспільства, і це обмеження не є результатом її внутрішніх переконань, а знаходиться поза контролем виключеної людини, що сьогодні і відбувається в умовах війни. Важливо зауважити, що від соціального виключення потерпають люди, які через обстріли певний час мали обмежений доступ до будь-якої інформації та вимушені були переїжджати на інші території країни, так і поза її межі. Це і люди, які не виїхали з території бойових дій, тож зберігають своє життя в підвалах, бомбосховищах та інших місцях, які знайшли та вважають більш-менш безпечними, якщо їх можна нині так назвати. Відповідно мова йде і

про тих, хто вимушено втратив роботу, потерпає від безробіття та є соціально незахищеним. Також це і полонені українці, як військові, так і цивільне населення, які знаходяться в нелюдських умовах і потерпають від катувань, страшних знущань, психологічного тиску окупантів, не мають доступу до інформації та часто не можуть правильно й об'єктивно оцінити ситуацію, яка склалася або змінюється навколо.

Почала страждати від ударів і масованих ракетних атак росіян, які підсилювалися з 23 листопада 2022 р., і українська енергосистема через влучання ворожих ракет в об'єкти енергетичної інфраструктури. Розпочалися аварійні, а на сьогодні вже вимушені, вимкнення електроенергії по всіх куточках нашої країни, які тривають і до цього дня у багатьох випадках багато діб. У XXI ст. українці дізналися суть поняття «блекаут (blackout)» (від англ. black – це чорний, out – назовні) [4], яке застосовується лише до масштабних інцидентів, аварій, коли відключення світла (та відсутність води) зачіпає великі житлові зони, і подачу електроенергії не вдається відновити від кількох годин до декількох тижнів. Разом із цим це стосується також і блокування інформації через пошкодження та відповідно обмеження доступу до інтернет і мобільного зв'язку загалом, що відчули та прожили багато українців після ракетних атак по всіх областях країни. В інших випадках терміном «блекаут» позначають спеціальний матеріал, який блокує сонячне світло (штори), або це ще означає «затемнення».

Варто тут пригадати, що одна з найбільш відомих подій, пов'язаних з відключенням електроенергії, сталася 13 липня 1977 р. у м Нью-Йорк (США), коли блискавка влучила у лінію електропередачі. Внаслідок цього майже 9 млн жителів міста залишилися без світла на 25 годин. Серед американців цю подію охрестили «Ніч Страху в Нью-Йорку». Ще один блекаут тривав з 20 листопада до 8 грудня 2015 р. в АР Крим, коли відбувся підриг опор лінії електропередачі, якою подавали електроенергію з материкової частини України на півострів.

Сьогодні українці мають потужну підтримку з боку міжнародної спільноти на різних рівнях, у т.ч. і допомогу у сфері енергетики. Так, наприклад, протягом 2022 р. в Україну імпортовано біля 350 тис. генераторів (за сумарною потужністю – це як один енергоблок АЕС). Це говорить про розуміння цивілізованим світом глобальних цінностей життя та миру, повагу до міжнародного права, важливість і міць дружніх відносин між партнерами з інших країн і континентів, готовність прийти на допомогу, запропонувати та надати різносторонню підтримку тому, хто її потребує в критичній жахливій ситуації.

Війна – це екстремальний фактор глобального масштабу з його стресовими та психотравмуючими наслідками для людини через втрати, руйнування та інші загрози, що провокує підвищення рівня тривожності, занепокоєння, чутливості, вразливості, образливості, закритості, ізоляції, виникнення важких психічних станів, посттравматичних стресових розладів. Соціальна ізоляція фактично зумовлена зовнішніми обставинами, тоді як психологічна ізоляція сьогодні може бути викликана саме соціальною ізоляцією, і якщо вона постійна, то це цілком може сприяти дистанції, відходу людини від оточення, втрати інтересу до нього. Звісно, як бачмо, це впливає на психічне здоров'я людини та залежить від

ступеню тяжкості ситуацій, які вона прожила, а також і від її індивідуально-психологічних характеристик і реакції на стресові та травматичні події. Так, Ганс Сельє, основоположник вчення про стрес, канадський ендокринолог, біолог зі світовим ім'ям, патофізіолог, який майже п'ятдесяти років займався проблемами загального адаптаційного синдрому, визначив стрес як загальну неспецифічну реакцію організму на будь-який вплив та дослідив, що адаптація до середовища визначається емоціями людини [5]. Він вважав, що з якими б труднощами не зіштовхнувся організм, потерпаючи від фізіологічного стресу, з ними можна впоратися двома типами реакцій: активною (боротьби), і пасивною (втечі від труднощів чи готовності терпіти їх). Ірвін Ялом, наприклад, відомий американський психолог, психотерапевт, доктор медичних наук, професор психіатрії Стенфордського університету, говорить про те, що виживання в екстремальних обставинах залежить від того, чи здатна людина впоратися зі стресом та його наслідками (якщо цього не відбудеться, то вона потрапить у дистрес, який буде проявлятися у дезадаптивній поведінці – агресія, пасивність, ізоляція і т.ін., у протилежному випадку – вона буде шукати та знайде сенс у власному стражданні та буде розвиватися) [6].

Сельє не вважав стрес шкідливим, а розглядав його як реакцію, що допомагає людині вижити. Як емоційні стани, тривога і стрес є нормальними важливими реакціями організму на ситуації небезпеки, натомість, тривала тривога і стрес – це вже серйозна проблема, оскільки зростає ймовірність її трансформації у тривожність як особистісну рису характеру. У нинішніх умовах війни в Україні важливими є фахові практичні поради, які дає сьогодні відомий український психотерапевт Олег Чабан, доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри медичної психології, психосоматичної медицини та психотерапії Національного медичного університету ім. О. О. Богомольця (м. Київ), як цивільному населенню вберегти психічне здоров'я [7]. Він стверджує, що в умовах війни трапляється розрив безперервності життя, при якому головним питанням постає повернення в «реальність». Тут слід акцентувати увагу не на тому, що втрачено, а на тому, що лишилося, або залишилося без змін чи посилюється попри події, які пережила людина, що стане дня неї фундаментом для початку відбудови інших безперервностей.

Про наявність у людини тривожності може свідчити сукупність представлених нижче ознак: 1) постійне відчуття напруженості та важкі передчуття; 2) переконаність у власній соціальній нездатності, непривабливості, меншовартості у порівнянні з іншими; 3) висока стурбованість критикою на власну адресу або неприйняттям з боку інших осіб; 4) небажання вступати у міжособистісні взаємини без гарантії сподобатися; 5) обмеження життєвого укладу через потребу у фізичній безпеці; 6) ухилення від професійної та соціальної діяльності, пов'язаної з частими міжособистісними контактами через побоювання критики, осуду або ігнорування.

Слід зазначити, що зниження рівня тривоги, як правило, здійснюється двома шляхами: 1) усунення причин і запобігання ймовірним наслідкам, навчання прийомам оволодіння власним хвилюванням, формування навичок

саморегуляції, підвищення емоційного інтелекту (розвиток прийомів самоаналізу; самоспостереження; зняття нервової та психічної напруги через дихальні та тілесні практики, розслаблення, релаксацію); 2) розвиток навчальних прийомів, що підвищують можливості успішного виконання відповідних видів діяльності (у т.ч. підвищення самооцінки та мотивації особистості). Тому задля зниження рівня тривоги в умовах війни варто планувати власний час, який раніше відводився на навчання, професійну та іншу діяльність тощо аби наповнити його важливими справами та діями задля розуміння того, чим буде наповнений сьогоднішній і наступний день. Необхідним є зробити акцент також і на розвиток саногенного (раціонального) мислення й інформаційної гігієни.

Висновки. За результатами викладеного слід зазначити, що соціальне виключення в умовах війни в Україні має для людини суттєві соціальні та психологічні наслідки, що позначається на усіх сферах її життя. Відповідно це позначається і на психічному здоров'ї людини, тому важливим сьогодні є перш за все навчитися, набути та відпрацювати навички саморегуляції власного психоемоційного стану, побачити після пережитого негативного та травматичного досвіду можливості свідомо продовжувати здійснювати свій життєвий і професійний шлях, продовжувати навчатися з метою розвитку, вдосконалення, самореалізації.

#### Список літератури:

1. Weber M. The theory of social and economic organization. Ed. T. Parsons. New York : Oxford University Press, 1947. 436 p.
2. Зимбардо Ф. Социальное влияние. СПб : Издательство «Питер», 2000. 448 с.
3. Joint Report on Social Protection and Social Inclusion, 2007. URL : [https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO\\_07\\_66](https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_07_66)
4. Факти. Що таке блекаут і чи загрожує він українцям. URL : <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20221124-shho-take-blekaut-ta-chy-zagrohuye-vin-ukrayinczyam/>
5. Selye H. Confusion and controversy in the stress field. *Journal of human stress*. 1975, Jun 1; 1(2). P. 37–44.
6. Ялом І., Ялом М. Питання життя і смерті. Харків : КСД, 2021. 272 с.
7. Чабан О. С. Психічне здоров'я в умовах війни: як його зберегти. 2022. URL : <https://1mkl.poltava.ua/psykhichne-zdorov-ia-v-umovakh-vijny-iak-joho-zberehty/>

## **ВПЛИВ ТРИВОЖНОСТІ НА УСПІШНІСТЬ НАВЧАННЯ**

**Сапельнікова Тетяна Станіславівна**

Кандидат психологічних наук  
доцент кафедри практичної психології  
м.Харків, Українська інженерно-педагогічна академія

У наш час проблема тривоги стає все більш актуальною. Цьому сприяють політична та економічна кризи, зростання тероризму та злочинності, проблеми професійної діяльності та особистого життя. Але крім цих причин тривоги є й інші, менш очевидні, але більш глибокі та актуальні для кожного з нас. Це відсутність у людини психологічно прийнятих орієнтирів, відсутність згоди з собою і правил виходу з конфліктних ситуацій.

Вирішенню проблем і питань, пов'язаних з дослідженням рівня тривожності, присвячені роботи як зарубіжних, так і вітчизняних психологів. Вперше тривога була описана Зигмундом Фрейдом. В даний час панує думка, що тривога, маючи природну основу, розвивається протягом життя в результаті дії соціальних і особистісних факторів. Особливо актуальною є проблема вивчення станів і рівнів тривожності у зв'язку з навчальною діяльністю, де розуміння психічних станів і управління ними в процесі пізнання і спілкування є одним із істотних аспектів діяльності[5]. Проведені дослідження показали, що у студентів часто виникають тривожні стани в ситуаціях навчальної діяльності, пов'язаних з оцінюванням знань і вмінь, що негативно впливає на діяльність.

Вивченням особливостей тривожності серед відомих психологів займалися К. Ізард, який розглядав тривожність як емоційний стан; А. М. Прихожан, який розглядав тривожність як стійку особистісну рису; теорії З. Фрейда, К. Хорні, які розкривають природу тривожності також багато вчених таких, як: Е. Фромм, А. Адлер, К. Юнг, Дж. Тейлор, Ю. Ханін, О. Захаров та інші. В полі зору дослідників були питання розвитку в тому числі і юнацького віку, характеристики якісних змін в мотиваційній сфері, особливості інтелектуального розвитку, рівні та стани тривожності.

Відомо, що існує два типи тривожності, а саме особистісна та ситуативна. Термін «особистісна тривожність» використовується для позначення щодо стійких індивідуальних відмінностей схильності індивіда відчувати стан тривоги. Ситуаційна тривожність виникає як реакція людини на різноманітні стресори, найчастіше соціально-психологічні (очікування негативної оцінки, уявлення про несприятливе ставлення до себе, загрози самоповазі, престижу тощо). Нормальна тривога відрізняється від невротичної тривоги тим, що: вона не є непропорційною об'єктивною загрозою; не пов'язана з придушенням або іншими інтрапсихічними механізмами конфлікту; вона не контролюється невротичними захисними механізмами, а тому може конструктивно протистояти лише на рівні свідомості; більше того, вона припиняє свою дію, якщо змінюється об'єктивна ситуація. Ситуаційна тривожність виникає як реакція людини на

різноманітні стресори, найчастіше соціально-психологічні (очікування негативної оцінки, уявлення про несприятливе ставлення до себе, загрози самоповазі, престижу тощо). На психологічному рівні тривожність у студентів відчувається як напруга, стурбованість, занепокоєння, нервозність і переживається у вигляді почуттів невизначеності, розсівання уваги, безпорадності, безсилля, незахищеності, самотності, загрожує невдачі, неможливості прийняти рішення. [1,4]

Навчальна діяльність студентів складається з кількох компонентів: оцінки, які вони отримують на іспитах у період сесії; наук ово-дослідної роботи; участі у студентських лабораторіях; участі у наукових та науково-практичних конференціях; участі у внутрішньовузівських, міжвузівських та міських конкурсах, олімпіадах та ін. Формування мотивації - це не просте зростання позитивного ставлення або посилення негативного ставлення до навчання, а ускладнення структури мотиваційної сфери, спонукань, що входять до неї, поява нових, більш зрілих, іноді суперечливих відносин між ними. Іспити є своєрідним критичним моментом у навчальній діяльності. Вони є певним стимулом до мобілізації всіх сил організму. На психологічному рівні тривожність у студентів відчувається як напруга, стурбованість, занепокоєння, нервозність і переживається у вигляді почуттів невизначеності, розсівання уваги, безпорадності, безсилля, незахищеності, самотності, загрожує невдачі, неможливості прийняти рішення.

Дослідження проводилось на базі Української інженерно-педагогічної академії, серед студентів 3 – 4-х курсів.

Для проведення емпіричного дослідження тривожності студентів з різним рівнем їх успішності та мотивами навчальної діяльності були використані наступні методики - тестова методика «Визначення рівня особистісної та ситуативної тривожності» Ч. Спілбергера в обробці Ю.Л. Ханіна; опитувальник «Визначення рівня тривожності» Тейлора; методика «Вивчення мотивації навчання у ЗВО» Т. Ільїної. Також було запропоновано анкету з метою визначення рівня успішності студентів старших курсів.

В результаті аналізу отриманих даних було виявлено, що : більшість опитуваних студентів мають середній рівень особистісної (52,5%) та ситуативної (57,5%) тривожності; на другому місці студенти з високою особистісною (35%) та ситуативною тривожністю (40%), на третьому – з низьким рівнем особистісної (12,5%) та ситуативної (2,5%) тривожності.

#### **Взаємозв'язки показників тривожності, мотивів навчальної діяльності та успішності навчання**

Показники	Прояв тривожності та мотивів навчальної діяльності студентів				
	Особистісна тривожність	Ситуативна тривожність	Отримання диплому	Опанування професії	Здобуток знань
Успішність навчання	<b>0.444**</b>	<b>0.646***</b>	<b>0.385*</b>	0.019	0.026

Примітка: \* - кореляція вагома на рівні  $p \leq 0,05$ ; \*\* - кореляція вагома на рівні  $p \leq 0,01$ ; \*\*\* - кореляція вагома на рівні  $p \leq 0,001$ .

**Висновки.** Виявлено значущі взаємозв'язки між рівнями успішності навчання та ситуативної тривожності, що може свідчити про напруженість і тривогу під час перебування в стресовій ситуації, бажанням більш повно виявити і розвинути свої здібності, практичні навички і творчий підхід щоб вирішити задачу.

Взаємозв'язок між успішністю навчання та особистісною тривожністю може казати про те, що успіх в навчанні таких студентів може бути пов'язаний з перфекціонізмом. Щодо такого явища як перфекціонізм. Як можна припустити, перфекціонізм в навчанні може мати нездоровий характер та свідчити про завищені вимоги до себе та якості своєї учбової роботи та відображати завищені вимоги до себе, а не позитивне прагнення до досконалості. Дослідження виявили взаємозв'язки між показниками отримання диплому та успішності навчання, що може свідчити про те, що під час навчання такі студенти прагнуть бути кращими, отримують дипломи з хорошими оцінками, щоб мати певні переваги перед іншими, шукають схвалення оточуючих. Взаємозв'язки між мотивами отримання диплому та ситуативною тривожністю може свідчити про те, що під час навчання студенти в основному зосереджені на уникненні покарань за погану успішність, а взаємозв'язок між показниками мотивації на отримання диплома та особистісною тривожністю про виразну схильність студентів до постійних переживань і тривоги у всіх життєвих ситуаціях, у тому числі й у тих, у яких вони об'єктивно не повинні викликати такої реакції.

Респонденти продемонстрували наступні мотиви до навчання: більшість спрямована на здобуток знань (50%), далі йде мотив опанування професії (25%) і на останок мотив отримання диплому (7,5%). З такого розподілу видно, що значна частина студентів орієнтована в основному на отримання знань, для них велике значення має факт наявності знань, а незначна частина опитаних націлена на отримання диплому, для них велике значення має наявність вищої освіти, а не зароблених знань і навичок. Студенти «відмінники» яких у дослідженні було 27,5%, характеризуються вищою моральною нормативністю, врівноваженістю, вони старанніші, працьовитіші. Середній бал по групі студентів склав 81 - добре (С). Отже, як показали результати досліджень більшість студентів характеризуються середнім рівнем тривожності з тенденцією до високого (50%), з високим рівнем тривожності та із середнім з тенденцією до низького (22,5%), з низьким та середнім рівнем тривожності (2,5%), з дуже високим рівнем тривожності жодної людини (0%). Аналіз отриманих даних показав, що існують взаємозв'язки між деякими критеріями успішності та тривожності студентів.

### Список літератури

1. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. /О. В. Скрипченко., Л. В. Волинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
2. Долинська Л. В., Пенькова О. І. Самореалізація особистості як соціальнопсихологічний феномен. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Серія 12: Психологічні



науки. К.: 2016. С. 18–25.

3. Ентоні М., Карен Р. Розлад соціальної тривоги. – Львів: Свічадо, 2018. 122 с.

4. Колчигіна А. В. Специфіка навчальної мотивації студентів. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». Херсон, 2018. № 1 (2). С. 46–50.

5. Фрейд З. Психологія спільнот і аналіз людського «Я» (пер. Я. Мишанич). – К.: Андронум, 2021. – 90 с.

## ТҮРКИЯ МЕН РЕСЕЙ АРАСЫНДАҒЫ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР

**Кожухметова Айнела Аманкоскызы**

Халықаралық қатынастар мамандығының магистранты,  
Әлеуметтік-гуманитарлық ғылымдар жоғары мектебі  
«Астана Халықаралық Университеті»,  
Қазақстан Республикасы, Астана .к

### Аннотация

Бұл мақалада халықаралық ынтымақтастықтың қазіргі кезеңінде Ресей мен Түркияның сыртқы мәдени саясаттағы рөлі мен маңызы қарастырылады. Сыртқы мәдени саясаттың жалпы қабылданған анықтамасының жоқтығына қарамастан, Ресей мен Түркияның принциптері мен міндеттері, жүзеге асыру әдістері негізінен сәйкес келеді, өйткені олар интеграция мен жаһандандудың жаһандық процестері аясында қызмет етеді. Екі мемлекет үшін де мәдени өзара іс-қимыл саяси стратегияның құрамдас бөлігі болып табылады және олардың ұлттық және мемлекеттік бірегейлігін сақтауға бағытталған. Ресей мен Түркия арасындағы мәдениеттер диалогының заманауи дамуының тарихи алғышарттарының рөлі көрсетілген. Сондай-ақ, шарттық базаның және мемлекеттік желі бойындағы өзара әрекеттестіктің болуы да маңызды.

### Abstract

This article examines the role and importance of Russia and Turkey in foreign cultural policy at the present stage of international cooperation. It is noted that, despite the lack of a generally accepted definition of foreign cultural policy, its principles, tasks and methods of implementation in Russia and Turkey largely coincide, as they function within the framework of the global processes of integration and globalization. For both states, cultural interaction is an integral part of the political strategy and aims to preserve their national and state uniqueness. The role of historical prerequisites for the modern development of the dialogue of cultures between Russia and Turkey is shown. Significant is also the existence of a contractual framework and interaction along the state line.

**Кілт сөздер:** диалог культур, Российская Федерация, Турецкая Республика.

**Key words and phrases:** dialogue of cultures, Russian Federation, Republic of Turkey.

Ресей мен Түркияның достығы экономикада да, саясатта да көптеген бағыттар бойынша озық, көп қырлы әріптестік деңгейіне көтерілген жан-жақты дамып келе жатқан серпінді ынтымақтастықтың берік іргетасына негізделген. Түркия аймақтық және әлемдік істердегі біздің жақын серіктестеріміздің бірі болып табылады. Сондықтан ресей-түрік қатынастары әрдайым Ресейдің сыртқы саяси басымдықтарының қатарында. Олардың кейде адамдар тағдырының бұрын-соңды болмаған тоғысуымен, мәдениеттердің орасан зор әсерімен күрделі, қарқынды дамып келе жатқан тарихы ғасырлар бойы қалыптасқан.

Ресейдің барлық көршілерімен қарама-қайшы болғанымен, мұндай жақын байланыстар болған жоқ. Ресей-Түрік өзара іс-қимылын тудырған табиғи фактор Еуропа мен Азияның түйіскен жеріндегі екі мемлекеттің бірегей геосаяси жағдайы болып табылады. Шығыс қағидасы адамдарды жасампаздық пен интроспекцияға, Батыс Әлиді әлемге ашықтыққа және белсенді өзін-өзі көрсетуге итермелейді деп саналады. Бұл принциптердің үйлесуі негізінен мүдделердің, ұлттық кейіпкерлердің ұқсастығын анықтады, орыс және түрік халықтарын жақындастыру үшін жұмыс істеді. Нәтижесінде бір кездері көршісіне деген сергек көзқарас қызығушылықпен, содан кейін қайырымдылықпен, бір-бірін жақсы білуге деген ұмтылыспен ауыстырылды.

Мәдени-гуманитарлық саладағы түрік-ресейлік байланыстар берік экономикалық қатынастарға негізделген. Ресей сияқты Түркиямен және түрікпен өзара тиімді байланыстарды дамытуға мүдделі Республика оларды одан әрі дамытуға бел буады, әсіресе энергетика саласы. Түркия Газ және мұнай импорттайды ретінде, Ресейдің көп бөлігі, елдегі экономикалық байланыстардың дамуыбасымдық деп саналады. Пайдалы байланыстар және бірлескен жобалар экономика мәдени-гуманитарлық саладағы іс-шаралармен қоректенеді, олар орыс-түрік негізінде жүзеге асырылады Мәдени және ғылыми туралы үкіметаралық келісім 1994 жылғы 19 шілдедегі ынтымақтастық. Гуманитарлық ынтымақтастық саласында да бірқатар жұмыстар атқарылуда ведомствоаралық құжаттар, оның ішінде мәдени құжаттар туралы хаттама Ресей мәдениет және туризм министрлігі арасындағы ынтымақтастық 1992 жылғы 6 шілдедегі Түркия Республикасының федерациясы мен мәдениет министрлігі мемлекеттік комитет арасындағы ынтымақтастық туралы келісім Ресей Федерациясының Жоғары білім және Министрлік 1994 жылғы 2 қарашадағы Түркия Республикасының Ұлттық білімі.

Саяси және экономикалық үдемелі даму аясында Ресей мен Түркия арасындағы қатынастар және екі елдің серіктестік жақындасуы, азаматтардың тікелей байланыс саласын қамтитын барлық нәрсе көрінеді байланыстарды одан әрі дамыту мен тереңдетуге үлкен сұраныс мәдениет, ғылым, білім. Іске асырудың практикалық басталуы оған бағытталған ресей-түрік үкіметаралық Білім, ғылым, мәдениет саласындағы ынтымақтастық бағдарламасы, жастар алмасу және спорт.

Мәдениеттер диалогы өзара әрекеттесуші тараптар басқа мәдениеттің өкілдері, яғни басқа құндылықтардың, көзқарастардың, пікірлердің тасымалдаушылары болып табылады деп болжайды. Бұл жағдайда әртүрлі мәдениет өкілдерінің өзара әрекеттесуі әртүрлі деңгейде жүреді: мемлекеттік, аймақтық, ұлттық және т.б. Ресей мен Түркияның тарихында өзара әрекеттесудің қиын кезеңдері болды, соның ішінде соғыстар, текетірес және т.б. Дегенмен, географиялық орналасу, жақындық, тарихи байланыстар, экономикалық жобалар екіжақты, оның ішінде мәдени саладағы диалогты дамытуға септігін тигізетіні туралы түсінік әрқашан болды. 1921 жылы Достық пен бауырластық туралы шартқа қол қойылғаннан кейін гуманитарлық саладағы ынтымақтастық дами бастады [1]. Түрік студенттері кеңестік университеттерге оқуға

шақырылды. Ғылыми және оқу орындары арасында материалдар мен жетістіктермен алмасу үшін байланыстар орнатылды. Түркия Ұлттық білім министрлігінің сұранысы бойынша оқу-педагогикалық материалдар Түркияға ВОКС арқылы жіберілді.

Орыс-түрік қарым-қатынастарын, олардың тарихын да, қазіргі жағдайын да ресейлік және шетелдік зерттеушілер белсенді түрде зерттеп келді және зерттеуде. Орыс-түрік мәдени байланыстарына, сондай-ақ олардың көптеген аспектілеріне көп көңіл бөлінеді. Профессор В.И.Фокин халықаралық мәдени қарым-қатынас мәселелерін дамытуға үлкен үлес қосты, оның «Халықаралық мәдени алмасу және КСРО 20-30 жылдардағы» еңбегі маңызды ғылыми-әдістемелік үлес болды [2]. Кітапта, атап айтқандай, соғыс аралық кезеңдегі халықаралық мәдени байланыстардың қалыптасуы мен дамуы, ғылыми және өнер қауымдастығы өкілдерінің халықаралық ынтымақтастыққа қатысу ерекшеліктері қарастырылған. Халықаралық мәдени ынтымақтастық саласындағы халықаралық бірлестіктердің жұмыс формалары, ұйымдастыру принциптері мен әдістері талданады. Шығармада 1920-1930 жылдардағы орыс-түрік мәдени алмасуына арналған сюжет бар. Кітап соғыс аралық кезеңге арналғанына қарамастан, оның көптеген ережелері бүгінгі күні өте өзекті болып табылады және бірқатар құбылыстардың түпкі себептері мен дамуында параллельдік бар.

Түркия азаматтарының Ресейге деген қызығушылығы заңды: көптеген жылдар бойы елдер бір-бірін бәсекелес ретінде қарастырды, тіпті қарсыластар. Қазір жағдай өзгерді. Түрік шенеуніктері, кәсіпкерлер мен қарапайым азаматтар жетістіктерге белсенді қатысады ұлы Орыс мәдениеті, ғылымы, техникасы, білім саласындағы жетістіктері. Орыс тілі ұлтаралық қарым қатынас тіліне айналғандықтан тек Ресей халықтары үшін ғана емес, одан да асып түсті, түріктер бірге "ұлы және күдіретті орыс тілін" қызығушылық пен табандылықпен зерттейді көп қырлы және көпұлтты ресейлік таныстыру құралы мәдениет. Бұл ғылым қайраткерлерінің қарым қатынасына көмектесетін орыс тілі және техника, өнер және мәдениет. Екіжақты алмасулар негізінен желі бойынша жүзеге асырылады ведомстволар мен ұйымдар арасындағы тікелей ынтымақтастық екі елдің мәдениеттері коммерциялық және коммерциялық емес негізде. Шығармашылық байланыстардың кең ауқымы бар.

Орыс-түрік қатынастарының мәдени құрамдас бөлігін нығайтуда мәдениет жылдарын өткізу маңызды рөл атқарады. Бұл мүмкіндік береді елдерге мәдени-білім беру байланыстарын дамытуды жеделдету және желі құру мәдени центрдің жаңа түрі, ресми емес, мағыналы екі елдің қоғамдық, зияткерлік өміріне қатысқандар.

Мәдени саладағы ынтымақтастық туралы айта отырып, 2007 жылы 15 наурызда Ресейдің Түркиядағы мәдениет жылы Анкарада жарияланғанын атап өткен жөн. Ашылу Түркия астанасының тарихи ғимараттарының бірі-Анкара мемлекеттік бейнелеу және монументалды өнер мұражайында өтті. Ашылу салтанатына Ресейдің Мәдениет және бұқаралық коммуникациялар министрі А. Соколов, Түркияның мәдениет және туризм министрі А. Коч, екі елдің белгілі

мәдениет қайраткерлері, Парламент депутаттары, дипломаттар, журналистер, Анкара тұрғындары мен қонақтары қатысты [3].

Ұлттық дәстүрлердің өзара әрекеттесу мәселесі шетелдік мәдениеттер әсіресе жағдайларда маңызды жаһандану. Ғалымдар-экономистер, әлеуметтанушылар, мәдениеттанушылар қазіргі дәуірдегі қарама-қайшылықтардың ұзақ қатары, соның ішінде жаһандану және адамдардың жеке басына деген ұмтылысы. "Бұл рухани ғасырлар бойғы дәстүрлерге негізделген және шарттайтын құндылықтар ұлттың моральдық-адамгершілік негіздері, әдет-ғұрыптары, тәртібі, мінез-құлық ережелері, менталитет, яғни халықтың эксклюзивтілігін анықтайтын барлық нәрсе, оның өзін-өзі сақтауының негізіне айналады. Бұл рухани құндылықтар, мәдениет қоғам өмірінің ең тұрақты саласы ретінде сол күшке ие, бұл ұлттың нивелирленуіне кедергі келтіруі мүмкін. Сонымен бірге мәдениет халықтарды жақындастыруға көмектеседі. Адамгершілік формасы ретінде, жалпыадамзаттық рухани құндылықтарды, адамның жақсылық пен жамандық, ол халықтардың қарым-қатынасына бейбітшілік, келісім және төзімділік", - деп атап өтті Г. А. Уйсал [4].

Ресей Федерациясы мен Түркия Республикасы көптеген саяси қайшылықтарға қарамастан гуманитарлық салада, мысалы, туризм саласында өз іс-әрекеттерін үйлестіруге ұмтылады, білім беру. Бүгінгі таңда белсенді екіжақты диалогты іске асыру туралы айтуға болады мәдениеттер. Оны жүзеге асыру үшін үлкен келісімшарттық база бар. Мүмкіндік беретін мекемелер құрылды мемлекет басшыларының басшылығымен осы диалогты іске асыру, үйлестіру және дамыту тиісті министрліктер. Әлемнің көпполярлығына, жаһандық мәселелерді шешуге ұмтылу адамзат екі мемлекеттің ортақ мүдделеріне жауап береді.

Халықаралық мәдени ынтымақтастық бәрін қамтуы керек білім, ғылым және ғылым саласындағы психикалық және шығармашылық қызметтің түрлері мәдениет"[5]. Ресей-Түркия Республикасының сенімді серіктесі. Әрине, елдердің өз мүдделері бар, кейде серіктес көзқарасымен сәйкес келмейді. Мұндай "ауырсыну нүктелерін" Сирияға, Кавказға деген көзқарас деп санауға болады.

Бейнелеу өнері университетінде Мимара Синана " әлемдік білім кеңістігіндегі мәдениет және өнер жоғары оқу орындары "атты VII Халықаралық симпозиум өтті, оның тақырыбы" мәдениетаралық коммуникациялардың Еуразиялық дәстүрлері және қазіргі заман "сияқты болды. Бұл шараны Ресей Федерациясының Мәдениет министрлігі бірлесіп дайындады,

Ресей ынтымақтастығы, түрік-ресей мәдениет қоры, Мәскеу мемлекеттік мәдениет және өнер университеті және бейнелеу өнері университеті. Мимара Синана. Симпозиумға 22 елден 124 ғылым қайраткері қатысты. Бірқатар ресейлік Білім және өнер қайраткерлері шеберлік сыныптарын өткізді. Фестиваль жабылған күні симфониялық оркестрмен бірге өнер көрсеткен жетекші түрік және ресейлік опера орындаушыларының концерті өтті. композитор Джемал решит Рей дирижер Ольгим Гекменнің басқаруымен [6].

Жаһандану жағдайында халықаралық мәдени алмасу өзгерістерге ұшырады: ақпараттық өріс жаһандық сипат алды; қазіргі заманғы байланыс құралдары

халықтарға олардың үкіметтерін айналып өтіп, тікелей жүгінуге мүмкіндік береді. Кез келген мемлекеттің сыртқы мәдени саясаты жүйе болып табылады құрамдас бөлігі болып табылатын еліміздің сыртқы саясатының негізгі қағидаттары, басым бағыттары, мақсаттары мен міндеттері туралы көзқарастар. Ол жоспарлы негізде құрылады және мыналарды қамтиды:

- қазіргі заманғы сыртқы саяси мәдени шындықтарды ескеру және ел мүддесі;

- адамзаттың жаһандық мәселелерін шешудегі елдің басымдықтарын қорғау, оның ішінде: жаңа әлемдік тәртіпті қалыптастыру, халықаралық қатынастарда заңдылық, халықаралық қауіпсіздікті нығайту, халықаралық экономикалық және экологиялық ынтымақтастық, халықаралық гуманитарлық ынтымақтастық және адам құқықтары, сыртқы саяси қызметті ақпараттық қамтамасыз ету;

- аймақтық басымдықтарды ескеру;

- елдің жалпы сыртқы саясатын қалыптастыруға және жүзеге асыруға қатысу.

Түркия Республикасының сыртқы мәдени саясатының негізгі принциптері: мәдени әртүрлілік принципі; қоғамның барлық топтары үшін мәдениеттің қолжетімділігі принципі; халықаралық ұйымдармен ынтымақтастық және халықаралық білім беру бағдарламаларына қатысу; екіжақты қатынастар; ұлттық мәдениетті сақтау және дамыту; мәдени байланыстарды нығайту және кеңейту және мәдени диалогты тарату.

Мәдени саясаттың міндеттерін жүзеге асыру үшін Түркия Республикасы әртүрлі механизмдер мен формаларды пайдаланады: әртүрлі мемлекеттік ұйымдардың, қорлардың, бұқаралық ақпарат құралдарының қызметі - газеттер, радио, теледидар.

Ресейдің мемлекеттік мәдени саясаты « құру және Ресей үшін дәстүрлі моральдық құндылықтар, азаматтық жауапкершілік пен патриотизм негізінде азаматтарды тәрбиелеу мен тәрбиелеу жүйесін дамыту». Ол сондай-ақ мәдениеттің әлеуметтік мәртебесінің жоғарылауын, мәдениеттің мемлекеттік саясаттың барлық салаларына және қоғам өміріне ықпалын білдіреді, ретінде қарастырылмайды. бір рет қабылданып, бағдарламалар мен іс-шараларда бекітілген шаралар кешені, бірақ үздіксіз динамикалық процесс ретінде. Ол ішкі және сыртқы жағдайдың өзгеруіне байланысты үнемі түзетіліп отырады.

Өркениетаралық мәдени алмасуға ықпал етеді білімді тарату және әртүрлі мәдениеттерді байыту, халықтар арасындағы бейбіт қарым-қатынастарды дамыту, әрбір адамға білімге қол жеткізу және барлық халықтардың өнерінен ләззат алу мүмкіндігін қамтамасыз ету, материалдық және тұрмыстық жағдайларды жақсарту, БҰҰ қағидаттарын қолдануға ықпал етеді.

Мәдени алмасу өндірістің, ғылым мен техниканың әртүрлі салаларындағы экономикалық қарым-қатынастарды дамыту үшін де үлкен маңызға ие, өйткені ол екі елдің мамандарына бір-бірінің менталитетін, мүмкіндіктері мен қажеттіліктерін жақсы білуге мүмкіндік береді. Халықаралық өткір жағдай кейде бір жағдайға қарама-қайшы көзқарастарды талап етеді. Осыған қарамастан, Ресей мен Түркия арасындағы ынтымақтастықтың іргелі параметрлері мен стратегиялық мақсаттары өзгеріссіз қалады. Олар сақтауға бағытталған

аймақтық және жаһандық тұрақтылық, өзара тиімді ынтымақтастықты нығайту, гуманитарлық байланыстарды кеңейту және тереңдету.

Осылайша заман, адамдар, жағдайлар өзгереді. Бір-бірімізге деген шынайы ықыласымыз өзгеріссіз қалады. Ресей-түрік достығы уақыт сынынан өтті және одан әрі нығайып, тең құқылы ынтымақтастық пен серіктестіктің өзара тиімді жобаларына айналды. Мәскеу мен Анкара оны осылай ұстау үшін қолдан келгеннің бәрін жасауға дайын. Бұдан біздің елдеріміз бен халықтарымыз, Еуропа мен әлем тек ұтады.

Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, мәдениетаралық күзіреттіліктің жоғары деңгейіне жету үшін адам тек шетел мәдениетін қабылдап, құрметтеп қана қоймай, сонымен бірге, өзі арқылы алған барлық ақпаратты «өткізу» керек, оны өзінше сынап көруі керек. туған еліндегі өмірі. Рұқсат етсеңіз, мен барлық жаңа және қызықты нәрселерге үнемі ашық адам ретіндегі ұстанымымнан осындай ойды білдіремін. Сонымен, мен мәдениетаралық күзіреттілікке оқытуды бағытталған интроспекциядан және өзін-өзі сыни тұрғыдан ойлаудан бастау керек дегенмен толықтай келісемін. Бастапқы кезеңде адамдар арасындағы айырмашылықтарды жай ғана тануға дайын болу керек, ол кейінірек мәдениетаралық түсіністік пен диалогқа айналады. Ол үшін кез келген индивид көпмәдениетті үйлесімділікті өмірдегі заңдылық ретінде қабылдауы қажет. Олай болмаған жағдайда интеграция процесі жалған қабылдаудың жасанды жолымен жүреді, бұл сөзсіз мәдениетаралық коммуникацияның ең маңызды функциясы – мәдениеттердің өзара енуінің бұзылуына әкеледі.

### **Әдебиеттер тізімі:**

1. Договор о дружбе и братстве между Российской Социалистической Федеративной Советской Республикой и Турецкой Республикой. Москва. 16 марта 1921 года // Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных с иностранными государствами. Выпуск I-II: Действующие договоры, соглашения и конвенции, вступившие в силу до 1 января 1925 года. Изд. НКВД. 1935. стр. 157- 162. дата обращения: 02.01.2023.
2. Фокин В. И. Международный культурный обмен и СССР в 20-30-е годы. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского государственного университета, 1999. – 200 с. дата обращения: 02.01.2023.
3. NEWSru.com :: Год российской культуры начался в Турции дата обращения: 04.01.2023.
4. Уйсал Г. А. Турецко-российские отношения на рубеже XXI века (1991 – 2008 гг.). – М., Институт востоковедения РАН, 2009. – С. 256. дата обращения: 06.01.2023.
5. Подробнее см. на официальном сайте ООН. [Электронный ресурс] URL: [http://www.un.org/ru/documents/decl\\_conv/declarations/culture.shtml](http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/culture.shtml). дата обращения: 06.01.2023.
6. Фестиваль русской культуры. Официальный сайт [Электронный ресурс] // URL: <http://www.rusfestistanbul.org/> 10.01.2023.

## СОЦІАЛЬНА ДІАГНОСТИКА ПРОБЛЕМ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

**Северинюк Т.О.**

старший викладач кафедри психології та соціальної роботи  
Національного університету «Одеська політехніка»

**Плюгіна К.А.**

здобувач вищої освіти Інституту комп'ютерних систем  
Національного університету «Одеська політехніка»

На теперішній час в Україні робота в громаді орієнтована, в переважній більшості, на розв'язання соціальних питань шляхом надання різноманітних соціальних послуг населенню. Враховуючи кризисну ситуацію, що склалась в країні – військовий стан, зростання потоку внутрішніх переселенців, міграція за кордом, погіршення якості життя та зниження рівня добробуту населення та інше, активізація практичної соціальної роботи на місцевому рівні є необхідною складовою соціальної політики держави.

Дослідниця Безпалько О.В., аналізуючи сформовані підходи до соціальної роботи у світовій та вітчизняній практиці, розглядає діяльність в громаді як процес певного втручання з метою вирішення соціальних проблем, поліпшення якості послуг, які надаються членам громади [1, с. 47]. Технологізація соціальної роботи як процесу передбачає: поділ, розчленування процесу на внутрішні взаємопов'язані етапи, фази, операції; поетапну координацію дій, спрямованих на досягнення результату; безпосереднє виконання включених у технологію процедур та операцій. Діагностика є неодмінним елементом будь-якого технологічного циклу. Діагностика зазвичай не тільки передує іншим технологічним процедурам соціальної роботи, але є й завершальним етапом цієї роботи. Термін "діагностика" (від грецької "Diagnostikos" - розпізнавання, визначення) запозичений з медицини. Термін «соціальна діагностика» містить в змістовному контексті предметну галузь дослідження, якою виступає соціальна сфера суспільства.

У науковій літературі немає загальноприйнятого поняття «соціальна діагностика». Вітчизняні та закордонні автори трактують це поняття по різному.

З позиції соціальної роботи у навчальному енциклопедичному словнику-довіднику «Все про соціальну роботу» надається наступне визначення категорії «соціальна діагностика» - процес наукового визначення та вивчення причинно-наслідкових зв'язків, ставлення індивіда до соціальних цінностей суспільства, вивчення сутності соціальних проблем, котрі утворюють складну життєву ситуацію індивіда, родини, групи [3, с. 428].

Науковець Бондаренко Н.О., розглядає технологію соціальної діагностики у широкому та вузькому розумінні. На її думку соціальна діагностика це процес наукового виявлення та вивчення причинно-наслідкових зв'язків у суспільстві,



що характеризують його соціально-економічні, культурно-правові, морально-психологічні, медико-біологічні та гігієнічно-екологічні умови. У більш вузькому розумінні – це дослідження причин соціальних проблем, які створюють складні життєві ситуації для окремих людей, сімей та окремих груп [2, с. 428].

На думку більшості авторів соціальна діагностика розглядається як процес дослідження соціального об'єкта, явища шляхом розпізнавання та вивчення причинно-наслідкових зв'язків, відносин, що характеризують його стан та тенденції розвитку. Мета діагностики полягає у проникненні в сутність конкретних соціальних проблем, властивих об'єкту або явищу, та їх опис у системі показників (норм, нормативів, орієнтирів сфери життєдіяльності, що діагностується).

Як технологічний процес соціальна діагностика має наступні етапи:

перший етап - попереднє ознайомлення з об'єктом, постановка завдань, виділення складу діагностованих ситуацій, параметрів ситуації, вибір показників методик;

другий - вимірювання та аналіз показників, результатом якого стає класифікація за ознаками, що цікавлять дослідника, мета якої - визначення причинно-наслідкових зв'язків;

третій - розробка висновків, заключення щодо діагнозу.

Основними прийомами здійснення соціальної діагностики є методи. В науковій літературі надається класифікація різноманітних методів соціальної діагностики за різними ознаками. Як технологія соціальної роботи соціальна діагностика використовує такі методи накопичення і збору інформації: соціологічні; педагогічні; психологічні [4, с. 343].

В залежності від етапів здійснення соціальної діагностики методи можна поділити на дві основні групи:

методи проведення діагностичного дослідження та

методи аналізу діагностичної інформації; визначення пріоритетності проблем.

До методів першої групи слід віднести наступні методи: опитування (анкетування, інтерв'ю), спостереження, аналіз документів (традиційний/контент-аналіз), експеримент та тестування.

На початковому етапі ведення діагностики для збору первинної інформації слід ознайомитися з наявними документами та статистичними матеріалами. Досліджуючи те чи інше соціальне явище важливо вивчити відповідні нормативні документи, довідки, звіти. Доцільним є вивчення соціального паспорту мешканців територіальної громади, розглянути Стратегію розвитку регіону (наприклад: Стратегія розвитку Одеської області на період 2021-2027 роки), ознайомитися з тематикою петицій на платформі «Соціально активний громадянин», проаналізувати тематикою запропонованих членами громади проектів, розглянути напрями соціальних програм, що реалізуються в рамках територіальної громади. Статистична інформація, що міститься на сайті Управління статистики певного регіону дасть змогу одержати інформацію з кількості домогосподарств, їх склад, рівень безробіття в регіоні та інше.

Для визначення потреб членів громади доцільним є метод опитування клієнтів соціальних організацій, що надають допомогу певним категоріям населення (Територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг), Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, міські центри зайнятості), в складних умовах сьогодення для більшого охоплення – проводити онлайн-опитування мешканців територіальної громади.

Заключним етапом соціальної діагностики є визначення діагнозу. Результатом соціальної діагностики є науково-обґрунтований соціальний діагноз реального стану соціального об'єкта з подальшою підготовкою управлінських рішень, з цього починається розробка конкретних програм і рішень державних чи громадських організацій з подолання, підтримання або розвитку виявлених процесів і тенденцій в дослідженому соціальному об'єкті.

Таким чином, якісно і вчасно проведена соціальна діагностика дає основу для визначення напрямків втручання щодо вирішення проблеми клієнтів соціальної роботи на місцевому рівні, поліпшенню якості життя мешканців територіальної громади.

### Список літератури

1. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 176 с.
2. Бондаренко Н.О. Соціальна діагностика: підручник для студентів напряму «Соціальна робота». Київ: О.В. Ямчинський, 2021. 240 с. URL: [http:// dglib.pubip.edu.ua/bitstream/123456789/9154/1/Bondarenko\\_Socialna%20diagnostuka.pdf](http://dglib.pubip.edu.ua/bitstream/123456789/9154/1/Bondarenko_Socialna%20diagnostuka.pdf) (дата звернення: 10.01.2023).
3. Все про соціальну роботу: навчальний енциклопедичний словник-довідник/ За науковою ред. д.с.н., проф. В.М. Пічі. 2-ге вид., виправл., перероб. та доп. Львів: «Новий Світ-2000», 2013. 616 с.
4. Тюття Л.Т., Іванова І.Б. Соціальна робота: теорія і практика: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2008. 574 с.

## ELECTROCATALYTIC CONVERSION OF CARBON DIOXIDE TO FORMALDEHYDE AND METHANOL

**Viazovyk Vitalii**

Doctor of Technical Sciences, Associate Professor  
Associate Professor Head of the Department of Chemical Technology and  
purification  
Cherkasy State Technological University, Ukraine

**Pochynok Volodymyr**

Applicant for the degree of Doctor of Philosophy  
Cherkasy State Technological University, Ukraine

Carbon dioxide is a small component of the modern Earth's atmosphere. As of the beginning of the end of July 2019, its concentration in the air was about 410 ppm [1], while at the end of July 2020 it was already about 415 ppm and continues to increase. The first three places are occupied by China - 10,065 million tons, the United States - 5,416 million tons, India - 2,654 million tons. In total more than 36,573 million tons of CO<sub>2</sub> were released into the atmosphere as a result of human activities [2].

**The current state of the problem.** The main direction in the fight against climate change is considered to be the joint reduction of greenhouse gas emissions into the Earth's atmosphere, decarbonization - the capture and storage of carbon, and the conversion of CO<sub>2</sub> into fuel and petrochemical products. These problems could be solved by finding an efficient way to use carbon dioxide as a carbon source in the production of fuels and chemical raw materials. The conversion of CO<sub>2</sub> into value-added chemicals and energy sources is considered to be one of the four priority areas of economic development in different countries. Fig. 1 shows compounds that may be obtained from CO<sub>2</sub>.

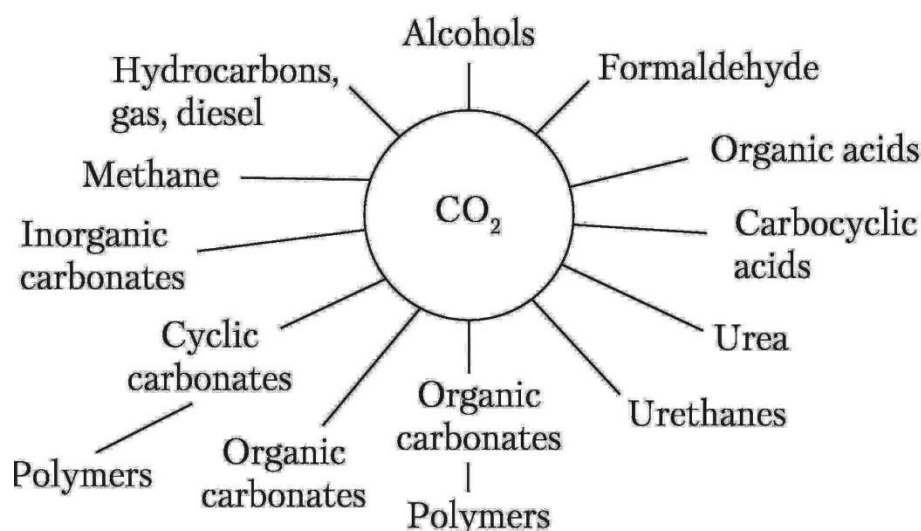


Figure 1. Compounds that may be obtained from CO<sub>2</sub>

Various methods can be used to obtain various compounds from CO<sub>2</sub>[3-4]. It: normal thermal conversion of CO<sub>2</sub>; CO + H<sub>2</sub>O: artificial photosynthesis; solar thermochemical conversion; photochemical conversion; electrochemical conversion ; plasma technology for CO<sub>2</sub> conversion.

In this paper, we are most interested in the discharge of the dielectric barrier or barrier discharge. The barrier discharge is a typical example of "non-thermal plasma", where the gas is more or less at room temperature, and the electrons are heated to a temperature of 1-5 eV by a strong electric field in the plasma.

Plasma and catalysts can be combined in various combinations: the catalyst is spatially separated from the plasma region, or is inside the discharge region. In a traditional thermal catalysis experiment, molecules are dissociatively adsorbed on a catalyst with energy supplied as heat. In plasma catalysis, the particles are activated by plasma through excitation, ionization or dissociation by electrons in the gas phase or on the surface of the catalyst. The main difference between a one-stage and a two-stage configuration is the type of particles to which the catalyst is exposed. In the two-stage configuration, the final products and long-lived intermediates will interact with the catalyst, whereas in the one-stage configuration, the catalyst can also interact with all short-lived substances, including excited compounds, radicals, photons and electrons.

**Research methods.** Studies on the electron-catalytic conversion of carbon dioxide into methanol and formaldehyde were performed on the installation, which consisted of a pre-treatment unit of the gaseous mixture, a system of arresters - sources of barrier discharge and a refrigerator.

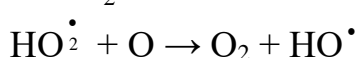
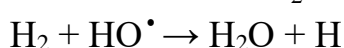
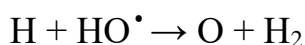
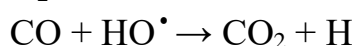
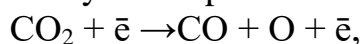
Gaseous CO<sub>2</sub> from the cylinder, with a flow rate of 1 dm<sup>3</sup>/minute, was sent to the humidifier, where at a temperature of 70°C it was saturated with water vapor. Moistened carbon dioxide was sent to the primary arrester, where the processes of activation of carbon dioxide gas and the destruction of water vapor with the formation of hydrogen, oxygen-containing radicals HO<sup>•</sup> and HO<sup>•2</sup>, which play a significant role in the conversion of carbon dioxide. Voltage in the arrester 10 kV. The gas mixture containing CO, hydrogen, atomic oxygen and oxygen-containing radicals HO<sup>•</sup> and HO, after the primary arrester was sent to the secondary arrester, which was located to maintain a temperature of 250-450°C in a tubular furnace. The gas, which contains, in addition to the previously mentioned substances, also organic compounds, namely formaldehyde and methanol, was sent to a refrigerator and a sampler. Simultaneously with the experiment, the total electricity consumption for both arresters was measured.

**Research results and their discussion.** The catalyst under study had the following composition: Cr-18%, Ni-10%, Ti - 1%, Fe - 71%. The research was carried out at temperatures: on the primary arrester about 70°C, voltage 10 kV; on the secondary arrester the temperature varied in the range of 250-400°C, the voltage - from 7 to 11 kV. The change in the concentration of formaldehyde and methanol in the selected samples every other day was also studied. The research results are presented in table 1. The concentrations of formaldehyde and methanol correspond to the values formed from 1 dm<sup>3</sup> of CO<sub>2</sub>.

Analyzing the yield of formaldehyde and methanol, it is seen that the formation of methanol increases with increasing temperature. Thus, there was the formation of

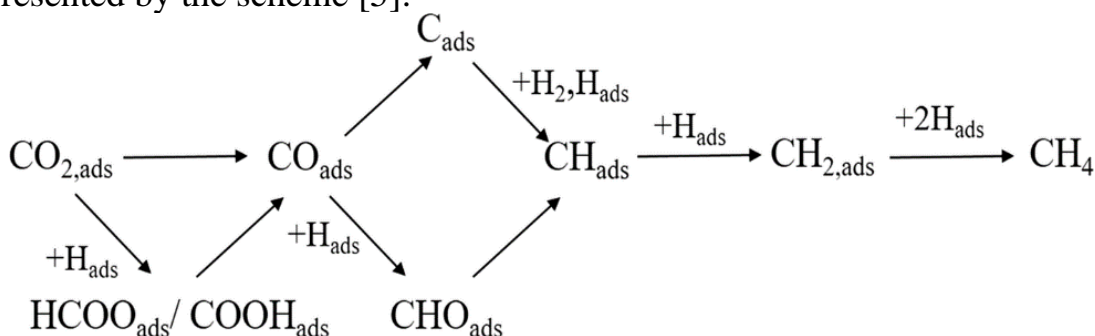
methanol in the sample from 0.4206 g (for a temperature of 250 ° C and a voltage of 11 kV) and up to 1.3911 g (for 350°C and a voltage of 10 kV), for formaldehyde from 0.1613 ( for a temperature of 250°C and a voltage of 10 kV) to 0.7786 (for 350°C and a voltage of 10 kV).

To explain this effect, consider the chemistry of the processes under study. The chemistry of the process in the primary arrester can be represented by reactions [5]



As a result, atomic oxygen, hydrogen, carbon monoxide, and oxygen-containing  $\text{HO}^\bullet$  and  $\text{HO}_2^\bullet$  radicals are added to the initial mixture of carbon dioxide and water vapor.

The chemistry of the processes in the second arrester on the catalyst can be represented by the scheme [5]:



**Conclusions.** The current state of the environment no longer allows to treat it thoughtlessly. A large number of different substances are released into the environment. Carbon dioxide is one of them. Its emissions into the air have reached such critical values that a large number of scientists are beginning to take it seriously, and develop a variety of technologies not only to reduce emissions into the air, but also to recycle the amount already in the air. One such method is the electron catalytic processing of  $\text{CO}_2$  into organic compounds such as formaldehyde and methanol.

As a result of research it was possible to obtain formation of methanol in the sample from 0.4206 g (for a temperature of 250 ° C and a voltage of 11 kV) and up to 1.3911 g (for 350°C and a voltage of 10 kV), for formaldehyde from 0.1613 ( for a temperature of 250°C and a voltage of 10 kV) to 0.7786 (for 350°C and a voltage of 10 kV).

### References

1.  $\text{CO}_2$ .Earth is live!! Daily  $\text{CO}_2$  URL:<https://www.co2.earth/daily-co2>.
2. Press release: Special Report on Global Warming of 1.5°C. Incheon, Republic of Korea: Intergovernmental Panel on Climate Change. 2018. 7 October. 32 c.
3. Bogaerts A., Kozak T., K. Van Laer, and Snoeckx R. Plasma-based conversion of  $\text{CO}_2$ : current status and future challenges / Faraday Discuss.. 2015. 183, 217–232.

4. . Bogaerts A., Berthelot A., Heijkers S., Kolev St., Snoeckx R., Sun S., Trenchev G., K. Van Laer, Wang W.. CO<sub>2</sub> conversion by plasma technology: insights from modeling the plasma chemistry and plasma reactor design/ Plasma Sources Science and Technology. 2017. volume 26, 063001, 1-34.

5. Ma X., Li S., Ronda-Lloret M. Plasma Assisted Catalytic Conversion of CO<sub>2</sub> and H<sub>2</sub>O Over Ni/Al<sub>2</sub>O<sub>3</sub> in DBD Reactor/ Plasma Chem. and PlasmaProces. 2019. 39(1), 109-124.

# АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ МЕРЕЖ FANET У СКЛАДІ НАЗЕМНО-ПОВІТРЯНИХ МОБІЛЬНИХ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ МЕРЕЖ ВІЙСЬКОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

**Беляков Роберт**

к.т.н., доцент

Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації  
імені Героїв Крут

У світлі останніх подій, особливо після початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, набуло ще більшої актуальності застосування безпілотних літальних апаратів (БПЛА). “Війна безпілотників та артилерії” – так часто називають бойові дії військові.

Застосування безпілотників можуть забезпечити використання задач і сервісів та використовуються в різних програмах і службах, і можуть використовуватися як окремий елемент, або у складі організованих груп. У випадку організації в групи вони можуть виконувати складні завдання та будуть створювати повітряні мережі типу FANET (Flying Ad-Hoc Network), які призначені для виконання наступних основних завдань [1, 2]: забезпечення зв'язності між незв'язними сегментами наземної мережі, швидка організація резервної (додаткової) мережі (каналів) радіозв'язку з наземними абонентами; збільшення зони покриття в порівнянні з наземними ретрансляторами; покращення показників якості інформаційного обміну (пропускної здатності, часу передачі), тощо.

Така мережа є підмножиною автомобільної телекомунікаційної мережі VANET (Vehicle Ad-Hoc Network) і мобільної мережі MANET (Mobile Ad-Hoc Network) [3, 4]. Вони мають загальні функції, такі як: мобільні вузли, безпроводові засоби масової інформації, децентралізоване керування та зв'язок з кількома стрибками. Однак FANET має такі унікальні особливості, як дуже швидке переміщення вузлів, часті зміни топології та низька щільність мережі.

Враховуючи особливості FANET, такі як висока динамічна топологія, швидкий та нерівномірний рух вузлів і часті збої зв'язку, розробка ефективного протоколу маршрутизації є дуже важливою науковою проблемою в цих мережах. В загальному випадку основним завданням процесу маршрутизації є відправка пакетів даних від адресанта до адресата, при чому при відсутності прямого з'єднання між джерелом і одержувачем, пакети даних повинні бути передані через проміжні телекомунікаційні вузли (елементи мереж MANET, VANET або FANET). Таким чином визначення шляху маршрутизації представляє собою серію переходів між проміжними вузлами, які ретранслюють пакети даних. Протокол маршрутизації відповідає за створення такого маршруту між джерелом і одержувачем. Крім того, ці протоколи повинні швидко реагувати на збої зв'язку і динамічну зміну топології знаходячи відповідні альтернативні маршрути [5, 6].

При розробці протоколу маршрутизації необхідно врахувати не менш вагому проблему енергоефективності, обчислювальної складності і затримки обробки вхідних, крім корисної інформації, службових даних телекомунікаційних вузлів. Ці проблеми виступають обмеженнями при розробці протоколу маршрутизації, що призводить до необхідності прийняття компромісного рішення відповідно до вимог QoS (Quality of Service) телекомунікаційної мережі. Крім того, ці протоколи повинні мати вільний цикл, самовідновлюваний і масштабований. Вважаючи на те, що БПЛА рухаються у тривимірному просторі, що впливає на якість зв'язку [7, 8], що виступає ще однією проблемою при розробці протоколу маршрутизації в FANET. В останні роки багато дослідників намагаються покращити продуктивність протоколів маршрутизації в FANET. Незважаючи на численні зусилля в цій області, важко розробити протокол маршрутизації, який гарантує ефективний зв'язок у цих мережах [9, 10].

Для реалізації завдань управління мережами все частіше застосовують методи машинного навчання, серед яких: контрольоване, неконтрольоване та навчання з підкріпленням. Такі методи дозволяють проводити навчання і донавчання в режимі реального часу з метою досягнення мети в загальному вигляді, або конкретної цільової функції конкретного типу завдань, та частково або повністю відмовитись від схеми централізованого управління мережами зв'язку військового призначення.

Таким чином, актуальними науковими завданнями є розробка концептуальної моделі системи управління повітряно-наземними мобільними телекомунікаційними мережами військового призначення з урахуванням особливостей (обмежень що накладаються) функціонування мереж рівня FANET.

#### Література:

1. Sharma V.; Kumar R. Cooperative frameworks and network models for Flying Ad hoc Networks: A survey // *Concurrency and Computation: Practice and Experience*. 2017. Vol. 29, e3931. DOI: 10.1002/cpe.3931
2. Yousefpoor M. S., Barati H. Dynamic key management algorithms in wireless sensor networks: A survey // *Computer Communications*. 2019. Vol.134. P. 52–69. DOI: 10.1016/j.comcom.2018.11.005
3. Романченко І. С. Моделі застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій на основі безпілотних авіаційних комплексів у надзвичайних ситуаціях : монографія. К.: НАУ. 2016. С. 232.
4. Романюк В. А., Степаненко Є. О. Алгоритми побудови топології мереж радіозв'язку з телекомунікаційними аероплатформами // *Збірник наукових праць ВІТІ*. 2018. № 3. С. 70–78.
5. Романюк В. А. Мережі MANET – основа побудови тактичних мереж зв'язку // *Пріоритетні напрямки розвитку телекомунікаційних систем та мереж спеціального призначення* : IV Науково-практичний семінар ВІТІ. К.: ВІТІ НТУУ “КПІ”. 2007. С. 15–28.



6. Rahmani A. M., Ali S., Yousefpoor M. S., Yousefpoor E., Naqvi R. A., Siddique K., Hosseinzadeh M. An area coverage scheme based on fuzzy logic and shuffled frog-leaping algorithm (SFLA) in heterogeneous wireless sensor networks // *Mathematics*. 2021. Vol. 9. P. 2251. DOI: 10.3390/math9182251
7. Xu M., Xie J., Xia Y., Liu W., Luo R., Hu S., Huang D. Improving traditional routing protocols for Flying Ad hoc Networks: A survey // *2020 IEEE 6th International Conference on Computer and Communications (ICCC) : Proceedings*. Chengdu, China, 11–14 December 2020. P. 162–166. DOI: 10.1109/ICCC51575.2020.9345206
8. Lee S. W., Ali S., Yousefpoor M. S., Yousefpoor E., Lalbakhsh P., Javaheri D., Rahmani A. M., Hosseinzadeh M. An energy-aware and predictive fuzzy logic-based routing scheme in Flying Ad hoc Networks (FANETs) // *IEEE Access*. 2021. Vol. 9. P. 129977–130005. DOI: 10.1109/ACCESS.2021.3111444
9. Mukherjee A., Keshary V., Pandya K., Dey N., Satapathy S. C., Flying Ad hoc Networks : A comprehensive survey // *Information and Decision Sciences*. 2018. Vol. 701. P. 569–580. DOI: 10.1007/978-981-10-7563-6\_59
10. Rahmani A. M., Ali S., Yousefpoor E., Yousefpoor M. S., Javaheri D., Lalbakhsh P., Ahmed O. H., Hosseinzadeh M., Lee S. W. OLSR+: A new routing method based on fuzzy logic in Flying Ad hoc Networks (FANETs) // *Vehicular Communications*. 2022. Vol. 36, 100489. DOI: 10.1016/j.vehcom.2022.100489
11. Oubbati O. S., Lakas A., Zhou F., Güneş M., Yagoubi M. B. A survey on position-based routing protocols for Flying Ad hoc Networks (FANETs) // *Vehicular Communications*. 2017. Vol. 10. P. 29–56. DOI: 10.1016/j.vehcom.2017.10.003

## СИСТЕМА ДЛЯ ТЕНЗОМЕТРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НА БАЗІ МОДУЛІВ «ARDUINO»

**Лисенко Володимир Валерійович,**

доцент

Національний технічний університет «Харківський  
політехнічний інститут», Україна

Розвиток новітніх технологій в сучасному світі привів к появі нових конструкційних матеріалів і елементів конструкцій. Використання таких матеріалів і елементів конструкцій з них, потребує визначення їх механічних властивостей у умовах простого та складного напружених станів, при статичному, динамічному чи циклічному навантаженні. Суттєву допомогу в вирішенні цих задач дає застосування вимірювальних систем для тензометричних досліджень [1].

Методи тензометрії базуються на вимірюванні деформацій у зовнішніх шарах деталі переважно за допомогою тензодатчиків та вимірювально-реєструвальної апаратури.

З урахуванням наявності і доступності на ринку України сучасної елементної бази пропонується створення універсального експериментального стенду, який відповідає багатьом вимогам проведення відповідних вимірювань. При проектуванні даної системи особливу увагу було приділено використанню модулів з родині Arduino, які дозволяють швидко і дешево створити достатньо функціональні інформаційно-вимірювальні системи.

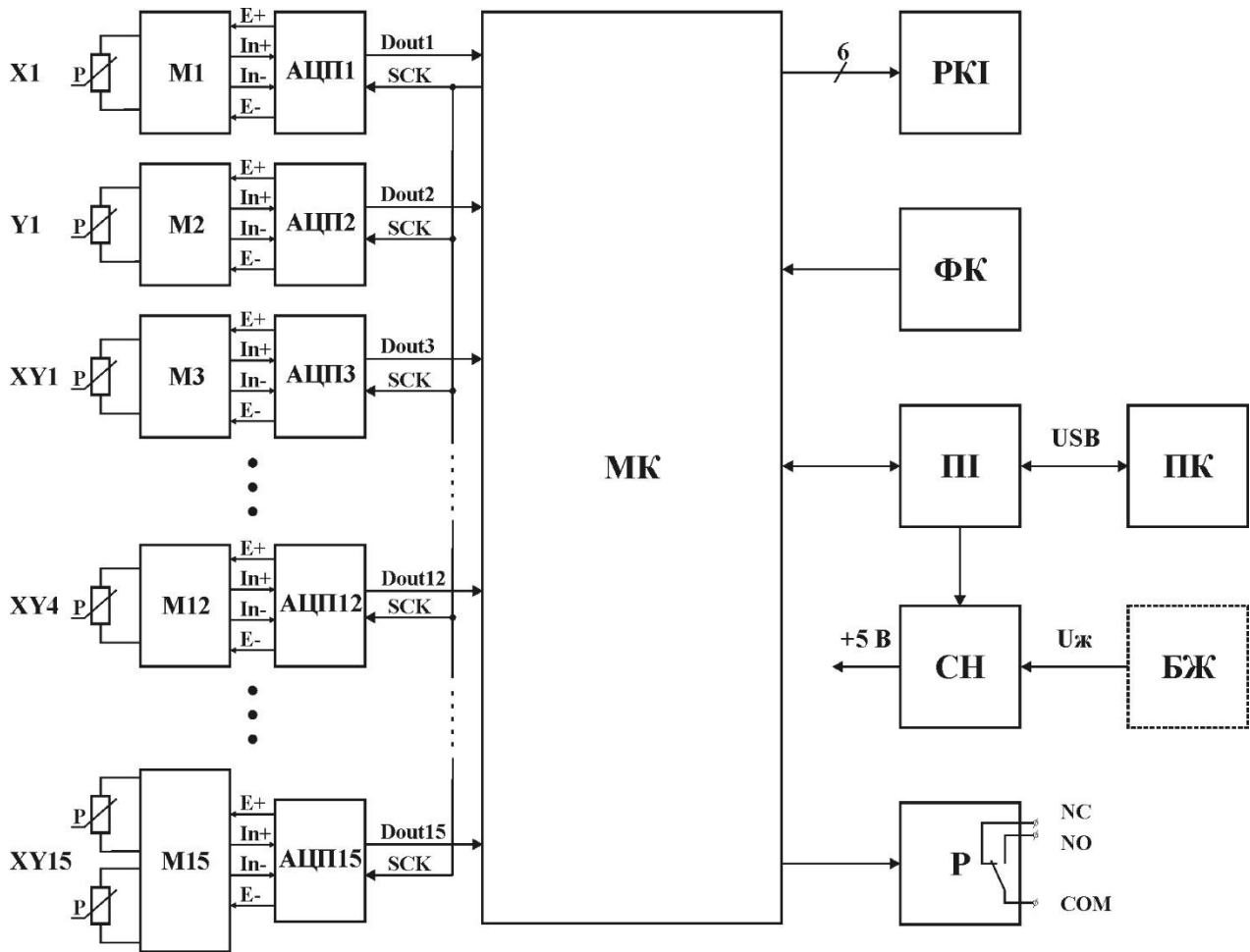
Для підключення тензодатчиків використовуємо модуль HX711 з 24-х бітним двоканальним аналого-цифровим перетворювачем який має вихідний інтерфейс – I2C. Максимальний розмах напруги на диференціальних входах становить  $\pm 40\text{мВ}$  або  $\pm 20\text{мВ}$ , залежно від виставленого коефіцієнта підсилення. Час вимірювання – 12,5 мс.

У зв'язку з необхідністю достатньо великої кількості портів для підключення модулів, забезпечення високої швидкодії і функціональності у якості плати мікроконтролера з будованим перетворювачем інтерфейсу, елементами вторинного живлення і інше, було вибрано контролер Arduino Mega 2560 Rev3. На платі встановлено мікроконтролер ATmega2560 - 16AU, який має 54 цифрові входи/виходи, 16 аналогових входів і працює на тактовій частоті 16 МГц. Мікроконтролер має флеш-пам'ять 256 Кб і 8 Кб SRAM.

У зв'язку з необхідністю забезпечення відображення незначного об'єму вимірювальної і службової інформації, до складу системи входить 16x2 LCD модуль з блакитним підсвічуванням екрану і з 6 кнопками (з них 5 призначені для користувача, 1 – Reset). Контролер – мікросхема HD44780.

Структурна схема тензометричної вимірювальної системи побудована відповідно до вимог забезпечення вимірювання параметрів пов'язаних з деформацією зовнішнього шару дослідного зразка у місцях розташування 15

тензорезисторів, автоматичного управління процесом вимірювання, відображення і передачі вимірюваних даних показана на рисунку 1.



**Рисунок 1** – Структурна схема системи для тензометричних досліджень.

Система складається з наступних елементів: тензорезисторів згрупованих у розетки для вимірювань деформації по каналах X1,Y1,XY1... XY5, які підключені до мостів M1-M15. При цьому застосовані чвертьмостові схеми (з одним тензорезистором) включення для 4-х розеток і напівмостова схема – для п'ятої розетки (два по тензорезистора). Живлення мостів (E+, E-) здійснюється від модулів аналого-цифрових перетворювачів АЦП1-АЦП15, які виконують функції перетворення диференціальних значень вихідної напруги моста (In+, In-) в цифровий код. З метою підвищення швидкодії вимірювань запуск АЦП і послідовна видача кодів Dout виконується одночасно для всіх АЦП за сигналом стробування SCK. Мікроконтролер МК забезпечує програмне виконання операцій вимірювання, обробки і передачі інформації, тестові операції та інше. РКІ – рідкокристалічний індикатор, що призначений для відображення вимірювальної і сервісної інформації. Функціональна клавіатура ФК призначена для задавання режимів роботи системи, вибору номера розетки для якої на РКІ буде відображатися вимірювальна інформація і для встановлення «нульових значень». Перетворювач інтерфейсу ІІ забезпечує апаратну реалізацію USB

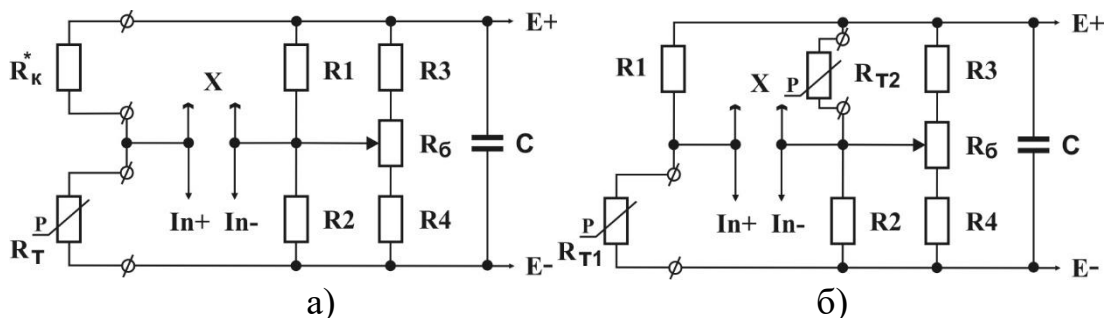
інтерфейсу між МК і персональним комп'ютером ПК при виконанні операцій програмування МК і передачі даних. Реле Р призначено для подальшого розвитку можливостей системи в плані автоматизації проведення вимірювань при динамічному чи циклічному навантаженні. Для підключення додаткових пристроїв реле має один набір контактів NC і NO. Живлення всіх модулів системи забезпечується від персонального комп'ютера по USB або зі зовнішнього блока БЖ (при автономній роботі) +9–12 В через вбудований стабілізатор напруги СН.

На початку проектування системи був зроблений вибір первинних вимірювальних перетворювачів – тензорезисторів. З наявних в Україні, які відповідають вимогам технічного завдання і доступними за ціною були вибрані сенсори деформації (тензорезистори) BF350-3AA, які мають наступні технічні характеристики:

- номінальний опір: 350 Ом;
- коефіцієнт чутливості: 2,0 – 2,20;
- точність: 0,02 Ом;
- розміри: 7,1 мм x 4,5 мм.

Найбільш поширеним вимірювальним ланцюгом для тензорезисторів є мостова схема включення. Напряга живлення визначається допустимим струмом (5 – 20 мА), опором тензорезисторів і складає в своїй більшості від 2 до 12 В. Вихідний сигнал моста з дротяними тензорезисторами (коефіцієнт чутливості 2,0) складає 10 – 50 мВ при деформації  $\epsilon_l = 1\%$  [1].

В системі до застосування запропоновано два варіанти вимірювальних мостових схем, які показані на Рисунку 2.



**Рисунок 2 – Мостові вимірювальні схеми**  
(а – чвертьмостова, б – напівмостова).

При застосуванні одного тензорезистора у вимірювальному ланцюгу використовується чвертьмостова схема (а). Живлення мосту забезпечується подачею напруги у точці E+, E-. При застосованні модулів на базі мікросхеми НХ711 ця напряга складає 4,4 – 4,6 В. Тензорезистор Rт підключається до нижньої ланки мосту, до верхньої ланки мосту підключається компенсаційний резистор R\*к. Опір цього резистора повинен відповідати опорі Rт. Для поліпшення температурної компенсації вимірювальної схеми можливо підключення замість резистора R\*к тензорезистор з опором Rт, якій не отримує механічних деформацій.

При значенні напруги живлення 4,4 – 4,6 В і опору  $R_T$  і  $R_K$  – 350 Ом значення струму через тензорезистор буде в діапазоні 6,2 – 6,6 мА. Такий струм приводить до розсіювання на тензорезисторі потужності, приблизно 15 мВт, що не приводить до його суттєвого нагріву.

Друга діагональ мосту складається з основних резисторів  $R_1$  і  $R_2$  (опір – 2 кОм) і додаткових –  $R_3$ ,  $R_4$  (опір – 10 кОм) і балансувального багатообертового  $R_6$  (200 Ом). Для підвищення завадостійкості, до точок подачі напруги живлення підключений блокувальний керамічний конденсатор –  $C$  (47 нФ).

Вихідний сигнал мосту вимірюється у точках  $In+$  і  $In-$ . У цих точках також розміщено 2-х контактний роз'єм штирьового з'єднання -  $X$ . Цей роз'єм застосовується при підключенні до мосту зовнішнього мілівольметра при проведенні налагодження або ремонту системи.

Напівмостова схема підключення (б) застосовується для підвищення рівня вихідного сигналу у 2 рази при підключенні двох тензодатчиків в одному напрямку механічної дії – деформації. При цьому номінали резисторів  $R_1$  і  $R_2$  повинні відповідати номінальному опору тензорезисторів.

До програмного забезпечення системи входять наступні компоненти: робоча програма для МК, драйвер CH341 (USB=>SERIAL chip) V3.1 і програма на ПК для прийому, відображення і реєстрації вимірювальних даних.

Керування режимами роботи: програмне встановлення «нуля», вибір номерів розеток вимірювальних каналів, запуск «швидких» вимірювань здійснюється за допомогою функціональної клавіатури.

Для зменшення часу вимірювань в режимі динамічних або циклічних навантажень отримання вимірювальної інформації проходить за кілька етапів: проведення 200 вимірювань - одночасне опитування модулів АЦП і запис масиву кодів вимірювальних даних в ОЗП МК, після цього обробка і передача даних до ПК. При цьому забезпечується передача масиву експериментальних даних, що складається з 200 рядків (загальна кількість відліків) і 15 стовпців (кількість оброблюваних тензорезисторів).

При використанні тензометричної системи було експериментально визначено деформований стан тришарових композитних пластин при статичному та ударному навантаженні. Універсальність і модульність побудови системи дозволяє її використання при проведенні різноманітних експериментів в наукових дослідженнях і дає можливість також задіяти цю систему при проведенні навчального процесу.

### Список літератури:

1. Експериментальні методи в механіці деформівного твердого тіла : електронне мережне навчальне видання / В. О. Стрижало, М. В. Бородій. – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2022. – 306.

## РОЗВИТОК ТА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ БЛАГОДІЙНОСТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ

**І.В. Сегеда**

к.е.н., доцент

Національний технічний університет України  
«Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»

**В.О. Коцюба**

магістр

Національний технічний університет України  
«Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»

Криптовалюта міцно увійшла у повсякденне життя українців. В Україні легко створити криптогаманець, купити і обміняти криптовалюту чи розрахуватися нею за послуги і товари. За даними опитувань, близько 10% українців коли-небудь володіли криптоактивами. Потужні зміни платіжних звичок громадян у бік безготівкових розрахунків та електронних гаманців значно посилились після масштабних світових подій пов'язаних із військовою агресією Росії.

У світі багато благодійних ініціатив в підтримку України у війні проти агресора, але обмеження традиційної банківської системи сповільнюють потік коштів.

На окремому слуханні сенату США щодо війни директор Мережі з боротьби з фінансовими злочинами (FinCEN) Майкл Мойсер зауважив, що кошти в криптовалютах дістаються до України набагато швидше, ніж будь-яка інша допомога [1].

Після обмеження Національного Банку України на виведення валюти з країни волонтери почали шукати, як перераховувати зібрані кошти закордонним постачальникам для отримання допомоги по запитам військових та для допомоги громадянам нашої країни. Практика показала, що найбільш ефективно та зручно робити необхідні закупівлі за кордоном можна з допомогою криптовалют. Що, у свою чергу, провакувало до знаходження нових методів відкритої та децентралізованої благодійності.

Так, за допомогою криптофонду «Aid For Ukraine» вдалось зібрати близько 60 мільйонів доларів на допомогу Збройним Силам України, цифровому та кіберспротиву. Про це розповів віцепрем'єр-міністр – міністр з питань цифрової трансформації Михайло Федоров. Він додав, що цей фонд є першим у світі кейсом франчайзингової платформи, створеної у сфері криптовалют, за кошти якої купуються не тільки гуманітарні речі, а й зброя [2].

Під час війни в Україні є необхідним постійна підтримка нашої країни для загальної перемоги над ворогом, особливо коли це стосується фінансової допомоги.

З початку повномасштабного вторгнення Росії станом на 12 травня Україна отримала понад 125 мільйонів доларів пожертв у криптовалюті. Про це йдеться

в дослідженні компанії Crystal, яка відстежує криптовалютні транзакції. У Crystal зауважують, що криптовалюта стала досить популярним способом допомоги Україні у війні з Росією: приміром, тільки на офіційний рахунок Національного банку України надійшли понад 6 мільярдів доларів. Як звітує Crystal, станом на 4 березня Україна отримала в криптовалюті понад 53 мільйони доларів, а станом на 10 березня — більше 82 мільйонів доларів. Таким чином, темпи отримання пожертв знизились [3].

Приймаючи до уваги всі позитивні аспекти вже наданої допомоги Україні через благодійні платежі в крипто активах, ще до сих пір немає повного розуміння того, як саме слід заохочувати нових користувачів крипто активів до подальшої довготривалої підтримки України.

Метою дослідження є розробка єдиної децентралізованої системи благодійних внесків крипто активами на підтримку й відновлення України в результаті війни проти агресії Росії. Для досягнення поставленої мети дослідження є необхідним вирішення кола завдань, що об'єднуються у певний план. Пунктами цього плану є:

- дослідження існуючих рішень для зберігання й пасивної роботи заблокованих крипто активів в децентралізованих фінансових протоколах;

- визначення обчислювальних методів, засобів, правил та необхідних функцій децентралізованого протоколу для підтримки спроможності обміну заблокованих коштів як благодійних внесків та отримання прибутку від них для заохочування користувачів до використання цього способу електронної благодійності;

- обґрунтування вибору засобів й технологій для розробки системи;

- розробка архітектури, моделей та програмної реалізації децентралізованої благодійної системи.

Для виконання поставленого плану завдань, почнемо з дослідження існуючих рішень в децентралізованих фінансах, такою є технологія під назвою «Liquidity pools», а також, її похідні технології та методи: «Farming pools», «Flash Loans», «Borrowing» або «Lending» протоколи.

Liquidity pools, або пули ліквідності є однією з основоположних технологій поточної екосистеми децентралізованих фінансів. Пул ліквідності — це сукупність коштів, заблокованих у смарт-контракті, протоколі який знаходиться на блокчейні і описує логіку взаємодії з цим пулом. Пули ліквідності використовуються для полегшення децентралізованої торгівлі, кредитування та багатьох інших функцій.

Вони є невід'ємною частиною таких засобів, як Automated-Market-Makers (автоматизовані маркет-мейкери), Borrowing-Lend protocols (протоколи позики), Yield Farming (прибуткове фермерство), Synthetic assets (синтетичні активи) та інші.

Пули ліквідності є основою багатьох децентралізованих бірж (DEX – Decentralized Exchange), таких як Uniswap. Користувачі, які називаються постачальниками ліквідності (LP – Liquidity Provider), додають рівну вартість двох токенів у пул, щоб створити ринок. В обмін на надання своїх коштів вони

отримують комісію за торгівлю з угод, які відбуваються в їх пулі, пропорційно їхній частці загальної ліквідності [4].

Це приклад використання пулів ліквідності разом з автоматизованими маркет-мейкерами (АММ). Тобто, торгівля відбувається, насамперед, не між продавцем та покупцем, які обидва є користувачами книги замовлень, а між смарт-контрактом та покупцем. Як було вже зазначено вище, пул ліквідності — це сукупність коштів, внесених постачальниками ліквідності в смарт-контракт. Коли користувач здійснює угоду на АММ, у вас немає контрагента в традиційному розумінні. Натомість ви здійснюєте угоду згідно ліквідності в пулі ліквідності. Щоб покупець купив, не обов'язково бути продавцем у цей конкретний момент, достатньо лише достатньої ліквідності в пулі. Ціна ж на пару крипто активів, що належать пулу ліквідності, не залежить від кількості відкритих ордерів в даний момент часу, як це працює у звичних централізованих біржах (СЕХ – Centralized Exchange). Ціна залежить, насамперед, від відношення кількості одного активу до іншого. Чим більше одного активу за інший, тим менше його вартість у відношенні до другого.

З іншої сторони пули ліквідності часто використовують для утворення прибуткового фермерства (Yield Farming). Це метод отримання винагороди або відсотків шляхом внесення вашої криптовалюти в пул інших користувачів. Об'єднані кошти використовуються для виконання смарт-контрактів, таких як кредитування криптовалюти, що генерує відсотки у відповідь [5].

Протоколи кредитування (Lending protocols) дозволяють вносити кошти та отримувати натомість річний дохід. Окрім внесення, вони також дозволяють позичати крипто активи під заставу ваших внесених активів. Оскільки як кредитори, так і позичальники знаходяться на одному ринку, ціна запозичення (тобто річна відсоткова ставка – APR) зростає з більшою кількістю запозичених токенів. Простіше кажучи: на традиційному ринку помідори дорожчають із меншою кількістю свіжих овочів взимку. З протоколами кредитування річна дохідність у відсотках (APY) стає вищою, якщо менше людей позичає крипто активи з пула ліквідності [6].

Згідно зазначених вище існуючих засобів децентралізованих фінансів постає задача в формуванні нового протоколу котрий забезпечить необхідними функціями для створення благодійної системи. Поєднавши методики декількох з них, є можливість створення протоколу для внесення електронних коштів в пули ліквідності під заставу з подальшим отриманням відсоткового доходу з їх використання. З іншого боку, заблоковані кошти будуть залучені для благодійних потреб або для підтримки Збройних Сил України, шляхом обміну внесених коштів на нові активи. Також, слід зазначити, що залучення нових активів призведе до зростання активності їх використання, що у свою чергу, сприятиме залученню нових користувачів до системи шляхом розповсюдження цих активів серед децентралізованого світу. Більш того, їх можливо використовувати як допуск на отримання додаткових можливостей в системі. Такими функціями можуть бути: участь в розіграшах трофеїв з полів битв або залучення до голосувань серед користувачів благодійної системи.



Для розробки архітектури та програмної реалізації такої системи необхідно обрати технології, які дозволятимуть якнайшвидшу обробку запитів користувачів системи, адже ця система хоча і буде децентралізованою але за рахунок великої кількості користувачів повинна бути швидкою, саме на стадії отримання інформації від користувача та оформлення відповіді для нього.

Щоб збільшити продуктивність системи необхідно залучити технології рендерингу веб-сторінок на сервері та статичної генерації. Ці обидві технології є складовими бібліотеки Next.js, котра поєднує в собі багато функцій, від створення веб-додатку, до утворення серверної частини системи. Але, насамперед, вона буде використана для формування програмного веб-додатку з обробкою веб-сторінок і отриманням доступу до всіх необхідних даних для її створення на сервері, що призводить до завантаження сторінки за меншу кількість часу і збільшує користувацький досвід за рахунок збільшення швидкості її відгуку.

Так як, благодійна система передбачає розробку за рахунок децентралізованих технологій, то ними будуть саме використання смарт-контрактів, як серверної частини, та подальше їх впровадження на найактивніших блокчейнах для залучення більшої кількості користувачів. Такими блокчейнами можуть бути: Ethereum, Polygon, Binance Smart Chain та інші. Мовою розробки слід обрати Solidity, як основну та найпопулярнішу мову програмування смарт-контрактів на зазначених блокчейнах.

Бібліотека яка допомагатиме при розробці та тестуванні засобів смарт-контракту буде Hardhat. Вона дозволяє портувати або використовувати локальний блокчейн та працювати саме з ним, що у свою чергу, спрощує та пришвидшує створення смарт-контрактів.

Також, слід зазначити, що такі технологічні засоби, як Ethers.js, React.js, Typescript та GitHub, будуть використовуватися для створення та обробки запитів між серверною частиною та клієнтським веб-додатком, для створення веб-інтерфейсу, для написання строго типізованого коду, що знизить кількість помилок через динамічну типізацію, та для зберігання вихідного коду на хмарному середовищі відповідно.

Зі зростанням попиту на використання крипто активів в Україні, паралельно зростає й попит на системи котрі використовують ці крипто активи. Однією з таких функцій стала благодійність та допомога Україні у війні проти агресора. З плином часу активність децентралізованої благодійності спадає через відсутність заохочування користувачів до постійних та довготривалих внесків у підтримку нашої країни. Одним з способів вирішення такої проблеми є створення децентралізованої благодійної системи, яка працюватиме як сучасний банк, надаючи заробіток у вигляді нових активів провайдерам ліквідності після внесення ними коштів та залучення їх у благодійних справах. Залучення нових активів призведе до зростання їх використання та розповсюдження серед децентралізованого світу, що у свою чергу, збільшить увагу до війни в Україні та активність до надання допомоги для швидшої перемоги та відновлені нашої країни.

### Список літератури:

1. Сергій Васильчук. Як криптовалюти допомагають зібрати сотні мільйонів доларів для ЗСУ. Українська правда. 24.06.2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/05/24/687395/>
2. Криптофонд Aid For Ukraine зібрав \$60 мільйонів, але сума постійно змінюється – Федоров. Укрінформ. 20.08.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-uarazom/3554603-kriptofond-aid-for-ukraine-zibrav-60-miljoniv-ale-suma-postijno-zminuetsa-fedorov.html/>
3. Олег Павлюк. Україна отримала понад \$125 млн пожертв у криптовалюті з початку війни. Суспільне Новини. 16.06.2022. URL: <https://suspilne.media/240082-ukraina-otrimala-ponad-125-mln-pozertv-u-kriptoaluti-z-pocatku-vijni/>
4. What Are Liquidity Pools in DeFi and How Do They Work? Binance Academy. 14.12.2020. URL: <https://academy.binance.com/en/articles/what-are-liquidity-pools-in-defi>
5. Eric Rosenborg. What Is Yield Farming in Cryptocurrency? The Balance. 26.08.2022. URL: <https://www.thebalancemoney.com/what-is-yield-farming-in-cryptocurrency-5272063>
6. Tokelon DEX. DeFi Explained: Lend and Borrow. imToken. 10.03.2020. URL: <https://medium.com/imtoken/defi-explained-lend-and-borrow-85a05eb3deed>

## РОЗРОБКА КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ЕЛЕКТРОННОГО ЗАСОБУ НАВЧАННЯ «ВЗАЄМОДІЯ ІЗ СИСТЕМОЮ IFPS»

**Тимошенко Ганна,**  
старший викладач  
Льотна академія  
Національного авіаційного університету

**Тимошенко Володимир,**  
Курсант  
Льотна академія  
Національного авіаційного університету

**Яковенко Катерина,**  
магістр  
Льотна академія  
Національного авіаційного університету

Вивчивши детально всі задачі, які виконує диспетчер із забезпечення польотів під час своєї професійної діяльності та провівши опитування авіаційних спеціалістів, які працюють з аеронавігаційною інформацією та аеронавігаційними даними, були виявлені наступні помилки: несвоєчасне надання планів польотів в систему IFPS; неповна та неправильна передача екіпажу перед вильотом необхідних інструкцій та документів для виконання польоту; використання застарілих баз даних в програмах планування і інш.[1]. Проаналізувавши причини цих недосконалих дій ми виділили основну з них – фактор професійної підготовки. Тому ми дійшли висновку, що необхідно вдосконалити засоби навчального процесу, а саме електронні засоби навчання (ЕЗН).

**Мета роботи.** Розробка електронного засобу навчання «Взаємодія із системою IFPS» для підвищення професійної підготовки диспетчерів із забезпечення польотів та наближення засобів навчання до існуючих професійних автоматизованих систем.

**Результати та обговорення.** В нашому дослідженні ми обрали концептуальну модель, тому що це абстрактна модель, що визначає структуру модельованої системи, властивості її елементів і причинно-наслідкові зв'язки, властиві системі і суттєві для досягнення мети моделювання [2].

Під час розроблення концептуальної моделі необхідно: визначити цілі моделювання; сформулювати цільові функції (критерії якості) системи, яка моделюється; вибрати ступінь деталізації зображення моделі; описати вихідні, вхідні змінні і параметри моделі; подати функціональні залежності, які описують поведінку змінних і параметрів; описати обмеження на можливі зміни величин;

розробити структурну схему концептуальної моделі та скласти опис її функціонування.

Опишемо детально як буде виконуватися практичне завдання за допомогою пропонуваного ЕЗН.

Мета роботи: ознайомитись з правилами та документами для складання плану польоту в системі IFPS та повідомлень щодо плану польоту.

Послідовність виконання роботи:

1. Робота розпочинається з вивчення інструкції користувача, яка буде розміщена в блоці «Інструктивний матеріал».

2. Далі необхідно ознайомитися з документами, що стосуються правил складання плану польоту та повідомлень стосовно плану польоту, та функціонування самої системи IFPS, що розміщені в блоці «Теоретичний/Довідковий».

3. Закріплення теоретичного матеріалу та набуття практичних навичок зі складання плану польоту та повідомлень щодо нього можна буде здійснити за допомогою блоку «Навчання». В цьому блоці буде пропонуватися виконати вже готові завдання(вони будуть знаходитися в БД нашого ЕЗН), а також планується створити можливість викладачу вводити завдання для курсантів особисто вручну.

4. Якщо курсант в блоці «Навчання» отримає 74 бали і нижче, то йому необхідно повернутися до блоку «Теоретичний/Довідковий» та ознайомитися з теоретичним матеріалом стосовно складання плану польоту та повідомлень щодо нього та подання їх в системі IFPS/

4. Блок «Тестування» призначений для контролю знань та набутих навичок курсантів під час виконання даного практичного завдання. Його можна використовувати під час проведення модульного оцінювання за темою «Представлення планів польотів та повідомлень відносно планів польотів в системі IFPS». Реалізація відбувається аналогічно блоку «Навчання», тобто курсант отримує 74 бали і нижче та переходить до повторного вивчення теоретичного матеріалу в блоці «Теоретичний/Довідковий».

В нашій розроблюваній концептуальній моделі функціональна залежність достатнього рівня навичок курсанта ( $r$ ), яка в свою чергу залежить від виконання поставлених завдань та тестів ( $A$ ), які в свою чергу залежать від вивчення теоретичного матеріалу ( $B$ ) та набутих знань на попередніх етапах навчання ( $C$ ), тобто функціональна залежність представляє собою кортеж:

$$r(R), A \subseteq R, B \subseteq R, C \subseteq R$$

В свою чергу  $A \rightarrow B$ ,  $A \rightarrow C$ , тобто  $A$ - детермінант нашого кортежу,  $B$  та  $C$  – залежні частини.

Цілі навчання за допомогою розроблюваного електронного засобу навчання «Взаємодія із системою IFPS» наведені в Таблиці 1.

Таблиця 1

**Цілі навчання під час використання ЕЗН «Взаємодія із системою IFPS»**

Цілі навчання		
Когнітивні	Афективні	Психомоторні
<p><u>Знання:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- правил заповнення плану польоту, повідомлень стосовно плану польоту;</li> <li>- документів та додатків ІКАО</li> </ul>	<p><u>Відношення:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- цілеспрямовано виконувати завдання;</li> <li>- контролювати емоції;</li> <li>- урахувати правильність і послідовність дій під час складання плану польоту</li> </ul>	<p><u>Поведінка:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- чітко виконувати поставлені завдання;</li> <li>- складати відповідні плани польотів та повідомлення стосовно них</li> </ul>
<p><u>Вміння:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- пояснювати кожна групу скорочень в плані польоту;</li> <li>- застосовувати теоретичні знання під час складання плану польоту;</li> <li>- оцінювати вхідні дані та складати повідомлення стосовно плану польоту</li> </ul>		

Всі компоненти в розроблюваній моделі ЕЗН повинні функціонувати відповідно до основних принципів електронного навчання [3].

Цільовий компонент представляє собою цілі навчання, які залежать від конкретної теми практичного заняття, яка є в свою чергу елементом системи цілей навчальної дисципліни.

Мотиваційний компонент моделі представляє собою механізм пізнання, тобто зацікавленість стимулює курсанта до засвоєння системи знань, умінь та навичок.

Змістовий компонент відтворює модель професійної підготовки, яке реалізується у процесі навчання з використанням відповідних методів, організаційних форм та засобів (Блок «Теоретичний/Довідковий»).

Операційно-діяльнісний компонент передбачає формування вмінь та навичок практично-технічної діяльності майбутніх диспетчерів із забезпечення польотів (Блок «Навчання»).

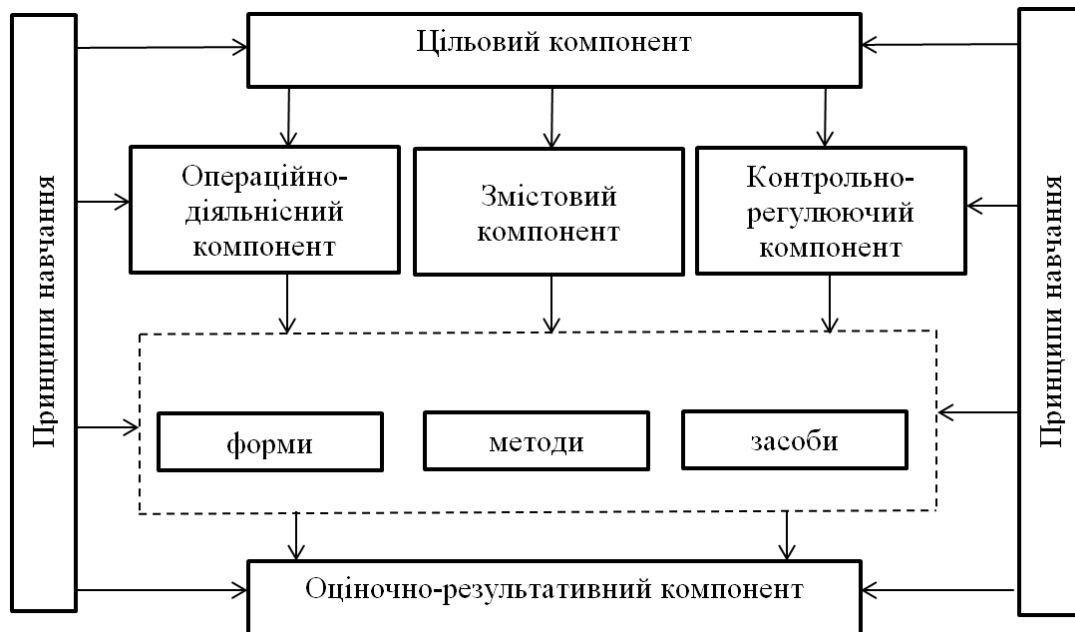
Контрольно-регулювальний компонент забезпечує постійний контроль за навчальною діяльністю курсантів. З цією метою використовуються спеціально розроблений блок «Тестування».

Регулювання процесу навчання здійснюється не тільки викладачем, але й курсантами шляхом саморегулювання, а також в ході виконання індивідуальних завдань.

Оціночно-результативний компонент дає змогу визначити рівень сформованості навичок по складанню плану польоту та повідомлень відносно нього. Планується, щоб цей компонент містив показники сформованості відповідних компетентностей та методику їх оцінювання.

Освітнє середовище представляє собою сукупність інформаційних ресурсів – форм навчання, запропонованих методів навчання (в нашому випадку це практичний метод) та засобів (ЕЗН).

Створена концептуальна модель (Рис. 1) слугує ефективним засобом вивчення процесу успішного впровадження електронного засобу навчання «Взаємодія із системою IFPS» в систему професійної підготовки майбутніх диспетчерів із забезпечення польотів та визначення рівня набуття навичок у виконанні завдань максимально наближених до реальних професійних дій цього фахівці на його робочому місці.



**Рис. 1** Концептуальна модель ЕЗН «Взаємодія із системою IFPS»

### Список літератури:

1. Суркова Е.В., Климков П.А. Анализ ошибок диспетчера по обеспечению полетов. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Управління високошвидкісними рухомими об'єктами та професійна підготовка операторів складних систем» (15-16 листопада 2012 р., ДЛАУ, м. Кіровоград). Кіровоград: ДЛАУ, 2012. С. 220.
2. Концептуальні моделі педагогічної освіти: наукові пошуки та здобутки. Професійно-педагогічна освіта: сучасні концептуальні моделі та тенденції розвитку: Монографія. / Дубасенюк О.А. та ін.: за ред. проф. О.А. Дубасенюк: Вид. 2-е, доп. Житомир: Видво ЖДУ ім. І. Франка, 2008. С. 8-29.

3. Концептуальна модель змішаного навчання у процесі практично-технічної підготовки майбутніх учителів інформатики. [Електронний ресурс] URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/05/273.pdf>. (дата звернення 31.12.2022).

## **ОСНОВНІ КОМПОНЕНТИ СУЧАСНОГО ПЛАНУВАННЯ РОЗПОДІЛЬНИХ ЕЛЕКТРИЧНИХ МЕРЕЖ**

**Харченко Віктор Федорович,**  
доктор технічних наук, професор,  
професор кафедри системи електропостачання  
та електроспоживання міст,  
Харківський національний університет  
міського господарства ім. О.М. Бекетова, Україна

**Щербак Ірина Євгенівна,**  
кандидат технічних наук,  
старший викладач кафедри системи  
електропостачання та електроспоживання міст,  
Харківський національний університет  
міського господарства ім. О.М. Бекетова, Україна

**Щербак В'ячеслав Володимирович,**  
аспірант 1 курсу кафедри  
альтернативної електроенергетики та електротехніки,  
Харківський національний університет  
міського господарства ім. О.М. Бекетова, Україна

Оптимальне планування розвитку сучасних розподільних електричних мереж повинно задовольняти безперервній зміні запитів на електричну енергію споживачів економічно ефективним способом за використання доступних розумних рішень. Аналіз літературних джерел показав, що необхідна комплексна модель, яка об'єднує всі основні компоненти сучасного планування розподільних електричних мереж в реальному житті, а не розглядати їх індивідуально.

Дослідження актуальні при формуванні ефективних стратегій розвитку системи електропостачання, відповідно до стандартів планування та дозволяють підвищити ефективність роботи розподільної електричної мережі.

Метою роботи є виділення основних компонентів сучасного планування розподільних електричних мереж.

Наразі актуальним є розширення основних вимог до систем електропостачання у рамках питання забезпечення безпеки або «протидії енерготерору». Вразливими місцями, в даному випадку, є магістральні підстанції надвисокої напруги, що призначені для перенаправлення потоків потужності між лініями електропередавання, трансформаторами, системами управління. Це свідчить про те, що наразі енергосистема України має дуже високу концентрацію генерації, що забезпечує електроенергією декілька регіонів. Наголошене питання має вирішуватися у рамках стратегічного планування розвитку енергосистеми.



Так, одним із можливих рішень може стати збільшення об'єктів генерації (меншої потужності), а відповідно і зменшення кількості підстанцій та шляху передачі електричної енергії від виробника до споживача.

Зосереджуючись на стратегії збільшення об'єктів генерації низьковуглеводних технологій, постає питання багаторежимності роботи та необхідність створення оптимальної моделі планування. Загальна методологія побудована на двох незалежних етапах: етапу інвестицій та етапу експлуатації, що полягає у плануванні якості електропостачання та мінімізації експлуатаційних витрат. Дана методологія включає концепцію ймовірного дерева рішень для планування розподільної системи з врахуванням можливих невизначеностей в мережі [1]. Інвестиційний етап визначає нове будівництво та посилення мереж і розподільних пристроїв. Розглядаються множинні режими роботи через коливання в профілях генерації та навантаження. Якість планування електропостачання визначає автоматизацію розподільного пристрою, щоб мінімізувати загальні експлуатаційні витрати системи розподілу.

Схема електропостачання міста чи підприємства виконується з урахуванням особливостей режиму роботи окремих споживачів, можливостей подальшого розширення, зручності обслуговування тощо; вона визначається величиною навантажень і категоріями споживачів, залежить від характеру розміщення навантажень, а також від планування окремих об'єктів, від числа і потужності підстанцій, наявності окремих великих електроприймачів.

Одним із перспективних рішень підвищення ефективності роботи електричних мереж з економічного погляду може бути комплексний підхід до реконфігурації електричних мереж напругою 10 (6) кВ, створення центрів живлення та прокладання нових ліній передавання із запровадженням якісно нового рівня автоматизації мережі. Сучасна розподільча мережа характеризується ширшим підключенням низьковуглецевих технологій, застосуванням передових технічних рішень «Smart Grid» і, таким чином, змінила традиційний спосіб розвитку та експлуатації розподільчих мереж.

Тому при розробці стратегії пов'язаної з удосконаленням розподільних електричних мереж в умовах збільшення джерел розосередженої генерації необхідно зосередження на двох положеннях.

1. Важлива установка автоматичних регуляторів напруги на розподіленій генерації, РПН на трансформаторах СН, батареї конденсаторів, пристрої послідовної та паралельної компенсації, вбудовані ланки постійного струму, і навіть автоматика комутаційних апаратів. Автоматика комутаційних апаратів має на увазі автоматизацію (тобто можливість розмикання/закриття пристрою з диспетчерської або алгоритмом автоматизації в програмному забезпеченні диспетчерської) нових комутаційних пристроїв, таких як вимикачі/реклоузери, автоматичні секційні ланки та вимикачі відкритого типу, а також автоматика для існуючих комутаційних апаратів, які раніше керувалися вручну.

2. Рішення, що ґрунтуються на застосуванні нових операційних процедур, таких як управління та реагування на стороні попиту, використання теплових

характеристик у реальному часі, скоординоване управління напругою, активне управління мережею, а також динамічна реконфігурація мережі.

1) Активне керування мережею з більш широким використанням джерел гнучкості може допомогти відтермінувати потребу в зміцненні мережі.

2) Динамічна реконфігурація мережі може використовуватися в повністю автоматизованих мережах і відноситься до переміщення комутаторів через мережу, зазвичай кожні півгодини для задоволення попередньо обраного критерію безпеки або економічного обґрунтування. Принципи динамічної реконфігурації також включають визначення кількості та типу фідерів зворотного подання, що беруть участь у відновленні/реконфігурації у разі надзвичайних ситуацій. Для реконфігурації мережі використовується метод обміну відгалуженнями.

Висновки. У процесі планування на рішення можуть впливати численні чинники, які можна класифікувати як технічні, соціальні, політичні, економічні, безпекові. Техніко-економічні аспекти мають домінуючу роль і становлять основу. Розвиток розподільних мереж середньої напруги зазвичай виконується в чотири незалежні етапи, починаючи з планування заміни, потім планування посилення, планування якості постачання і, нарешті, планування експлуатації.

#### **Література:**

1. J. Zhu, Optimization of power system Operation, Second Edi. John Wiley & Sons, 2015

Scientific publications

**MATERIALS**

The II International Scientific and Practical Conference  
«Discussions for the improvement of science»

Berlin, Germany. 306 p.

(January 16 – 18, 2023)